

g-15032 Dod-47

UNIVERZITET U NOVOM SADU
PRIRODNO - MATEMATIČKI
FAKULTET
DEPARTMAN ZA GEOGRAFIJU

Mr Zoran Ristić dipl. inž.

**Pernata divljač kao deo
lovno - turističke ponude Vojvodine**

doktorska disertacija

UNIVERZITET U NOVOM SADU
PRIRODNO - MATEMATIČKI
FAKULTET
DEPARTMAN ZA GEOGRAFIJU

Mr Zoran Ristić dipl. inž.

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ

ПРИМЉЕНО	29 ДЕЦ 2003
ОРГАНИЗ ЈЕД.	БРОЈ
0603	455/1

Pernata divljač kao deo lovno - turističke ponude Vojvodine

doktorska disertacija

Novi Sad, 2003.

Komisija za ocenu i odbranu doktorske disertacije:

Prof. dr Pavle Tomić, redovni profesor ----- mentor

Prof. dr Jovan Romelić, redovni profesor ----- član

Prof. dr Gordana Ušćebrka, vanredni profesor ----- član

SADRŽAJ

Uvod	1
Divlja fauna – divljač kao element poljoprivrednog područja	3
Lov pernate divljači u Vojvodini u prethodnom periodu	4
1. Problem, predmet, cilj istraživanja	10
2. Metodologija istraživanja	13
3. Prirodni uslovi za uzgoj i ulov pernate divljači	15
3.1. Veličina Vojvodine, geografski položaj, granice, reljef, konfiguracija i komunikacije	15
3.2. Reljef i geološke odlike	18
3.3. Klima	22
3.3.1. Temperatura	22
3.3.2. Vetar	23
3.3.3. Vlažnost vazduha	24
3.3.4. Oblačnost	24
3.3.5. Padavine	24
3.4. Hidrografske prilike	26
3.5. Pedološki sastav	29
3.6. Flora i fauna Vojvodine	32
3.6.1. Uticaj poljoprivrede na lovnu divljači	33
3.6.2. Šume Vojvodine	38
3.6.2.1. Flora	38
4. Valorizacija prirodnih uslova za uzgoj i ulov pernate divljači	42
4.1. Osnovno rejoniranje lovišta u Vojvodini za fazana i poljske jarebice	43
4.2. Izračunavanje gustine populacije za fazana i poljsku jarebicu u Vojvodini po regionima do 1993. i posle 1993. godine	45
4.3. Osnovne karakteristike godišnje dinamike brojnosti fazana	49
4.4. Osnovne karakteristike godišnje dinamike brojnosti poljskih jarebica	50
4.5. Analiza brojnog stanja i gustina populacije fazana i poljskih jarebica po regionima i u Vojvodini	51
4.5.1. Fazan	51
4.5.2. Poljske jarebice	52

5. Zaštićena priroda i lov na pernatu divljač	54
5.1. Ptice	54
6. Biološke karakteristike lovne pernate divljači (fazana, poljske jarebice, divlje patke, grlice, gugutke i prepelice)	70
6.1. Sistematika lovne pernate divljači po vrstama	70
6.2. Poreklo pernate divljači	92
6.2.1. Paleoekološke i paleoklimatske karakteristike ornitofaune	94
7. Proizvodnja i gajenje pernate divljači	96
7.1. Osnovni načini gajenja pernate divljači	98
7.1.1. Veštačka proizvodnja pernate divljači	101
7.1.1.1. Tehnologija gajenja fazana	101
7.1.1.1.1. Gajenje fazana u staništu	101
7.1.1.1.2. Poluprirodni način	103
7.1.1.1.3. Pod neposrednim uticajem odgajivača	103
7.1.1.1.4. Proizvodnja fazana u fazanerijama	105
7.1.1.2. Tehnologija gajenja divljih pataka	118
7.1.1.2.1. Formiranje matičnog jata	118
7.1.1.2.2. Proces od nasađivanja jaja do leženja divljih pačića ..	121
7.1.1.2.3. Uslovi inkubacije i organizacija rada	121
7.1.1.3. Tehnologija gajenja poljskih jarebica	122
7.1.1.3.1. Formiranje parova	123
7.1.1.3.2. Inkubacija jaja poljske jarebice	125
7.1.1.3.3. Gajenje podmlatka poljskih jarebica	125
7.1.1.3.4. Prihvatanje i ispuštanje poljskih jarebica	126
7.1.1.4. Tehnologija gajenja prepelica	127
7.2. Instalirani kapaciteti u Srbiji po vrstama	128
7.3. Stvarni kapacitet u Vojvodini po vrstama	130
8. Valorizacija pernate divljači po vrstama i njeno mesto u lovno turističkoj ponudi	132
9. Kadrovski i propagandni segment lovno-turističke ponude	134
10. Organizacioni faktori i njihova uloga u lovnom turizmu pernate divljači (lovačke organizacije, turističke organizacije lokalnog i regionalnog značaja, drugi turistički, privredni, društveni ili državni organi koji imaju uticaja na organizaciju lovnog turizma)	137
11. Razvoj lovnog turizma pernate divljači	142
12. Stanje ulova pernate divljači	150

13. Neelastičnost turističke ponude u lovnom turizmu	170
14. Ekonomsko finansijska osnova gazdovanja lovištima pernate divljači	173
15. Strategijski menadžment u lovnom turizmu pernate divljači	179
16. Promet lovaca turista na pernatu divljač	182
17. Opšta ocena dosadašnjeg stanja i perspektiva lovnog turizma na pernatu divljač	184
Zaključak	186
Literatura	

Uvod

Vojvođanska lovišta na poljoprivrednom zemljištu, na kome obitava sitna divljač (zec, fazan, jarebica i dr.) i od krupne divljači srneća divljač i divlja svinja, spadaju među najbolje u Evropi. Naime, lovišta na poljoprivrednim površinama ističu se bogatstvom (uz manja ili veća kolebanja brojnosti kod pojedinih vrsta gajene divljači), kvalitetom plemenite divljači i raznovrsnošću ostale faune. U lovištima Vojvodine postoji zec, fazan, jarebica, a na vodenim i močvarnim površinama divlja patka i divlja guska. U letnjim mesecima (avgust - septembar) ima dosta migratornih ptica (grlice, prepelice, golubovi grivnaši i dr.) a od krupne divljači, srneće divljači sa vrlo kvalitetnim trofejima. Iz lovišta Vojvodine, primera radi, u poslednjih nekoliko godina prodato je nekoliko trofeja srndaća čija je vrednost bila između 170 i 180 poena, što spada u vrhunске trofeje za koje su lovačke organizacije naplatile od stranih lovaca turista između 7 i 8 hiljada evra.

Vojvodina je poznata po uzgoju krupne divljači u ograđenim lovištima u kojima se uzgajaju jeleni, jeleni lopatari, mufloni i divlje svinje sa trofejima vrhunskog kvaliteta. U ovim lovištima svake godine se odstrelili na desetine različitih grla krupne divljači sa nekom od medalja.

Vojvođanska lovišta predstavljaju privredni, turistički i lovni potencijal pokrajine. Kvalitet lovišta u pokrajini potvrđuju brojni vrhunski trofeji krupne divljači među kojima je nekoliko trofeja državnih i svetskih prvaka. Tako na primer trofej srndaća, odstreljen u lovištu "Taraš" kod Zrenjanina, proglašen je 1981. godine državnim prvakom. Međunarodni žiri je ocenio ovaj trofej na izložbi u Zagrebu sa 184,80 CIC poena. Nakon kraćeg perioda, tačnije 1986. godine odstreljen je u lovištu "Kruščić" kod Kule trofejno jači srndać, sa vrednošću rogovlja od 207,25 CIC poena. Državnim prvakom proglašen je na Izložbi lova, ribolova, sporta i turizma u Novom Sadu 1986. godine. Ovaj trofej je i danas državni prvak. Trofej jelena, koji je odstreljen u lovištu "Kozara" u Bačkom Monoštoru, 17 godina bio je svetski prvak. Za svetskog, a ujedno i državnog prvaka proglašen je 1954. godine na Lovačkoj izložbi u Dizeldorfu, a vrednovanje trofeja izvršio je međunarodni žiri. Rogovlje jelena je ocenjeno sa 248,55 CIC poena. Ovaj trofej nije više svetski prvak, ali je i dalje ostao državni prvak. Trofej muflona koji je odstreljen 1979. godine, međunarodni žiri je u Zagrebu 1981. godine ocenio sa 242,15 CIC poena i proglasio ga svetskim prvakom. Više nije, ali je ostao državni prvak. Ovaj muflon je odstreljen u lovištu "Karađorđevo" kod Bačke Palanke. Trofej kljova divljeg vepra, odstreljenog 1960. godine u lovištu "Fruška gora" spada među prvih nekoliko trofeja u državi sa ocenom od 137,15 CIC poena (ocenjen na Lovačkoj izložbi u Firenci 1964. godine). Trofeji jelena lopatara iz Vojvođanskih lovišta spadaju među najbolje u državi.

Što se tiče sitne divljači i migratornih ptica, a na osnovu odstrela u prethodnom periodu, vojvođanska lovišta se svrstavaju među najbolja u Evropi. Dokaz ovoj tvrdnji su i rezultati postignuti u lovnom turizmu u periodu od 1960. godine (kada je bio početak) pa sve do 1990. godine (kada je bio najintenzivniji), kada je godišnje dolazilo po nekoliko hiljada stranih lovaca turista

i odstreljivalo značajne količine sitne divljači. Primera radi u lovnom turizmu od 1979. do 1990. godine u vojvođanskim lovištima je odstreljivano godišnje od 26.949 fazana (1980.) do 37.811 fazana (1988.). U ovom periodu odstreljivano je u lovnom turizmu 758 jarebica (1987.) do 3.290 jarebica (1990.), grlica (i gugutki) od minimalno 76.839 (1984.) do maksimalno 208.061 grlice (1979.). Prepelica je odstreljivano za period od 1979. do 2000. godine od minimalnih 1.758 (1993.) do maksimalnih 59.999 (1989.), divljih pataka za period od 1979. do 1990. godine, od 1.428 (1979.) do 8.041 (1989.). Divljih gusaka, čiji je odstrel u lovnom turizmu zanemarljiv, najviše je odstreljeno 1989. godine ukupno 1.271 divlje guske. Posebna evidencija gugutki vodi se od 1991. do 2000. godine. Najmanji odstrel zabeležen je 1999. godine, svega 732 ptice, a najveći 6.309 ptica, 1998.

Za period od 1979. do 2000. godine u lovnom turizmu odstreljeno je najviše grlica, 1.482.616, na drugom mestu su prepelice sa odstrelom od 455.244 ptica i na trećem mestu su fazani sa 416.733 odstreljenih ptica. Ostalih vrsta je mnogo manje odstreljeno u odnosu na ove tri vrste.

U lovištima Vojvodine najveći broj lovaca turista dolazio je iz Italije, a u manjem broju iz Nemačke, Austrije, Francuske, Španije i drugih zemalja.

Pri razmatranju geografskog položaja Vojvodine prema pomenutim zemljama treba uzeti u obzir faktor udaljenosti i faktor saobraćajne povezanosti. Što se tiče same udaljenosti zemalja iz kojih dolaze lovci turisti, može se konstatovati da je nepovoljna za Vojvodinu. Udaljenost između Vojvodine i Italije je od 800 - 1000 i više km u jednom pravcu, do Nemačke preko 1000 km, do Austrije oko 400 km itd. Da nisu u pitanju ovako velika rastojanja, Vojvodinu bi svakako posećivao veći broj stranih lovaca turista. Za prelazak ovakvog rastojanja automobilom, u dolasku i odlasku turisti potroše 2 do 3 dana u putu. Druga nepovoljnost je što od početka devedesetih godina prošlog veka, pa može se reći do današnjeg dana, u zemlji imamo nestabilnu političku situaciju koja se veoma negativno odražava na dolazak lovaca turista u naša lovišta. Zbog toga italijanski lovci turisti otišli su na druge destinacije, pa love u Mađarskoj, Rumuniji, Bugarskoj, Poljskoj, Češkoj i dr.

Danas lovno - turističke organizacije koje se bave dovođenjem stranih lovaca turista u lovišta Vojvodine moraju mnogo više da rade na propagandi našeg lovstva. Sa druge strane lovačke organizacije moraju mnogo više da rade na uzgoju divljači u lovištima, a samim tim i na povećanju fondova svih vrsta divljači. Mora se imati u vidu da je za dolazak lovaca turista u naša lovišta osnovni motiv dovoljan broj divljači u našim lovištima, što danas, mora se priznati, nije slučaj. Zbog toga je u narednom periodu osnovni zadatak svih uzgajivača da se poveća fond divljači kod svih vrsta.

Za dolazak italijanskih, nemačkih i austrijskih lovaca važni putni pravci su autoput Beograd - Zagreb - Ljubljana sa priključivanjem za Italiju, Austriju i Nemačku, i međunarodni put E-5, Beograd - Novi Sad - Subotica - Mađarska - Austrija - Nemačka. Pored automobilskog saobraćaja sve veći broj lovaca turista opredeljuje se za dolazak avionom.

Divlja fauna - divljač kao element poljoprivrednog područja

Polazeći od najranijeg lova, kada se čovek njime bavio iz nužde, da bi podmirio potrebe u mesu i krznu, došlo se do današnjeg savremenog shvatanja lova, po kome se divljač održava, a u ovoj oblasti se upravlja na stručnim i naučnim osnovama.

Na poljoprivrednim područjima u Vojvodini, gde divljač čini integralni deo celine, čovek je u prošlosti svojim postupcima prouzrokovao i izazvao mnogostruke i složene promene. Ti procesi posledica su komasacije (*ukrupnjavanje zemljišta*), uništavanja višegodišnjeg rastinja - remiza u koje se divljač sklanjala i hranila, nepravilne upotrebe pesticida, što je prouzrokovalo masovni pomor divljači u lovištima (*Bačka Palanka, Srbobran, Bečej 1999. godine i dr.*), izgradnje saobraćajnica kojima su presecani prirodni putevi divljači i dr. Stvarajući veštačke ekosisteme u vidu monokultura, čovek je menjao životne uslove za sav ostali živi svet. Uništavanjem šuma i šumskog rastinja menjali su se i ekološki uslovi za živa bića koja su se ili prilagođavala novim uslovima ili nestajala.

Osnovni razlog što su neke vrste divljači postale retke jeste činjenica da su promenjeni uslovi opstanka izazvani delovanjem čoveka. Iz ovog proizilazi da je i problem održavanja, očuvanja i obnavljanja prirodnog bogatstva divljači, po svojoj suštini, pre svega, ekološki problem. U prošlosti se olako zaboravljalo da se ni jedno živo biće, uključujući i divljač, ne može zamisliti izvan svoje prirodne sredine, za koju je vezano spletom međuodnosa i međudejstava. Zajedno sa sredinom, na koju je prilagođena, čini jednu celinu, jedan krajnje složen ekosistem, čije funkcionisanje počiva upravo na raznovrsnim odnosima koje povezuju sve žive vrste u njemu. U takvom ekosistemu sve se nalazi u neprekidnom kretanju, a gustina različitih životinjskih populacija varira iz godine u godinu, u određenim granicama. Povećanje brojnosti neke vrste divljači, koja pripada određenom ekosistemu, uslovljeno je kapacitetom sredine, čiji nivo opet zavisi od raspoložive hrane i vode, mira, uslova za potencijalno razmnožavanje, a da pri tome ne nadmaši kapacitet sredine i ne izazove povećanje mortaliteta ili opadanje stope razmnožavanja. Eventualni višak, koji se svake godine javlja kao produkt reprodukcije, ubira čovek ili propada usled otpora sredine (*predatori, bolest i dr.*). Postoji, dakle, dinamika populacije svake žive vrste i o tome treba voditi računa kad god se radi o iskorišćavanju divljači kao prirodnog bogatstva.

Zahtev da divljač ostane integralni deo kultivisane čovekove sredine može se ostvariti integralnim upravljanjem šumskim i poljoprivrednim područjima, gde divljač obitava i čini prirodnu celinu s jedne i organizovanog lovnog gazdovanja s druge strane. Neophodno je i zadovoljavanje ekoloških zahteva da bi se postigli odgovarajući ekonomski efekti, a sve s ciljem da se u lovištu stvaraju optimalne mogućnosti za divljač. S unošenjem većeg broja veštački proizvedene divljači, izgradnjom hranilišta i pojilišta, kao i drugih lovnouzgojnih i lovnotehničkih objekata, stvaraju se bolji uslovi za preživljavanje divljači. To znači da se uzgajanje divljači može voditi samo na osnovu poznavanja njene biologije i svih zakonitosti u lovištu.

Lov pernate divljači u Vojvodini u prethodnom periodu

Na osnovu dostupnih podataka u uvodnom delu izneće se statistika o odstrelu pernate divljači u Vojvodini za period od kraja 20. ih godina prošlog veka pa do kraja XX veka. U ovom poglavlju biće obrađeni podaci o odstrelu pernate divljači u dosta dugom periodu, počev od 1927. pa zaključno sa 1938. godinom, a nakon Drugog svetskog rata sa statistikom odstrela za pojedine vrste pernate divljači (Tabela 1.) do 2000. godine (grupa autora, Monografija Lovačkog saveza Vojvodine 1922-92).

Tabela 1.

Evidencija odstrela pernate divljači u Vojvodini za period od 1927. do 2000. god. sa ukupnim i prosečnim godišnjim odstrelom za ovaj period.

Red br.	Godina Vrsta divljači	Godina						
		1927.	1929.	1933.	1936.	1937.	1938.	1965.
1.	<i>Divlje patke</i>	30502	9229	26490	20673	20402	29670	-
2.	<i>Divlje guske</i>	8755	5651	3790	6552	7062	5382	-
3.	<i>Divlji golubovi</i>	5499	2212	10030	-	5563	5756	-
4.	<i>Prepelice</i>	5030	1712	28200	15920	11986	11411	-
5.	<i>Poljske jarebice</i>	5310	6663	33440	32080	35750	44453	14240
6.	Šljuke	693	251	1160	-	707	957	-
7.	<i>Fazani</i>	271	296	1700	6395	5931	7703	26894
8.	Velike droplje	81	89	-	-	38	52	-
9.	Ždralovi	46	15	-	-	148	201	-
10.	Sarke (liske)	3867	1158	-	-	3379	5269	-
11.	Gnjurci	685	212	-	-	589	859	-
12.	Razna vodena divljač	2133	1392	-	-	-	-	-
13.	Kopci	4981	2925	910	-	2111	-	-
14.	Veliki orlovi	240	181	-	-	556	-	-
15.	Vrane i svrake	4933	45150	83370	-	60325	45231	-
16.	Buljine i sove	885	686	-	-	1345	1595	-
17.	Prdavci	-	-	-	-	50	87	-
18.	Male droplje	-	-	-	-	56	14	-
19.	Labudovi	-	-	-	-	6	5	-
20.	Vodene koke	-	-	-	-	959	201	-
21.	Barske šljuke	-	-	-	-	893	1148	-
22.	Vivci	-	-	-	-	1202	1175	-
23.	Sokolovi	-	-	-	-	397	-	-
24.	Lunje	-	-	-	-	264	-	-
25.	Jastrebovi i druge grabljivice	-	-	-	-	6026	11282	-
26.	Eje	-	-	-	-	1308	-	-
27.	Čaplje	-	-	-	-	2230	-	-
28.	Rode	-	-	-	-	227	113	-
29.	Ronci	-	-	-	-	296	282	-
30.	Vranci (kormorani)	-	-	-	-	490	1384	-
31.	Čigre	-	-	-	-	77	80	-
32.	Galebovi	-	-	-	-	221	136	-
33.	Čaplje kašikare	-	-	-	-	-	3	-

34.	<i>Grlice</i>	-	-	-	-	-	-	-
35.	<i>Gugutke</i>	-	-	-	-	-	-	-
Red br.	Godina Vrsta divljači	1966.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.	1973.
1.	<i>Divlje patke</i>	-	13990	13540	19500	2430	18900	-
2.	<i>Divlje guske</i>	-	-	-	-	-	-	-
3.	<i>Divlji golubovi</i>	-	-	-	-	-	-	-
4.	<i>Prepelice</i>	-	-	-	-	-	-	-
5.	<i>Poljske jarebice</i>	15761	1098	1614	1769	2140	3570	50651
6.	<i>Šljuke</i>							
7.	<i>Fazani</i>	33977	41790	51010	56820	95700	127400	139709
8.	<i>Velike droplje</i>	-	-	-	-	-	-	-
9.	<i>Ždralovi</i>	-	-	-	-	-	-	-
10.	<i>Sarke (liske)</i>	-	-	-	-	-	-	-
11.	<i>Gnjurci</i>	-	-	-	-	-	-	-
12.	<i>Razna vodena divljač</i>	-	-	-	-	-	-	-
13.	<i>Kopci</i>	-	-	-	-	-	-	-
14.	<i>Veliki orlovi</i>	-	-	-	-	-	-	-
15.	<i>Vrane i svrake</i>	-	-	-	-	-	-	-
16.	<i>Buljine i sove</i>	-	-	-	-	-	-	-
17.	<i>Prdavci</i>	-	-	-	-	-	-	-
18.	<i>Male droplje</i>	-	-	-	-	-	-	-
19.	<i>Labudovi</i>	-	-	-	-	-	-	-
20.	<i>Vodene koke</i>	-	-	-	-	-	-	-
21.	<i>Barske šljuke</i>	-	-	-	-	-	-	-
22.	<i>Vivci</i>	-	-	-	-	-	-	-
23.	<i>Sokolovi</i>	-	-	-	-	-	-	-
24.	<i>Lunje</i>	-	-	-	-	-	-	-
25.	<i>Jastrebovi i druge grabljivice</i>	-	-	-	-	-	-	-
26.	<i>Eje</i>	-	-	-	-	-	-	-
27.	<i>Čaplje</i>	-	-	-	-	-	-	-
28.	<i>Rode</i>	-	-	-	-	-	-	-
29.	<i>Ronci</i>	-	-	-	-	-	-	-
30.	<i>Vrancani (kormorani)</i>	-	-	-	-	-	-	-
31.	<i>Čigre</i>	-	-	-	-	-	-	-
32.	<i>Galebovi</i>	-	-	-	-	-	-	-
33.	<i>Čaplje kašikare</i>	-	-	-	-	-	-	-
34.	<i>Grlice</i>	-	22400	35000	65960	67200	109770	-
35.	<i>Gugutke</i>	-	-	-	-	-	-	-
Red br.	Godina Vrsta divljači	1975.	1978.	1980.	1982.	1985.	1990.	1995.
1.	<i>Divlje patke</i>	-	20907	19897	37075	29502	14200	8399
2.	<i>Divlje guske</i>	-	376	586	1361	2707	506	449
3.	<i>Divlji golubovi</i>	-	-	-	-	-	-	-
4.	<i>Prepelice</i>	-	5033	5305	6042	12369	47852	19368
5.	<i>Poljske jarebice</i>	31533	10992	-	6611	5833	6188	4217
6.	<i>Šljuke</i>	-	-	-	-	-	-	-
7.	<i>Fazani</i>	132887	127634	141845	167770	178585	143612	-
8.	<i>Velike droplje</i>	-	-	-	-	-	-	-

9.	Ždralovi	-	-	-	-	-	-	-
10.	Sarke (liske)	-	-	-	-	-	-	-
11.	Gnjurci	-	-	-	-	-	-	-
12.	Razna vodena divljač	-	-	-	-	-	-	-
13.	Kopci	-	-	-	-	-	-	-
14.	Veliki orlovi	-	-	-	-	-	-	-
15.	Vrane i svrake	-	65706	24030	22091	-	-	28312
16.	Buljine i sove	-	-	-	-	-	-	-
17.	Prdavci	-	-	-	-	-	-	-
18.	Male droplje	-	-	-	-	-	-	-
19.	Labudovi	-	-	-	-	-	-	-
20.	Vodene koke	-	-	-	-	-	-	-
21.	Barske šljuke	-	-	-	-	-	-	-
22.	Vivci	-	-	-	-	-	-	-
23.	Sokolovi	-	-	-	-	-	-	-
24.	Lunje	-	-	-	-	-	-	-
25.	Jastrebovi i druge grabljivice	-	-	-	-	-	-	-
26.	Eje	-	-	-	-	-	-	-
27.	Čaplje	-	-	-	-	-	-	-
28.	Rode	-	-	-	-	-	-	-
29.	Ronci	-	-	-	-	-	-	-
30.	Vranci (kormorani)	-	-	-	-	-	-	-
31.	Čigre	-	-	-	-	-	-	-
32.	Galebovi	-	-	-	-	-	-	-
33.	Čaplje kašikare	-	-	-	-	-	-	-
34.	<i>Grlice</i>	-	120873	205855	192412	120873	79370	4741
35.	<i>Gugutke</i>	-	-	-	3890	3023	-	3890

Red br.	Vrsta divljači	Godina	2000.	Ukupan odstrel 1927. - 2000.	Prosečan godišnji odstrel
1.	<i>Divlje patke</i>		9030	366206	20345
2.	<i>Divlje guske</i>		317	43944	3346
3.	<i>Divlji golubovi</i>		-	29060	5812
4.	<i>Prepelice</i>		35514	205742	15826
5.	<i>Poljske jarebice</i>		819	406451	19355
6.	Šljuke		-	3768	754
7.	<i>Fazani</i>		31431	1581460	71885
8.	Velike droplje		-	260	65
9.	Ždralovi		-	410	103
10.	Sarke (liske)		-	13673	3418
11.	Gnjurci		-	2345	586
12.	Razna vodena divljač		-	3525	1763
13.	Kopci		-	10927	2732
14.	Veliki orlovi		-	977	326
15.	Vrane i svrake		-	423551	47061
16.	Buljine i sove		-	4511	1128
17.	Prdavci		-	137	69
18.	Male droplje		-	70	35
19.	Labudovi		-	11	6

20.	Vodene koke	-	1160	580
21.	Barske šljuke	-	2041	1021
22.	Vivci	-	2377	1189
23.	Sokolovi	-	397	397
24.	Lunje	-	264	264
25.	Jastrebovi i druge grabljivice	-	17308	8654
26.	Eje	-	1308	1308
27.	Čaplje	-	2230	2230
28.	Rode	-	340	170
29.	Ronci	-	578	289
30.	Vranci (kormorani)	-	1874	937
31.	Čigre	-	157	79
32.	Galebovi	-	357	179
33.	Čaplje kašikare	-	3	3
34.	<i>Grlice</i>	9110	1033564	86130
35.	<i>Gugutke</i>	3023	13826	3457

Iz Tabele 1. vidi se da su do Drugog svetskog rata u Vojvodini lovljene skoro sve vrste pernate divljači. U to vreme sva divljač se razvrstavala samo na "korisnu" i "štetnu", a korisna divljač je bila ona koju je lovac koristio u ljudskoj ishrani, dok je štetna divljač bila sva ona koja je pravila štete na korisnoj divljači. Kada je u pitanju pernata divljač, koja je predmet ovog rada (fazan, jarebica, grlica, gugutka, prepelica, divlja patka i divlja guska), analiza je tako napravljena da se komparira ukupan odstrel za posmatrani period od 1927. do 2000. godine, na osnovu statističkih podataka do kojih se moglo doći. Naime, nisu unošeni podaci za sve godine (jer bi tabela bila glomazna i nepregledna) posmatranja, već samo sa određenim razmacima. Podaci o odstrelu su sabrani za posmatrane godine i nakon toga nađen je prosek odstrela za sve vrste divljači koje su predmet istraživanja.

Tabela 2.

Ukupni i prosečni godišnji odstrel pernate divljači (divlje patke i guske, grlice, gugutke, prepelice, poljske jarebice, fazana), i ostale pernate divljači za period od 1927. do 2000. godine

Red. br.	Vrsta divljači	Ukupan odstrel u Vojvodini za period 1927 - 2000. g.	Rang	Prosečan godišnji odstrel za period 1927 - 2000. g.	Rang
1.	Divlja patka	366.306	IV	20.345	III
2.	Divlja guska	43.494	VI	3.346	VIII
3.	Divlji golub	29.060	VII	5.812	VI
4.	Prepelica	205.742	V	15.826	V
5.	Poljska jarebica	406.451	III	19.355	IV
6.	Fazan	1.581.460	I	71.885	II
7.	Grlica	1.033.564	II	86.130	I
8.	Gugutka	13.826	VIII	3.457	VII
Ostala pernata divljač					
1.	Šljuka	3.768		754	
2.	Sarka (liska)	13.673		3.418	
3.	Razna vod. divlj.	3.525		1.763	

4.	Barska šljuka	2.041	1.021
Štetočine sa značajnim odstrelom			
1.	Vrana i svraka	423.551	47.061

Red. br.	Vrsta divljači	Ukupan odstrel u Vojvodini za period 1927. - 1941. god.	Rang	Prosečan godišnji odstrel za period 1927. - 1941. god.	Rang
1.	Divlja patka	136.966	II	22.828	II
2.	Divlja guska	37.192	IV	6.199	IV
3.	Divlji golub	29.060	V	5.812	V
4.	Prepelica	74.259	III	12.377	III
5.	Poljska jarebica	157.696	I	26.287	I
6.	Fazan	22.296	VI	3.716	VI
7.	Grlica	-		-	
8.	Gugutka	-		-	
Ostala pernata divljač					
1.	Šljuka	3.768		754	
2.	Sarka (liska)	13.673		3.418	
3.	Razna vod. divlj.	3.525		1.763	
4.	Barska šljuka	2.041		1.021	
Štetočine sa značajnim odstrelom					
1.	Vrana i svraka	283.412		56.682	

Red. br.	Vrsta divljači	Ukupan odstrel u Vojvodini za period 1945. - 2000. god.	Rang	Prosečan godišnji odstrel za period 1945. - 2000. god.	Rang
1.	Divlja patka	236.966	III	19.747	III
2.	Divlja guska	6.302	VII	900	VII
3.	Divlji golub	-		-	
4.	Prepelica	131.483	V	18.783	IV
5.	Poljska jarebica	248.755	IV	16.584	V
6.	Fazan	1.559.164	I	97.448	I
7.	Grlica	1.033.564	II	86.130	II
8.	Gugutka	13.826	VI	3.457	VI
Ostala pernata divljač					
1.	Šljuka	-		-	
2.	Sarka (liska)	-		-	
3.	Razna vod. divlj.	-		-	
4.	Barska šljuka	-		-	
Štetočine sa značajnim odstrelom					
1.	Vrana i svraka	140.139		35.035	

Ako se analizira Tabela 2. i rubrika Ukupan odstrel, evidentno je da je u Vojvodini za posmatrani period najviše lovljeno fazana, tako da su faktički lovišta u Vojvodini „fazanska“ lovišta, kako po ukupnom odstrelu, isto tako i po prosečnom godišnjem odstrelu. Iz ove analize proizilazi da je fazan po ukupnom odstrelu i prosečnom godišnjem odstrelu na prvom mestu u odnosu na druge vrste.

Po istoj metodi na drugo mesto dolaze grlice, na trećem mestu su poljske jarebice po pitanju ukupnog odstrela, međutim kada je u pitanju godišnji prosečan odstrel, one padaju na četvrto mesto. Divlje patke po ukupnom odstrelu u Vojvodini spadaju na četvrto mesto, ali zato su po godišnjem prosečnom odstrelu na trećem mestu. Prepelice su po ukupnom i godišnjem prosečnom odstrelu u Vojvodini na petom mestu, dok divlje guske po ukupnom od-

strelu u Vojvodini dolaze na šesto mesto, a po godišnjem prosečnom odstrelu su na osmom mestu. Divlji golubovi (do Drugog svetskog rata tu su ubrajali i evidentirali grlice, gugutke i golubove), po ukupnom odstrelu u Vojvodini spadaju na sedmo mesto, dok im je prosečni godišnji odstrel na šestom mestu. Na kraju ovog pregleda su gugutke (koje su posebno počele da se evidentiraju pred kraj XX veka), po ukupnom odstrelu u Vojvodini na osmom mestu, ali ako se posmatra prosečni godišnji odstrel onda su na sedmom mestu.

Interesantan je podatak pri analizi Tabele 2. kakav je odstrel bio do 1941. godine. Iz statističkih podataka za taj period zapaža se da je najveći ukupan odstrel u Vojvodini zabeležen kod poljske jarebice, ali da je takođe kod ove vrste i najveći prosečni godišnji odstrel. Na drugom mestu je divlja patka, na trećem je prepelica, na četvrtom divlja guska, na petom mestu su divlji golubovi (ovde je evidentiran odstrel za grlice, gugutke i golubove) i tek na šestom mestu je fazan. Kod drugih vrsta pernate divljači (šumske šljuke, sarke - liske, razna druga vodena divljač i barske šljuke) evidentno je da je njihov odstrel bio značajan do 1941. godine i da je u tom periodu odstreljeno najviše liski. Što se tiče svraka i vrana iz Tabele 2. se zapaža značajan ukupan odstrel i prosečan godišnji odstrel, sa napomenom da je do 1941. godine ovaj odstrel bio mnogo veći nego kasnije.

Kada je u pitanju period od 1945 - 2000. godine i analiza odstrela vrsta pernate divljači koja je predmet ovih istraživanja, slika se u potpunosti menja. Naime, dominantna vrsta pernate divljači u ovom periodu postaje fazan, kako po ukupnom odstrelu isto tako i po godišnjem prosečnom odstrelu. Na drugo mesto dolaze grlice, na trećem mestu su divlje patke, na četvrtom poljske jarebice, ali samo po ukupnom odstrelu u Vojvodini, dok su po prosečnom godišnjem odstrelu na petom mestu. Prepelice su po ukupnom odstrelu u Vojvodini na petom mestu, dok su po prosečnom godišnjem odstrelu na četvrtom, na šestom mestu su gugutke i na sedmom divlje guske.

Bez obzira na to što je predmet ovih istraživanja pernata divljač, svakako da su interesantni podaci o odstrelu zeca kako do 1941. godine, isto tako i od 1945 - 2000. godine. Zbog ove činjenice biće izneti samo neki od statističkih podataka o odstrelu zeca u ovim periodima. Odstrel je bio: 1927/28. godine 32.289 zečeva, 1929/30. godine 35.732 zeca, 1933/34. godine 105.280 zečeva, 1936/37. godine 150.000 zečeva, 1937/38. godine 157.805 zečeva, 1938/39. godine 190.778 zečeva, 1966/67. godine 82.894 zeca, 1970/71. godine 32.330 zečeva, 1980/81. godine 28.861 zec, 1990/91. godine 53.651 zec, 1999/00. 27.372 zeca. Ovde su navedeni statistički podaci o pojedinim godinama ukupnog odstrela zeca u Vojvodini iz kojih proizilazi da je zec u odnosu na sitnu divljač sve do sredine šezdesetih godina prošlog veka bio dominantna vrsta, a da nakon toga fazan preuzima primat i zadržava ga do kraja XX veka. Fazan u lovištima postaje dominantna vrsta zbog velikog broja fazančića unetih iz veštačke proizvodnje.

1. Problem, predmet, cilj istraživanja

Pod lovnim turizmom uopšte podrazumeva se pružanje usluga zainteresovanim (domaćim i stranim) lovcima turistima, radi organizovane posete našim lovištima, zbog odstrela (krupne ili sitne divljači), ili samo posmatranje ili snimanje (fotosafari), divljači uz plaćanje određenih nadoknada koje su propisane u cenovniku svakog lovišta.

Kod nas se pod lovnim turizmom u užem smislu podrazumeva omogućavanje lova stranim i domaćim lovcima turistima uz plaćanje odgovarajuće naknade koja je propisana u cenovniku svakog lovišta. Cenovnik donosi korisnik lovišta svake godine, krajem kalendarske godine za narednu godinu i sa tim cenovnikom ide se na specijalizovane sajmove lostva u zemlji i inostranstvu, radi propagiranja lovišta i lova, bilo na krupnu divljač (radi prodaje trofeja) ili na sitnu divljač (radi prodaje mesa). Na osnovu ovog cenovnika lovac turista kada se nalazi u lovištu svakodnevno plaća taksu za organizaciju lova, pratnju vodiča - prevodioca, troškove smeštaja u hotelu ili lovačkoj kući, upotrebu sopstvenog lovačkog psa ili lovačkog psa organizatora lova, odstrelnu taksu za raznu divljač po jedinki i trofej kod krupne divljači, prema vrednosti tog trofeja. U slučaju ranjavanja krupne divljači lovac turista plaća po cenovniku i promašaj, za promašeni hitac po procenjenoj vrednosti trofeja. Pored ovoga, po cenovniku plaća meso ako želi da ga nosi, prevoz u lovištu i sve drugo što želi u samoj organizaciji lova.

Na osnovu prikupljenih podataka o odstrelu sedam vrsta pernate divljači u lovnom turizmu (grlice, gugutke, prepelice, jarebice, divlje guske, divlje patke i fazani), kao i druge divljači koja je odstreljivana u lovnom turizmu za proteklih 40 i više godina, lovni turizam je imao više uspona i padova. Uspon se odvijao u periodu od 1961. do 1970. godine. Nakon toga dolazi do ekspanzije lovnog turizma u periodu od 1970. do 1990. godine. Od 1991. godine pa sve do današnjih dana lovni turizam u Vojvodini odvija se sporadično sa ne baš značajnim rezultatima. Zadatak svih nas je da na osnovu dugogodišnjeg iskustva (višedecenijskog) sticanog u ovoj oblasti, pokušamo oživljavanje ove za Vojvodinu vrlo značajne privredne grane, kako bi lovačke organizacije, a samim tim i naše društvo, ponovo ostvarivale značajna sredstva u ovoj oblasti. To je danas mnogo teže jer su fondovi (brojna stanja) skoro kod svih vrsta sitne divljači devastirani. Pored toga u prethodnom periodu ostvarivana su značajna sredstva od odstrela migratornih ptica (u prvom redu grlica i prepelica), a nama (lovcima), se danas stalno "preti", od strane zaštitara, da će nam Evropa (zemlje Evropske unije) uskratiti lov baš ovih ptica. Naša zemlja je od ranije potpisnik Međunarodne konvencije o zaštiti ptica selica. Zbog ove činjenice lovci su svesni da je samo pitanje dana kada će ta zabrana stupiti na snagu. U ovakvoj situaciji lovci Vojvodine moraju na vreme da traže alternativna rešenja, a do tada potrebno je da što pre povećaju fondove gajenih vrsta sitne divljači (zec, fazan i jarebica).

Izostankom lovnog turizma "na pravi način" ovih desetak i više godina, i stalne besparice lovaca i lovačkih organizacija, izostala su veća ulaganja u lovišta, a sve to se nepovoljno odrazilo na fondove skoro kod svih gajenih vrs-

ta divljači u većini lovišta Vojvodine. Ovo je danas još jedan od limitirajućih faktora za dovođenje većeg broja stranih lovaca turista u naša lovišta.

Lovnom turizmu kod nas, bez obzira na postignute zapažene rezultate se dosada nije pridavala velika pažnja. Razloga ima više, a jedan od važnih bio je svakako situacija da je divljač iz državne svojine, na osnovu Zakona o lovstvu, ustupljena lovačkim organizacijama na upravljanje i gazdovanje bez nadoknade. To znači da su lovačka udruženja kao udruženja građana od države dobila imovinu na upravljnje i korišćenje bez ikakvih nadoknada. U sklopu svega navedenog društvena zajednica nije bila mnogo zainteresovana da se više pažnje posveti ovoj oblasti, dođe do tačnih podataka o odstrelu divljači u lovnom turizmu, i tako utvrdi kakve su stvarne mogućnosti i finansijski efekti u ovoj oblasti mogući. U mnogo slučajeva bilo je situacija da se državna imovina prepuštala volonterima koji nisu imali ni znanja a ni volje da ovu oblast unapređuju, a koristi od ovakvog odnosa imali su pojedinci, odnosno posrednici u lovno - turističkom prometu, što je nedopustivo. Međutim, ne može se generalizovati da su u prethodnom periodu, svi radili na štetu divljači, jer je bilo lovačkih organizacija i lovno - turističkih organizacija koje su ovaj posao radile valjano, na osnovu zakona i drugih podzakonskih akata. Problematika lovnog turizma nije se izučavala posebno u srednjim i visokoškolskim ustanovama, već u sklopu predmeta "Lovstvo", te smo zbog toga imali u praksi da su ovaj posao radili šumarski i poljoprivredni inženjeri, biolozi, ekonomisti, turizmolozi i dr. koji u redovnom školovanju nisu imali nekih većih dodirnih tačaka sa ovom oblašću, a samim tim i sa ovom specifičnom problematikom. U poslednjih nekoliko godina čine se napori da se za ovu oblast stvore uslovi na visokoškolskim ustanovama, pa se po prvi put u Vojvodini na Prirodno - matematičkom fakultetu u Novom Sadu osniva poseban odsek za školovanje baš ovakvog profila. Polaznici će zbog multidisciplinarnog pristupa izučavanja ove problematike steći potrebna znanja i tako u narednom periodu na mnogo stručniji način prići obavljanju poslova lovnog turizma u praksi. Svakako, svesni smo činjenice da to nije ni malo lako, ali uz određene stručne napore na planu povećanja broja divljači i boljom organizacijom u lovištima mogu se postići bolji rezultati nego što su danas. Pored toga država će kroz izmene i dopune postojećeg Zakona o lovstvu, ili donošenjem novog zakona, odrediti sigurno strožije kriterijume pri dodeli lovišta. Država će najverovatnije lovišta dodeljivati putem zakupnog sistema, tako da će budući korisnici lovišta biti više zainteresovani za tržišno ponašanje u ovoj oblasti, što do sada nije bio slučaj. Primera radi, u takozvana „zlatna“ vremena lovnim turizmom u Vojvodini bavilo se svega 25 - 30 % lovačkih društava. To znači da je do 1990. godine letnji lov (lovni turizam na grlice, gugutke, prepelice i divlje patke), organizovalo od 100 - 120 lovačkih društava (u Vojvodini ima 384 lovačkih društava), a jesenji lov (lovni turizam na fazana, jarebicu, zeca i dr.) svega 50 - 60 lovačkih društava.

Cilj ovakvih istraživanja je da se na osnovu prikupljenih dostupnih podataka o ukupnom lovnom turizmu u Vojvodini sumiraju svi ti podaci na jednom mestu, izvrši njihova analiza, utvrde činjenice, i na osnovu toga izvuku pouke i preporuke za rad u narednom periodu. Važno je da se zna stanje lov-

nog turizma u prethodnom periodu, jer je to dobra osnova i putokaz da se sve greške koje su pravljene, ne ponove u narednom periodu. Ne sme se ispustiti iz vida jedna od najvažnijih činjenica, za one lovačke organizacije koje su se bavile lovnim turizmom u Vojvodini, dokazano je da su u to vreme imale najviše divljači u lovištu i time zadovoljavale potrebe svojih lovaca, ali i stranih lovaca turista koji su dolazili u njihova lovišta. Otpora protiv lovnog turizma u lovačkim društvima u Vojvodini, od strane manjeg broja članova društava, mora se priznati bilo je uvek, ali je evidentno, na osnovu podataka o povećanom broju divljači u tim društvima, u tom periodu, da je bilo neopravdan. Dokaz ove tvrdnje je brojno stanje divljači u poslednjih desetak godina, kada je izostao lovni turizam (usled sankcija i dr.) tako što fondovi divljači se nisu povećali, već nasuprot tome još su se i smanjili. Izostanak lovnog turizma ovih desetak i više godina, prouzrokovao je nemogućnost većih ulaganja u lovišta, a time i mnogo manje unošenje veštački proizvedene divljači, u prvom redu fazana. Zbog toga je povećan lovni pritisak na autohtone vrstame. U najvećoj meri u ovoj činjenici leži i odgovor na pitanje smanjenja fondova gajenih vrsta divljači u Vojvodini. Svi prikupljeni podaci moraju biti putokaz i zamajac da se uočene slabosti u lovstvu i lovnom turizmu na vreme otklone, a na taj način stvori bolji ambijent za razvoj ukupnog lovstva, a samim tim i lovnog turizma u Vojvodini. Da bi se ovo ostvarilo potrebno je da se promeni odnos (shvatanje), prema divljači (dosada je bilo da je divljač ničija stvar "res nullius"), od strane lovaca. Naime za sve prekršaje koji se dešavaju u lovištu (lovokrađa, krivolov i dr.), prekršiocu moraju da budu kažnjeni i snose sankcije, a ne kao što je to do sada bilo da budu oslobođeni. Divljači u lovištu treba da se obezbede bolji stanišni uslovi sa više mira, zaštite, zaklona, ishranom i dr. Korisnici lovišta treba više da se angažuju na uništavanju pernatih i dlakavih predatora i zimskoj prehrani divljači, a sve u cilju da se fondovi svih vrsta divljači povećaju u lovištu. Na ovaj način, sa povećanjem brojnog stanja kod svih vrsta divljači stvorio bi se preduslov za dolazak većeg broja stranih lovaca turista i veći finansijski efekat od sadašnjeg.

Cilj istraživanja je i da se na osnovu snimljenog stanja lovnog turizma u prethodnom periodu otklone sve uočene slabosti i za naredni period predlože najbolja rešenja. Pored lovnog turizma koji bi bio udarni segment turizma Vojvodine, postoje i drugi sadržaji koje bi strani lovci-turisti mogli upražnjavati. Neki od tih sadržaja su: ribolovni turizam u slobodno vreme, fotosafari na močvarnim područjima, poseta manastirima na Fruškoj gori, jahanje i drugi sadržaji. Cilj ovakvog programa je da se broj dana zadržavanja lovaca-turista u Vojvodini poveća sa 2 ili 2,5 dana na više od 3 dana.

2. Metodologija istraživanja

U sagledavanju problematike koja tretira ukupno lovstvo, a time i lovni turizam u Vojvodini, sa akcentom na pernatu divljač, kao deo lovno - turističke ponude Vojvodine, potrebno je znati istorijske činjenice iz ranijeg perioda. Ova problematika je nedovoljno istražena i pri obradi podataka u našoj zemlji osim nekoliko stručnih i naučnih radova iz ove oblasti, nije bilo mogućnosti da se dođe do kvalitetnih naučnih radova koji su na sveobuhvatan način istraživali oblast lovnog turizma.

U ovom radu korišćeni su dostupni izvori kao što su: monografije o lovstvu, članci iz specijalizovane lovačke štampe i razni separati o lovstvu.

Materijal za ovu tezu prikupljan je iz Statističkog zavoda Srbije, Lovачkog saveza Srbije i Vojvodine (lovna evidencija), Dugoročnog programa razvoja lovstva u Srbiji (2001 - 2010.) i Vojvodine od 2000. do 2010. godine, Dugoročnog programa razvoja lovstva u Vojvodini usvojenog 1984. godine, Zbornika radova o lovstvu Lovачkog saveza Jugoslavije (1994, 1995. i 1996. godine), i Zbornika radova "Zec i jarebica u savremenim agroekosistemima" Lovачkog saveza Vojvodine 1997. godine i statističkih podataka dobijenih od Lovoturs-a. Korišćeni su i važeći cenovnici za inostrane lovce turiste, koje svake godine pred početak nove lovno-turističke sezone za lovačke organizacije, a na osnovu ovlašćenja dobijenih Zakonom o lovstvu, donosi Lovачki savez Srbije i Vojvodine za svoje članice (lovačka udruženja). Prikupljeni su statistički podaci o ukupnom odstrelu u Vojvodini za sedam vrsta pernate divljači koje su lovljene u lovištima Vojvodine za period od 1979. do 2000. godine. Pored toga korišćeni su podaci o brojnom stanju i odstrelu krupne divljači u ograđenim lovištima u Vojvodini iz Dugoročnog programa razvoja lovstva u Srbiji od 2001 - 2010. godine. Pernate vrste divljači statistički obrađene u radu su: fazan, poljska jarebica, divlja patka, divlja guska, grlica, gugutka i prepelica. Pored podataka o ukupnom odstrelu u lovištima Vojvodine za navedene vrste pernate divljači, prikupljeni su i podaci o ukupnom odstrelu u lovnom turizmu u Vojvodini i ukupnom odstrelu realizovanom preko Lovoturs-a (bivša Lovачka zadruga Vojvodine). Za određene periode prikupljeni su statistički podaci o ukupnom broju turista koji su dolazili svake godine u lovišta Vojvodine.

Na osnovu ovih podataka koji su sistematizovani i hronološki sređeni, dati su određeni trendovi. Prikaz svih podataka je dat kroz grafikone i dijagrame iz kojih su izvučeni određeni zaključci o realizaciji lovnog turizma u prethodnom periodu od 22 godine. U poglavlju o zaštićenoj prirodi Vojvodine pomenuta je većina zaštićenih prirodnih dobara i to kako u šumskim ekosistemima, tako i na močvarnim područjima Vojvodine, koja su od nemerljivog uticaja na stabilizaciju divlje faune uopšte i očuvanja životne sredine, kao i poštovanja Međunarodnih konvencija o zaštiti ptica močvarica i drugih migratornih ptica, čiji je potpisnik i naša država.

Za vrste pernate divljači date su važeće lovne sezone (kao i lovne sezone u prethodnom periodu) koje će biti upoređene sa lovnim sezonama zema-

lja u okruženju. Na osnovu prikazane biologije za svaku vrstu pernate divljači predložiće se optimalna lovna sezona za naše uslove lovišta.

Iz statističkih pokazatelja odstrela za sve posmatrane vrste pernate divljači i njihove valorizacije kroz lovni turizam u prethodnom periodu, izvršeno je rangiranje i to na osnovu ukupnog odstrela, prema čemu je utvrđeno koja je vrsta pernate divljači bila najznačajnija za lovni turizam u Vojvodini. Evidentno je da je značajan odstrel bio kod fazana, i da je kod ove vrste ostvaren najveći devizni efekat. U tom periodu osnovni cilj bio je da se forsira ona vrsta divljači koja se veštački proizvodi, u ovom slučaju fazan, što je ispoštovano, a na taj način su i štice autohtone vrste (u prvom redu jarebica i zec).

3. Prirodni uslovi za uzgoj i ulov pernate divljači

Prirodni uslovi koji vladaju na području Vojvodine imaju nemerljiv uticaj na opstanak divljači, obezbeđenje prirodne hrane u toku cele godine, zaklona, staništa za njihovu reprodukciju i uopšte preživljavanje divljači. Rasprostranjenje divljači u prirodnoj sredini Vojvodine u osnovi zavisi od prirodnih odlika te sredine, odnosno od uslova koje pružaju reljef, klima, hidrografske prilike, vegetacija i drugi prirodni uslovi Vojvodine.

3.1. Veličina Vojvodine, geografski položaj, granice, reljef, konfiguracija i komunikacije

Vojvodina zauzima severni deo Srbije, a prostire se između $18^{\circ}42'$ i $21^{\circ}44'$ istočne geografske dužine i između $44^{\circ}35'$ i $46^{\circ}20'$ severne geografske širine. Obuhvata Bačku, Banat i Srem. Bačka zahvata pretežno severne delove Vojvodine, a to je prostor između Dunava i Tise do granice sa Mađarskom. Banat je istočni deo Vojvodine ograničen Tisom, Dunavom i državnim granicama prema Mađarskoj i Rumuniji. Srem je deo međurečja Dunava i Save do njihovog ušća. Vojvodina zauzima površinu od 21.610 km^2 , a po delovima Bačka ima površinu od 8.671 km^2 , Banat 8.997 km^2 a Sremu pripada 3.942 km^2 . Vojvodina se sa severa graniči sa Mađarskom, sa istoka Rumunijom, sa zapada sa Hrvatskom, a prema jugu je granica Dunav i Sava. Vojvodina je područje bogato vodom i plodnim zemljištem, što predstavlja dva najvažnija obnovljiva resursa. Postojanje velikih reka, bogatih vodama, kao što su Dunav, Tisa i Sava predstavlja veliki potencijal. Na žalost, taj potencijal nije iskorišćen ni blizu mogućnosti (navodnjavanje, plovidba, hidroenergetika). Zemljišta Vojvodine predstavljaju ograničeni potencijal koji se intenzivno koristi i donosi neprocenjive dobiti. No, i ovde postoje neiskorišćene mogućnosti koje će u budućnosti predstavljati značajnu polugu razvoja pokrajine i regiona.

Vojvodina je prostrana ravničarska oblast čiju ravninu remete dve planine, relativno male visine tako da jedva prelaze gornju granicu bregova. To su Vršačke planine u jugoistočnom delu Banata i Fruška gora koja se prostire u severnom delu Srema. Na Vršačkim planinama najviši je Gudurički vrh sa 641 m iznad mora, što je istovremeno najviši vrh u Vojvodini, dok je na Fruškoj gori najviša tačka Crveni čot, sa 539 m nadmorske visine. Ostali delovi Vojvodine su prostrane ravnice koje se u vidu stepenastih površina spuštaju u najniža zemljišta u dolinama reka. Visinska razlika između ovih ravni je veoma mala, od desetak do dvadesetak metara, te se ove promene jedva i primećuju. Ove stepenaste celine su: lesna zaravan, peščare, lesne terase i aluvijalne ravni reka. Današnji oblici reljefa su nastali kao rezultat veoma složene geneze područja. Reljef se stvarao usled delovanja dve grupe sila. Tektonička grupa je stvorila mikroreljef, a spoljašnje sile su delovale na već stvoren reljef. Pod uticajima spoljnih sila nastale su doline reka, lesne terase, lesni platoi i peščare. Značajno je napomenuti da je uticaj reljefa na režim voda veoma veliki. Prvenstveno se taj uticaj ogleda na slivanje površinskih voda, a zatim i na podzemne vode. Samim tim je očigledan uticaj reljefa na stvaranje zemljišta.

Zemljišni pokrivač u Vojvodini je nastao pod uticajem raznih pedogenetskih činilaca te je zbog toga veoma heterogen, naročito u Banatu i Sremu, dok je u Bačkoj to manje izraženo.

Po Bukurovu (1972) i Nejgebaueru (1952) i većini drugih istraživača završni oblici reljefa u Vojvodini su rezultat periodičnog navejavanja lesa, erozionog rada atmosferalija i reka i akumulacije fluvijalnog materijala u inundacionim ravnima. Nejgebauer (1952) smatra da je pod uticajem reljefa nastala oko polovina zemljišta na području Vojvodine. Na zaravnjenim delovima ove pokrajine, pod datim klimatskim uslovima, mezo i mikro-reljefski oblici uticali su na pedogenezu što se manifestovalo promenom karaktera prirodnog vlaženja, i pojavom degradacionih procesa: zabarivanja i zaslanjivanja, te razvojem hidromorfni i halomorfni tvorevina. Otuda i naziv "topogena zemljišta".

Komunikacije (putna mreža, saobraćaj) Vojvodine su veoma značajne za brzo i nesmetano odvijanje lovnog turizma. Ukupna dužina puteva u Vojvodini iznosi 6.468 km, od čega na savremeni kolovoz otpada 5.376 km, sa tucanikom je 128 km, a na zemljane i neprosečene puteve dolazi 964 km. Razvijenost putne mreže sa tvrdom podlogom u Vojvodini iznosi 22,42 km/100km². Stanje puteva sa savremenim kolovozom je nešto povoljnije jer u Vojvodini razvijenost putne mreže iznosi 21,20 km/100 km².

Vojvodina raspolaže sa 1.650 km magistralnih puteva, sa 1.797 km regionalnih i sa 3.021 km lokalnih puteva.

Karta 1. Mreža autoputeva u Vojvodini

Mreža puteva u Vojvodini ima veliki značaj za lovni turizam, pa strani lovci turisti kada stignu u Vojvodinu savremenim i brzim automobilima, mogu za kratko vreme uz malo napora da stignu do lovišta. Među najznačajnijim putevima u Vojvodini je autoput E 75, Horgoš - Novi Sad - Beograd - Niš - Vranje - Skoplje, uz koji se nalaze i značajna lovišta. U njima je bilo ili može da bude lovnog turizma na krupnu i sitnu divljač. Tako na primer u blizini Subotice, tačnije u Subotičkoj peščari postoji kvalitetno, ograđeno muflonsko lovište, sa trofejima muflona vrhunskog kvaliteta. Pored muflona u ovom lovištu je prateća divljač jelen lopatar. Lovište ima izgrađen lovački dom sa petnaestak ležaja za smeštaj stranih lovaca turista. Smeštajni kapaciteti su visoke kategorije i prilagođeni potrebama stranih lovaca turista. Pored toga ima i fazaneriju sa kapacitetom 30.000 fazančića, a sada radi sa kapacitetom manjim od 30 %. U ovoj fazaneriji su u jednom periodu veštački uzgajane jarebice kamenjarke i poljske jarebice. U neposrednoj blizini autoputa E 75 nalaze se odlična lovišta na sitnu divljač, kao što su tereni lovačkih udruženja: Subotica, Kanjiža, Novi Kneževac, Bačka Topola, Mali Idoš, Vrbas, Srbobran i dr, koja imaju odlične fondove zeca, fazana i u letnjem periodu grlice, prepelice i druge divljači. Putni pravac M 22, Vrbas - Kula - Sombor povezuje značajna lovišta na krupnu divljač (jelen, divlja svinja), kao što su lovišta "Kozara" u Bačkom Monoštoru i "Apatinski rit" u Apatinu. Ova dva izvanredna lovišta su nadaleko poznata u Evropi po trofejno kvalitetnim jelenima i divljim svinjama. Takođe i ova lovišta raspolažu sa odličnim kapacitetima za smeštaj stranih lovaca turista od 15 do 20 ležaja. Putni pravac E 662 Sombor - Odžaci - Bač - Bačka Palanka - Ilok i regionalni put 18 - 1 koji završava na E 70 (autoput Beograd - Zagreb) takođe su značajni za lovni turizam na krupnu divljač. Naime, na ovom putnom pravcu nalazi se lovište "Kamarište" kod Karavukova u kome se uzgajaju divlje svinje. U ovom lovištu izgrađen je poligon za grupni lov divljih svinja pogonom, što u poslednjih nekoliko godina traže strani lovci turisti. U ovom lovištu postoji lovački dom sa petnaestak ležaja za smeštaj turista. U lovištu „Plavna" kod Bača uzgajaju jelensku divljač i divlje svinje sa vrhunskim trofejima, a izgrađen je i poligon za grupni lov divljih svinja pogonom. Rekonstruisan lovački dom za smeštaj lovaca turista sa ima kapacitet preko 20 ležaja. Nedaleko od ovog putnog pravca nalazi se i lovište „Karađorđevo" u kome se uzgaja jelen, jelen lopatar, virdžinijski belorepi jelen, divlja svinja i muflon. Takođe i ovo lovište ima lovački dom za smeštaj lovaca turista. U blizini ovog putnog pravca nalazi se i lovište „Ristovača" kod Bača gde se u ograđenom delu uzgaja divlja svinja, a u otvorenom delu najviše se lovi fazan i u manjoj meri zec. Ovo lovište ima dva lovačka dom sa ukupno petnaest ležaja. Značajna lovišta lovačkih udruženja na sitnu i srneću divljač su: Sombor, Apatin, Odžaci i Kula i dr. Putni pravac Batrovci - Novi Sad, odnosno **koridor 10** (E 70, autoput Zagreb - Beograd) povezuje lovište na krupnu i fazansku divljač „Karkuša" kod Klenka, lovište "Morović" i otvorena lovišta na krupnu divljač u bosutskim šumama. U lovištu "Karkuša" uzgajaju se jeleni vrhunske trofejne vrednosti i divlje svinje. Ovo lovište takođe ima izgrađen poligon za grupni lov divljih svinjsa pogonom. Ovde postoji i fazanerija koja proizvodi fazanske piliće za sopstvene i za potrebe lovačkih organizacija kao i poligon za intenzivan izlov

fazanske divljači. Za lovni turizam je značajan putni pravac Novi Sad - Zrenjanin - Kikinda na kome se nalaze lovišta lovačkih udruženja koja raspolažu sa odličnim fondovima srneće divljači, zeca, fazana, jarebice i druge sitne divljači. Ta udruženja su: Žabalj, Zrenjanin, Žitište, Nova Crnja, Kikinda, Novi Bečej, Mokrin i dr. Putni pravac Novi Sad - Beograd - E 75 sa odvajanjem u mestima Stara Pazova, Vojka, Krčedin, Surčin, Pančevo, Vršac, Banatski Karlovac i Vatin je pravac koji povezuje izvanredno lovište za jelensku divljač i divlje svinje u Deliblatskoj peščari, u njenom ograđenom delu zvanom "Dragićev hat" i odlična lovišta na divlje patke "Labudovo okno" kod Bele Crkve i "Vršački ribnjaci" kod Vršca.

3.2. Reljef i geološke odlike

U geomorfološkom pogledu Vojvodina se deli na pet morfoloških celina: planine, lesne zaravni, peščare, lesne terase i aluvijalne ravni.

Planine Vojvodine čine Fruška gora (539 m - Crveni čot) i Vršačke planine (641 m - Gudurički vrh).

Fruška gora se najvećim delom prostire na teritoriji Srema, a samo njen krajnje zapadni i niži deo pripada Hrvatskoj. Severna strana se spušta stepeničasto ka Dunavu, a južna ka sremskoj lesnoj zaravni. U pravcu istok - zapad, od Starog Slankamena do Telečke, Fruška gora je dugačka 78,2 km, a najveća širina joj je na liniji Sremska Kamenica - Irig i iznosi 15,6 km, a površine je 498 km². Severna strana je ispresecana mnogobrojnim potocima i vodotocima, južna strana takođe ima nekoliko većih potoka. Skupština SAP Vojvodine je 26.03.1981. godine donela Regionalni prostorni plan Fruške gore do 2000. godine kojim je obuhvaćeno područje površine od 73.444 ha, sa zonom Nacionalnog parka od 25.094 ha i zaštitnom zonom od 48.350 ha.

Na Fruškoj gori su izražene četiri terase na vertikalnom profilu planinskog lanca: od 450 do 539 m nadmorske visine, od 380 do 400 m nadmorske visine, od 310 do 360 m nadmorske visine i od 180 do 250 m nadmorske visine. Od najviših delova teren se periklinično spušta obrazujući terase koje su odvojene strmim odsecima na severnoj strani i nešto blažim na južnoj strani. Geološka podloga u ovom delu profila su: škriljci, filiti, serpentini, peridotiti, kristalni škriljci, andenziti i daciti. Jedan deo padina pokriven je najčešće lesom, a viši položaj jezersko - marinskim naslagama. Niže položaje karakterišu lesne zaravni na holocenom i pleistocenom lesu koje na najnižim položajima čini barski les. Položaje uz rečne tokove karakterišu aluvijalne ravni.

Prema Katastru bujičnih tokova Fruške gore, reci Savi gravitira 17 manjih ili većih rečica i potoka (slivova), a Dunavu 39 potoka i potočića (odnosno njihovih slivova). Na Fruškoj gori je registrovano 187 izvora od čega se 115 nalazi u dunavskom slivu, a 72 u savskom. Izdašnost izvora je različita i kreće se u granicama od 0,10 do 60 l/min.

Na području Fruške gore je veliki broj kamenoloma koji su najčešće locirani na periferiji šumskog kompleksa (sem Rakovačkog) sa ukupnom površinom od 90 ha u prostoru Nacionalnog parka. U Nacionalnom parku po vrstama drveća najveću zastupljenost (po zapremini i zapreminskom prirastu) ima:

1. Lipa (31 % po zapremini i 32 % po zapreminskom prirastu),
2. Hrast kitnjak (21 % po zapremini i 12 % po zapreminskom prirastu),
3. Bukva (8 % po zapremini i 7 % po zapreminskom prirastu), i
4. Grab (8 % po zapremini i 8 % po zapreminskom prirastu).

U ukupnim površinama šume Fruške gore učestvuju: hrast (38,5 %), lipa (30,3 %), bukva (6,2 %), grab (8,3 %), bagrem (5,6 %), bor (2,1 %), ostali tvrdi lišćari (7,0 %), meki lišćari (1,8 %) i ostali četinari (0,2 %). Na Fruškoj gori ima 14 biljno - geografskih područja. Mnoga od njih su reliktna i endemitna, što ovo područje čini izuzetnim prirodnim fenomenom. Biljni svet Fruške gore čini čak 1.400 biljnih vrsta. Nekada bogata fauna Fruške gore danas je svedena na relativno mali broj sisara i ptica.

Na Fruškoj gori se nalazi ograđeno lovište „Vorovo“ kod Erdevika u kome se uzgaja krupna divljač i to najviše jelen lopatar i muflon, a u manjoj meri divlja svinja i jelen. U otvorenom delu do sredine šezdesetih godina prošlog veka bio je u znatnom broju zastupljen jelen, ali je iz nepoznatih razloga istrebljen. Od druge divljači u otvorenom delu ima u manjem broju divljih svinja i srneće divljači, a od sitne divljači takođe u manjem broju je zec. U ovom delu ima lisica, jazavaca, divljih mačaka, kuna, tvorova, puhova, a u zadnjih desetak godina i šakala. Fruška gora je jedino mesto u Srbiji na kome još uvek živi slepo kuče (*Spalax leucodon*). Od pernate divljači najznačajniji je orao krstaš (*Aquila heliaca*), koji se gnezdi na Fruškoj gori (1 - 2 para). Na Fruškoj gori moguće je videti između 150 i 200 vrsta ptica, a gnezdi se oko 120 vrsta.

Vršacke planine se nalaze u jugoistočnom delu Vojvodine. Područje se nalazi u trouglu u kome se susreću Rodopi, odnosno Karpati i Panonska nizija (B. Bukurov, 1950.). Planinski deo zauzima centralni položaj na kome su četiri istaknute čuke: Vršacka kula (399 m), Vršacki vrh (463 m), Donji Vršikor (463 m) i Gudurički vrh (641m). Planine su disecirane pregibima i dolinama potoka. Na Vršackim planinama evidentirano je 118 ptica gnezdarica (J. Rašajski i I. Pelle, 1993.). Na osnovu istraživanja J. Rašajski i M. Vučanović 1999. godine to je jedino područje u Vojvodini gde se gnezdi uralaska sova (*Strix uralensis*), kratkoprsti kobac (*Accipiter brevipes*), planinski šareni detlić (*Dendrocopus leucotus*), planinska strnadica (*Emberiza cia*) i gorska pliska (*Motacilla cinerea*). Od krupne divljači, najzastupljenija je divlja svinja (P. Tomić i et al, 2002.). Prema šumsko-privrednoj osnovi za ovo područje utvrđeno je da ima sličan sastav drveća kao i područje Fruške gore. Šume ovog područja sačinjavaju sledeće vrste: hrast (37,11 %), lipa (20,57 %), jasen (18,17 %), bagrem (13,96 %), crni bor (1,27 %) i ostali lišćari (8,92 %). Obe ove planine sa svojim šumama, brojnim potocima i proplancima predstavljaju pogodna staništa za raznovrsnu divljač. Ali koliko god prirodne pogodnosti pružaju divljači izvanredan životni prostor, ipak ga čovek, sa druge strane, iz dana u dan sužava.

Lesne zaravni su posle planina najviši orografski oblici u Vojvodini. U Vojvodini ih ima pet: Bačka lesna zaravan (Telečka), Titelski breg, Frušogorska lesna zaravan, Banatska lesna zaravan i Tamiški lesni plato. U visinskom pogledu ove lesne površine u odnosu na planine Vojvodine predstavljaju nižu

stepenicu u reljefu Vojvodine. Njihove apsolutne visine se kreću između 110 - 130 m.

Peščare su eolske akumulativne tvorevine, a sastavljene su od mladih naslaga peska. U Vojvodini postoje dve peščare: Banatska (Deliblatska) peščara i Subotička peščara. Pre 200 godina peščare su bile bez vegetacije, a danas su većim delom pod vegetacijom.

Banatska (Deliblatska) peščara nalazi se u jugoistočnom Banatu i zahvata prostor između Tamiša i Dunava. Pruža se pravcem severozapad - jugoistok u dužini od 60 km, a širina joj iznosi 25 km. Prosečna nadmorska visina je 138 m. Pojedine dine dostižu dužinu od 100 - 500 m i relativnu visinu do 100 m. Zbog velike propustljivosti tla, atmosferske vode brzo poniru u niže slojeve, pa površina ostaje bez dovoljno vlage. Pesak se tokom leta i usled duvanja košave isušuje i do 0,50 m dubine i na 4 % vlažnosti. Međutim, blizina Tamiša, Karaša i naročito Dunava ima velikog uticaja na nivo podzemnih voda. Na području „niske peščare“ podzemne vode se nalaze na dubini od 10 m i velike su izdašnosti i do 30 l/s. Područje "visoke peščare" je takođe bogato podzemnim vodama, ali su one na većoj dubini od 10 - 200 m i manje izdašnosti do 15 l/s. Bogatstvu "niske peščare" podzemnim vodama doprinosi i geomorfološki sastav podloge, koju čine aluvijalni peskovi i šljunkovi bogati vodom (Milisavljević et al 1964. godine).

Uredbom o zaštiti Specijalnog rezervata prirode "Deliblatska peščara" (Sl. glasnik Republike Srbije broj 3/02) ustanovljen je na ukupnoj površini od 34.829,32 ha, od čega je 29.867,70 ha u državnom vlasništvu. Ukupan prostor je podeljen u tri stepena sa različitim režimima zaštite u skladu sa Zakonom o zaštiti životne sredine (Sl. glasnik RS broj 66/91), a sa sledećom distribucijom površine: I stepen zaštite sa 2.353,80 ha; II stepen zaštite sa 8.218,59 ha i III stepen zaštite sa 24.256,43 ha.

Vegetacija Deliblatske peščare može se podeliti na sledeće tipove: peščarski, stepski, močvarni i šumski. Šumom obrasla površina u okviru državnog poseda je 15.443,49 ha, a obuhvaćena je sa sedam tipova šuma u kojima dominira tip krupnolisnog medunca na sirozemu, na pesku, do početne srednje faze organogeneze pararendzine i koji obuhvata 98,3% šumom obrasle površine. U ukupno obrasloj površini visoke prirodne sastojine čine svega 2,6%, izdanačke sastojine 70,7% i veštački podignute sastojine 26,7%. U šumskom fondu dominiraju: bagrem (35,9%), crni bor (28,2%), beli bor (18,2%) i srebrna lipa (7,1%). Ukupno je evidentirano 38 vrsta drveća. Čiste sastojine pokrivaju 81,3%, a mešovite 18,7%. Žbunaste formacije, u kojima su najzastupljeniji kleka i glog, u ukupnoj površini učestvuju sa 16,2% (Medarević M., Bajić V. i Tomović Z., 2003).

Velika većina biljnih i životinjskih vrsta i njihovih zajednica, koje čine temeljne vrednosti ovog zaštićenog prirodnog dobra (čak oko 90%), zaštićenih po nacionalnim i međunarodnim kriterijumima, članovi su ekosistema travnih područja. Među njima su orao krstaš, stepski soko, pomrakuša, pčelarica, a od sisara tekunica, slepo kuće, stepski skočimiš - životinje uvrštene u Crvenu listu sveta (IUCN, 2000), većinom u kategoriji ugroženih vrsta (Habijan-Mikeš V. i Mikeš M. 2003).

Pošumljavanje Deliblatske peščare započeto je 1818. godine. U početku pošumljavanje je vršeno prvenstveno topolama, a od 1853. godine sve više se unosi bagrem. Pošumljavanje borovima, koji su zbog sadržaja smole u sebi izuzetno ugroženi od šumskih požara, dobija na značaju tek u drugoj polovini dvadesetog veka. Pod borovima je 1951. godine bilo 526 hektara, a već 1967. godine 4.800 ha. Godine 1988. zauzimali su 5.915 hektara (32,80% površine šuma Deliblatske peščare), ali je zbog dva velika šumska požara u narednom periodu ova površina smanjena na 3.684 hektara (1998).

U periodu od 1948. do 2002. godine na području Deliblatske peščare bilo je 245 šumskih požara. Ukupna opožarena površina iznosi 11.309,88 ha, od čega na šume otpada 5.710,05 ha. Prosečno godišnje se javljalo 4,45 požara sa prosečnom opožarenom površinom od 205,63 ha (103,82 ha šuma). Svi ovi požari su imali negativan uticaj u smislu uznemiravanja a i stradanja svih vrsta divljači u ovom lovištu (Milenković M. i Munćan S. 2003).

U ovoj peščari nalazi se ograđeno lovište "Dragićev hat" od 2.000 ha sa krupnom divljači (jelen, divlja svinja i srneća divljač), a u otvorenom delu ima, u znatnom broju, divljih svinja i srneće divljači. Tu je i mikropopulacija od 10 - 15 vukova koja je u Vojvodini trajno zaštićena. U lovištu i njegovoj neposrednoj blizini živi dosta ptica i jedna od retkih grabljivica, orao krstaš (*Aquila heliaca*), 1 - 2 para. Godine 1999. eksperimentalno je započeta veštačka proizvodnja velikog tetreba (*Tetrao urogallus*), ali eksperiment nije uspeo zbog nerazumevanja.

Subotička peščara se prostire severno od Bačke lesne zaravni, odnosno severno od linije Subotica - Horgoš. Na istoku se prostire do Tise, prema jugu postupno prelazi u lesnu zaravan, na zapadu doseže do Bajmoka, a prema severu ide državnom granicom prema Mađarskoj. U peščari je ustanovljeno lovište za krupnu i sitnu divljač. Od krupne divljači dominantan je muflon koji se uzgaja u ograđenom delu lovišta. U ovom delu pored muflona u manjem obimu ima jelena lopatara. U otvorenom delu lovišta ima prilično srneće divljači, zeca, fazana i druge sitne divljači. U okolini pešcare nalaze se odlična lovišta na sitnu divljač (zec, fazan, jarebica) i srneću divljač, kojima gazduju Lovačka udruženja: Subotica, Kanjiža, Bačka Topola, Novi Kneževac i dr.

Na ovom području nalaze se šumski kompleksi koji su veštački podignuti. Prema Velaševiću (V. Velašević, 1978.), šume ove pešcare sačinjavaju sledeće vrste drveća: bagrem (68,08 %), topola (13 %), bor (13,78 %), hrast (1,17 %) i ostali tvrdi lišćari (3,97 %).

Lesne terase zahvataju najveći deo Vojvodine. Prosečna nadmorska visina je oko 80 m. Nastale su fluvijalnom erozijom Dunava, Save, Tise, Tamiša, Karaša, Begeja i kasnijom akumulacijom lesa. U Vojvodini postoje tri lesne terase: Bačka, Banatska i Sremska.

Aluvijalne ravni su najmlađi oblici u reljefu Vojvodine, a sastavljene su od peska, mulja, prepoloženog lesa, šljunka i slično. Izrazite aluvijalne ravni imaju Dunav, Sava, Tisa, Tamiš i Karaš. Ostali vodotoci imaju uske aluvijalne ravni. U proseku ova zemljišta su 6 - 8 m niža od lesnih terasa. Širina aluvijalnih ravni zavisi od veličine vodenih tokova i geološkog sastava okolnog terena, na kome su najprostraniji ritovi. Širina ritova se kreće od nekoliko

stotina metara do nekoliko kilometara. Tako, na primer, širina aluvijalne ravni Dunava naspram Sombora i Bača iznosi preko 20 km. Ritovi su važni za prihvat svih vrsta vodenih ptica u proleće, a posebno divljih pataka koje su i dalje značajan predmet interesovanja stranih lovaca turista.

3.3. Klima

Ovde će biti prikazani neki meteorološki elementi i pojave koje tokom godine imaju značajni uticaj na život divljači. Na formiranje klimatskih odlika dela Panonske nizije u kome se Vojvodina nalazi utiče nekoliko faktora: položaj unutar umerenog klimatskog pojasa, geološka podloga, uticaj vegetacije i dr.

Vojvodina je podjednako udaljena od Evroazijske nizije i Atlantskog okeana, te se zbog nejednakog vazdušnog pritiska između ove dve oblasti dešavaju prodori suvih i vlažnih vazdušnih masa, tako da je njihov uticaj na klimu izrazit a što se odražava na divljač tokom čitave godine (pozitivno ili negativno, u zavisnosti od godišnjeg doba, perioda dana i temperature koja može biti optimalna i poželjna ili nepoželjna za određenu vrstu divljači). Sve ovo ima uticaja na natalitet i povećani mortalitet kod svih vrsta pernate i druge divljači.

Različite geološke podloge i tipovi zemljišta imaju uticaja na toplotne prilike zemljišta, a što je povezano sa reprodukcijom pernate divljači koja se odvija na zemlji (fazan, jarebica, prepelica i dr) tako što ova divljač za svijanje gnezda traži topla zemljišta. Najrasprostranjeniji tipovi zemljišta na lesu su černoziem, livadska i ritska crnica. Ova tri tipa zemljišta imaju tamnu boju, tako da poseduju mogućnost apsorpcije Sunčevog zračenja, a time utiču i na zagrevanje vazduha iznad zemljišta (Bogdanović Ž. i saradnici, 1994).

3.3.1. Temperatura

Temperatura vazduha je jedan od najznačajnijih klimatskih elemenata. Temperature u Vojvodini su tokom godine vrlo različite. Na osnovu podataka dobijenih od Meteorološke Stanice Rimski Šančevi za period 1948 - 1997. godine i srednjih mesečnih temperatura vazduha po godinama, zapaža se da je juli najtopliji mesec sa srednjom vrednošću temperature od 21,4°C, a najhladniji je januar sa srednjom vrednošću od -1,5°C. Prosečna godišnja temperatura vazduha u Vojvodini iznosi 11,0°C sa srednjim godišnjim maksimumom od 16,4°C i srednjim godišnjim minimumom od 6°C. Najnižu prosečnu godišnju temperaturu vazduha imaju Palić i Šušara od 10,5°C. Prosečna letnja temperatura u Vojvodini iznosi 20,7°C sa apsolutnim maksimumom zabeleženim 8. avgusta 1952. od 40,0°C, a zimska -0,5°C i apsolutnim minimumom zabeleženim 6. januara 1963. godine od -30,7°C. Jesen je toplija od proleća za samo 0,7°C i njena srednja vrednost iznosi 11,7°C.

Velika razlika između najhladnijih i najtoplijih dana ukazuje na kontinentalnost klime (P. Tomić et al 2002.).

Klimatski faktori imaju direktno dejstvo na mortalitet odraslih primeraka fazana i jarebica u slučajevima krajnjih ekstrema, kao što su poplave, dubok snežni pokrivač i slične nepogode. Kada su jake vrućine ženke fazana i jarebice koje još leže na jajima, češće okreću i provetravaju jaja u gnezdu, a kada odu da se nahrane, gnezdo pokrivaju travčicama. Ženke koje već imaju mlade vode ih kroz gustu travu do najbližih mravinjaka ili drugih izvora hrane, a ponekad ih vode do nekog zaklonjenog puteljka gde se mogu prpošiti u prašini. Mužjaci - fazani su aktivni u jutarnjim i popodnevnim časovima, dok najtopliji deo dana najradije provode leškareći na prosci ili u hladovini. Mladi fazani i jarebice su, za vreme jakih vrućina, aktivni ujutru i predveče kada hvataju insekte. Kada je isuviše toplo, legnu na bok i tako dahću uz majku.

Eksperimentalnom proverom (B. Pekić, 1969.), ustanovljeno je da je nosivost fazanki manja za oko 50 % u uslovima kada je temperatura niža od 10°C. Na nosivost su naročito štetno uticale grube oscilacije između dnevnih maksimalnih i minimalnih temperatura, zbog čega su fazanke pravile višednevne razmake između polaganja jednog i drugog jajeta. U zakasnelim julskim gnezdima kod fazana, jarebice, prepelice i druge pernate divljači koje polažu jaja direktno na zemlju, kada su visoke temperature može doći do naglog gubljenja vode u jajima, a time i do uginuća zametka pre nego što se završi period inkubacije. U normalnim uslovima fazanka i jarebica u prirodi snesu od 10 - 16 jaja, a divlja patka 8 - 10 jaja. Normalan početak nosivosti u prirodi, kod nas, pada krajem marta ili početkom aprila. Svako zahlađenje u tom ili prethodnom periodu dovodi do odlaganja nošenja i time utiče na osetno skraćivanje sezone razmnožavanja u prirodi, odnosno na ukupan broj snesenih jaja u gnezdu.

3.3.2. Vetar

Vetar je značajan klimatski elemenat koji u velikoj meri utiče na ponašanje divljači u lovištu. Vetar predstavlja cirkulaciju ili strujanje vazduha kojem je uzrok mešanje vazdušne mase različite gustine i temperature. Vazduh se jače zagreva neposredno iznad zemljine površine, a zagrevanje je veće danju nego noću. U odnosu na godišnje doba veće je zagrevanje leti nego zimi. Najčešći vetar u Vojvodini je košava koja duva u periodu od septembra do aprila. Prosečna brzina košave se kreće od 18 - 40 km/h, odnosno 5 - 10 m/s, a može da dostigne i do 50 m/s. Severac duva tokom zime i donosi vedro i stabilno vreme sa višednevnim mrazovima. Tom prilikom dolazi do zamrzavanja tla, reka, jezera, bara i kanala što, otežava pravilnu ishranu divljači. U toplijoj polovini godine duva vetar iz severozapadnog pravca koji donosi vlažan atlantski vazduh, oblačnost i kišu. To je veoma koristan vetar, jer ublažava letnje žege, i povoljno utiče na bujanje vegetacije.

Smanjenje štetnog uticaja vetrova u Vojvodini je regulisano izgradnjom vetrozaštitnih pojaseva ali ih je nedovoljno. Viši vazdušni pritisak mogu da podnose sve vrste ptica grabljivica, a najviše orlovi, dok niži vazdušni pritisak teško podnose fazani i poljske jarebice. Vetrovi omogućavaju pojedinim vrstama ptica da lete nošene vetrom slično kao jedrilice (neke vrste orlova). Kada

duvaju jaki vetrovi ptice se okreću glavom suprotno smeru duvanja vetra. Vetrovi praćeni kišom i niskim temperaturama vazduha opasni su za svu pernatu mladunčad različitih vrsta divljači. Zbog toga se odrasli primerci pernate divljači kada duvaju jaki vetrovi sklanjaju u zavetrinu. Jaki vetrovi onemogućavaju fazanima da noće na stablima, a grlicama i gugutkama koje grade dosta jednostavna gnezda, jači vetar poruši i gnezdo i jaja.

3.3.3. Vlažnost vazduha

Vlažnost vazduha je značajan klimatski elemenat od koga zavisi kondenzacija vodene pare, stvaranje magle, oblaka i padavina. Relativna vlažnost vazduha je od velikog značaja za živi svet. Na području Vojvodine prosečna godišnja vrednost relativne vlažnosti vazduha iznosi 75 % (74,9%) sa apsolutnim minimumom koji je zabeležen 29. avgusta 1992. godine od svega 17%.

Uz nepovoljne uslove relativna vlažnost vazduha utiče na leženje pernate divljači u prirodnim gnezdima (na primer fazana, poljskih jarebica, prepelica i divljih pataka) tako što leženje (valjenje - piljenje) može da kasni, ili čak zbog uginuća zametka može da izostane, pogotovo ako je neodgovarajuća i temperatura vazduha.

3.3.4. Oblačnost

Oblačnost je važan klimatski elemenat koji utiče na intenzitet sunčevog zračenja. Najmanja oblačnost je u letnjim, a najveća u zimskim mesecima. Tokom leta oblačnost je 4,3 desetine, tokom jeseni 5,2 desetine, tokom proleća 5,7 desetina i tokom zime 6,9 desetina. Srednja godišnja oblačnost je 5,5 desetina.

Oblačnost nepovoljno utiče na ponašanje pernate divljači tokom dana, jer se za vreme oblačnosti insekti skrivaju dublje u stelji ili zemljištu, pa ih divljač takvim slučajevima teže u pronalazi.

3.3.5. Padavine

Padavine su veoma značajan klimatski elemenat, a nastaju sniženjem temperature vazduha i kondenzacijom vodene pare. Prema godišnjoj količini padavina Vojvodina spada u jedno od najsušnijih područja naše zemlje sa svega 620 mm padavina (na osnovu podataka Meteorološke stanice Rimski Šančevi za period 1948 - 1997). Od godišnje sume padavina u Vojvodini 192 mm ili 31,2 % pada leti, 148 mm ili 21,4 % padne u proleće, zimi padne 143 mm ili 26,6 % i u jesen pada 130 mm ili 21,2 % (P. Tomić et al, 2002.). Minimum padavina je u oktobru sa 35 mm, a maksimum u julu sa 77 mm (apsolutni dnevni maksimum padavina zabeležen je u Vojvodini 22. maja 1987. godine od 92 mm). Prvi sneg se javlja između 1. i 16. decembra i zadržava se do 15. februara (16. marta). Pojava leda (grada) u proseku se u Vojvodini javlja 1,2 dana godišnje.

Prevelike količine padavina mogu prouzrokovati poplave od kojih strada mnogo divljači. Primer za ovo imali smo 1965. godine kada je u Bačkoj, na deonici Novi Sad - Bač - Odžaci - Apatin, stradalo više od 2.000 grla jelenske i druge krupne i sitne divljači, zbog katastrofalnih poplava koje su zadesile lovišta krupne divljači "Karađorđevo", "Plavna", "Kamarište", "Bogojevo", "Apatinski rit" i otvorena lovišta Lovačkih društava. Padavine koje su u kombinaciji sa hladnim vetrom prouzrokuju mortalitet mladunaca fazana, jarebica, prepelica i druge pernate divljači. Nakon padavina (kiše), pilićima fazana, jarebice i prepelice na noge se hvata blato, pa mladi ne mogu da prate majku, zaostaju i postaju lak plen predatora, ili se pokvase toliko da se smrznu i uginu od upale pluća. Padavine imaju velikog uticaja na ponašanje pernate divljači (fazana i jarebice) u prirodi tokom cele godine. One utiču na skraćivanje aktivnosti u toku dana u celoj sezoni jer na primer fazan kasnije ustaje, a ranije mora da ode na prenoćište. Pored ovoga, padavine remete uobičajeni radijus kretanja, primoravajući fazane i jarebice i drugu pernatu divljač da ostanu u skloništu. Sa pojavom padavina insekti se zavlače dublje u zemlju i time otežavaju hranjenje fazana, jarebica i njihovog podmlatka. U sezoni parenja padavine i niže temperature negativno se odražavaju na aktivnost pernate divljači, a time i na prosek (niži je) položenih jaja u zakasnelom drugom ili trećem leglu. Posebno je pogubno kada se u lovištu pojavi poledica koja katastrofalno utiče na jarebice koje provode 24 časa na zemlji (žive i spavaju na zemlji). Ako im lovci ne pomognu dopunskom prehranom onda će gubici kod jarebice biti pogubni. Tako, na primer istraživanjima Krigera (R. Kriger, 1977.) u Nemačkoj utvrđeno je da zimski gubici direktno zavise od dužina perioda pod snegom, kao i od broja tzv. "ledenih dana". Broj zimskih dana ("ledeni dani"), sa celodnevnim negativnom temperaturom u dužem vremenskom periodu (minimum dve nedelje) ostavlja direktne posledice na fizičku kondiciju jarebice, a u isto vreme utiče i na plodnost kod ženki jarebica. Analizom uslova u Vojvodini, na osnovu istraživanja Ristića (Z. Ristić, 1997.) za period osmatranja od 14 godina, utvrđeno je da su mini-malni gubici bili 1982. godine sa 40,8 % i maksimalni 1980. godine sa 82,95 %. Period osmatranja bio je od 1978. do 1996. godine, tačnije od 1978 - 1988. i od 1994 - 1996. godine. Prosečni zimski gubici za posmatrani period bili su 64,97 %. Sekera (J. Sekera, 1956.) u uslovima Čehoslovačke, konstatuje da se zimski gubici kreću od 40 do 80 %. U knjizi "Jarebica" Bojeva i Konstantinova (N. Bojeva i G. Konstantinova, 1954.) konstatuju da su zimski gubici u bugarskim lovištima utvrđeni i iznose 60 %.

Kada se jave dugotrajne kiše u rano proleće, fazanke odlažu početak nosivosti za 5 - 20 dana i pribegavaju dotadašnjim zimskim skloništima. Mužjaci prestaju sa karakterističnim prolećnim oglašavanjem i povlače se sa travnatih proplanaka u šumski gustiš. Ukoliko fazanke u to vreme leže na jajima gnezda retko otkrivaju čak iako im zapreti opasnost od poplave. Ako vode piliće, izbegavaju kretanje kroz mokru travu i mlade pokrivaju toplim perjem, štiteći ih od vremenskih nepogoda. Velika parčad grada mogu povrediti fazanku, jarebicu, prepelicu, divlju patku i druge ptice koje leže na gnezdu. Ako su se mladi ispilili, majke ih pokrivaju svojim telom da bi ih zaštitile od grada. Mužjaci fazani pri pojavi grada beže u zaklon. Sa pojavom dubokog snega fazani-

ma, jarebicama i drugoj pernatnoj divljači otežano je nalaženje hrane tako da postaju lak plen predatora (pernatih i dlakavih). U zimskim mesecima kada je aktivnost fazana i jarebica ograničena desetočasovnom dužinom dana (B. Pečić, 1969.), a izvor hrane u prirodi postaje veoma oskudan, pomenute ptice (kao i divlje patke, divlje guske i dr.) primorane su da sve raspoloživo vreme utroše na razgrtanje snega i pronalaženje hrane. Međutim, ako u tom periodu nastupi oštro zahlađenje sa temperaturom nižom od -15°C (kao što smo imali unazad nekoliko godina u januaru i februaru), onda su fazani, jarebice i druga divljač prinuđeni na mirovanje da bi u nekom zaklonu sa nakostrešenim perjem, izbegli preterano zračenje (oslobađanje) telesne toplote.

3.4. Hidrografske prilike

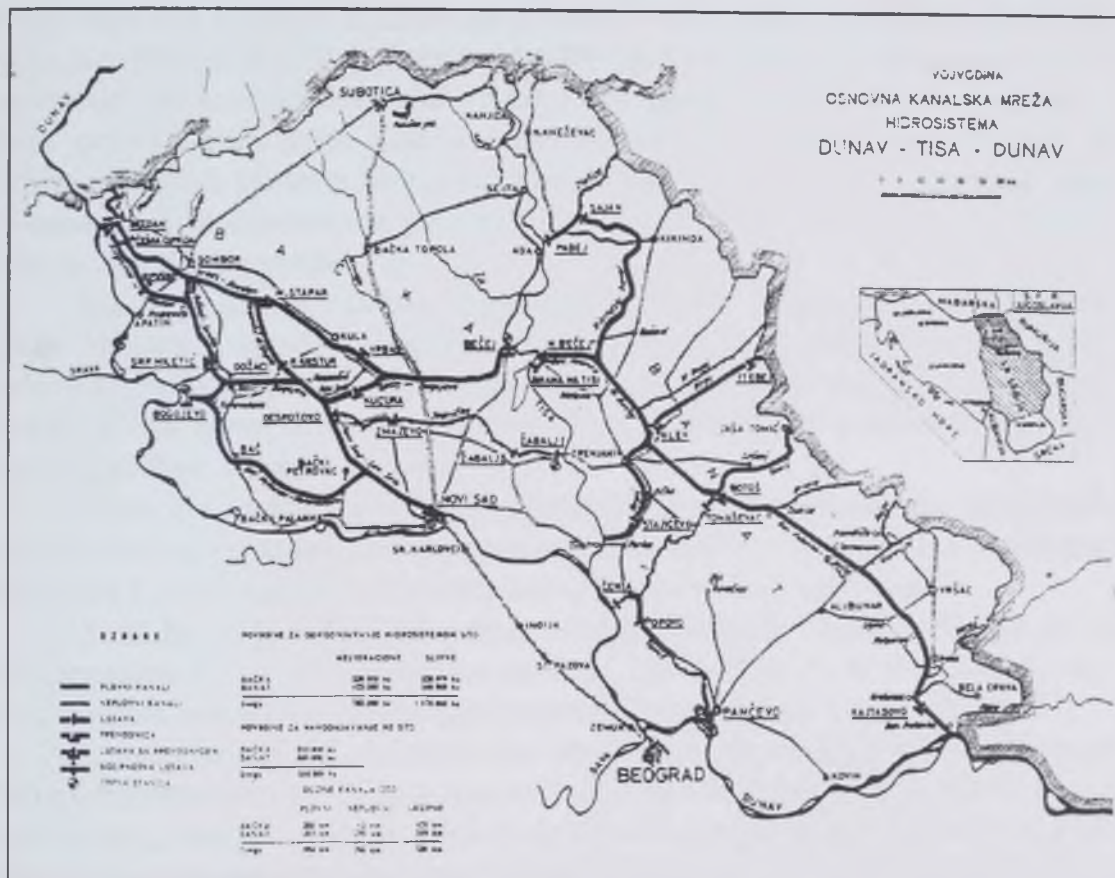
Hidrografske prilike Vojvodine čine površinske i podzemne vode i njihovi režimi i bilansi koji utiču na život, rasprostranjenje i reprodukciju svih vrsta divljači, samim tim i pernate divljači, a od pernate divljači posebno ptica močvarica. Hidrografske prilike imaju velikog uticaja na formiranje određenih ambijentalnih celina, u kojima su određene vrste faune (močvarice) našle sebi pogodna staništa. Hidrografske prilike Vojvodine su vrlo raznolike zato što imamo predele sa površinskim i podzemnim vodama na jednoj strani, dok na drugoj strani vlada oskudica u vodi.

Od površinskih tokova kroz Vojvodinu protiču tri velike reke: Dunav (362 km), Tisa (167 km), Sava (oko 200 km) i 20 manjih reka. Te reke su: Tamiš (118 km), Begej (84 km), Krivaja (65 km), Mostonga (74 km), Čik (70 km), Galacka (68 km), Jegrička (60 km), Kiriš (40 km), Bosut (40 km), Nera (19 km) i druge. Samo na Fruškoj gori ima blizu 50 potoka, a preko 20 potoka na Vršačkim planinama. Vojvodina ima i kanalsku mrežu hidrosistema Dunav - Tisa - Dunav. Ovaj sistem ima oko 17.800 km kanala i 149 pumpnih stanica za odvodnjavanje vode sa površine od 1,2 miliona ha. Za navodnjavanje je spremno 17.500 ha, što je nedovoljno. Pored ovoga Vojvodina ima više jezera, veći broj mrtvaja, bara i močvara. U podzemlju Vojvodine nalaze se ogromne količine podzemnih voda raspoređenih u više vodonosnih horizonata. Najviši vodostaji na rekama javljaju se u prolećnim mesecima. Na Dunavu najviši vodostaj je u leto, a nizak vodostaj je u septembru i traje do februara, s tim da je minimum u oktobru. Tisa ima dva maksimuma, jedan je u aprilu, a drugi u novembru. Na Savi najviši vodostaj se javlja u aprilu, a najniži je u septembru i oktobru. Na Tamišu je maksimalni vodostaj u aprilu, a minimum u oktobru. Na Begeju maksimalni vodostaj se javlja u aprilu, a minimalni u januaru. Visoki vodostaji su posledica otapanja snega i pojave prolećnih kiša u njihovim slivovima.

Zbog toga se u proleće dešava da imamo izlivanje vode iz korita reka i plavljenje baš onih terena gde se gnezdi vodena pernata divljač, pa stradaju prva legla kod svih vrsta divljih pataka i drugih močvarica koje se gnezde kod nas. Ako se voda izlije u polje kao što smo imali 1965. i 1970. godine onda strada i pernata i dlakava divljač. Primera radi 1965. godine nastale su ogromne štete u populaciji divljači. Kako navodi D. Bugarski 1972. "Izlivanjem Duna-

va lovne površine oko Bogojeva, Karavukova i Deronja pretvorene su u prostrano jezero u kome se utopilo 1.176 grla jelenske divljači i srna i divljih svinja. U lovištima oko Zrenjanina nastradalo je 206 lanadi, 58 zečeva, 17.900 divljih pataka i njihovih jaja, 4.946 fazančića i fazanskih jaja, 880 mladih jarebica i njihovih jaja i druge neevidentirane divljači".

Karta 2. Osnovne kanalske mreže hidrosistema Dunav-Tisa-Dunav u Vojvodini

Jezeru u Vojvodini su različita po postanku: eolska, fluvijalna, tektonska i antropogena. Najznačajnija jezera u Vojvodini su: Paličko jezero, Ludoško i jezero Rusanda.

Paličko jezero leži na 107 m nadmorske visine i zahvata površinu od oko 560 ha. Najmanja širina mu je 300 m, a dužina je 8.250 m. Nalazi se na severu Vojvodine, na 7 km jugoistočno od Subotice, u prirodnoj depresiji na granici Subotičko-horgoške peščare i Bačke lesne zaravni i eolskog je porekla. Zbog konfiguracije terena ovo jezero predstavlja akumulaciju atmosferskih voda, a ima i priliv izdanskih voda, naročito iz pravca peskovite severne obale. Paličko jezero se nalazi na listi lokaliteta - važna staništa ptica u Evropi (I. Hulo, 1997.). Tu je od 1996. godine Park prirode "Palić" i IBA područje od 1989. godine. Dubina jezera se kreće od 2 - 4 m. Jezero se sastoji od 4 sektora, a kolonija čaplji se nalazi na ostrvima drugog sektora (J. Gergelj et al, 1999.). Na području Paličkog jezera zabeleženo je 207 vrsta ptica, od kojih se 101 vrsta gnezdi. U pogledu značaja prisutnih vrsta, treba spomenuti da se pet nalazi na listi ugroženih vrsta u svetu, 48 vrsta je ugroženo u Evropi, 4 imaju mali areal

u svetu, 86 vrsta je ugroženo i retko u Srbiji, dok ostale 63 vrste imaju ekološki ili neki drugi značaj (I. Hulo, 1997.).

Ludoško jezero nalazi se na 104 m nadmorske visine i zahvata površinu od 2,5 km² i drugo je po veličini u Bačkoj. Obraslo je gustom barskom i vodenom vegetacijom koja je značajna za reprodukciju svih vrsta močvarnih ptica. Prva pravna zaštita Ludoškog jezera potiče iz 1955. godine, a od 1958. godine Ludoškom jezeru dodeljen je status strogog prirodnog rezervata, a 1994. godine na površini od 387 ha proglašeno je za specijalni rezervat prirode. Ludoško jezero upisano je 1977. godine na međunarodnu listu Ramsarskih područja sveta, a za IBA područje proglašeno je 1989. godine (593 ha). Sistematsko prstenovanje ptica u rezervatu radi se od 1985. godine. Veliku bazu podataka u akciji prstenovanja ptica čine izveštaji Društva ekologa "Rihard Čornai", u okviru prolećnih i letnjih kampova. Rezervat se odlikuje retkim i endemičnim vrstama ptica. Zabeležena je pojava 236 vrsta ptica (I. Hulo i J. Gergelj, 2001.) koje tu žive ili se gnezde.

Rusanda jezero zahvata prostor od 4 km² i nalazi se u neposrednoj blizini Melenaca. Spada u grupu najvećih napuštenih meandara Tise. U neposrednoj blizini Zrenjanina, u atarima naselja Belo Blato, Lukino selo, Ečka i Mužlja, nalazi se veći broj fluvijalnih jezera nastalih radom rečne erozije i akumulacijom Tise, Begeja i Tamiša.

Bare u Vojvodini predstavljaju poslednju oazu nekadašnje autohtone prirode Panonske nizije. Za zaštićena prirodna dobra UNESCO je u Vojvodini proglasio Ludoško jezero, Obedsku baru, Carsku baru i Stari Begej.

Stari Begej je veštačkim putem odsečni meandar Begeja. Dužine je 16 km, prosečne širine 24 m i dubine od 0,8 - 2,3 m. Nivo vode se u Starom Begeju održava veštačkim putem upuštanjem ili ispuštanjem vode u ribnjak.

Carska bara predstavlja mrtvaju Begeja, ukupne dužine 1.500 m i širine 700 m. Površine je 447,05 ha sa prosečnom dubinom od 0,9 m u proleće i početkom leta, dok je tokom leta 0,4 m dubine. U sušnom periodu može da presuši, pa se voda veštački ubacuje. U Carskoj bari stalno borave ili se gnezde uz duže ili kraće zadržavanje tokom seobe čak 215 vrsta, od ukupno 320 vrsta ptica u Vojvodini. Prema istraživanjima, registrovano je 51 vrsta stanarica, 119 selica u prolazu, 23 zimska gosta i 21 vrsta lualica. Stanarice i selice su ujedno i gnezdarice kojih ima 170 vrsta. Značajne vrste su: kolonije čaplji sa preko 2.000 parova, čaplje kašikare, galebovi, čigre, šljuke i druge retke i proređene vrste ptica. Zbog svega ovoga naša država 19. oktobra 1955. godine stavlja Carsku baru pod zaštitu. Međunarodni značaj, zbog bogatstva ptičijeg sveta, Carska bara je stekla 1965. godine kada je, svrstana na "Spisak evropskih i severnoafričkih vodenih staništa međunarodnog značaja" i u Međunarodni savet za zaštitu prirode, kao retkost od prvorazrednog značaja. Naša zemlja je 1973. i 1974. godine ratifikovala dve Međunarodne konvencije kojima se štiti prebivalište ptica močvarica. Od 1989. ovo područje je proglašeno za IBA područje, od 1994. godine Zavod za zaštitu prirode Srbije proglasio ga je za Specijalni rezervat prirode "Stari Begej - Carska bara", a od 1996. godine je Ramsarsko područje (Š. Lukač et al, 1999.).

Obedska bara predstavlja ostatak bivšeg korita reke Save, koja je u prošlosti, meandrirajući i menjajući svoj tok, ostavila tragove korita, obala i nanetog materijala na svojoj sadašnjoj levoj obali, u dužini od 13,5 km. Obedska bara se pruža u obliku "potkovice" između Obreža i Kupinova. Obedska bara obuhvata čitav međuprostor između dva bivša luka Save (kopito) koji je danas prekriven barama, močvarama, livadama i šumama, a predstavlja ostatak starih obala Save i delove bivših meandara. Čitav ovaj predeo skoro svake godine, biva u proleće potpuno poplavljen vodom visine preko 4 metra. Ona predstavlja jedinstvenu celinu koja obuhvata vodenu sredinu u jezerima i barama, močvare, vlažna i poluvlažna staništa sa šumskom, žbunastom i livadskom vegetacijom. Nalazi se na nadmorskoj visini u proseku od 71 do 73 m (M. Gajić i D. Karadžić, 1991.). Obedska bara je jedno od najstarijih zaštićenih prirodnih dobara na svetu (1874.). U sklopu bare nalazi se specijalni rezervat prirode "Obedska bara" proglašen 1994. godine. Od 1977. godine proglašeno je za Ramsarsko područje, a 1989. godine proglašeno je IBA područjem na površini od 9.820 ha (S. Puzović, 1999.). Više od 280 biljnih vrsta raste na ovom području, a bara je posebno poznata po ornitofauni koju čini 219 vrsta, a 6 vrsta ptica sa ovog područja je upisano u Svetsku crvenu knjigu.

Močvare su uz saglasnost sa Ramsarskom Konvencijom i Konvencijom o zaštiti biodiverziteta pod stavljeneposeban vid zaštite. Tu spadaju: Apatinski rit, Tikvara, Karađorđevo, Dubovački rit, Labudovo okno, ušće Nere, Koviljsko - petrovaradinski rit, Slano Kopovo i dr.

3.5. Pedološki sastav

Geološki sastav ili matični supstrat je izuzetno važan činilac u stvaranju zemljišta Vojvodine. Na prostoru Vojvodine vrlo važnu ulogu imale su kvartarne tvorevine i sasvim malu ulogu tercijarne tvorevine. Osnovne kvartarne tvorevine su les, pretaloženi les, pesak i recentni mulj, a od tvorevina tercijara značajne su različiti šljunak i pesak, gline, lapori i sl. Les je sedimentna stena koja sadrži veliku količinu kreča (od 20 do 30 % CaCO_3), i ima dobar mehanički sastav (50 - 50 % sitnog peska, 30 - 35 % praha i do 11 % gline). Reljef je od manjeg značaja za pedogenezu, dok je voda izuzetno važan pedogenetski faktor i ima presudnu ulogu u stvaranju zemljišta.

Vojvodina ima 86 različitih zemljišta, od kojih najveće prostranstvo zauzimaju černoziem i livadske crnice. Pored njih znatne površine zahvataju ritska i aluvajalna zemljišta, slatine i dr.

Tabela 3.

Različiti tipovi zemljišta, njihove ukupne površine u ha i procentima u Vojvodini

Tip zemljišta	Ukupno (ha)	Struktura (%)
A. Automorfna zemljišta	1.088.181	50,50
1. Inicijalna zemljišta na pesku (mestimično živi pesak i rigolovani pesak)	24.569	1,14
2. Ostala inicijalna zemljišta	2.995	0,14

3. Rendzine i pararendzine	14.481	0,67
4. Smede stepsko zemljište na pesku	19.919	0,92
5. Černozem	933.914	43,36
6. Smonica na tercijalnim glinama	36.139	1,68
7. Gajnjača	56.164	2,61
B. Hidromorfna zemljišta	945.657	43,9
8. Pseudoglej ravničarski	13.752	0,64
9. Aluvijalna zemljišta	181.098	8,41
10. Deluvijalna zemljišta	3.806	0,18
11. Aluvijalno - deluvijalna zemljišta	13.420	0,62
12. Livadska crnica	370.496	17,20
13. Ritska crnica	244.816	11,37
14. Ritska smonica	103.000	4,78
15. Močvarno glejno zemljište	15.269	0,71
V. Halomorfna zemljišta	106.622	5,00
16. Solončak	19.865	0,92
17. Solonjec	80.333	3,73
18. Solod	6.424	0,30
G. Ostala zemljišta	13.322	0,60
19. Ostali tipovi (kiselo smeđe zemljište, treset, jezera, bare i močvare)	13.322	0,62

* Izvor - Poljoprivredni vodič kroz Vojvodinu Novi Sad 2000. godine. Pokrajinski sekretarijat za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo.

Černozem je najplodnije i najkvalitetnije zemljište, izrazito mrko crne boje. U hemijskom pogledu černozem se odlikuje povećanim sadržajem CaCO_3 u aktivnom delu zemljišta. U oraničnom delu (0 - 20 cm) količina kreča se kreće od 2,50 do 9,70 %, a karbonata od 25 do 35 %. Reakcija mu je alkalna, visina pH se kreće oko 7,50 dok su količine humusa u oraničnom sloju od 3 do 5 % (Živković B. i sar. 1972.). Černozem ima dobra vodno - vazдушna svojstva. On pri zasićenosti do retencionog vodenog kapaciteta (0,33 atm) može da drži u sloju 0,70 cm i do 231 mm, odnosno 2.310 m^3/ha vode.

Livadske crnice su po značaju i prostranstvu na drugom mestu u Vojvodini a obrazovane su na lesu koji je bogat krečom. Debljina humusnog horizonta iznosi 65 - 70 cm, a boja je crno smeđa, s tim da se povremeno pojavi sivkasta nijansa, a struktura je sitno zrnasta i grudvičasta. Vodno-vazдушna svojstva su dobra. Livadska crnica je bogata humusom koga ima 4 - 5 %, tako da u tom pogledu premašuje i černozem. Ovo zemljište pri negativnom pritisku od $1/3$ atm u sloju od 0-100 cm dubine, pri vodnom kapacitetu može da drži bez oticanja 285 mm vode, odnosno 2850 m^3/ha .

Ritske crnice stvorene su usled čestog prevlaživanja zemljišta, čime su stvoreni uslovi za razvoj hidrofite vegetacije, koja se posle izumiranja razlagala i mešala sa mineralnim delom zemljišta stvarajući humusni sloj koji nije deblji od 80 cm. Po mehaničkom sastavu spadaju u teško glinovita zemljišta. U sebi ima humusa od 2 do 6,5 %, i lako pristupačnog kalijuma. U površinskom sloju (0 - 20 cm) ima od 3,0 do 5,81% humusa, a na dubini od 20 - 40 cm od 2,1 do 5,67%. Na ovim zemljištima su visoki prinosi šećerne repe, kukuruza, suncokreta i lucerke. Vodni kapacitet (određen pri pritisku od $1/3$ atm), u humusnom sloju ritske crnice na dubini od 0 - 100 cm, može da drži bez oticanja 370 mm vode, odnosno 3700 m^3/ha .

Ritske smonice dolaze u red hidromorfnih zemljišta. Nastale su prevlađivanjem zemljišta podzemnih i površinskih voda. Često su prošarane flekama solonjeca i solončeka. Proizvodne vrednosti su skromne, jer spadaju u teške gline. Humusni horizont je prosečne dubine 40 - 50 cm, a ponekad ide u dubinu i do 100 cm. U sušnim godinama se navodnjavanjem postižu visoki prinosi šećerne repe, kukuruza i lucerke na ovim zemljištima. Vodni kapacitet (određen pri pritisku od 1/3 atm) ima praktično visoke vrednosti u cleom profilu. Sloj zemljišta dubine od 0 - 100 cm može da drži bez oticanja prosečno 388 mm vode ili 3880 m³/ha.

Solončak i solonjec su hidrogene tvorevine nastale procesima ulaznog i silaznog kretanja soli kao posledice fluktuacije nivoa podzemnih voda. Tokom leta vodorastvorene soli se penju i akumuliraju bliže površini zemlje. U vlažnom delu godine soli se povlače u dublje slojeve. Solonjeci su, za poljoprivredu, zemljišta veoma niske plodnosti, niskih prinosa i u većini neproduktivna (P. Tomić et al, 2002.).

A horizont se kod solončaka uglavnom kreće od 10 - 30 cm debljine. Mnogi profili nemaju B horizont, već AC horizont, debljine od 15 do 70 cm. Ukupne soli u ovom tipu slatine kreću se uglavnom u granicama od 0,20 do 1,0 %. Humusa ima u granicama od 1 do 4,5%.

Solonjec je najrasprostranjeniji tip slatine u Vojvodini. On je, po pravilu, beskarbonatni usled aluvijalnog načina postanka. Nivo podzemnih voda nalazi se znatno dublje (150 - 280 cm od površine) nego kod solončaka. Količina humusa u plitkim površinskim slojevima varira od 2 - 7%. (Živković B., Najgebauer V., Tanasijević Đ., Miljković N., Stojković L. i Drezgić P. 1972).

Na černozemu, ritskim i livadskim crnicama seju se pretežno poljoprivredne kulture. S obzirom da su na ovim zemljištima zasejane sve vrste žitarica, suncokret, lucerka i detelina i dr. kulture, jasno je da na ovakvim staništima u Vojvodini žive fazan i jarebica. Odnosno, fazan i jarebica zahtevaju zemljišta koja su toplija i dobro propusna, jer imaju velike zahteve u pogledu ekoloških uslova, osobina zemljišta, a naročito je potrebno:

- da je zemljište plodno, duboko, toplo i propusno (humozno), bogato biljnom i animalnom hranom. Ne podnose hladna, vlažna, slatinasta i glinovita zemljišta
- da je reljef terena ravničarski ili blago talasast i obrastao poljoprivrednim i šumskim (nižim rastinjem) biljnim vrstama
- da na pojedinim mestima na poljoprivrednom zemljištu pored zasejanih kultura stalno ima vode (tekuće, bara, močvara ili kanala), u kojima se voda zadržava tokom cele godine.

Slatine služe samo kao privremeni pašnjaci. Na zaslanjenim zemljištima, pesku i pseudogleju poljoprivredna proizvodnja je veoma skromna, a ove površine se delom nalaze i pod šumskom vegetacijom. Ova zemljišta spadaju u hladna zemljišta, nepogodna za reprodukciju fazana i jarebica (i prepelica), ali za odrasle primerke, kada je trava visoka, dobra su staništa za pronalaženje hrane (insekata i semena korova) i sakrivanja od grabljivica. Na gajnjačama se nalaze najveće površine voćnjaka i vinograda, a aluvijum daje visoke prinose

šumskih i poljoprivrednih kultura. Izuzev slatina, zaslanjenih zemljišta i čistih peskova, ostali tipovi zemljišta imaju kvalitete koji omogućavaju biljnu proizvodnju potrebnu društvu. Na ovakvim staništima nalaze se i poljske koke fazan, jarebica i prepelica.

Zbog značaja šuma i zaštitnih zasada u održavanju stabilnosti ekosistema, razvoju drugih delatnosti i zaštiti i unapređenju životne sredine, potrebno je obezbediti površine za podizanje šumskih zasada. Ovi zasadi igraju veoma važnu ulogu u životu svih vrsta divljači u Vojvodini, kako u obezbeđivanju zaštite i zaklona, takođe i u obezbeđivanju neophodnog mira i ishrane za divljač. Postojanje ovog rastinja takođe smanjuje jačinu vetrova, obezbeđuje kvalitetnu mikro klimu, smanjuje eolsku eroziju i drugo, što sve skupa utiče pozitivno na ekološke uslove u lovištu.

3.6. Flora i fauna Vojvodine

Teritorija Srbije i Crne Gore, zajedno sa planinskim regionom Bugarske, predstavlja jedan od šest evropskih i jedan od 153 svetska centra biološke raznovrsnosti. U Srbiji i Crnoj Gori živi 38,93% svih evropskih vrsta vaskularnih biljaka, 51,16% evropske faune riba, 74,03% faune ptica i 67,61% evropske faune sisara (Stevanović, V., Vasić, V., Regner, S. 2000).

Oko 1600 vrsta biljaka i životinja od međunarodnog značaja naseljavaju teritoriju Srbije i Crne Gore. Izvanredno bogatstvo biljnih i životinjskih vrsta i njihovih zajednica obuhvata i 4.182 vrste viših biljaka, oko 1.400 vrsta slatkovodnih algi, 1.500 vrsta morskih algi, 565 vrsta mahovina, 516 vrsta lišajeva i 650 vrsta makromiceta (Stevanović, V., Vasić V., 1995). U Vojvodini ima 69 vrsta sisara, 320 vrsta ptica, 35 vrsta vodozemaca i gmizavaca, 75 vrsta riba i 2300 vrsta vaskularnih biljaka. Primera radi, u Srbiji ima 90 vrsta sisara, 340 vrsta ptica, 44 vrste vodozemaca i gmizavaca, 85 vrsta riba i 3562 vrste vaskularnih biljaka. U Evropi slika je sledeća: sisara 140 vrsta, ptica 560 vrsta, vodozemaca i gmizavaca 200 vrsta, riba 230 vrsta i vaskularnih biljaka oko 11.000 vrsta.

Fauna Srbije i Crne Gore (izuzimajući određene grupe beskičmenjaka) obuhvata oko 15.000 vrsta. Po broju biljnih vrsta na celokupnoj teritoriji (broj vrsta po km²), Srbija i Crna Gora se nalazi na trećem mestu u Evropi (iza Albanije i Grčke, a ispred Mađarske, Španije, Italije, Rumunije, Francuske i Velike Britanije). Ovako visok nivo biodiverziteta uslovljen je različiti klimatskim, geomorfološkim, hidrološkim i istorijskim faktorima, ali i geografskim položajem naše zemlje na Balkanskom poluostrvu u južnoj Evropi. Ukupno 5% teritorije nalazi se pod određenim vidom zaštite, dok Prostorni plan Republike Srbije predviđa da do 2010. godine pod zaštitom bude ukupno 10% teritorije. Sada se pod zaštitom nalazi pet nacionalnih parkova (Fruška gora, Kopaonik, Tara, Šar planina i Đerdap), 120 rezervata prirode, 20 parkova prirode i oko 470 spomenika prirode, kao i 215 biljnih i 427 životinjskih vrsta koje su zaštićene kao prirodne retkosti u Srbiji.

3.6.1. Uticaj poljoprivrede na lovnu divljač

Poljoprivreda je jedna od najvažnijih, ako ne i najvažnija, privredna delatnost u našoj zemlji. Dinamičan razvoj poljoprivrede od Drugog svetskog rata prekinut je raspadom prethodne Jugoslavije. Događaji koji su sledili raspad zemlje doveli su do znatno manjih ulaganja u poljoprivredu, redukovanih agrotehničkih mera (nepotpuna obrada zemljišta, smanjeno đubrenje, prestanak rada zalivnih sistema, smanjena ulaganja u nauku i dr.) i naravno to je dovelo do opadanja prinosa, zaustavljanja razvoja pa i nazadovanja. Nije bilo napretka iako je u prethodnom razvojnem periodu došlo do značajnog mehanizovanja poljoprivredne proizvodnje, poboljšanja i usavršavanja tehnologije, stvaranja novih visokopotencijalnih sorti i hibrida, obrazovanja velikog broja stručnjaka i naučnika i ukрупnjavljanja parcela (komasacija) sve u cilju dobijanja većih prinosa. Uvođenjem novih tehnologija u poljoprivredi divljač je sve ugroženija kako od savremenih mašina, tako i zbog povećane upotrebe pesticida. Primera radi, na jednoj parceli pri kosidbi pšenice desi se da bude po 5 - 6 i više kombajna odjednom. Kombajni idu jedan za drugim tako da divljač nije u stanju da izbegne mašinu. Da se ovo ne bi dešavalo, iako je problematika zakonom regulisana, treba koristiti plašilice na kombajnim ili na kosačicama pri kosidbi deteline, ali je ovakvo ponašanje retko. Do današnjih dana ovo pitanje nije na najbolji način rešeno, pa se u praksi upotrebljavaju plašilice, da bi se zadovoljila forma, a ne da bi se divljač spasila. Ovo je zadatak koji stoji pred stručnjacima za mehanizaciju, poljoprivredu i lovstvo, da u narednom periodu nađu najbolje rešenje i smanje gubitke kod divljači. Po završetku kosidbe pšenice i drugih žitarica, u Vojvodini se masovno pali slama i strnjika i tako uništava divljač i njeno stanište. Paljenje se organizuje noću kada divljač miruje i kada se podmladak fazana i jarebica nalazi na strništima, što uvećava štetu. Još veća greška se pravi kada se slama na strništima uklanja tako što se zapali guma i vuče u krug, pa divljač ne može da izleti, već je plamen zahvata i guši. Pri paljenju strništa strada i stanište na kome sredinom avgusta, u toku seobe u Vojvodinu doleće veliki broj prepelica. Kada se uništi strnište automatski se uništava i stanište na kome se zadržavaju prepelice, pa zbog nedostatka kvalitetnih uslova za njihov život one zaobilaze vojvođanska lovišta.

Velike parcele koje su zasejane suncokretom izvanredno su stanište za sve vrste golubova (u prvom redu grlica koje kod nas dolaze u vreme zrenja suncokreta, a to je od 20. do 30.). Pored grlica na zreli suncokret sleću i gugutke i golubovi grivnaši. Da bi se grlice zadržale na parcelama sa zrelim suncokretom, u neposrednoj blizini treba da postoji šumica za njihovo noćenje i otvorena voda za gašenje žeđi.

Što se tiče upotrebe pesticida, treba ih primenjivati samo na način koji je propisan uputstvom za svaki preparat. Tako bi se izbegli gubici koji su bili evidentni 1999. godine u lovištima širom Vojvodine (Bačka Palanka, Srbobran, Bečej). Pored toga prazne plastične flaše sa ostacima otrovnih supstanci ne treba bacati po polju ili u kanale sa vodom jer se zatruje zemljište i voda pa se otruje i divljač.

U anketi ostvorenoj u Vojvodini, za period od '91. do '96. godine, o evidentnim gubicima od različitih uzročnika, tražene podatke godišnje je poslalo od 21 do 41 lovačke organizacije, ili prosečno 31 lovačka organizacija prilog (Tabela 4). Godišnja površina anketiranih lovišta kretala se od minimalnih 101.100 ha (1993. godine) do maksimalnih 301.411 ha (1995. godine) što prosečno godišnje iznosi 202.882 ha (D. Đaković 1992 - 1997.).

Tabela 4.

Broj lovačkih organizacija u Vojvodini koje su učestvovalе u anketi od 1991. - 1996. godine u vezi sa štetom na fondu divljači (D. Đaković, 1997.)

Godina osmatranja	Broj lovnih organizacija	Površine koje zauzimaju anketirane lovačke organizacije (ha)
1991.	28	120.685
1992.	24	169.518
1993.	21	101.100
1994.	41	294.674
1995.	38	301.411
1996.	35	229.907
Prosek	31	202.882

Svojim istraživanjima Šovljanski, (R. Šovljanski 1997.), ispituje različite uticaje (aspekte) zaštite zeca i jarebice u savremenim agrobiocenozama Vojvodine i utvrđuje gubitke kod zeca i jarebice za period od 1991. do 1996. godine. Utvrđeno je da za ovaj period zec je stradao u proseku sa 9,04 %, dok je kod jarebica nešto viši prosek i iznosi 17,16 %. Utvrđeno je da od upotrebe mehanizacije zec strada u 26,48 % dok jarebica strada sa 41,10 %. Od paljenja stništa zec strada u 9,86 % dok je kod jarebice ovaj procenat skoro 3 puta veći i iznosi 26,39 % (Tabela 5.).

Tabela 5.

Neki aspekti koji utiču na uništavanje zečeva i jarebica za period 1991 - 1996. god. u anketiranim lovačkim organizacijama u Vojvodini (R. Šovljanski 1997.)

Aspekti \ Godina	1991.		1992.		1993.		1994.		1995.		1996.		Ukupno	
	zec	jar.	zec	jar.	zec	jar.	zec	jar.	zec	jar.	zec	jar.	zec	jar.
Pesticidi	254	140	47	24	30	-	75	40	34	31	78	116	518	351
Mehanizacija	228	239	100	269	133	10	722	162	205	123	129	38	1517	841
Paljenje strnjišta	144	277	61	50	6	-	291	89	37	91	26	33	565	540
Folije u kanalima	245	-	265	15	380	20	223	-	124	-	70	-	1307	35
Ostalo	494	106	38	20	27	2	-	-	-	-	-	-	559	128
Bolesti	-	-	-	-	-	-	104	20	81	-	82	-	267	20
Krivolov	-	-	-	-	-	-	70	-	37	-	6	5	113	5
Saobraćaj	-	-	-	-	-	-	-	-	106	33	122	18	228	51
Elementarne nepogode	-	-	-	-	-	-	-	-	655	75	-	-	655	75
Ukupno uništeno	1365	762	511	378	576	32	1485	311	1279	353	513	210	5729	2046
Procenat štete														
Pesticidi	18,61	18,37	9,20	6,35	5,21	-	5,05	12,86	2,66	8,78	15,20	55,24	9,04	17,16
Mehanizacija	16,70	31,37	19,57	71,16	23,09	31,25	48,62	52,09	16,03	34,84	25,15	18,10	26,48	41,10
Paljenje strnjišta	10,55	36,35	11,94	13,23	1,04	-	19,60	24,62	2,89	25,78	5,07	15,71	9,86	26,39

Folije u kanalima	17,95	-	51,86	3,97	65,97	62,50	15,02	-	9,70	-	13,65	-	22,81	1,71
Ostalo	36,19	13,91	7,43	5,29	4,69	6,25	-	-	-	-	-	-	9,76	6,26
Bolesti	-	-	-	-	-	-	7,00	6,43	6,33	-	15,98	-	4,66	0,98
Krivolov	-	-	-	-	-	-	4,71	-	2,89	-	1,17	2,38	1,98	0,24
Saobraćaj	-	-	-	-	-	-	-	-	8,29	9,35	23,78	8,57	3,98	2,49
Elementarne nepogode	-	-	-	-	-	-	-	-	51,21	21,25	-	-	11,43	3,67

Za navodnjavanje useva u Vojvodini koriste se zalivni sistemi, a kanali iskopani u polju se oblažu sa folijama, pa kada u njih upadne divljač, ne postoji način da se spasi. Na poljoprivrednim površinama u Vojvodini 1989. godine započelo je kopanje otvorenih kanala za navodnjavanje, koje su oblagali plastičnim folijama (debljine 3 mm), koje su nalik na velike kade (V. Habijan - Mikeš i saradnici 1997.). Tokom 1989 - 1990. godine postavljeno je na teritoriji 9 opština ukupno 35 km kanala, pojedinačne dužine 2 - 3 km i dubine 1,50 m. Ovako uspostavljen zalivni sistem funkcioniše na oko 75000 hektara što predstavlja 3,78 % površina lovišta u Vojvodini. Lovačke organizacije su, neposredno nakon postavljanja kanala u svojim lovištima, konstatovale velike gubitke kod svih vrsta divljači. Tako na pr. u 1990. godini u lovištu Ruskog Krstura stradalo je 44,7 jedinki po 1 km kanala, u Temerinu 20 jedinki, a u Kuli 20 jedinki po 1 km kanala. U odnosu na druge vrste divljači, zec je u kanalima sa folijom najugroženija vrsta. U 1996. godini od ukupno 513 stradalih jedinki, ovim istraživanjima utvrđeno je da je najviše stradao zec i to 53,8 %. Od ostale divljači bilo je srna, divljih svinja, lisica, tvorova, lasica, kuna, fazana, jarebica, sova i dr. divljači. Jedino je lovačko društvo "Jarebica" iz Ruskog Krstura, u saradnji sa poljoprivrednim kombinatom "1 maj" iz istog mesta našlo rešenje za smanjenje ovih gubitaka. Izradili su drvene stupice, postavili ih u kanale sa folijama i na taj način omogućili divljači da izađe iz njih.

Upotrebom kanale sa folijama, sa jedne strane dobijaju se veći prinosi, a sa druge imamo povećane gubitke kod divljači i ostale faune. Pri tome, pored cene izgubljenih jedinki mora se računati i sa gubicima zbog neostvarene reprodukcije divljači, odnosno smanjenje brojnog stanja u populacijama pojedinih vrsta pre i za vreme reprodukcije, što povlači i poremećaj ekološke ravnoteže, sa nesagledivim posledicama. Ako se u Vojvodini računa na lovni turizam naručito inostrani, te da je zec jedna od najznačajnijih vrsta sitne divljači, onda su štete mnogo veće (V. Habijan - Mikeš 1997.).

Međutim ipak se mora priznati da se sva naša divljač hrani u polju poljoprivrednim usevima, te je važno da poljoprivreda i lovstvo smanjuju gubitke zbog divljači na razumnu meru, posebno kod uvođenja novih tehnologija i tako obezbede potrebne uslove za opstanak divljači u lovištu na poljoprivrednom zemljištu. Ovo je značajno zbog činjenice da je divljač samo delimično obnovljivi resurs, a u najvećoj meri zavisi od prirodnih uslova u lovištu, uz napomenu da čovek ne sme da ih pogoršava i tako totalno ugrozi divljač. Od postavljenih plastičnih folija za navodnavljanje više strada zec (22,81%), od jarebice (1,71 %) koja ređe može da upadne nego zec. Zbog saobraćaju strada 3,98 % zečeva i 2,49 % jarebica, a od elementarnih nepogoda strada 11,43 % zeca i 3,67 % jarebica. Na osnovu istraživanja (V. Jovanović i saradnici 1997.) od ukupnog broja uginulih, a nađenih zečeva u lovištima, utvrđeno je da se na

trovanje pesticidima, od 1961 - 1972. godine odnosilo 1,10 %, od 1973 - 1984. godine 3,30 %, od 1985 - 1996., 4,3 %, odnosno od 1961 - 1996., 2,90 %.

Uticaj na reprodukciju zečeva i jarebica je ispitivali su mnogi autori, a u Vojvodini ovakva istraživanja radili su Jovanović i Tarasenko (V. Jovanović i B. Tarasenko, 1987.). U periodu od 1983 - 1985. godine uticaj pesticida na plodnost zečeva. Plodnost ispitivanih gravidnih ženki, u tom periodu, u odnosu na područja gde nisu primenjivani i ispitivani, pesticidi smanjila se sa 78 % na 60 %, a broj sterilnih ženki se povećao sa 22 % na 40 %. Smanjenje fertilitnosti je bilo naročito izraženo u reonima gde su najviše koristili fungicide u zaštiti šećerne repe. U reonima gde su postavljeni ogledi i gde su jaja jarebice i prepele prskana sa 2,4 - D u trostrukoj dozi od one koja se primenjuje u zaštiti pšenice, ovaj herbicid nije uticao na reprodukciju pernate divljači ali je izazvao oštećenja tiroidne žlezde i sniženje preživljavanja mladih jarebica (G. Grolleau, 1974.). Kao najčešći uzročnici smrtnih trovanja kod divljači navode se rodenticidi Cinkfosfid, Kamfehlor i Hidroksikumarini, zatim organofosforni insekticidi korišćeni za suzbijanje štetnih insekata šećerne repe, tefenoksiherbicidi primenjivani za suzbijanje korova u pšenici. Primena ovih hemijskih sredstava je najčešće bila nepravilna i nestručna, uz odsustva poštovanja načina, vremena i doze primene.

Na osnovu podataka Beljanskog (Beljanski V. 1959) u 1958. godini u Vojvodini je upotrebljeno 700.000 kg insekticida čija je vrednost bila 50.000.000 dinara. Šteta od raznih insekata u 1958. godini tada je procenjena u Vojvodini na 70 milijardi dinara, a samo od repine pipe, krompirove zlatice, lucerkine bube, žitnog bauljara i sovice iznosila je 10 milijardi dinara.

U 1957. godini samo za uništavanje krompirove zlatice utrošeno je 100.000 kg insekticida u vrednosti od 3.000.000 dinara. U 1958. godini utrošeno je 250.000 kg čija je vrednost bila 7,5 miliona dinara. Štete od krompirove zlatice u Vojvodini, kada je u Vojvodini bilo zasejano 23.822 ha pod krompirom, procenjene su na 238.220.000 dinara, a od toga samo u somborskom srezu, koji je bio najviše ugrožen, 46 miliona dinara.

Napred navedeni podaci govore da se dosta sredstava trošilo, a i danas se troše, na upotrebu insekticida u poljoprivredi, jer su evidentne velike štete od biljnih štetočina. Te velike štete koje prouzrokuju insekti mogle bi se znatno smanjiti bržim gajenjem, unošenjem veštački proizvedenih jarebica u naša lovišta kao i čuvanjem postojećeg fonda jarebica koji je danas ugrožen. Treba istaći da je zaštita od biljnih štetočina pomoću jarebica i najpridonija i najjeftinija.

Na osnovu istraživanja (R. Šovljanski i saradnici 1997), potrošnje pesticida u Vojvodini vidi se da je 1976. godine iznosila je 8,6 kg/ha, a 1986. godine 12,83 kg/ha. Pri tome, za zaštitu ratarskih kultura potrošnja je bila od 6,6 - 23 kg/ha, šumskih kultura 0,10 kg/ha, voćarsko - vinogradarskih kultura od 22 - 100 kg/ha, za suzbijanje korovske vegetacije oko kanala Dunav - Tisa - Dunav od 6 - 8 kg/ha. Za uništavanje korova na železnici od 22 - 27 kg/ha, a za suzbijanje komaraca 0,91 kg/ha. Takođe ovim istraživanjima je utvrđeno da se hronično dejstvo pesticida odražava na sniženje otpornosti divljači prema bolestima i infekcijama, zbog nagomilavanja ostataka u masnom tkivu, dok se kod pernate divljači uočava

vaju promene u veličini i boji jaja i debljini i kvalitetu ljuske. Ljuska jajeta postaje tanka, krhka, lako se lomi, lakše postaje plen predatora, što izaziva promene odnosa populacije i narušavanje biološke ravnoteže (B. Peakall, 1985; L. Chambers i W. Norriss, 1986; K. Tucker i S. Leitzke, 1979, P. Claksing, 1988.).

Zahtev za povećanje proizvodnje hrane predstavlja visoko prioritetnu potrebu, koja se ne može ostvariti bez racionalne primene pesticida, koji čine okosnicu zaštite bilja. Nepovoljni efekti pesticida na divljač mogu se sprečiti ili umanjiti integralnom zaštitom bilja, pravilnim izborom pesticida, primenom selektivnih, nisko toksičnih, kratko dejstvujućih pesticida u obliku najmanje opasnom za divljač, poštovanjem preporučenih doza, vremena i načina primene, u zaštiti poljoprivrednih i zaštitnih kultura, uklanjanjem ambalaže i neutrošenih tečnosti (R. Šovljanski, 1997.).

Što se tiče drugih šteta one će biti smanjene korišćenjem mehanizacije sa odgovarajućim uređajima za plašenje i isterivanje divljači, isključivanjem iz upotrebe plastičnih folija u kanalima za navodnjavanje ili nalaženjem rešenja za izlazak divljači kad upadne zatim, obezbeđivanjem hranilišta i hrane za divljač u zimskom periodu i poštovanjem zakonskih propisa u vezi sa gajenjem i zaštitom divljači.

Paljenje strništa

Najvažniji faktor poljoprivredne proizvodnje je svakako zemljište. Površine pogodne za poljoprivrednu proizvodnju su ograničene i realno je da će čak doći do smanjenja tih površina na račun izgradnje raznih objekata: zgrada, saobraćajnica i drugog. U dužem vremenskom periodu u AP Vojvodini poljoprivredne površine zauzimaju prosečno oko 1.780.000 ha sa malim godišnjim odstupanjima. S obzirom na rast broja stanovnika i mogućnost izvoza poljoprivrednih proizvoda povećanje poljoprivredne proizvodnje može se ostvariti primenom meliorativnih mera među kojima je svakako horizontalna cevna

drenaža. Površine u APV pod oranicama su se ustalile na oko 1.550.000 ha. Na najvećem delu poljoprivrednih površina uzgajaju se osnovne poljoprivredne kulture: pšenica, kukuruz, suncokret, šećerna repa, soja i povrće. Prinosi ovih kultura su dobri i u nekim slučajevima dostižu nivo prinosa najrazvijenijih zemalja Evrope. U strukturi setve žita učestvuju sa oko 70%, industrijsko bilje sa 20% i krmno bilje sa oko 5%. Najzastupljenija kultura je kukuruz, koji zauzima oko 650.000 ha (oko 40% površine), a pšenica i ostala strna žita prosečno oko 450.000 ha. Od industrijskog bilja najzastupljeniji je suncokret (sa oko 150.000 ha), zatim šećerna repa (sa 60.000 do 90.000 ha), soja (sa oko 50.000 do 100.000 ha), a znatno manje ostale kulture: industrijska paprika, duvan, sirak, konoplja, hmelj i druge. Od povrća najviše se gaji krompir (na oko 25.000 ha) dok se ostale kulture, koje se koriste za snabdevanje stanovništva, gaje na znatno manjim površinama. Od krmnog bilja najzastupljenije su lucerka i detelina, koje se gaje na oko 65.000 ha, te silažni kukuruz na oko 10.000 ha.

O visokim prinosima u proizvodnji ratarskih kultura najbolje govore višegodišnji prosečni prinosi kukuruza od 6 t/ha, pšenice 4,8 t/ha, suncokreta 2,2 t/ha, soje 1,9 t/ha i šećerne repe od 42 t/ha. U biljnoj proizvodnji se koriste visokorodne sorte i hibridi na bazi razvijene semenske proizvodnje na oko 65.000 ha. Kolebanja prinosa poljoprivrednih kultura su po pravilu posledica klimatskih činilaca, padavina, mraza i grada.

3.6.2. Šume Vojvodine

3.6.2.1. Flora

Postojeća šumovitost od 6,51 % pokazuje da je Vojvodina područje sa najmanje šuma u Evropi. Imajući u vidu da je povećanje šumovitosti u neposrednoj vezi sa pitanjem opstanka ljudi na ovom području, potrebno je da se pristupi dugoročnom odgovornom i stručnom pošumljavanju, odnosno podizanju privrednih i zaštitnih šuma. Bez obzira na skromnu površinu šuma od 140.717 ha, od kojih su najveći deo zaštitne i zaštićene šume, može se konstatovati da ove šume predstavljaju najproduktivniji deo šumarstva u republici. Visoki prinosi u šumama Vojvodine, sa značajnim učešćem kvalitetnog sortimenta, ostvaruju se zahvaljujući odgovarajućim vrstama drveća (topole, vrbe, lužnjak, poljski jasen), visokim proizvodnim potencijalima šumskih staništa, primenom savremenih tehnologija proizvodnje, korišćenju odgovarajućeg genetskog potencijala najvažnijih vrsta šumskog drveća, primeni selekcionisanih visokoprirodnih sorti topola i vrba, kao i veoma stručnom radu. Tako je, samo u proizvodnji drveta topola i vrba za poslednjih 40 godina prirast povećan za oko 6 puta, a vrednost drvnih sortimenata za oko 16-18 puta. Pored intenzivnih zasada vrba i topola, veoma je značajan i potencijal šuma hrasta lužnjaka u Posavini, koji pripada ekonomski najznačajnijem tipu šuma u Evropi.

Ukupna površina šuma i šumskog zemljišta iznosi 175.136,05 ha (JP "Vojvodinašume" gazduju na 130.589,26 ha, privatnici sa 5.567,09 ha, vodoprivredne organizacije 7.575 ha, poljoprivredne organizacije 5.989 ha, Mesne zajednice 722 ha, VU "Karađorđevo" 2.243 ha i JP NP "Fruška gora" na 22.450 ha),

što predstavlja 8,10% površine Vojvodine. Površina šuma iznosi 140.717,68 ha, tako da se stvarna šumovitost nalazi na nivou od svega 6,51 %. Najveći deo ovih šuma je u državnom (96.212,33 ha) i društvenom (38.979 ha) vlasništvu što ukupno iznosi 135.191,33 ha ili 96,07 %, dok se u privatnom vlasništvu nalazi 5.526,35 ha ili 3,93 %. Najveći deo ovih šuma (90 %) predstavljaju zaokružene i izdvojene celine kao što su: Fruška gora, Deliblatska peščara, Vršački breg, Subotička peščara, Posavina, Podunavlje, Potamišje i Potisje. Preostalih 10 % šuma je nepravilno raspoređeno na površini od oko 2.000.000 ha.

Prema S. Vlatkoviću 1986. učešće šuma i vanšumskog zelenila u Vojvodini je iznosilo: ispod 1 % u 12 opština, površine 460.600 ha ili 21,4 % od ukupne površine; 1-2 % u 10 opština, površine 386.500 ha ili 18,0 % od ukupne površine; 2-5 % u 5 opština, površine 372.700 ha ili 17,3 % od ukupne površine; 5-10 % u 7 opština, površine 418.800 ha ili 19,5 % od ukupne površine; 10-15 % u 5 opština, površine 281.700 ha ili 13,1 % od ukupne površine. Preko 15 % u 5 opština, površine 231.000 ha ili 10,7 % od ukupne površine.

Sam prikaz stanja najbolje govori o izrazito lošem stanju u pogledu rasporeda šuma u Vojvodini. Ogromni prostori koji čine celine i preko 500.000 ha, nemaju ni 1 %, a ima i područja sa površinom od oko 100.000 ha sa manje od 1 % šumovitosti. Pored ekonomskih funkcija koje se ogledaju u proizvodnji drvne mase, šume imaju i čitav niz opšte korisnih funkcija, koje po značaju višestruko nadmašuju ekonomske funkcije.

Značaj šuma se posebno ispoljava u vidu obezbeđivanja sledećih funkcija: vezivanje ugljen-dioksida iz atmosfere i umanjenje efekata staklene bašte, ublažavanje klimatskih promena, zaštita zemljišta od vodne i eolske erozije, zaštita oranica od prekomernog isušivanja, očuvanje biodiverziteta u šumski i susednim ekosistemima, očuvanje genofonda vrsta šumskog drveća i druge.

Optimalna površina šuma i zaštitnih zasada procenjena je na osnovu postavljenog cilja obezbeđivanja prosečne površine šuma i zaštitnog zelenila na nivou od 0,16 ha po glavi stanovnika, čime bi se približili standardima razvijenih zemalja u Evropi. Prema ovoj metodologiji šume bi u Vojvodini trebalo da zauzimaju površinu od 308.045 ha, a u tom slučaju bi šumovitost sa sadašnjih 6,51% bila podignuta na 14,32%. Struktura obraslog šumskog zemljišta bi bila sledeća: površina šuma 193.621 ha, površina zaštitnih zasada u poljoprivredi 84.196 ha, zaštitni zasadi u vodoprivredi 4.147 ha, zaštitni zasadi uz saobraćajnice 4.426 ha i zaštitno zelenilo u naseljima (komunalno zelenilo) 21.055 ha.

Imajući u vidu da postojeća površina šuma iznosi 140.717 ha, za ostvarenje optimalno procenjene šumovitosti u Vojvodini treba podići 167.328 ha novih šuma i ostalog zaštitnog zelenila (S. Vlatković, 1986.). Iskazane ukupne potrebne površine za pošumljavanje obuhvatile su i 32.869 ha neobraslog šumskog zemljišta (S. Vlatković, 1986.) kojima gazduju šumska gazdinstva u sastavu J.P. "Vojvodinašume", N. P. "Fruška gora", V. U. "Karadorđevo" i druge. Ostale potencijalne površine za pošumljavanje (134.459 ha) nalaze se na upravljanju ili u posedu sledećih subjekata: vodoprivredne organizacije, zemljoradničke zadruge, poljoprivredna dobra, putna privreda, lovačka društva, lokalne zajednice, privatni vlasnici i drugi.

Tabela 6.

Struktura površina šuma i šumskog zemljišta u Vojvodini

Državne šume					
Šume i šumska zemljišta					Ostalo zemljište
Ukupna površina 130.589,96	Svega 113.740,92	Šume 48.921,34	Šumske kulture 47.290,99	Šumsko zemljište 17.528,59	16.849,04
Privatne šume					
5.567,09	5.567,09	4.286,42	1.239,93	40,74	-
Državne + Privatne					
136.157,05	119.308,01	53.207,76	48.530,92	17.569,33	16.849,04
Procenata					
-	100	44.60	40.68	14.72	-
100 %	87.63	-	-	-	12.37
100 %	-	39,08	35,64	12,90	12,38

Tabela 7.

Stanje šuma po vrstama drveća u JP Vojvodinašume

Vrsta drveta	Svega	EAT	OML	Hrast lužnjak	OTL	Crni bor i ostali četinari
V Zapremina u m ³	18.508.849	4.334.799	1.807.725	6.342.513	5.373.447	650.365
Zv Zaprem. prirast u m ³	698.576	302.429	78.220	125.253	*****	25.897
E Sečivi etat u m ³	6.412.627	3.266.538	757.114	735.485	1.521.487	132.003
Godišnji sečivi etat u m ³	641.263	326.654	75.711	73.549	152.149	13.200

U JP Vojvodinašume pod šumom i šumskim kulturama ukupna površina je 96.231,40 ha (državne šume) a privatne šume su na površini od 5.526,35 ha, što ukupno iznosi 101.757,75 ha. Legenda: EAT - euroameričke topole, OML - ostali meki lišćari, OTL - ostali tvrdi lišćari.

Zakonom o šumama predviđeno je integralno gazdovanje (šumarstvo, lovstvo, ribarstvo i ostali resursi), kojima gazduje "JP Vojvodinašume". Ukupna površina šuma i šumskog zemljišta kojom gazduje JP "Vojvodinašume" iznosi 130.589,96 ha, a lovišta su formirana na površini od 108.988 ha, što iznosi 5,06% od ukupno formiranih lovišta u Vojvodini (2.152.635 ha). Na ovoj površini formirano je 14 lovišta u okviru kojih se nalazi devet ograđenih lovišta, sa ukupnom površinom od 25.5572 ha ili 23,50%.

Ograđena lovišta služe za intenzivan i savremen način gajenja dve autohtone uzgojne vrste (jelen i divlja svinja) i dve alohtone uzgojne vrste (jelen lopatar i muflon), koje se uglavnom gaje zajedno, u istom ograđenom prostoru. Kao prateća vrsta u otvorenim lovištima nalazi se srneća divljač i divlja svinja.

Intenzivna proizvodnja i gajenje krupne divljači namenjeno je uglavnom inostranim lovcima turistima (za inostrano tržište), a u poslednjih nekoliko godina i domaćim lovcima turistima (za domaće tržište).

Poznata ograđena lovišta u Vojvodini su: "Kozara" Bački Monoštor sa 11.764 ha (celo ograđeno), "Apatinski rit" sa 6.579 ha (celo ograđeno), "Subotička šuma" sa 4.771 ha i ograđenim delom od 543 ha, "Kamarište" Karavukovo sa 1.650 ha i ograđenim delom od 382 ha, "Plavna" Bač sa 2.619 ha i ograđenim delom od 630 ha, "Ristovača" Bač sa 1.584 ha i ograđenim delom od 114 ha, "Deliblatska peščara" sa 33.610 ha i ograđenim delom od 2.000 ha, "Kućine" sa 1.955 ha i ograđenim delom od 1.403 ha i "Karkuša" sa 7.895 ha i ograđenim delom od 2.257 ha. U ovom ograđenom delu lovišta ukupno brojno stanje jelenske divljači u 2000. godini je bilo 2.079 grla sa ukupnim odstrelom od 425 grla; jelena lopatara je bilo 76 grla, a odstreljeno je 23; divljih svinja je bilo 1.905 grla, a odstreljeno je oko 1.000 i muflonske divljači je bilo 182 grla, a odstreljeno je 43. U JP NP "Fruška gora" pored otvorenog lovišta postoji i ograđeni deo (lovište "Vorovo"), u kome se uzgaja jelen lopatar i muflon, kao osnovne vrste i divlja svinja kao prateća vrsta. Brojno stanje jelena lopatara 2000. godine je bilo 250 grla, muflona oko 150 grla i preko 100 divljih svinja.

Vojna ustanova "Karađorđevo" takođe ima ograđeno lovište površine od oko 2.000 ha, u kojem uzgajaju jelena, divlju svinju, jelena lopatara, muflona i u manjem broju virdžinijskog belorepog jelena.

Sva ograđena lovišta u Vojvodini koja su ustanovljena u šumi, u šumskim kulturama i na šumskom zemljištu, orijentisana su na uzgoja krupne divljači isključivo zbog lovnog turizma (inostranog ili domaćeg).

Karta 3. Šumovitost Vojvodine

4. Valorizacija prirodnih uslova za uzgoj i ulov pernate divljači

Prirodni uslovi imaju najvažniju ulogu u reprodukciji svih vrsta divljači, a u ovom slučaju sedam vrsta pernate divljači, najznačajnijih za lovni turizam u Vojvodini. Kakva će staništa zauzeti fazani, jarebice, divlje patke, divlje guske, grlice, gugutke i prepelice, zavisi od mnogih činilaca (klimatskih faktora, prirodnih neprijatelja, ishrane, mira u lovištu, i dr.), a prevashodno od mogućnosti izbora staništa. Tako na pr. divlje patke i divlje guske će nastanjivati ona staništa u kojima im je omogućeno da se reprodukuju, ali pored veće ili manje vodene površine, da bi nakon izleganja mladih, mogle da odvedu na vodu.

Pored prirodnih neprijatelja (pernatih i dlakavih) koji žive u svim staništima, na razmnožavanje fazana i jarebica u jednoj biocenozi vidno se odražava uticaj klimatskih faktora. Tereni sa kišovitim i hladnim prolećima i sa dubokim snežnim pokrivačem zimi, nisu nimalo povoljni za njihovu reprodukciju. Dobar deo jaja im propada ako je gnezdo napravljeno na nepropustivoj podlozi, jer posle pljuskova kiša gnezda budu potopljena. Na hladnoću i pljuskove osetljivi su pilići fazana, jarebica i dr. ptica koje su predmet ovog rada, do uzrasta od mesec i više dana starosti i upravo se do tada i dešavaju najveći gubici (do 50%). Ostatak koji sačeka hladnu zimu sa dubokim snežnim pokrivačem bude obično desetkovan usled nedostatka hrane i povećanja aktivnosti grabljivica. Brojno stanje fazana, jarebica, divljih pataka, prepelica i dr. pernate divljači redukuju nagle i oštre promene klimatskih faktora, a pogotovo ako ovako nepovoljni uslovi potraju nekoliko uzastopnih godina. Ni najjače zime, u gustim i toplim šikarama ako se u njima obezbedi dovoljno hrane i mir ne može fazanima i jarebicama naneti mnogo štete. Oni će u ovakvom staništu imati udobne, tople niše, ispod snežnog pokrivača, koji se nahvatao preko površine žbunja, a ispod imaju dovoljno hrane. Sa proredom šume i sečom šikara mi uništavamo mesta na kojima mogu da se legu grlice, gugutke i golubovi grivnaši. Na taj način uništavamo im stanište tako da oni odlaze iz tog ambijenta i moraju da traže nova staništa. Ova pojava raširena je u poslednjih 30 i više godina u Vojvodini. Uništeni su salaši, a samim tim i sva vegetacija oko njih. Pored puteva, u polju bilo je dosta žbunaste vegetacije, ali zbog komasacije i ukрупnjavanja zemljišta i ova žbunasta vegetacija je posečena, tako da je Vojvodina postala gola. Sečom šuma i žbunaste vegetacije promenjena je odjednom čitava biocenoza, a na taj način fazanu i jarebici su oduzeti čitavi kompleksi povoljnih faktora te su oni izloženi propasti. Posle tako sprovedenih mera kada su iskrčene skoro sve šikare ili žbunje u lovištima Vojvodine, može se očekivati da će fazan i jarebica, koji provode 24 časa na otvorenom, kada se ujesen skine vegetacija (bez zaštite i zaklona) postati lak plen svih vrsta predatora u lovištu. Posle ovakvih mera u Vojvodini, smanjenje brojnog stanja fazana i jarebica ne treba pripisivati slaboj prilagodljivosti fazana na pr. ili ugroženosti jarebica zbog prevelike upotrebe pesticida ili povećanih zimskih gubitaka, već u prvom redu pogoršanim stanišnim uslovima. Zbog svega ovoga na smanjenje brojnog stanja kod svih vrsta pernate divljači

evidentan je negativan uticaj čoveka (pogoršavan sečenjem remiza, koje su izvanredno stanište za divljač), u kombinaciji sa ostalim negativnim faktorima. Hladno i kišovito proleće uslovljava zakašnjenje u gnežđenju kod svih vrsta pernate divljači, a kod fazana, jarebica i prepelica nošenje jaja poklopi se sa radovima, pa zbog ručnog košenja ili pomoću kosačica, unište se gnezda i jaja, ili mladi pilići (fazanke su vrlo odane majke, pa mnoge stradaju u doba gnežđenja). Kada dođe sezona lova neki lovci iznose iz lovišta mnogo više divljači nego što bi trebalo, tako da pri pravljenju statistike na pr. kod divljih gusaka i pataka evidentira se samo manji broj odstreljenih ptica. Manje se evidentira i odstrel fazana, a zbog žurbi u lovu i nedostatka dobrih lovačkih pasa dosta fazana bude izgubljeno zbog ranjavanja. Zbog svega ovoga mora se poznavati dobro ekologija i način života određene vrste divljači čemu se nažalost do skoro nije posvećivalo dovoljno pažnje.

Grlice zahtevaju površine koje su obrasle žbunastom vegetacijom naslo-njenom na polja, da bi na takvim mestima sagradile gnezda, i obezbedile hranu. Slična staništa zahteva i golub grivnaš, koga ima i na većim nadmor-skim visinama, a u Vojvodini se dosta gnezdi po parkovima. Gugutke se gnez-de na drveću po domaćinstvima, na napuštenim salašima, a isto tako prave gnezda i na drveću u parkovima. Što se tiče fazana, poljskih jarebica i prepelica najviše se gnezde u posejanim poljoprivrednim kulturama (detelina, lucer-ka, pšenica, ječam, repa, u korovskoj vegetaciji pored kanala, na škarpama ka-nala i dr. mestima). Fazan nastanjuje šumske branjevine niskog rasta, gustiše pored kanala, veštački podignute remize od niskog rastinja (glog, crni trn, div-lja ruža, bagrem, divlje kruške, sibirski brest, raznih vrsta sorbusa, a u prizem-noj vegetaciji traži površine obrasle sa dosta trave). Na ovakvim staništima fazani grade gnezda, a kad odrastu penju se na drveće. Fazani vole i staništa obrasla trskom, gde se u toku dana skrivaju, a ako u okolini nema drveća on-da tu i prenoće. Fazanima su visoke i retke šume povoljne za život samo onda ako je u prizemnom delu dobro razvijena trava i žbunje. Poljske jarebice i prepelice spadaju u poljske koke, pa se tokom dana i noći nalaze na otvore-nom polju. Reprodukcijska im se odvija na njivama sa poljoprivrednim kultura-ma, kao i kod fazana, a takođe se tu i hrane i obitavaju. Kod nas se reproduku-je samo manji broj prepelica koje dolaze u proleće, dok veći broj dolazi sredinom avgusta, u preletu, kada ih nalazimo u deteliništima, lucerištima, za-korovljenim staništima, a prevashodno u strništima. U našim lovištima se zadr-žavaju mesec do mesec i po dana, a nakon toga nastavljaju seobu.

4.1. Osnovno rejoniranje lovišta u Vojvodini za fazane i poljske jarebice

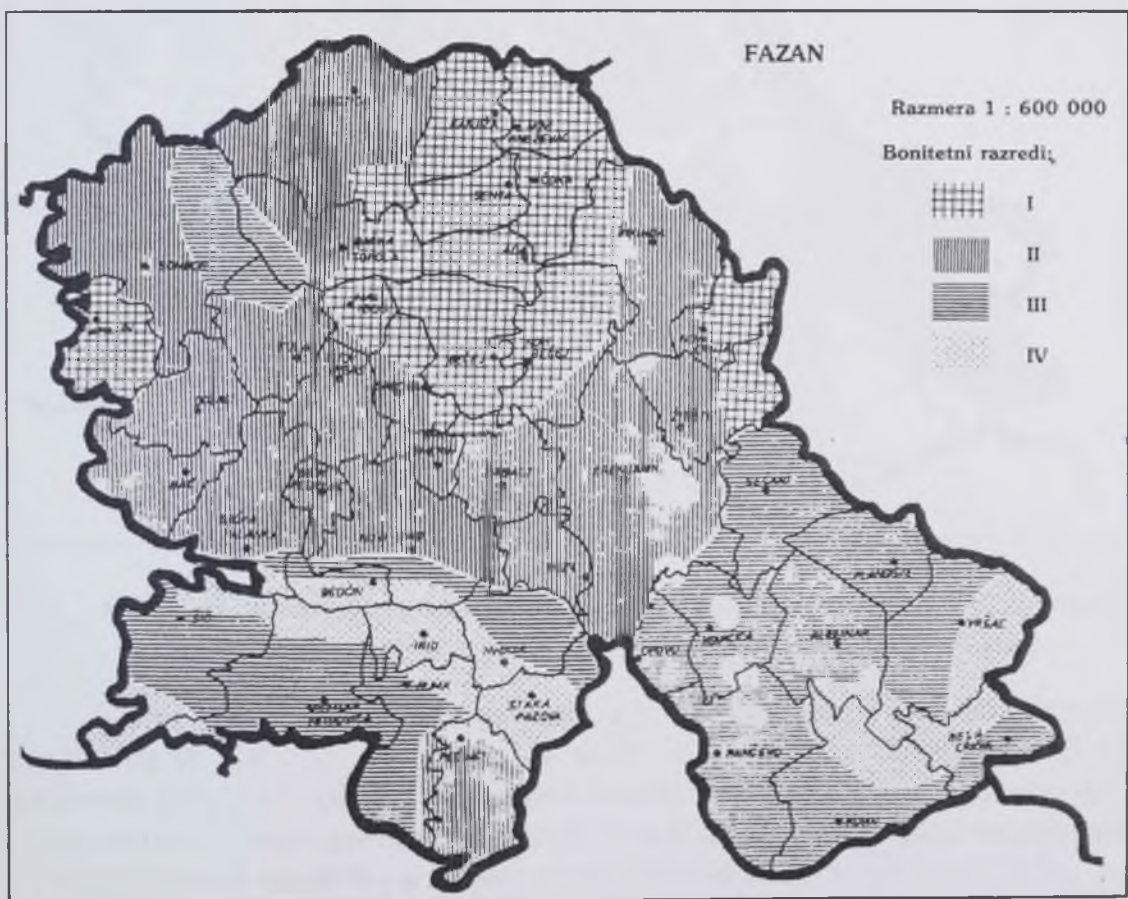
U Vojvodini do danas nije rađena fina rejonizacija ni za jednu vrstu divljači, pa tako ni za fazana niti za poljske jarebice.

Za potrebe Dugoročnog programa razvoja lovstva u Vojvodini (usvoje-nog 1984. godine na skupštini Lovačkog saveza Vojvodine), po prvi put izvrše-na je gruba rejonizacija za četiri glavne vrste divljači u Vojvodini i to na osnovu dva uzajamno povezana pokazatelja: gustine populacije i realnog prirasta. Pošlo se od realne pretpostavke da je višegodišnji prosek (pet godina) ova dva

strukturna elementa najbolji indikator boniteta staništa. U sklopu ove osnovne rejonizacije, izvršeno je i rejoniranje za fazana i poljsku jarebicu (prilog karta sa osnovnom rejonizacijom lovišta za fazansku divljač i poljske jarebice u Vojvodini).

Fazan - U prvi bonitetni razredu ušle su površine šireg dela Potisja (u Banatu i Bačkoj), deo Banata pored rumunske granice i deo površina pored Dunava, kod Apatina, u ukupnoj površini od 389.082 ha. Drugi bonitetni razred obuhvatio je srednji deo Banata, najveći deo Bačke i deo jugoistočnog Srema, ukupne površine od 796.326 ha. Površine pod trećim bonitetnim razredom su u južnom i delom u srednjem Banatu, južnom i srednjem Sremu, i severnoj Bačkoj, ukupno 576.371 ha. Preostali deo, ukupne površine od 161.128 ha u kome je fruškogorski deo Srema, krajnji jugozapadni deo Srema i deo južnog Banata (Deliblatska paščara i Vršački breg) spada u četvrti bonitetni razred. Gustina populacije bila je: u prvom bonitetnom razredu preko 20 fazana na 100 ha, u drugom bonitetnom razredu od 15 - 20 fazana na 100 ha, u trećem od 8 - 15 fazana na 100 ha i u četvrtom bonitetnom razredu manje od 8 fazana na 100 ha.

Karta 4. Osnovna rejonizacija lovišta u Vojvodini za fazana po bonitetnim razredima

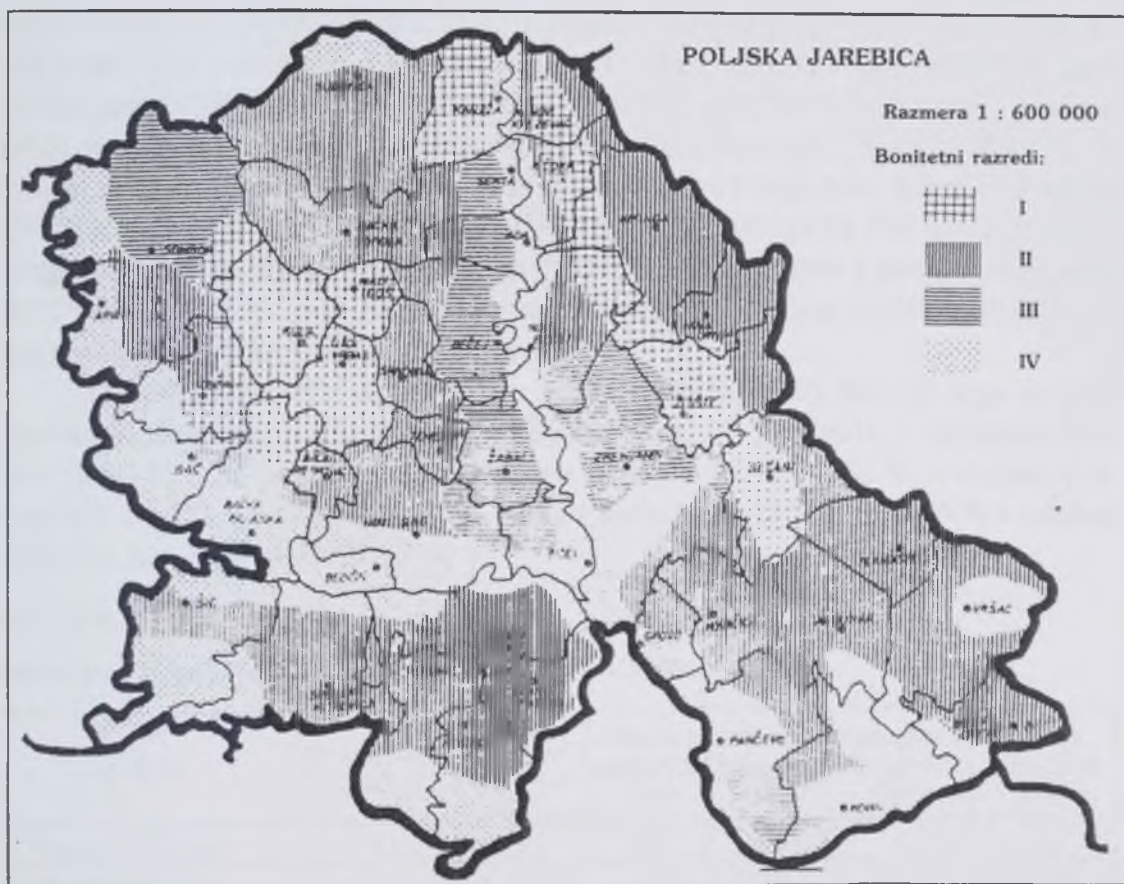
Poljske jarebice - U prvi bonitetni razred ušle su površine u srednjoj Bačkoj i deo srednjeg i severnog Banata, površine od 305.020 ha. Drugi bonitetni razred zahvata u Banatu njegov istočni deo (pored granice), deo južnog Banata, ceo srednji Srem, deo severne i južne Bačke površine od 1.016.913 ha.

Treći bonitetni razred prostire se u delu srednjeg Banata, širem delu Potisja u Bačkoj i delom u severnoj Bačkoj na površini od 300.454 ha.

U četvrti bonitetni razred spadaju površine šireg priobalnog pojasa Dunava i Tise, te šumska područja donjeg Srema, Deliblatska peščara i Vršački breg, površine od 300.520 ha.

Gustina populacije po bonitetnim razredima na 100 ha bila je: u prvom bonitetno razredu od 8 - 10 jarebica, u drugom od 6 - 8 jarebica, u trećem od 4 - 6 jarebica i u četvrtom bonitetnom razredu manje od 4 jarebice.

Karta 5. Osnovna rejonizacija lovišta u Vojvodini za jarebice po bonitetnim razredima

4.2. Izračunavanje gustine populacije za fazana i poljsku jarebicu u Vojvodini po regionima do 1993. i posle 1993. godine

Da bi se izračunala gustina populacije (a izražava se kroz broj jedinki na 100 ha ili 1 km²), treba istaći da su do 1993. godine lovišta kojima su gazdovala Lovačka društva ili Opštinski lovački savezi u Vojvodini, ustanovljena na ukupnoj lovnoj površini od 822.587 ha ili 42,78 %, u Banatu na površini od 816.960 ha ili 42,49 % i u Sremu na površini od 283.360 ha ili 14,73 %.

Od 1993. godine (sa donošenjem Zakona o lovstvu Srbije, Sl. glasnik 39/93.), u Vojvodini su ustanovljena lovišta na ukupnoj lovnoj površini od 1.986.076 ha, kojima gazduju lovačke organizacije. Od ukupne lovne površine na lovišta u Bačkoj otpada 842.082 ha ili 42,40 %, u Banatu je 824.671 ha ili 41,52 % i u Sremu je 319.323 ha ili 16,08 %. Zbog ovakve organizacije izračunavanje gustine populacije rađeno je tako što je brojno stanje fazana i poljskih ja-

rebica do 1993. godine deljeno sa površinom lovišta, kako za Vojvodinu, tako i po regijama (Srem, Banat i Bačka), a nakon ove godine deljenje se pripadajućim površinama zbog novog ustanovljavanja lovišta, prema donetom Zakonu o lovstvu. Od ukupne lovne površine u Vojvodini od 1.986.076 ha, kojom gazduju lovačke organizacije, pod šumom i šumskim zemljištem nalazi se 53.228 ha ili 2,68 %, pod livadama i pašnjacima 148.496 ha ili 7,48 %, pod oranicama i njivama 1.565.782 ha ili 78,84 %, pod voćnjacima i vinogradima 33.186 ha ili 1,67 %, pod barama, trskom i vodom 14.364 ha ili 0,72 % i pod ostalim zemljištem je 171.020 ha ili 8,61 %. U Bačkoj od ukupno 842,082 ha kojim gazduju lovačke organizacije struktura lovnih površina je sledeća: pod šumom i šumskim zemljištem nalazi se 18.602 ha ili 2,21%, livadama i pašnjacima 37.709 ha ili 4,48 %, pod oraničnim površinama se nalazi (njive i bašte), 695.341 ha ili 82,57 %; pod voćnjacima i vinogradima je 12.138 ha ili 1,44 %, pod barama, trskom i vodom nalazi se 8.515 ha ili 1,01 %, dok ostala zemljišta čine 69.777 ha ili 8,29 %. U Banatu lovačke organizacije gazduju sa 824.671 ha od čega ima: šuma i šumskog zemljišta na 14.711 ha ili 1,78 %, na livade i pašnjake dolazi 94.216 ha ili 11,42 %, na oranice i njive dolazi 632.170 ha ili 76,66 %, na voćnjake i vinograde otpada 10.175 ha ili 1,23 %, pod barama, trskom i vodom se nalazi 5.060 ha ili 0,61 %, dok ostalog zemljišta ima 68.339 ha ili 8,29 %.

U Sremu lovačke organizacije gazduju sa 319.323 ha, od čega je pod šumom i šumskim zemljištem 19.915 ha ili 6,24 %, livada i pašnjaka ima 16.571 ha ili 5,19 %, oranice i njiva ima 238.271 ha ili 74,62 %, voćnjaka i vinograda 10,873 ha ili 3,40 %, bara, trska i voda je na 789 ha ili 0,25 % i ostalog zemljišta ima 32.904 ha ili 10,30 %.

Tabela 8.

Struktura površina u državnim lovištima u Vojvodini

BAČKA	Površine (ha)	Šume i šumsko zemljište (ha)	Livade i pašnjaci (ha)	Njive i oranice (ha)	Voćnjaci i vinogradi (ha)	Ostalo zemljište (ha)
1. "Subotičke šume"	4.711	3.164	200	1.287	-	60
2. "Kozara" Sombor	11.764	5.175	4.106	486	-	1.997
3. "Apatinski rit"	6.579	3.583	956	137	-	1.903
4. "Kamarište" Odžaci	1.650	738	89	456	-	367
5. "Koviljski rit"	4.305	3.243	246	-	-	816
6. "Plavna" Bač	2.619	1.355	92	1.211	-	151
7. "Ristovača" Bač	1.584	420	460	561	-	143
Ukupno	33.212	17.678	6.149	3.948	-	5.437

BANAT	Površine (ha)	Šume i šumsko zemljište (ha)	Livade i pašnjaci (ha)	Njive i oranice (ha)	Voćnjaci i vinogradi (ha)	Ostalo zemljište (ha)
1. "Donje Podunavlje" Pančevo	6.057	3.995	-	-	-	2.062
2. "Vršacke planine"	6.032	3.738	1.118	680	-	496
3. "Deliblatska pešćara"	33.610	19.213	12.071	65	-	2.261
Ukupno	45.699	26.946	13.189	745	-	4.819

SREM	Površine (ha)	Šume i šumsko zemljište (ha)	Livade i pašnjaci (ha)	Njive i oranice (ha)	Voćnjaci i vinogradi (ha)	Ostalo zemljište (ha)
1. "Bosutske šume" Šid	12.274	10.559	132	338	-	1.245
2. "Kučine" Šid	1.955	1.883	-	22	-	50
3. "Karkuša" Ruma	7.895	6.897	448	242	-	308
4. "Kupinik" Pećinci	7.953	5.036	555	590	-	1.772
Ukupno	30.077	24.375	1.135	1.782	-	3.581
+	108.988	68.999	20.473	5.885	-	13.631

Lovišta poljoprivrednog kombinata, Vojske Jugoslavije i nacionalnog parka

Lovišta u Vojvodini	Površine (ha)	Šume i šumska zemljišta (ha)	Livade i pašnjaci (ha)	Njive i oranice (ha)	Voćnjaci i vinogradi (ha)	Ostalo zemljište (ha)
1. "Zobnatica" B. Topola	2.537	98	-	2.112	-	327
2. "Karadorđevo"	6.914,60	4.000	1.000	500	50	1.364,60
3. N.P. "Fruška Gora"	25.764	22.648	942	1.456	88	630
4. "Neprečava" - Morović	2.857	2.061	-	590	-	206
Ukupno	38.072,60	28.807	1.942	4.658	138	2.527,60

Tabela 9.

Struktura površina lovišta na ribnjacima u Vojvodini

BAČKA	Površine (ha)	Šume i šumsko zemljište (ha)	Livade i pašnjaci (ha)	Njive i oranice (ha)	Voćnjaci i vinogradi (ha)	Ostalo zemljište (ha)
1. "Kolutski ribnjak" Sombor	232	-	-	-	-	232
2. "Svilojevo" Apatin	512	-	-	-	-	512
3. "Srpski Miletic" Odžaci	458	74	-	-	-	384
4. "Mali Dunav" Novi Sad	950	320	-	270	-	360
5. "Mostonga" Bač	905	-	115	55	-	735
6. "Donji ribnjak" Bečej	650	-	-	-	-	650
7. "Jegrička" Žabalj	955	35	96	268	-	536
8. "Ajlaš" Žabalj	1.568	118	950	1.156	-	287,50
Ukupno	6.230	547	220,50	1.746	-	3.716,50

BANAT	Površine (ha)	Šume i šumsko zemljište (ha)	Livade i pašnjaci (ha)	Njive i oranice (ha)	Voćnjaci i vinogradi (ha)	Ostalo zemljište (ha)
1. "Ečka" Zrenjanin	5.097	194,50	450	370	-	4.082,50
2. "Ostrvo" Zrenjanin	1.520	-	210	920	-	390
3. "Sutjeska" Sečanj	1.250	150	70	120	-	910
4. "Trnovica" Žitište	1.210	-	-	630	-	580
5. "Zlatica" Kikinda	2.350	-	1.570	310	-	470
6. "Uzdin" Kovačica	462	-	-	-	-	462
7. "Vršački ribnjaci" Vršac	910	-	-	-	-	910
Ukupno	12.799	344,50	2.300	2.350	-	7.804,50

SREM	Površine (ha)	Šume i šumsko zemljište (ha)	Livade i pašnjaci (ha)	Njive i oranice (ha)	Voćnjaci i vinogradi (ha)	Ostalo zemljište (ha)
1. "Susek" Beočin	470	352	36	24	-	58

Tabela 10.

Pregled ukupnih površina državnih lovišta, lovišta na ribnjacima i ostalih lovišta u Vojvodini.

Lovišta u Vojvodini	Površine (ha)	Šume i šumska zemljišta (ha)	Livade i pašnjaci (ha)	Njive i oranice (ha)	Voćnjaci i vinogradi (ha)	Ostala zemljišta (ha)
JP "Vojvodinašume"	108.988	68.999	20.473	5.885	-	13.631
Ribnjaci	19.499	1.243,50	2.556,50	4.120	-	11.579
"Karadorđevo", "Zobnatica", "Neprečava" i NP "Fruška gora"	38.072,60	28.807	1.942	4.658	138	2.527,60
Ukupno	166.559,60	99.049,50	24.971,50	14.663	138	27.737,60
Lovačke organizacije	1.986.076,00	53.228	148.496	1.565.782	33.186	185.384
Ukupna ustanovljena površina	2.152.635,60	152.277,50	173.467,50	1.580.445	33.324	213.121,60

Bačka						
Ukupna površina lovišta	890.975,60	40.925	45.078,50	703.647	12.188	89.137,10
Državna i druga lovišta	48.893,60	22.323	7.369,50	8.306	50	10.845,10
Lovišta lovačkih organizacija	842.082	18.602	37.709,00	695.341	12.138	78.292,00
Banat						
Ukupna površina lovišta	883.169	42.001,50	109.705	635.265	10.175	86.022,50
Državna i druga lovišta	58.498	27.290,50	15.489	3.095	-	12.623,50
Lovišta lovačkih organizacija	824.671	14.771,00	94.216	632.170	10.175	73.399,00
Srem						
Ukupna površina lovišta	378.491	69.351	18.684	241.533	10.961	37.962
Državna i druga lovišta	59.168	49.436	2.113	3.262	88	4.269
Lovišta lovačkih organizacija	319.323	19.915	16.571	238.271	10.873	33.693

Ako se analiziraju sadašnje lovne površine u Vojvodini, kojima gazduju lovačke organizacije, evidentno je da ne odgovaraju podjednako svim vrstama divljači. Naime, veoma je mali procenat pod šumom i šumskim zemljištem 2,68 % (ili 53.228 ha). Pod voćnjacima i vinogradima je 33.186 ha ili 1,67 %. Ako se saberu ove dve površine ispada da je ukupno 86.414 ha ili 4,35 %. Staništa, odnosno delovi lovišta koji su pod šumom više odgovaraju fazanima i jarebicama, jer u toku godine ova divljač obezbeđuje na takvim mestima zaklon i mir, posebno u proleće, u vreme obrade poljoprivrednog zemljišta traktorima i drugim priključnim alatima na poljoprivrednim površinama. Voćnjaci i vinogradi su u većini slučajeva ograđeni tako da pernatoj divljači ne pružaju ni minimum uslova za reprodukciju, niti za život u toku godine. Livade i pašnjaci su dobro stanište za pernatu divljač samo u slučaju kada je vegetacija (trava) visoka, uz uslov da se ne kosi ili da se preko travnate površine ne kreće stoka radi ispaše. Ako se ove površine kose, a jedan deo fazana, jarebica i prepelica na ovim lokacijama izgradi gnezda, ta gnezda su unapred osuđena na propast. U većini slučajeva, s obzirom da se danas upotrebljavaju rotacione kosačice stradaju koke na jajima ili koke sa mladim pilićima. Livade i pašnjaci se uglavnom nalaze na zaslanjenim, slatinastim zemljištima koja spadaju u hladna zemljišta. Koke fazana, jarebice i prepelice grade gnezda u koja polažu

jaja i samo ako je proleće suvo, imaju šanse da izlegu mlade, a ako je vlažno sa dosta kiše, voda potapa jaja (jer su gnezda napravljena u udubljenju) i u jajima zamre zametak. Zbog toga ovakva staništa u većini slučajeva ne spadaju u povoljna za pernatu divljač.

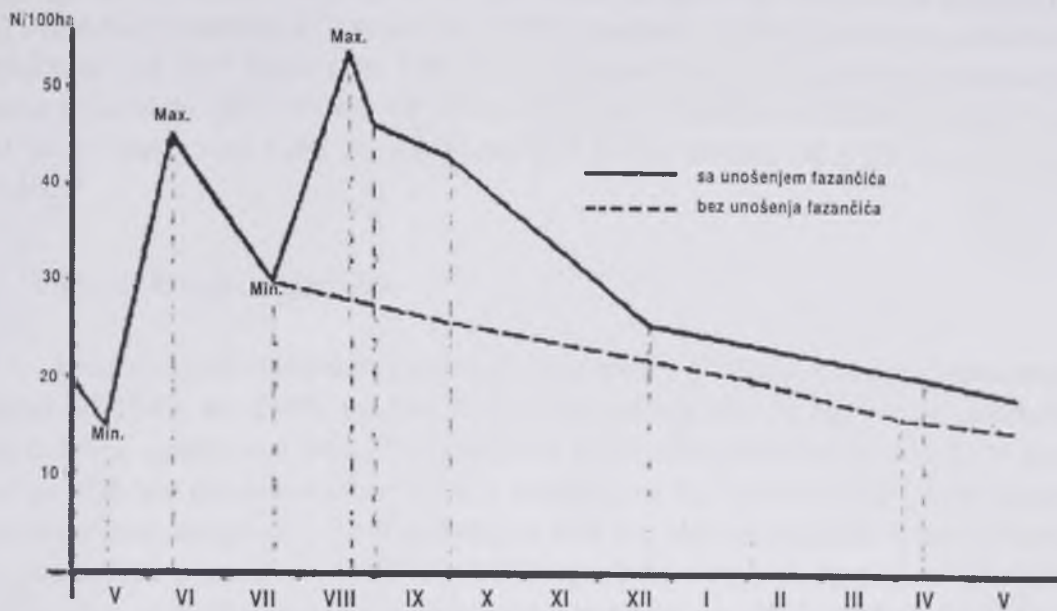
Na ustanovljenim površinama lovišta u Vojvodini pod barama, tršćacima i vodom nalazi se 14.364 ha ili 0,72 %. Ove površine najviše odgovaraju pticama močvaricama (divlje patke i dr.) kao odlično stanište za reprodukciju, ishranu, zaklon i zaštitu. Na ovakvim staništima se tokom godine nalaze različite vrste divljih pataka u većem broju i u manjem broju divlje guske kao i druge močvarice. U ostala zemljišta spadaju površine od 171.020 ha ili 8,61 %. Ova zemljišta ne predstavljaju posebno značajna staništa za pernatu divljač, ali ova staništa koriste u toku godine u određenim periodima pojedine vrste pernate divljači. Pod njivama i oranicama nalazi se 1.565.782 ha ili 78,84 % od svih lovnih površina Vojvodine, te je zbog toga i normalno da se sve vrste divljači nalaze na ovom staništu, pa tako i poljske koke (fazani, jarebice i prepelice). Ove vrste na poljoprivrednom zemljištu žive cele godine i kako se menja vegetacija, tako se ova divljač prilagođava za reprodukciju, za odgoj mladih, za obezbeđenje hrane, za obezbeđenje zaklona i zaštite i preživljavanje tokom cele godine, a posebno u surovim zimskim uslovima.

4.3. Osnovne karakteristike godišnje dinamike brojnosti fazana

Godišnja dinamika brojnosti populacija fazana uslovljena je biološkim (reprodukcionim) svojstvima vrste, s jedne strane i delovanjem životne sredine (računajući i čoveka) na tu populaciju.

Parenje fazana počinje polovinom marta i u našim uslovima traje do kraja maja. Obično početkom aprila ženka traži mesto za gnežđenje i u ovom vremenskom periodu na zemlji pravi blago ulegnuće, pokriva ga travom i u njemu nosi jaja. Jedna koka prosečno snese 8-12 jaja, a dva dana nakon što snese zadnje jaje, počinje da leži na njima. Posle 23-24 dana leženja, ispiljuju se fazančići. Procenat oplodjenih jaja i izleženih pilića u prirodi je vrlo visok, čak do 96%, pa negde polovinom maja, kada većina fazanki počinje da izvodi mlade, brojnost populacije naglo raste i vrlo brzo dostiže maksimum (do 15.jula), ali brzo i opada jer su gubici kod izleženih pilića znatni, a uzroci su različiti (veliki pljuskovi, pernati i dlakavi predatori i dr.). Brojnost opada do polovine leta, kada se u lovište unose većački odgojeni fazančići i tada se brojnost opet naglo povećava. S obzirom na gubitke, koji su evidentni prilikom prihvatanja fazančića (u samom prihvatilištu kreću se od 10-60%), kao i dalji gubitak na fazančićima izleženim u prirodi, brojnost populacije stalno opada. Sa odmicanjem lovne sezone, koja počinje 16. oktobra i traje do 15. januara sledeće godine, brojnost opada brže zbog odstrela odraslih jedinki. Pad se nastavlja i posle lovne sezone, zbog surovih zimskih uslova (zimski gubici) sve do momenta piljenja, kada broj izleženih mladunaca premaši ukupan broj uginulih jedinki. Tako je donji "špic" brojnosti u prvoj trećini perioda piljenja, negde oko polovine maja meseca (Grafikon 1.).

Grafikon 1: Godišnja dinamika brojnosti fazana

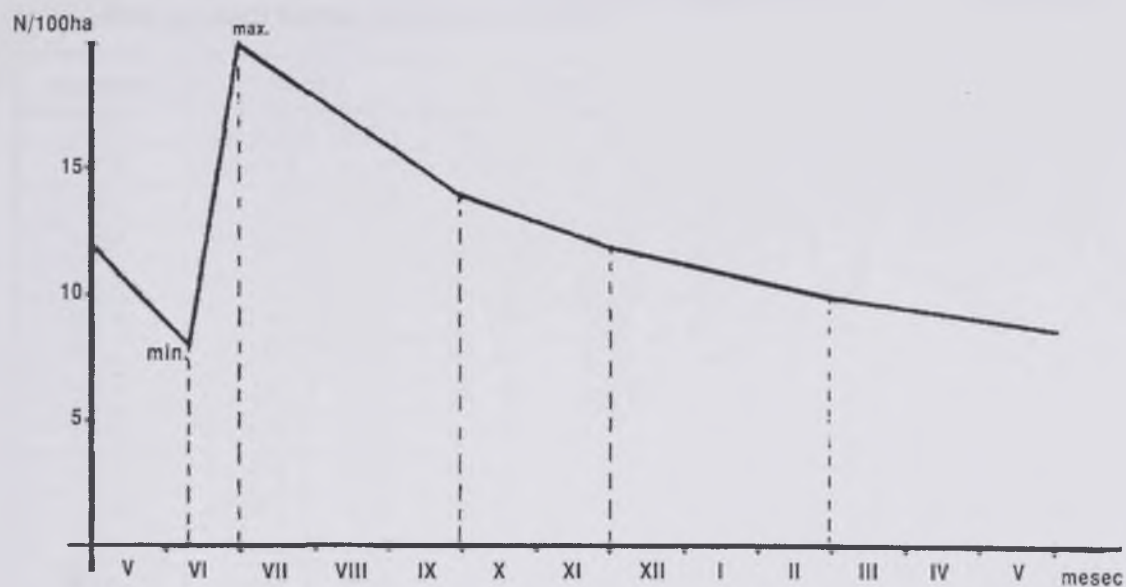
4.4. Osnovne karakteristike godišnje dinamike brojnosti poljskih jarebica

Karakteristike godišnje dinamike brojnosti populacije poljske jarebice, u uslovima kontinentalne klime jesu: mali vremenski razmak između minimuma i maksimuma brojnosti i velike oscilacije brojnosti u zimskom periodu.

Parenje kod jarebica počinje krajem marta, nošenje jaja (12-16) u aprilu i maju, a piljenje u maju u junu. Minimum brojnosti populacije je početkom piljenja (u prvoj trećini tog perioda) neposredno pred trenutak izravnavanja stopa mortaliteta i nataliteta (kraj maja i početak juna). Maksimalna brojnost populacija dostiže pri kraju perioda piljenja (krajem juna), a od tog momenta stopa nataliteta, posle kulminacije, stalno se smanjuje dok ne padne ispod stope mortaliteta. U zimskom periodu, naročito za vreme dugih i snežnih zima, dolazi do velikih gubitaka koji mogu da dostignu i 80% od ukupne brojnosti. Zbog toga je godišnja dinamika brojnosti populacija jarebice toliko različita od dinamike populacije zeca sa kojim živi na istom staništu, ali ima različite kritične periode preživljavanja, a dosta se razlikuje i od godišnje dinamike populacije fazana čiji je period piljenja nešto duži pa su "pikovi" brojnosti razmaknutiji, a zimski gubici manji i manje osciliraju iz godine u godinu.

Poznavanje ovih osobenosti godišnje dinamike brojnosti populacija poljske jarebice, uz karakteristike opšte dinamike populacije u dužem periodu, od izuzetnog je interesa za planiranje stepena korišćenja u lovnom gazdovanju uopšte. (Grafikon 2.)

Grafikon 2. Godišnja dinamika brojnosti jarebice

4.5. Analiza brojnog stanja i gustine populacije fazana i poljskih jarebica po regionima i u Vojvodini

4.5.1. Fazan

Brojno stanje fazana u Vojvodini (Tabela 11.) za posmatrani period od 1972. do 2000. godine kretala se od maksimalnih 283.270 fazana u 1982. godini i maksimalnom gustinom populacije takođe iste ove godine od 14,73 fazana na 100 ha do minimalne brojnosti od 141.616 fazana u 1993. godini kada je zabeležena i najmanja gustina populacije od 7,37 fazana na 100 ha. Evidentno je da brojno stanje fazana ima uravnotežen tok za period od 1972. do 1989. godine. Brojno stanje kod fazana za ovaj period je bilo preko 200.000. Najbolje brojno stanje zabeleženo je 1982. godine, 283.270 fazana, dok je minimalan broj fazana zabeležen 1989. godine, 235.502 fazana.

Drugi posmatrani period je od 1993. godine do 2000. godine. Izuzimajući 1995. godinu kada je zabeležena nešto veća brojnost od 200.000, u ostalim godinama brojno stanje je bilo ispod te cifre. Najniže brojno stanje je bilo 2000. godine, pa je u ovoj godini zabeležena i najmanja gustina populacije. Ako se analiziraju podaci o brojnom stanju fazana po regionima, onda je evidentno da je u Bačkoj bilo najbolje brojno stanje 1972. godine, 185.637 fazana sa gustinom populacije od 22,57 fazana na 100 ha, a najmanje fazana bilo je 1993. godine, svega 73.203 sa gustinom populacije od 8,9 fazana na 100 ha, što je za 2,53 puta manje nego 1972. godine. U Banatu najveći broj od 105.055 fazana zabeležen je 1987. godine, a te godine je bila i najveća gustina populacije od 12,86 fazana na 100 ha. Najmanje fazana bilo je 2000. godine, svega 56.854 što je za 1,85 puta manje nego 1987. godine, sa najnižom gusti-

nom populacije od 6,89 fazana na 100 ha. U Sremu je najviše fazana bilo 1982. godine, 29.405 sa najvećom gustinom populacije od 10,38 fazana na 100 ha, dok je najniža brojnost bila 1993. godine, 11.244 fazana sa gustinom populacije od 3,97 fazana na 100 ha. Na nivou Vojvodine gustina populacije fazana se kretala od 7,37 do 14,73 na 100 ha, u Bačkoj od 8,90 do 22,57 na 100 ha, u Banatu od 6,89 do 12,86 na 100 ha i u Sremu od 3,97 do 10,38 na 100 ha.

4.5.2. Poljske jarebice

Brojno stanje poljskih jarebica u Vojvodini (Tabela 12.), za posmatrani period od 1972. do 2000. godine kretalo se od maksimalnog iznosa zabeležene u 1972. godini od 244.753 jarebice i gustinom populacije od 12,73 jarebice na 100 ha, do minimalnog 1989. godine, sa 55.717 jarebica i najmanjom gustinom populacije od 2,90 jarebica na 100 ha. Ako se analizira brojno stanje za posmatrani period od 1972. do 2000. godine, mogu se konstatovati velika odstupanja, u 2000. godini broj jarebica u odnosu na 1972. godinu bio je manji za četiri i više puta (4,14 puta). U Bačkoj, najveći broj jarebica bio je 1972. godine, 144.360 i najvećom gustinom populacije od 17,55 jarebica na 100 ha. Minimum u brojnom stanju zabeležen je 2000. godine, svega 20.960 jarebica, što je u odnosu na 1972. godinu smanjenje za skoro sedam puta (6,89 puta). U 2000. godini zabeležena je i najmanja gustina populacije od 2,49 jarebice na 100 ha. U Banatu najbolje brojno stanje bilo je 1977. godine sa 67.484 jarebice i gustinom populacije od 8,26 jarebica na 100 ha. Najslabije brojno stanje bilo je 1994. godine, 15.814 jarebica, što je u odnosu na maksimum smanjenje za više od četiri puta (4,27 puta). U ovoj godini je zabeležena najmanja gustina od 1,92 jarebice na 100 ha. U Sremu je najviše jarebica bilo 1972. godine, 36.229 jarebica, sa najvećom gustinom populacije od 12,79 jarebica na 100 ha. Najmanje ove pernate divljači bilo je 1989. godine, 9.016 jarebica, što je u odnosu na 1972. godinu smanjenje za više od četiri puta (4,02 puta).

Ako se analiziraju podaci o brojnom stanju iz 1972. godine, u odnosu na 2000. godinu, po regionima, onda je slika sledeća: u Bačkoj je smanjenje za 6,89 puta, u Banatu je za 3,51 puta manje, dok je u Sremu to smanjenje za svega 1,83 puta. Prema ovom pokazatelju najmanje opadanje brojnog stanja kod poljskih jarebica zabeleženo je u lovištima Srema, a razlozi su u činjenici da Srem ima najbolje stanišne uslove za jarebicu, pa je i ovo smanjenje "normalno". Prema tome, pored niza drugih uslova, neophodnih za opstanak jarebice u lovištima Vojvodine, presudnu ulogu evidentno igraju stanišni uslovi.

Tabela 11.

Prolećno brojno stanje i gustina populacije fazanske divljači po regionima i u Vojvodini (podaci Lovne evidencije LSV).

Godina	Bačka		Banat		Srem		Vojvodina	
1972.	185.637	22,57	58.876	7,21	18.955	6,69	263.468	13,70
1977.	143.018	16,29	82.804	10,14	25.162	8,88	241.984	12,58
1982.	156.135	18,98	97.730	11,96	29.405	10,38	283.270	14,73
1987.	134.488	16,35	105.055	12,86	19.317	6,82	258.860	13,46
1989.	123.649	15,03	95.137	11,65	16.716	5,90	235.502	12,25
1993.	73.203	8,90	57.199	7,00	11.244	3,97	141.646	7,37
1994.	96.750	11,49	69.281	8,40	14.748	4,62	180.779	9,10
1995.	119.185	14,15	83.598	10,14	11.356	3,56	214.136	10,78
1996.	92.173	10,95	69.925	8,48	17.319	5,42	179.417	9,03
1997.	88.404	10,50	63.407	7,69	18.053	5,65	169.864	8,55
1998.	87.584	10,40	65.661	7,96	17.712	5,55	170.957	8,61
1999.	79.781	9,47	64.364	7,80	17.793	5,57	161.938	8,16
2000.	77.002	9,14	56.854	6,89	14.098	4,41	147.954	7,45

Tabela 12.

Prolećno brojno stanje i gustina populacije poljske jarebice po regionima i u Vojvodini (podaci Lovne evidencije LSV).

Godina	Bačka		Banat		Srem		Vojvodina	
1972.	144.360	17,55	64.164	7,85	36.229	12,79	244.753	12,73
1977.	81.463	9,90	67.484	8,26	25.630	9,05	174.577	9,08
1982.	53.400	6,49	38.020	4,65	18.395	6,49	109.815	5,71
1987.	36.448	4,43	28.428	3,48	12.608	4,45	77.484	4,03
1989.	29.665	3,61	17.036	2,09	9.016	3,18	55.717	2,90
1993.	50.192	6,10	22.184	2,72	10.948	3,86	83.324	4,33
1994.	42.819	5,08	15.814	1,92	12.312	3,86	70.946	3,57
1995.	58.485	6,95	19.710	2,39	12.763	3,97	90.958	4,58
1996.	49.846	5,92	27.707	3,36	17.807	5,58	95.360	4,80
1997.	36.489	4,33	23.274	2,82	18.001	5,64	77.764	3,92
1998.	35.956	4,27	22.255	2,70	17.661	5,53	75.872	3,82
1999.	31.338	3,72	20.375	2,47	18.554	5,81	70.257	3,54
2000.	20.960	2,49	18.302	2,22	19.831	6,21	59.093	2,98

5. Zaštićena priroda i lov na pernatu divljač

5.1. Ptice

Ukupno bogatstvo ptica u fauni Srbije i Crne Gore iznosi 382 vrste (redovnih, neredovnih i potencijalno prisutnih), od čega je u Srbiji do sada zabeleženo oko 360, a redovno pristutne su 333 vrste. U Vojvodini ima 320 vrsta, od čega se gnezdi 188 vrsta, a ako se gleda bez vodenih ptica, 131 vrsta (V. Vasić, 1995.). Broj vrsta koje u Srbiji provode reproduktivni period je 260 ili 72%, a u zimskom periodu bude oko 220 vrsta. Pošto čak 274 vrste ptica, koje nastanjuju lovišta Srbije spadaju u prirodne retkosti, lovci imaju veliku odgovornost da poštujući zakonske odredbe, čuvaju ugrožene i retke vrste. Posebna pažnja se mora usmeriti na raspoznavanje trajno zaštićenih lovnih vrsta i poštovanje propisanih lovnih sezona. Lovačka udruženja moraju ispravno da vode akcije redukcije predatora divljači i pri tome nikako ne smeju ugrožavati trajno zaštićene vrste. Takvih slučajeva kršenja zakonskih normi i dalje ima u pojedinim lovištima Srbije i oni su, pre svega, u slučaju nekih dnevnih ptica grabljivica i sova.

Tabela 13.

Pregled posebno značajnih vrsta trajno zaštićene pernate divljači u Srbiji i Vojvodini (prema S. Puzović 2001. - izvod iz Programa razvoja lovstva Srbije 2001-2010. godine)

VRSTA	Procena populacije u Srbiji (1996-2000.)	Trend u Srbiji (1990-2000.) brojnost/areal		Mere zaštite u Srbiji (2001-2010.)
Crna roda <i>Ciconia nigra</i>	100-120 (gp)	+1	0	očuvanje vlažnih staništa i starih šuma; smanjenje uznemiravanja
Siva guska <i>Anser anser</i>	80-120 (gp)	+2	+2	očuvanje vlažnih staništa; sprečavanje krađe jaja i mladunaca; krivolova i uznemiravanja na gnezdilištu i zimovalištu
Plovka crnka * <i>Aythya nyroca</i>	300-400 (gp)	0	0	očuvanje vlažnih staništa; sprečavanje krivolova i uznemiravanja
Plavokljuna patka <i>Oxyura leucocephala</i>	0 (gp) izumrla gnezdarica retko pri lutanju	x	x	reintrodukcija (Slano Kopovo, Ludaš, itd) sprečavanje krivolova ptica pri lutanju
Orao belorepan <i>Haliaeetus albicila</i>	35-40 (gp)	+2	+1	očuvanje vlažnih staništa i starih šuma; redukcija biocida, odstrela i uznemiravanja
Orao krstaš <i>Aquila heliaca</i>	3-5 (gp)	-2	-2	očuvanje stepskih staništa i starih stabala; redukcija biocida, krivolova i uznemiravanja
Stepski soko <i>Falco cherrug</i>	50-60 (gp)	+2	+2	očuvanje stepskih staništa; redukcija krivolova, biocida, uznemiravanja i rušenja gnezda (stubovi)
Prdovac <i>Crex crex</i>	300-600 (gp)	0	-1	očuvanje vlažnih livada i pašnjaka u ravnica i plan. visoravnima; redukcija biocida i krivolova; smanjenje uznemiravanja
Ždral <i>Grus grus</i>	0 (gp) izumrla gnezdarica (10.000 na seobi)	x	x	zaštita slatinastih i stepskih vlažnih staništa; redukcija uznemiravanja, biocida i krivolova
Velika droplja <i>Otis tarda</i>	30-36 (jedinki) (10 reprod. ženki)	0	0	zaštita stepskih slatinastih staništa Banata i SRP "Staništa velike droplje"; zimska prihrana; redukcija biocida i uznemiravanja od stočara
Dropljica <i>Tetrax tetrax</i>	0 (gp) (viđa se retko pri lutanju)	x	x	očuvanje stepskih i slatinastih pašnjaka i livada; smanjenje biocida i krivolova

* Vrsta u režimu lovostaja koju bi trebalo trajno zaštititi kao retku vrstu u celoj Srbiji i Vojvodini

Legenda: Trend brojnosti i areala 0: bez uočljivih promena; -1: umereno opadanje; +1: umereni rast; -2: naglo opadanje; +2: nagli porast; x: izumrla vrsta kao gnezdarica na teritoriji Srbije.

Svaki pokušaj introdukcije vanevropskih vrsta ptica - nove lovne divljači, mora se vršiti stručno i odgovorno, uz poštovanje zakonskih normi. Kao negativan primer treba navesti ranije pokušaje naseljavanja američke divlje ćurke (*Meleagris gallopavo*) u lovištima Valjeva, Uba, Mionice, Deliblatske pešcare, Aleksinca, Velikog Jastreba, Raške, koji nisu dali pozitivne rezultate. Još drastičniji primer je neuspeli pokušaj naseljavanja velikog tetreba (*Tetrao urogallus*) poreklom iz Rusije, u sađene borove šume juga Deliblatske pešcare. Članovi lovačkih udruženja u Srbiji treba da posvete posebnu pažnju i aktivnosti treba da usmerie ka zaštiti svakog para i gnezdilišta vrsta, kao što su: beloglavi sup (*Gyps fulvus*), bela kanja (*Neophron percnopterus*), orao krs-taš (*Aquila heliaca*), orao belorepan (*Haliaeetus albicila*), patuljasti orao (*Hieraetus pennatus*), stepski soko (*Falco cherrug*), crvena lunja (*Milvus milvus*), eja livadarka (*Circus pygargus*), crna roda (*Ciconia nigra*), siva guska (*Anser anser*), veliki terteb (*Tetrao urogallus*), velika droplja (*Otis tarda*), pr-davac (*Crex crex*), eventualno dropljica (*Tetrax tetrax*), šumska šljuka (*Scolopax rusticola*), itd.

Glavni pravci u očuvanju i upravljanju diverzitetom ptica u fauni Srbije i Vojvodine pre svega su usmereni ka identifikaciji prioriternih aktivnosti - projekata, usaglašavanju metode prikupljanja i obrade podataka, razvoju centralnih baza podataka, promociji održivog korišćenja diverziteta (lovni turizam itd), primeni svetskih konvencija za očuvanje ptica i prirode, podsticanju međunarodne saradnje itd. Poseban akcenat se mora staviti na retke, ugrožene i disperzne vrste, kao i na najvrednija međunarodna staništa ptica u Srbiji (IBA područja), kojih ima ukupno 35 na površini od 7.670 km².

Posebno značajne, trajno zaštićene vrste ptica, kojima Lovački savez Srbije i Lovački savez Vojvodine treba da posveti punu pažnju u narednom sred-njeročnom periodu obrađene u su nastavku:

a) **Droplje:** Velika droplja (*Otis tarda*), ptica stepskih i slatinskih otvo-renih staništa, živi sada u Srbiji - odnosno Vojvodini, na svega jednom lokalite-tu u severnom Banatu kod Mokrina (30-ak jedinki), iako je u XIX veku ta vrsta naseljavala gotovo celu Vojvodinu, pa čak i delove Negotinske krajine, Kosova i Pomoravlja, oko Niša, Leskovca i Vranja. Značajno je istaći da je 1997. godine proglašen Specijalni rezervat prirode "Pašnjaci velike droplje" i da se zvanično o njemu stara Lovačko udruženje "Perjanica", Mokrin, koje ulaže posebne na-pore u prihranjivanju ptica tokom zimskog perioda i zaštitu gnezdećih parova tokom reprodukcije. U narednom periodu je neophodno pojačati monitoring u rezervatu, smanjiti negativne uticaje iz susednih nezaštićenih područja i sag-ledati mogućnosti da se droplje nasele na još neku lokaciju u severnom i sred-njem Banatu. Drastičan primer potpunog nestajanja retkih vrsta je dropljica (*Tetrax tetrax*) koja više nije siguran član grupe gnezdilišnih ptica Srbije i Voj-vodine, iako se povremeno viđa dok luta u istočnoj Srbiji, Pomoravlju i Vojvo-dini.

b) **Ždral** (*Grus grus*): Ždral je nekada bio zavičajna ptica Srbije i Vojvo-dine. Najčuvenije gnezdilište je bilo u jugoistočnoj Srbiji, na nekadašnjoj Vla-sinskoj tresavi, gde su poslednji parovi živeli do 1948. godine kada je tresava uništena potapanjem. Poslednjih decenija XX veka, pojedini parovi ždralova

ostajali su po pustarama Banata i čak pokušavali gnežđenje, ali su legla uvek propadala zbog uznemiravanja od strane ljudi. Usled promena u prirodnim staništima gde se ždralovi gnezde, ali i zbog uništavanja usputnih stanica na seobi i mestima zimovanja, ova vrsta je sve više ugrožena i nalazi se na međunarodnim crvenim listama. U Banatu, na Slanom Kopovu, nalazi se najvažnije mesto selidbenog okupljanja ove vrste, na prostorima Vojvodine. Zbog toga je pripremljena studija da se to područje proglasi za Specijalni rezervat prirode, a upravljač će verovatno biti Lovačko udruženje iz Novog Bečeja. Tokom jesenje seobe procenjuje se da preko Slanog Kopova, uz određeno zadržavanje, prođe do 10.000 ptica, što pre svega zavisi od tekućih klimatskih prilika i režima voda. Lovačke organizacije imaju posebnu odgovornost u narednom periodu da sačuvaju ovo jedinstveno slatinasto stanište kod nas i u Evropi, omogućće nesmetanu seobu i povremeno zimovanje i možda stvore preduslove za trajno naseljavanje ove vrste kao gnezdarice.

Osnovni zakonski okvir, u utvrđivanju legislativnih pretpostavki, za izradu Dugoročnog programa razvoja lovstva Srbije 2001-2010. predstavlja važeći Zakon o lovstvu (Sl.glasnik RS br. 39/93, 44/93 i 60/93), sa pratećim propisima koje je, na osnovu ovlašćenja iz Zakona o lovstvu, doneo nadležni ministar i to:

- Naredba o lovostaju divljači (Sl. glasnik RS br. 84/93, 22/99, 32/99, i 19/02);
- Pravilnik o sadržini i načinu izrade lovne osnove lovišta, lovne osnove lovnog područja i godišnjeg plana gazdovanja lovištem (Sl. glasnik RS br.13/94 i 11/95);
- Pravilnik o obrascu dozvole za lov krupne divljači, obrascu, sadržini i načinu izdavanja propratnice, odnosno trofejnog lista i načinu vođenja evidencije trofeja i o izdatim trofejnim listovima (Sl. glasnik RS br. 13/94 i 11/95);
- Pravilnik o uslovima pod kojima lovac turista može loviti i izvoditi obuku lovačkih pasa u lovištima i na teritoriji Republike Srbije (Sl. glasnik RS br. 35/94);
- Uputstvo o sprovođenju mera za sprečavanje šteta koje divljač može pričiniti imovini i ljudima (Sl. glasnik br. 33/94);
- Pravilnik o visini štete za bespravno ulovljenu ili na drugi način uništenu divljač (Sl. glasnik RS br. 19/2000 i 29/2000) i
- Pravilnik o obrascu legitimacije i službenom odelu lovočuvara (Sl. glasnik RS br. 13/94 i 11/95).

Lovački savez Srbije doneo je:

- Pravilnik o korišćenju lovišta kojima gazduje Lovački savez Srbije preko lovačkih udruženja, (LN br. 1/95);
- Pravilnik o uslovima i načinu organizovanja i izvođenju lova i obuke lovačkih pasa za lovce turiste u lovištima kojima gazduje Lovački savez Srbije preko lovačkih udruženja (LN br. 1/98);

- Pravilnik o programu i uslovima za polaganje lovačkih ispita (LN br. 7-8/2000);
- Pravilnik o programu i načinu polaganja ispita za ocenjivanje trofeja divljači (LN br. 1-2/2000);
- Pravilnik o ocenjivanju trofeja divljači (LN br. 1/2000);
- Pravilnik o osnovama stručne i lovočuvarske službe, lovačkih udruženja (LN br. 12/2000);

Osim Zakona o lovstvu, kao osnovnog, legislativni okvir za izradu Programa čine i zakoni i drugi propisi koji regulišu srodnu materiju i to:

- Prostorni plan Republike Srbije (Sl. glasnik RS br. 13/96);
- Zakon o zaštiti životne sredine (Sl. glasnik SRS br. 66/91 i 83/92; Sl. glasnik RS br. 53/93, 67/93, 48/94, 44/95 i 53/95);
- Zakon o šumama (Sl. glasnik RS br. 46/91, 83/92, 53/93, 54/93, 67/93, 48/94 i 54/96);
- Zakon o nacionalnim parkovima (Sl. glasnik RS br. 39/93, 44/93, 53/93, 67/93 i 48/94);
- Zakon o poljoprivrednom zemljištu (Sl. glasnik RS br. 49/92, 53/93, 67/93, 48/94, 46/95 i 14/2000);
- Zakon o vodama (Sl. glasnik RS br. 46/91, 53/93, 67/93, 48/94 i 54/96) i
- Zakon o oružju i municiji (Sl. glasnik SRS br. 9/92; Sl. glasnik RS br. 67/93, 48/94 i 44/98).

Zakon o lovstvu je na snazi punih deset godina, ali se ne primenjuje u potpunosti, jer između Lovačkog saveza Srbije i Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede nisu zaključeni ugovori o davanju lovišta na gazdovanje, kako je to utvrđeno članom 22. Zakona, što je slučaj i sa ostalim korisnicima lovišta. Pored ovog slučaja neprimenjivanja Zakona, u postupku primene Zakona, od strane Lovačkog saveza Srbije, koji je korisnik najvećeg dela lovišta u republici i po broju i po površini, došlo se do zaključka da postoji potreba za izmenama i dopunama Zakona o lovstvu, pa je formirana Komisija za izmene i dopune Zakona, koja je utvrdila Predlog izmena i dopuna Zakona o lovstvu, usvojen na sednici Upravnog odbora Saveza i dostavila ga nadležnom ministru pre više od dve ipo godine.

Jedna od pretpostavki za ostvarenje Dugoročnog programa razvoja lovstva Srbije 2001-2010. je i usvajanje izmena i dopuna važećeg Zakona o lovstvu, kao osnovnog legislativnog okvira izrade Programa, ili donošenje novog Zakona. Predlog izmena i dopuna Zakona o lovstvu, utvrđen od strane Lovačkog saveza Srbije, sadrži poglavlja: Izmene i dopune Zakona u vezi statusa Lovačkog saveza Srbije i lovačkih udruženja, Izmene određenih odredbi Zakona, Predlog za brisanje pojedinih odredbi Zakona i usklađivanje određenih rokova iz Zakona, sa realnim mogućnostima za njihovo ostvarivanje.

Poznavanje rasprostranjenja, brojnosti i strukture populacije, kao i dinamike tih parametara u vremenu i prostoru, zatim vrsta ptica selica, koje

spadaju u pernatu lovnu divljač prisutnu tokom seobe i zimovanja, predstavlja osnovu za pravilno upravljanje njihovim populacijama, održivo (trajno) korišćenje i uspešnu zaštitu. Ptice vlažnih i stepskih staništa, zbog svoje retkosti, ugroženosti i mesta koje zauzimaju u prirodi, ali i lovnog značaja, zaslužuju stalni monitoring i adekvatnu zaštitu, pošto su vrlo osetljive na promene i negativne antropogene uticaje. Značaj pernate divljači u lovnoj ponudi Evrope, pa i Srbije, poslednjih decenija se sve više povećava, što se dovodi u vezu sa sve manjom lovnom ponudom atraktivnih sisara i proređivanjem nekih ranije brojnih lovnih vrsta ptica. Lovne ptice koje se sreću u Srbiji i Vojvodini u toku seobi ili zimovanja, pre svega su iz reda gušćarica (*Anseriformes*), zatim liska (*Fulica atra*), šumska šljuka (*Scolopax rusticola*), golub grivnaš (*Columba palumbus*), grlica (*Streptopelia turtur*) i prepelica (*Coturnix coturnix*). Na području Srbije živi preko 100 vrsta ptica koje se mogu svrstati u grupu ptica vodenih staništa, a među njima su posebno značajne porodice pataka (*Anatidae*) 27 vrsta, i šljukarice (*Scolopacidae*) 22 vrste.

Zbog značaja istraživanja i monitoringa ptica vlažnih staništa, kako sa stanovišta njihove trajne zaštite, tako i u odnosu na mogućnost održivog lovnog korišćenja vrsta pernate divljači, pokrenuto je poslednjih decenija niz programa u Srbiji, Vojvodini i bivšoj Jugoslaviji, komplementarnih za međunarodnim projektima i inicijativama. Svakako je najznačajnije zimsko brojanje u okviru međunarodnog IWC programa, ali i kartiranje najvažnijih gnezdišnih područja ovih vrsta u okviru IBA projekta. Lovački savez Srbije, Lovački savez Vojvodine i Javno preduzeće "Vojvodinašume" u narednom periodu treba da aktivnije učestvuju u realizaciji navedenih projekata i monitoringu, jer će ti rezultati biti osnova planiranja održivog i trajnog lovnog korišćenja populacionih resursa pojedinih vrsta pernate divljači. Nakon sagledavanja ukupnih potencijala akvatičnih ekosistema Srbije i Vojvodine za reprodukciju, zimovanje i seobu lovnih ptica vodenih staništa, potrebno je predložiti područja na kojima se lov može redovno ostvarivati i čak intenzivirati, kao i područja gde se on treba redukovati ili obustaviti. Potrebno je, u narednom periodu, jasno definisati vrste pernate divljači koje mogu biti lovna divljač, uz jasno označavanje optimalnog vremena njihovog lovostaja. Jedan od prioriteta je iznalaženje mera aktivne zaštite akvatičnih i stepskih staništa i upravljanja populacijama retkih i proređenih vrsta, sa posebnim akcentima na najvažnije reproduktivne centre i međunarodno značajna mesta za seobe i zimovanja. Posebnu pažnju treba usmeriti na analizu dosadašnje lovnog prakse na pernatu divljač u Srbiji i Vojvodini, uz sagledavanje poštovanja perioda lovnih sezona i zakonskih odredbi o prirodnim retkostima, lovnim i trajno zaštićenim vrstama. Potrebno je izraditi model kontrole lovaca u lovištima, u cilju sprečavanja nelegalnog odstrela, kao i poboljšanja lovnih statistika koje su od izuzetnog značaja za planiranje u lovstvu.

Tradicija lova na ptice vodenih staništa u srednjoj i južnoj Evropi je veoma duga. Lovne statistike pokazuju da je u Vojvodini tokom 1980 - 1984. prosečno godišnje lovljeno 22.883 raznih močvarica, a u celoj Srbiji 36.560 primeraka. Tokom 1990-ih odstrelne kvote su verovatno neznatno povećane, ali nisu dostigle zabrinjavajuće efekte po opstanak vrsta. Tokom 1990-ih na

području Vojvodine prosečno je zimovalo preko 200.000 ptica vodenih staništa, među kojim je Dunav najvažniji centar okupljanja. Lovno korišćenje populacija grlica iznosilo je u prethodnoj dekadi 10.000-50.000 jedinki godišnje, prepelice oko 20.000-30.000, goluba grivnaša 100-1.000 i šumske šljuke 1.000-2.000 jedinki. U Evropi je tokom 1970-ih i 1980-ih odstreljivano oko 20 do 25 miliona pataka i preko 200.000 gusaka. Među njima najviše je bilo patke gluvare (*Anas platyrhynchos*), između 5 i 15 miliona primeraka, a zatim slede po učešću *Anas crecca*, *Bucephala clangula*, *Somateria mollissima*, *Aythya ferina*, *Aythya fuligula*, itd. Pojedinačne odstrelne kvote tih drugih vrsta ne prelaze nekoliko stotina hiljada primeraka.

Poseban značaj za upravljanje populacijama pernate divljači, koja se u Srbiji susreće tokom seobe i zimovanja, ima jasno definisanje parametara za njihovo održivo lovno korišćenje. Ti parametri treba da odgovore na pitanja: 1) Postojeće i željeno stanje populacije; 2) Mogućnosti povećanja populacija; 3) Vitalnost staništa; 4) Procena dela populacije koji se može koristiti na trajno održivi način; 5) Mogućnost povećanja kapaciteta staništa; 6) Smanjenje efekata negativnih faktora; 7) Mogućnost supstitucije i rasterećenja lovnog pritiska; 8) Održivi stepen korišćenja i način lova; 9) Područja dozvoljenog lova; 10) Period dozvoljenog lova; 11) Sredstva i metode praćenja efekata preduzetih mera; 12) Promene i korekcije plana; 13) Status vrsta prema zakonskoj regulativi (lovstvo-zaštita prirode). Prioritet je definisanje novog statusa pernate lovne divljači sa jasnim grupisanjem vrsta prema mogućnostima i potrebama lovnog korišćenja i zaštite. Posebno će se u obzir uzimati: 1) Postojeće lovne vrste i njihovo trenutno korišćenje i zaštita; 2) Promocija novih potencijalno značajnih lovnih vrsta; 3) Promocija postojećih malo korišćenih lovnih vrsta.

U sklopu osnovnih ciljeva, značajan segment rada u narednom periodu treba da bude usmeren ka definisanju sledećih značajnih populacionih, eko-loških i lovnih pitanja: 1. Istraživanje zavičajne populacije i trendova; 2. Inventarizacija značajnih staništa (uz klasifikaciju, određivanje prostornog rasporeda i površine, značaja i produktivnosti za navedene vrste, trenutnog lovnog korišćenja, faktora koji ih ugrožavaju, neophodnih mera nadzora i zaštite); 3. Istraživanje prolećne-jesenje seobe i zimovanja (utvrđivanje sastava i brojnosti pernate lovne divljači na svakom značajnijem staništu, po sezonama); 4. Istraživanje veličine lovnog pritiska (poznatog, stvarnog, potencijalnog, mogućeg-optimalnog); 5. Izrada programa upravljanja i održivog lovnog korišćenja.

Tabela 14.

Pregled posebno značajnih vrsta pernate divljači u Srbiji i Vojvodini (prema S. Puzoviću 2001.)

Vrsta	Procene broja jedinki na zimovanju u Srbiji (1996-2000.) januar	Procena broja gnezdećih parova u Srbiji (1996-2000.)		Okvirni godišnji odstrel u Srbiji (1996 - 2000.) (jedinke)	Plan održivog godišnjeg lovnog korišćenja u Srbiji (2001 - 2010.) (jedinke)
		Srbija 88.361 km ²	Vojvodina 21.526 km ²		
Guska glogovnjača <i>Anser fabalis</i>	4.000-6.000	0	0	200-400**	1.000
Lisasta guska <i>Anser albifrons</i>	10.000-20.000	0	0	500-1.000	2.000-3.000
Siva guska <i>Anser anser</i>	2.000-4.000	80-120	80-120	100-300**	0
Patka gluvara <i>Anas platyrhynchos</i>	70.000-150.000	80.000-110.000	70.000-100.000	10.000-20.000	40.000-60.000
Patka zviždara <i>Anas penelope</i>	1.000-2.000	0	0	50-100	0
Patka lastarka <i>Anas acuta</i>	200-500	5-20	5-20	10-50**	0
Patka čegrtuša <i>Anas strepera</i>	50-100	40-60	25-45	10-30**	0
Patka pupčanica <i>Anas querquedula</i>	0	600-900	600-900	1.000-2.000	100-200 * trajna zabrana?
Patka krdža <i>Anas crecca</i>	3.000-5.000	10-20	10-15	3.000-4.000	5.000-7.000
Patka kašikara <i>Anas chapeata</i>	0	50-80	50-80	50-100**	0
Ridoglava plovka <i>Aythya ferina</i>	60.000-100.000	900-1.200	800-1.100	2.000-4.000	10.000-20.000
Čubasta plovka <i>Aythya fuligula</i>	20.000-30.000	10-20	10-20	1.000-1.500	3.000-6.000
Plovka crnka <i>Aythya nyroca</i>	0	300-400	250-350	100-300**	0 *trajna zabrana
Patka dupljašica <i>Bucephala clangula</i>	25.000-50.000	0	0	200-500	3.000-5.000
Crna liska <i>Fulica atra</i>	40.000-80.000	70.000-100.000	60.000-85.000	1.000-5.000	30.000-50.000
Šumska šljuka <i>Scolopax rusticola</i>	0 (500-2.000 tokom blaž. zima)	500-1.000	70-100	1.000-2.000	1.000-2.000
Golub grivnaš <i>Columba palumbus</i>	200.000-500.000 prolaz i zimovanje	50.000-120.000	20.000-60.000	100-1.000	30.000-80.000
Grlica <i>Streptopelia turtur</i>	0	50.000-100.000	20.000-50.000	10.000-50.000	10.000-20.000 * dalja ograničenja?
Prepelica <i>Coturnix coturnix</i>	0	20.000-30.000	10.000-15.000	20.000-30.000	40.000-60.000 *dalja ograničenja?

** krivolov (vrsta trajno zaštićena kao prirodna retkost u celoj Srbiji ili samo u Vojvodini)

Posebno značajne vrste

Posebno značajne vrste pernate divljači, koje se u znatnom broju susreću tokom jesenjeg prolaza i zimovanja u Srbiji i Vojvodini, a čijim trendovima populacija i areala i održivom lovnom korišćenju treba posvetiti punu pažnju, u narednom srednjoročnom periodu, obrađene su u nastavku:

Guska glogovnjača (*Anser fabalis*): Populacija u Evropi, bez Rusije, je prema procenama 2.770 do 3.640 gnezdećih parova (Skandinavija) dok ih u Rusiji ima od 80 do 120 hiljada parova. U Evropi je trend populacije ocenjen

kao stabilan (0), dok je trend rasprostranjenja u blagom opadanju (-1). U Panonskoj niziji i na Balkanu se ne gnezdi, već je redovna zimovalica. Tokom kasne jeseni i zime, naročito se grupiše u Baranji ("Kopački rit"), "Gornjem Podunavlju", na ribnjacima "Ečka" i "Uzdin", a posebno na Dunavu uz Dubovac, Čibukliju i Neru. Redovno se u manjem broju pojavljuje u Pomoravlju, Posavini i Negotinskoj krajini, a neredovno i u drugim delovima Srbije, čak i u brdsko-planinskim oblastima (Zlatibor, Pešter i Vlasina). Tokom zimovanja u Evropi se zadnje dve decenije ustalio broj od 80 do 90 hiljada ptica podvrste *A.f.fabalis*, dok se zimska populacija *A.f.rossicus* iz zapadnog pojasa tundre Sibira procenjuje na 300 hiljada jedinki. U Srbiji zimuje oko 4 do 6 hiljada, ponekad i do 10 hiljada jedinki podvrste *A.f.rossicus*. Sadašnja lovna sezona u Srbiji: zabranjen lov tokom cele godine, osim u Vojvodini gde se može loviti od 01.10. do 31.01. Preporučuje se korekcija lovne sezone na period od 1. oktobra do 10. februara u celoj Srbiji, dok plan održivog godišnjeg lovnog korišćenja ne treba da prelazi hiljadu jedinki.

Lisasta guska (*Anser albifrons*): Gnezdi se u tundrama severa Rusije, od poluostrva Kanin na zapadu do Kolima, tundre na severoistoku Sibira. U Rusiji ima 50 do 80 hiljada gnezdećih parova i populacija je početkom 1990-ih bila stabilna. U Panonskoj niziji i na Balkanu se ne gnezdi, a redovna je i brojna zimovalica. U Panonskoj niziji je evidentirano 23 područja od međunarodnog značaja za zimovanje ove vrste. U Hortobađu (Mađarska) u zimu 1992. bilo je 130 hiljada jedinki, a u delti Dunava i rumunskoj Dobrudži zime 1989. ukupno 350 hiljada. Tokom zime na našim prostorima se najviše grupiše u Kopačkom ritu, gornjem Podunavlju, na ribnjacima "Ečka" i "Uzdin", "Mika Alas", a posebno na Dunavu uz Kostolac, Dubovac, Kličevac, Čibukliju i Neru. Redovno se pojavljuje u Pomoravlju, Posavini i Negotinskoj krajini (povremeno brojna), a nešto ređe u drugim delovima Srbije, čak i u brdsko-planinskim oblastima. Najčešća je guska na zimovanju u Evropi, sa oko 1.400.000 jedinki. U bivšoj Jugoslaviji je brojnost na zimovanju bila promenljiva od godine do godine, sa maksimalnih 100 hiljada jedinki. U Srbiji poslednje decenije XX veka zimovalo je od 10 do 20 hiljada jedinki. U Evropi je trend brojnosti populacije i rasprostranjenja generalno stabilan (0). Sadašnja lovna sezona u Srbiji je od 1. oktobra do 31. januara. Preporučuje se korekcija lovne sezone na vreme od 1. oktobra do 10. februara, dok plan održivog lovnog korišćenja treba da iznosi dve do tri hiljade jedinki.

Pomeranje lovne sezone na guske, sa 1. septembra na 1. oktobar, sasvim je logično, pošto tokom septembra dve navedene lovne vrste vrlo retko dolaze u Srbiju. Međutim, upravo tada u Vojvodini ima dosta manjih grupa sive guske (*Anser anser*), koje su se tu gnezdele i koje lovci zbog početka lovne sezone uznemiravaju i odstreljuju, misleći da se radi o vrstama dozvoljenim za lov. Pomeranjem početka lovne sezone u oktobar, najbolje se štiti naša zavičajna populacija sive guske (broji oko 80-120 parova), jer se one u oktobru već delimično premeštaju na bezbednija mesta, mlade ptice ojačavaju i bolje izbegavaju lovce, a sa pridolažanjem mnogobrojnih *Anser albifrons* i *Anser fabalis*, kao i stranih *Anser anser*, zavičajne ptice se mešaju sa njima i postaju mnogo ređi plen lovaca. Dozvoljavanje lova *Anser fabalis* u Vojvodini

ima opravdanja u njenom redovnom i brojnom prisustvu. Kraj lovne sezone na guske treba da bude do 10. februara, pošto se tada u Srbiji *Anser anser* već priprema za početak gnežđenja, čime se obezbeđuje mir u staništu.

Patka krdža (*Anas crecca*): U većem delu areala je migratorna vrsta, a manji deo populacije na jugu Evrope spada u stanarice. Prolaznica je u zemljama srednje i južne Evrope. Na Balkanu i Panonskoj niziji je redovna i veoma brojna prolaznica, a nešto je ređa na zimovanju. Postoje samo malobrojna izolovana gnezdilišta u južnoj Evropi. Ukupna gnezdilišna populacija u Evropi se procenjuje na 325 do 380 hiljada parova, sa apsolutnom dominacijom u Finskoj (225 hiljada), Švedskoj (50 hiljada) i Norveškoj (40 hiljada). U Rusiji se brojnost procenjuje na čak 750.000 do 1.170.000 parova. Povremeno se gnezdi u Vojvodini (Banat i retko u Bačkoj), a ukupna populacija verovatno ne prelazi 10-20 parova. Tokom zime su raštrkane u manjim jatima, a najviše se grupišu na Dunavu u delu Smedereva do Golupca i u Negotinskoj krajini, kao i na pojedinim ribnjacima u Vojvodini. U Crnomorsko-mediteranskom regionu zimuje oko 750.000 do 1.370.000 jedinki. U Srbiji je pre svega prolaznica kada je i najbrojnija, dok na zimovanju ostane 3 do 5 hiljada jedinki. Dolazi tokom septembra, ali je najintenzivniji prelet u oktobru, a brojnost se smanjuje sa dolaskom zime, da bi krajem februara ponovo počela da raste i najveća je u martu. U Evropi je trend brojnosti populacije i rasprostranjenja ocenjen kao stabilan (0). Sadašnja lovna sezona u Srbiji i susednim zemljama: 1. septembar - 31. januar. Preporučljiva lovna sezona u Srbiji: 1. septembar - 10. februar. Pošto je sporadična i veoma retka gnezdarica Srbije, lovna sezona je u jesenjem periodu postavljena tako da zahvata period glavnog jesenjeg prolaza, čime se štite malobrojne zavičajne ptice koje se tada mešaju sa brojnim pridošlicama. Završetak lovne sezone se poklapa sa početkom formiranja gnezdilišnih parova i udvaranja. Plan održivog godišnjeg lovnog korišćenja treba da se kreće u rasponu od pet do sedam hiljada jedinki, dok je tokom 1996. do 2000. prosečno godišnje lovljeno tri do četiri hiljade primeraka.

Divlja patka gluvara (*Anas platyrhynchos*): Gluvara je gotovo jedini predstavnik reda *Anseriformes*, koji se redovno gnezdi u Srbiji, južno od Save i Dunava, pa je kod nas najpoznatija ptica plovuša. Evropska populacija ove ptice, na teritoriji bez Rusije procenjuje se na 2.056.000 - 2.444.000 parova. Ne smatra se ugroženom vrstom na evropskom nivou. U Srbiji je veoma frekventna, u prolazu i zimovanju. Svake zime, posebno na srednjem i donjem toku Dunava i na velikim ribnjacima ("Ečka", "Uzdin", "Mika Alas", itd) i akumulacionim jezerima, zimuje 70 do 150 hiljada gluvara, ponekad i do 200 hiljada. Kad se zamrznu veće vode, znatan deo ptica se premešta južnije. U Srbiji je najbrojnija gnezdarica u svom redu *Anseriformes*, a populacija se okvirno može proceniti na 80 do 110 hiljada parova. Sadašnja lovna sezona u Srbiji: od 1. septembra do 31. januara. Preporučljiva lovna sezona u Srbiji: 1. septembar - 10. februar, čime će se bolje štititi zavičajna populacija koja se razmnožava do kraja leta. Plan održivog godišnjeg lovnog korišćenja treba da se kreće u rasponu 40 do 60 hiljada jedinki, dok se tokom 1996 - 2000. prosečno godišnje lovilo oko 10 do 20 hiljada primeraka. Prethodne lovne kvote se odnose na

divlje populacije, dok se poseban program lovnog korišćenja treba usvajati na područjima gde se intenzivno ispuštaju ptice odgajene u pačarnicima.

Ridoglava plovka (*Aythya ferina*): Evropska populacija (bez Rusije) procenjuje se na 200 do 240 hiljada parova. U Srbiji je relativno brojna gnezdarica kao i u Vojvodini, a vrlo retko i na nekim drugim stajaćim vodama, južno od Save i Dunava. Nešto više je ima samo u Negotinskoj krajini i na ribnjaku Dokmir kod Uba. Brojnost u Srbiji se okvirno može proceniti na oko 900 do 1.200 parova. Izuzetno je brojna na prolazu i zimovanju. Preovladavajući trend populacije u Evropi je blagi porast (+1). Nije uvršćena u ugrožene ptice Evrope. Preovladavajući migratorni status u Srbiji je zimovanje i prolaz. Masovno se pojavljuje po stajaćim vodama u septembru (ribnjaci), dok se u oktobru grupiše na prostranim vodenim površinama Dunava, posebno u zoni Dubovca-Rama-Golupca, gde može biti do 50 hiljada jedinki, kao i delovima Negotinske krajine. Sadašnja lovna sezona u Srbiji: od 1. septembar do 31. januara. Preporučljiva lovna sezona u Srbiji: od 1. oktobra do 10. februara, zbog bolje zaštite zavičajne populacije, koja na našim prostorima ostaje do rane jeseni, a delom i tokom cele zime. Plan održivog godišnjeg lovnog korišćenja treba da se kreće u rasponu od 10 do 20 hiljada jedinki, dok se tokom 1996 - 2000. prosečno godišnje lovilo svega oko dve do četiri hiljade primeraka.

Ćubasta plovka (*Aythya fuligula*): Evropska populacija (bez Rusije) se procenjuje na 252.700 do 310.000 gnezdećih parova. U Srbiji se veoma retko gnezdi, na svega nekoliko lokaliteta (Vlasinsko jezero, Paličko jezero, ribnjak Mala Vrbica u Negotinskoj krajini i ribnjak Kolut). Brojnost ne prelazi 10 - 20 parova, ali se izgleda postepeno povećava. Prilično je brojna u prolazu i na zimovanju. Preovladavajući trend populacije u Evropi je blagi porast (+1) i znatni porast (+2), pa u Evropi za sada nema status ugrožene vrste. Preovladavajući migratorni status u Srbiji: zimovalica i prolaznica. Masovno se pojavljuje na stajaćim vodama (ribnjaci i akumulaciona jezera), kao i na vodama Dunava od početka oktobra. Tokom zime se u Srbiji zadržava 20 do 30 hiljada primeraka, a najviše na Dunavu od Rama do Golupca i u Negotinskoj krajini. Sadašnja lovna sezona: u Srbiji i Vojvodini je pod trajnim lovostajem. Preporučljiva lovna sezona u Srbiji: od 1. oktobra do 10. februara. Pošto se ova vrsta gnezdi dosta kasno, tek u maju, ovako postavljena lovna sezona štiti malobrojnu zavičajnu populaciju, posebno u brdsko-planinskim krajevima (npr. Vlasina), dok se lov dozvoljava u vreme kada su brojno prisutne ptice sa severa. Plan održivog godišnjeg lovnog korišćenja treba da se kreće u rasponu od tri do šest hiljada jedinki, dok se tokom 1996 - 2000. prosečno godišnje odstreljivalo svega oko 1.000 do 1.500 primeraka.

Patka dupljašica (*Bucephala clangula*): Evropska populacija (bez Rusije) procenjena je na 227 do 283 hiljade parova. Ranije je postojala izuzetno mala gnezdilišna populacija, na planinskim jezerima južnog Balkana (Đurmitor), ali je ona sredinom 1960-ih sasvim nestala. Sada se relativno retko viđa u prolazu, a najbrojnija je na zimovanju u srednjem i donjem toku Dunava. Treba razmišljati o introdukciji ove vrste kao gnezdarice na naša brdsko-planinska jezera (Vlasina, Uvac, Visočica, Gazivode, Zaovine), uz postavljanje veštačkih

duplji za gnežđenje. Preovladavajući trend populacije u Evropi je stabilnost (0) i nagli porast (+2). Ne smatra se ugroženom vrstom u Evropi. Migratorni status u Srbiji: zimovalica i prolaznica. Brojno se pojavljuje po većim akumulacionim jezerima i na proširenjima Dunava, od oktobra. Tokom zime se u Srbiji zadržava od 25 do 50 hiljada primeraka, od čega najviše na Dunavu, na sektoru od Rama do Golupca, zatim u samoj Đerdapskoj klisuri, a nešto manje u Negotinskoj krajini. Preporučljiva lovna sezona u Srbiji i Vojvodini: 1. oktobar - 10. februar. Ovako postavljena lovna sezona sasvim odgovara rokovima prolećne seobe, jesenje seobe (oktobar) i zimovanja ove vrste u Srbiji, s tim što se zabranom lova u drugoj polovini februara štite "severnije" populacije, pošto su ptice tada uglavnom već u formiranim parovima. Plan održivog godišnjeg lovnog korišćenja treba da se kreće u rasponu od tri do pet hiljada jedinki, dok se tokom 1996 - 2000. prosečno godišnje lovilo svega oko 200 do 500 primeraka.

Plovka crnka (*Aythya nyroca*): Za ovu pticu se predlaže trajni lovostaj u Srbiji, pošto se radi o vrsti sa evropske i svetske crvene liste ugroženih ptica (SPEC Cat 1), kojoj brojnost naglo opada u celom arealu (-2). U Srbiji je ova vrsta gnezdarica i ima okvirno oko 300-400 parova, pre svega na većim ribnjacima u Vojvodini ("Ečka", "Uzdin", "Kolut", "Mika Alas", "Jegrička", "Bečej", itd.) i delom u Negotinskoj krajini ("Mala Vrbica"). Prema sada važećoj lovnoj regulativi, nije dozvoljen lov u Srbiji i Vojvodini tokom cele godine.

Crna liska (*Fulica atra*): Evropska populacija (bez Rusije) ima 1.115.000-1.290.000 parova. U Srbiji je ova vrsta brojna gnezdarica (70 -100.000), posebno u Vojvodini. Tokom seobe je brojna na ribnjacima i većim stajaćim vodama. Preovladavajući trend populacije u Evropi je stabilnost (0) i umereni porast (+1). U seobi i zimovanju posebno su značajni veliki šaranski ribnjaci, kao i proširenja reka sa uvalama i usporenom vodom, često u blizini naseljenih mesta gde ima dovoljno hrane. U Srbiji zimuje između 40 i 80 hiljada primeraka, a najveće koncentracije su na Dunavu, nizvodno od ušća Morave i na nezamrzlim ribnjacima i akumulacijama. Sadašnja lovna sezona u Srbiji je od 1. septembra do 31. januara. Preporučljiva lovna sezona: od 1. septembra do 10. februara. Plan održivog godišnjeg lovnog korišćenja treba da se kreće u rasponu od 30 do 50 hiljada jedinki, dok se 1996 - 2000. godišnje lovilo svega jedna do pet hiljada primeraka. Postoji širok prostor za promociju crne liske kao pernate divljači, koja će nadomestiti nedostatak druge ponude.

Golub grivnaš (*Columba palumbus*): Brojnost evropske populacije (bez Rusije) procenjena je na 8.820.000 - 12.140.000 parova. U Srbiji se gnezdi na celoj teritoriji, gde je uglavnom stanarica. Najbolja staništa su u ravničarskim šumama, područjima uz reke, ali i po planinskim bukovo-hrastovim šumama. Broj gnezdećih parova okvirno se procenjuje na 50 do 120 hiljada parova. Zimi se brojnost povećava u dolinama reka, kada se u jatima okuplja do 1.000 ptica. Postoje lokalna i regionalna pomeranja (putanja). Sredinom XX veka u Srbiji je smatran veoma retkom gnezdaricom, a brojnost mu poslednjih decenija konstantno raste. Preovladavajući trend brojnosti populacije u Evropi je stabilan (0) i umereni porast (+1). Sadašnja lovna sezona u Srbiji: 1. avgust

- 31. januar. Preporučljiva lovna sezona: 1. avgust - 28. februar. Golub grivnaš je jedna od najvažnijih lovnih vrsta, poslednjih decenija u Evropi, gde se godišnje lovi preko 10 miliona ptica. Zbog stalnog povećanja populacije i brojnog prisustva u Srbiji tokom zime, predlaže se produžetak lovne sezone, na gotovo celi zimski period. Time će lovci dobiti značajan objekat lova u većem delu zimske sezone i smanjiti pritisak na neke druge osetljive vrste (grlica, prepelica, šljuka). Plan održivog godišnjeg lovnog korišćenja treba da se kreće u širokom rasponu od 30 do 80 hiljada jedinki.

Grlica (*Streptopelia turtur*): Evropska populacija (bez Rusije) broji dva do 2,4 miliona parova. U celoj Srbiji je redovna gnezdarica, a najveću brojnost ima u suvljim, mozaičnim predelima, u dolinama i pobrđu (Deliblatska peščara, Subotičko-Horgoška peščara, Ramski i Gradištanski pesak, Kladovo-Mala, Vrbica, dolina Toplice, dolina Velike Morave, Vranje-Bujanovac-Preševo, Metohija, Mačva, pobrđe Fruške gore, itd.). Brojnost u Srbiji je teško proceniti, a ona okvirno iznosi 50 do 100 hiljada gnezdećih parova. Grlica je u Srbiji selica i prolaznica. Najbrojnija je od početka avgusta do sredine septembra. U više od 50% zemalja Evrope primetan je pad populacije (-1) koji traje već decenijama, a glavni razlozi zbog čega je dospela na međunarodne liste ugroženih vrsta su promene u gnezdilišnim i zimskim staništima, upotreba hemijskih preparata u poljoprivredi i šumarstvu, prekomerni lov i uznemiravanje, nedostatak mesta za odmor i ishranu, u dugotrajnim seobama. Postojeća lovna sezona na grlicu u Srbiji je od 1. avgusta do 30. septembra, ali treba razmisliti šta sa njom raditi u budućnosti. Verovatno će u narednoj deceniji ova vrsta biti trajno zaštićena u većini evropskih zemalja, pa će lov biti ograničen i u Srbiji. Za sada se preporučuje smanjenje lovnog pritiska, posebno na mestima značajnih selidbenih okupljanja. Pošto se grlice u Srbiji gotovo i ne mogu videti u novembru-decembru, možda formalno završetak lova na ovu vrstu i odgovara sadašnjem 30. septembru. Plan održivog godišnjeg lovnog korišćenja treba da ostane približno u postojećim okvirima.

Gugutka (*Streptopelia decaocto*): Evropska populacija gugutke procenjena je četiri do 15 miliona ptica, s tim da je retka u Španiji i severnoj Skandinaviji. U Rusiji je procenjeno da ima gugutke od 500.000 - 5.000.000, a takođe ista procenom je i za Tursku. U Francuskoj ima oko 300.000 ptica, Mađarskoj i Poljskoj po 150.000 ptica, Češkoj i Nemačkoj po 100.000 ptica, Italiji, Hrvatskoj i Belorusiji po 75.000 ptica itd.

U Srbiji je procenjeno da ima oko 200.000 parova ove ptice. Kod gugutke period lova u Srbiji je 1. avgust - 30. septembar, te zbog ove činjenice treba smanjiti lovni pritisak i dovesti ga na razumnu meru. Pored toga treba zaštititi gugutke od napada velikog broja pernatih predatora.

Prepelica (*Coturnix coturnix*): Brojnost evropske populacije, (bez Rusije), iznosi 640 do 880 hiljada parova. Naseljava, ravnomerno, celu Srbiju od dolina do pašnjaka na visoravnima planina, između 1.000 i 1.800 m (Zlatibor, Pešter, Stara planina, Šar planina, Prokletije, itd.). Najčešće je u predelima sa bujnim pašnjacima i livadama, ali gnezdi i po rubovima poljoprivrednih zemljišta. Brojnost u Srbiji, u reproduktivnom periodu, još uvek je nedovoljno is-

tražena, a okvirno se procenjuje na 20 do 30 hiljada parova. Preovladavajući trend populacije u Evropi je fluktuacija (f) i blago opadanje (-1), a zvanično je uvršćena u ranjive vrste. Smatra se da su glavni razlozi opadanja brojnosti preoravanje pašnjaka, livada i strništa, korišćenje štetnih pesticida, neumeren lov pomoću zabranjenih vabilica, kao i veliki broj neprijatelja i opasnosti koje im prete na dalekom putu prilikom preleta u toplije krajeve. Naše lovačke organizacije daće za zaštitu prepelice znatan doprinos ako budu uporne u akciji redukcije brojnosti predatora - svraka, vrana, lisica, mačaka, ali i očuvanju prirodnih staništa, smanjenju korišćenja štetnih pesticida i sprečavanju korišćenja vabilica u lovu, kao i zabrani paljenja strništa. Sadašnja lovna sezona na prepelice u Srbiji (1. avgust - 30. septembar) je relativno dobro određena. Iako su prepelice retke u Srbiji tokom novembra i decembra, ipak je dobro što je ograničen lov u tim mesecima. Plan održivog godišnjeg lovnog korišćenja ne bi trebalo da prelazi četrdeset do šezdeset hiljada jedinki, naravno u lovovima bez korišćenja vabilica.

Opšti faktori koji utiču na opadanje populacija, odnosno smanjenje rasprostranjenosti ptica su promene vezane za poljoprivredu, promene u načinu obrade i korišćenja zemljišta, primeni mehaničkih i hemijskih sredstava, komasaciji, izboru kultura, nastajanju parloga, napuštanju ekstenzivnog stočarstva itd. Preko 50 % vrsta naših ptica vezano je za staništa koja su pod uticajem tih promena. Intenziviranje poljoprivrede utiče na oko 40 % vrsta ptica, čija je populacija u opadanju. Ove promene se ogledaju kroz:

1. Gubitak staništa - nestajanje, smanjenje, degradacija i gubitak osnovnih svojstava staništa, a posebno nestanak i degradacija vodenih staništa,
2. Zagađenje - unošenje neposredno ili posredno štetnih materija u ekosistem, što posebno pogađa staništa vodenih ptica,
3. Promene u šumarstvu - promene u načinu gazdovanja i korišćenja šuma, pošumljavanju, sprovođenju čistih i prebirnih seča, zamena sastojina, požari itd.
4. Lovni pritisak i proganjanje - uzrok po pravilu leži u lošoj primeni mera suzbijanja predatora, ili loše zakonske regulative i neobaveštenosti, a sastoji se od ovlašćenog ili neovlašćenog suzbijanja, što je od velikog negativnog uticaja na trećinu vrsta ptica u našoj zemlji. Posebno su na udaru predatorske vrste, što je pojava karakteristična i za neke druge zemlje (Newton i Chancellor, 1985.). Lovni pritisak naročito pogađa migratorne vrste. Poseban oblik je nenamerno proganjanje, odnosno uznemiravanje divljači, čak i usled želje za osmatranjem i fotografisanjem,
5. Neuravnoteženo korišćenje - prekomerna eksploatacija populacija svih vrsta pernate divljači, bilo radi prodaje ili radi ishrane,
6. Klimatske promene - višegodišnje promene prvenstveno temperature i vlažnosti vazduha, potencijalni su negativni faktori za sve vrste pernate divljači.

Radi zaštite ptica u Vojvodini određena područja su od međunarodnog značaja. Zbog ove činjenice od posebnog značaja za očuvanje diverziteta ptica u kompleksnim područjima, koja su pod oficijalnom zaštitom su: Gornje Podunavlje, Bosutske šume, Fruška gora, jezero Palić, Ludoško jezero, jezero Mokrin, Slano Kopovo, Stari Begej ili kompleks Carske Bare, Koviljski rit, Deliblatska peščara, Donje Podunavlje, Vršачke planine i Obedska bara. Ova područja su od međunarodnog značaja za zaštitu svih ptica koje žive na ovim staništima (V. Vasić, 1995.). U pogledu diverziteta ptica, svakako da još čitav niz naših područja ispunjava stroge međunarodne kriterijume.

Pernata divljač

U Vojvodini žive i brojne vrste pernate divljači kod kojih je preovlađujući migratorni status različit. U pernatu divljač spadaju ptice stanarice (jarebica, fazan, divlja patka - gluvara i dr), gnezdarice - selice letnji gosti (patka crnka - ciganka, prepelica, barski petlovan, barski petlić, mali barski petlić, žalar, vivak i dr), zimski gosti zimovalice (mala krdža, patka lastarka, ćubasta patka, morska crnka, žutokljuni labud, guska glogovnjača, lisasta i mala lisasta guska i dr) i prelet - prolaznice (šarena utva, patka zviždara, patka čegrtuša, patka kašikara, glavata patka, srednji ronac, golub dupljaš, šljuke: bekasina, livadarka i šumska i dr). Stanarice su, u stvari, određene vrste ptica koje se u našim krajevima pojavljuju preko cele godine. Ptice koje dolaze u proleće, a odlaze u jesen nazivaju se letnji gosti. Ptice koje dolaze u proleće ili jesen su samo u preletu, dok se druge pojavljuju zimi i zovu se zimski gosti. Vrste ptica koje se pojavljuju izuzetno i u malom broju nazivaju se lualicama. Ptice selice početkom proleća migriraju iz predela nižih geografskih širina u Vojvodinu i severne krajeve, a pred zimu se vraćaju u predele sa toplijom klimom. Razlog za zadržavanje mnogih ptica selica na teritoriji Vojvodine je što one tu nalaze brojna povoljna staništa i što se Vojvodina nalazi na jednom od važnijih pravaca seobe.

Ptice sa različitim migratornim statusom

Porodica - *Phasianidae* - Fazani

1. Fazan - *Phasianus colchicus colchicus* L. - stanarica
2. Poljska jarebica - *Perdix perdix* L. - stanarica
3. Prepelica - *Coturnix coturnix* L. - selica

Porodica - *Anatidae* - Patkarice

1. Šarena utva - *Tadorna tadorna* L. - prolaznica
2. Patka zviždarka - *Anas penelope* L. - prolaznica
3. Plovka čegrtuša - *Anas strepera* L. - prolaznica
4. Mala krdža - *Anas crecca* L. - zimovalica
5. Divlja patka - *Anas platyrhynchos* L. - stanarica
6. Patka lastarka - *Anas acuta* L. - zimovalica
7. Patka pupčanica - *Anas querquedula* L. - gnezdarica - selica
8. Patka kašikara - *Anas clypeata* L. - prolaznica

9. Glavata patka - *Netta rufina* P. - prolaznica
10. Ridoglava patka - *Aythya ferina* L. - stanarica
11. Patka crnka (ciganka) - *Aythya nyroca* G. - gnezdarica - selica
12. Čubasta patka - *Aythya fuligula* L. - zimovalica
13. Morska crnka - *Aythya marila* L. - zimovalica
14. Severna gavka - *Somateria mollissima* L. - zimovalica
15. Patka ledenjarka - *Clangula hyemalis* L. - zimovalica
16. Crni turpan - *Melanitta nigra* L. - zimovalica
17. Baršunasti turpan - *Melanitta fusca* L. - zimovalica
18. Patka dupljašica - *Bucephala clangula* L. - zimovalica
19. Mali beli ronac - *Mergus albellus* L. - zimovalica
20. Srednji ronac - *Mergus serrator* L. - prolaznica
21. Veliki ronac - *Mergus merganser* L. - zimovalica

Porodica - *Anatidae* - Patkarice, potporodica *Anserinae* - Guske

1. Guska glogovnjača - *Anser fabalis* L. - zimovalica
2. Kratkokljuna guska - *Anser brachyrhynchus* L. - zimovalica
3. Lisasta guska - *Anser albifrons* Se. - zimovalica
4. Mala lisasta guska - *Anser erythropus* L. - zimovalica
5. Divlja (dunavska) guska - *Anser anser* L. - stanarica

Porodica - *Anatidae* - Patkarice, potporodica *Cygninae* - Labudovi

1. Žutokljuni labud - *Cygnus cygnus* L. - zimovalica
2. Crvenokljuni labud - *Cygnus olor* L. - stanarica

Porodica - *Podicipedidae* - Gnjurci

1. Čubasti gnjurac - *Podiceps cristatus* L. - stanarica
2. Ridogrli gnjurac - *Podiceps griseigena* B. - selica
3. Mali gnjurac - *Podiceps ruficollis* P. - stanarica

Porodica - *Gruidae* - Ždralovi

1. Sivi ždral - *Grus grus* L. - prolaznica

Porodica - *Rallidae* - Liske

1. Barski petlovan - *Rallus aquaticus* L. - gnezdarica - selica
2. Barski petlič - *Porzana porzana* L. - gnezdarica - selica
3. Mali barski petlič - *Porzana parva* L. - gnezdarica - selica
4. Barska kokica - *Gallinula chloropus* L. - gnezdarica - selica
5. Crna liska - *Fulica atra* L. - stanarica
6. Prdavac - *Crex crex* L. - selica

Porodica - *Otididae* - Droplje

1. Velika droplja - *Otis tarda* L. - stanarica
2. Mala droplja - *Tetrax tetrax* L. - stanarica

Porodica - *Charadriidae* - Vivci

1. Žalar - *Charadrius dubius* L. - gnezdarica - selica
2. Vivak - *Vanellus vanellus* L. - gnezdarica - selica

Porodica - *Scolopacidae* - Šljuke

1. Šljuka bekasina - *Gallinago gallinago* L. - prolaznica
2. Šljuka livadarka - *Gallinago media* L. - prolaznica
3. Šumska šljuka - *Scolopax rusticola* L. - prolaznica
4. Velika carska šljuka - *Numenius arquata* L. - prolaznica

Porodica - *Columbidae* - Golubovi

1. Golub dupljaš - *Columba oenas* L. - prolaznica
2. Golub grivnaš - *Columba palumbus* L. - stanarica
3. Grlica - *Streptopelia turtur* L. - prolaznica - gnezdarica
4. Gugutka - *Streptopelia decaocta* L. - stanarica

U okviru svakog lovišta, za "glavne" gajene vrste pernate divljači, potrebno je utvrditi uslove pod kojima su mogući opstanak i razmnožavanje u lovištu. U ovom poglavlju daće se osnovni parametri koji su neophodni za opstanak određene vrste u lovištu.

Dlakava divljač

Iz grupe dlakave divljači u lovištima Vojvodine mogu se sresti sledeće važnije vrste:

1. Jelen obični (evropski, ritski)	<i>Cervus elaphus</i> L.
2. Jelen lopatar	<i>Dama dama</i> L.
3. Srna	<i>Capreolus capreolus</i> L.
4. Muflon	<i>Ovis musimon</i> Schreb. L.
5. Divlja svinja	<i>Sus scrofa</i> L.
6. Zec	<i>Lepus europaeus</i> Pall.
7. Lisica	<i>Vulpes vulpes</i> L.
8. Vuk	<i>Canis lupus</i> L.
9. Šakal	<i>Canis aureus</i> L.
10. Divlja mačka	<i>Felis silvestris</i> L.
11. Vidra	<i>Lutra lutra</i> L.
12. Jazavac	<i>Meles meles</i> L.
13. Tvor	<i>Mustela putorius</i> L.
14. Stepski tvor	<i>Mustela ewersmanii</i> L.
15. Lasica	<i>Mustela nivalis</i> L.
16. Velika lasica (hermelin, zerdav)	<i>Mustela erminea</i> L.
17. Kuna zlatica	<i>Martes martes</i> L.
18. Kuna belica	<i>Martes foina</i> Erx. L.

6. Biološke karakteristike lovne pernate divljači

(fazana, poljske jarebice, divlje patke, grlice, gugutke i prepelice).

6.1. Sistematika lovne pernate divljači po vrstama

Divljač (pernata i dlakava) se razvrstava i grupiše sa tri stanovišta, i to: naučnog (filogenetskog), zakonskog (administrativnog) i stručnog (lovačkog).

Nauka svrstava životinje u životinjski svet (Ragnum animale), životinjski svet se deli na kolena (Phylum), kolena se dele na razrede (Classis), razredi na redove (Ordo), redovi u porodice (Familia), porodice se dele u rodove (Genus), rodovi na vrste (Species), vrste se dele u varietete (Varietas), a varieteti u jedinke (Individuum).

Takođe postoje i podele da se, na primer, kolena dele u potkolena, razredi u podrazrede, redovi u podredove, porodice u potporodice, rodovi u podrodove i vrste u podvrste.

Pernata divljač svrstana je u:

Koleno: *Chordata* - svitkovci,

Potkoleno: *Vertebrata* - kičmenjaci,

Razred (*klasa*): *Aves* - ptice,

Podrazred (*potklasa*) - *Carinatae* - grebenke

Telesna svojstva ptica su veoma razvijena i osobena. To je i razumljivo, jer su pticama ta svojstva u njihovom životu, u načinu ishrane, kao i u čuvanju od neprijatelja potrebija nego sisarima.

Čulo vida je kod ptica dobro razvijeno, naročito kod ptica grabljivica. Njihovo oko je tako građeno da reaguje i na najmanju promenu svetla, pa se zenice mogu dosta i suziti i raširiti. Kod čoveka i sisara zenice se šire i sužavaju istovremeno i jednako na oba oka, dok se zenice kod ptica mogu istovremeno širiti i sužavati na svakom oku, tj. zenica jednog oka se može širiti ili suziti drugačije od zenice drugog oka. Tako se, na primer, zenica oka koje je okrenuto prema senovitoj strani širi više od zenice onog oka koje gleda u sunčanu stranu. To se naročito opaža kod jastreba, kopca i sove kukuvije.

Da je pticama potrebna oštrina vida i da je one zaista imaju dokazuje njihov način traženja hrane, kao i vrsta hrane. Da bi orao mogao iz velike visine opaziti svoj plen, da bi tetrebovi, fazani i jarebice mogli i u travi ili u šušnju pronaći razne sitne semenke i bobice, potreban im je posebno oštar vid. Čulo sluha je kod ptica takođe izuzetno razvijeno, a kod nekih je tako oštro da čuju zvuke koje prouzrokuje i najmanje pomeranje. Tako šljuka čuje i najmanje pomeranje glista, bubica, crva i larvi u zemlji i pomoću sluha tačno određuje mesto gde se nalaze, pa ih zatim svojim dugim kljunom nepogrešivo izvlači iz zemlje. Sove, koje love noću, čuju i najtišu ciku miša. Eje, loveći u sumraku, traže plen najčešće pomoću sluha. Čulo njuha je slabo razvijeno i različito kod različitih vrsta ptica. Dokazano je da strvinari ne mogu naći strvinu koja je pokrivena, mada strvina jako zaudara. Vrane i senice navodno imaju bolji njuh.

Čulo dodira je dobro razvijeno. Kod nekih ptica dodirni nervni sistem nalazi se na jeziku, kod drugih u nogama, a kod trećih u kljunu.

Nervni sistem ptica je odličan i radi vrlo brzo, jer je mozak dobro razvijen i brzo reaguje na sve nadražaje, mada je na površini gladak i bez nabora. Odličan rad nervnog sistema manifestuje se brzinom reakcije u izvesnim situacijama. Tako, na primer, šojka i svraka izvanredno brzo uočavaju opasnost i istog trenutka beže sa tog mesta da bi izbegle neprijatelja.

Brzinom kretanja ptice nadmašuju sve sisare, jer su im mišići gušći, čvršći i u reakciji brži, a i kosti su im tvrđe, čvršće, lakše i u građi savršenije od kostiju sisara.

Telesna temperatura ptice se kreće između 37,8 i 40°C.

Dalja podela ptica je sledeća:

Red: *Galliformes* - kokoške

Porodica (familija): *Phasianidae* - fazani

Potporodica (potfamilija): *Phasianinae* - prave koke

Rod: *Phasianus* - fazani

Vrsta: *Phasianus colchicus colchicus* LINNE

- Obični ili pravi fazan,

Vrsta: *Phasianus colchicus colchicus versicolor* VIEILLOT

- Obični šareni fazan,

Vrsta: *Phasianus colchicus torquatus* GMELIN

- Kineski pravi grivnaš (*fazan ogrličar*),

Vrsta: *Phasianus colchicus mongolicus* J.F. BRANDT

- Mongolski pravi grivnaš,

Vrsta: *Phasianus colchicus colchicus var. tenebrosus*

- Zeleni fazan

Rod: *Perdix* - Poljske jarebice

Vrsta: *Perdix perdix* LINNE - Poljska jarebica

Rod: *Coturnix* - Prepelice

Vrsta: *Coturnix coturnix* LINNE - Prepelica

Red: *Columbiformes* - Golubovi.

Porodica (familija): *Columbidae* - Golubovi

Rod: *Columba* - Golubovi

Vrsta: *Columba palumbus* LINNE - Golub grivnaš,

Vrsta: *Columba oenas* LINNE - Golub dupljaš,

Vrsta: *Columba livia* GMELIN - Divlji golub (pećinar)

Rod: *Streptopelia* - Grlice

Vrsta: *Streptopelia turtur* LINNE - Grlica,

Vrsta: *Streptopelia decaocta* FRIVALDSKVY- Gugutka ili kumrija

Red: *Anseriformes* - Guščarice

Porodica (familija): *Anatidae* - Patkarice

Potporodica (potfamilija): *Anatinae* - Patke

Rod: *Anas* - Prave patke

Vrsta: *Anas platyrhynchos* LINNE - Divlja patka (gluvara),

Vrsta: *Anas crecca* LINNE - Patka kržulja ili mala krdža,

Vrsta: *Anas acuta* LINNE - Patka lastarka,

Vrsta: *Anas penelope* LINNE - Patka zviždara,

Vrsta: *Anas clypeata* LINNE - Patka kašikara,

Vrsta: *Anas strepera* LINNE - Patka kreketaljka (čegrtuša),

Vrsta: *Anas querquedula* LINNE - Patka pupčanica

Potporodica (potfamilija): *Aythyae* - Prave ronilice

Rod: *Aythya* - Patke njorke

Vrsta: *Aythya nyroca* GULDENSTADT - Patka crnka (njorka),

Vrsta: *Aythya ferina* LINNE - Riđoglava patka,

Vrsta: *Aythya fuligula* LINNE - Ćubasta patka,

Vrsta: *Aythya marila* LINNE - Morska crnka

Na osnovu istraživanja Jovičke (Jović V, 1964) u njenim radovima o fazanu divljači navodi se: "U periodu između dva svetska rata na terenima Dobanovačkog zabrana je bilo fazana podvrsta *colchicus* i *torquatus*". Za vreme rata ovaj fond fazana je potpuno uništen.

Godine 1948. je uvezeno iz Čehoslovačke oko 300, fazana takođe podvrste *colchicus* i *torquatus*, ali većinom ove druge, te je uskoro celokupan fond fazana na ovom području pripadao pretežno podvrsti *torquatus*.

Iz Italije su 1954. godine doneta jaja podvrste *mongolicus*.

Kako navodi Jovička, "Izvestan broj ovih fazana je još tri godine u ovoj fazaneriji držan u čistoj podvrsti, a ostali su pareni sa fazanima koji su već postojali i imali pretežno odlike podvrste *torquatus*. Melezi postali na ovaj način kasnije su međusobno pareni, te su dobijeni fazani imali osobine sve tri podvrste (*colchicus*, *torquatus* i *mongolicus*)".

Pri osnivanju fazanerije "Ristovača" kod Bača (1952. god.) prva fazanska jaja su nabavljena iz fazanerije "Dobanovački zabran". Nakon ovog perioda fa-

zanimljiva "Ristovača" lovačkim organizacijama u Vojvodini prvo je prodavala fazanska jaja, a kasnije fazančiče.

Posle Drugog svetskog rata celovitija istraživanja o pitanju fazanu radio je profesor Jovetić (Jovetić R. 1957). U radu "Prilog proučavanja optimalnog omera polova pri veštačkom uzgoju fazana", autor navodi da je u tadašnjoj Jugoslaviji uneto tri podvrste fazana i to: *Phasianus colchicus colchicus*, *mongolicus* i *torquatus*). Jovetić u ovom radu konstatuje: "Zbog međusobnih ukrštanja, danas više nemamo (čistih vrsta, odnosno podvrsta,...)".

Na osnovu svega, može se konstatovati da ove tri vrste predstavljaju osnovu za nastanak tzv. "lovnog" fazana i u fazanerijama Vojvodine, ali i u lovištima Vojvodine.

Običan ili pravi fazan - *Phasianus colchicus colchicus* L.

Najradije živi na poljoprivrednim zemljištima pored reka, u ravninama i nižim brdovitim krajevima, jer poljoprivredne kulture su mu najomiljenije za život.

Fazan bez okovratnika, osnovna boja mužjaka je bakarno crvena, bez nijanse sive boje. Glava mu je tamnozeleno, a na ušima ima upadljivo tamnozeleno mrlje. Vrat je tamnoplav sa zelenim metalnim sjajem, leđa crvenomrka sa zlatnim do bakarnim sjajem, a pojedina leđna pera imaju crveni vrh. Naramenice su žutomrke do bakarno crvene, grudi crvenomrke sa crnim percima, a trbuh crveno-siv. Rep je crvenomrk sa crvenim rubom, a na oba srednja pera ima uske poprečne crne pruge koje se na vrhu šire. Kljun mu je žut do svetlomrk, a vrh svetlosiv do mrkožut. Prosečna težina mužjaka je oko 1150 g. Dužina sa repom mu je oko 800 mm, od čega samo na rep otpada 420 mm. Raspon jednog krila je 250 mm.

Leđa ženke su peščano-mrka, a krila mrka, sa nepravilnim poprečnim prugama. Na vratu i prednjem delu leđa perje je boje crvenog vina sa ljubičastim nijansama, koje nekada prelaze i na bokove. Grudi i trbuh su svetlo-mrki sa sitnim tamno-mrkim mrljama. Prosečna težina ženke je 850 gr.

Običan fazan spada u tipične svaštojede jer ne bira hranu. Voli lako svarljivu, energijom bogatu hranu. Mladi fazančići, do četiri meseca starosti, prevashodno se hrane insektima. U rano jutro uzimaju hranu, posle toga, naročito u suvim predelima, traže vodu, a ostatak dela dana provode u hladovini. Uveče opet traže hranu. Noći na drveću i ispod gustih žbunova.

Za vreme parenja (april - maj) petlovi brane svoju teritoriju od uljeza (drugih petlova) i osnivaju hareme. U prirodi, haremu čini 4-6 koka i jedan petao. Za vreme udvaranja petlovi mlataraju krilima i oglašavaju se. Ženka pravi gnezdo na zemlji, u koje snese 10 - 16 jaja, na kojima leži 24 dana. Ako prvo gnezdo nastrada ženka pravi drugo, u koje snese 5-9 jaja, a ponekad se desi da pravi i treće gnezdo (kad joj strada drugo) u koje snese od 3 -6 jaja. Ispiljeni mladi prvih mesec dana hrane se 90 - 95 % životinjskom hranom

(mravlja jaja, mravi, bubice, crvići, gliste, insekti i druge sitne životinje), a kasnije koriste semenje korovskih biljaka, zelenu masu i seme kulturnih biljaka. Odnos polova izležanih fazančića je izjednačen, 50 % petlića i 50 % kokica, plus - minus 2 - 6 % u korist jednog ili drugog pola.

Maksimalna starost je 10 -15 godina.

Obični fazan se odlikuje velikom sposobnošću prilagođavanja težim uslovima i vernošću mestu naseljavanja, naročito u šumovitim predelima. Postojbina mu je istočna Transkavkazija, obala Crnog mora i dolina reke Rion. U Evropu je unet mnogo ranije od drugih dveju podvrsta.

Mongolski fazan (mongolski pravi grivnaš)

- *Phasianus colchicus mongolicus* J.F.B.

Mušjak ima širok okovratnik, koji je sa prednje strane prekinut. Opšta obojenost je kestenjasto mrka sa lakim zelenkastim sjajem na leđima. Glava je tamno-metalno-zelene boje sa ljubičastim sjajem, a usne mrlje su neznatne (neprimetne). Osnovna boja leđa je boja mahagonija. Naramenice su srebrno-sive do čisto bele, grudi crveno-mrke, a bokovi svetlocrveno-mrki. Rep je crvenkastomrk sa veoma uskim

prugama. Kljun je siv. Dužina mu je oko 940 mm a od toga na rep otpada 480 mm. Dužina krila je oko 290 mm. Nešto je tamniji i po boji upadljiviji od druge dve podvrste. Ovo je najteži fazan i mužjak je obično težak od 1200 do 1700 g, a dostiže težinu do 2000 grama. Ženka je slična koki običnog fazana, ali je veća i u celini ima svetlije perje, sa metalnim sjajem na leđima. Težina je od 900 do 1300 g.

Ovaj fazan je veoma otporan i dobro podnosi oštru kontinentalnu klimu. Od svih fazana je najplodniji i zato je pogodan za gajenje u volijerama. Pradomovina mu je severoistočni Turkestan, a u Evropu je unet tek 1900-te godine.

Fazan ogrličar (kineski pravi grivnaš) - *Phasianus colchicus torquatus* G.

Tipična odlika mužjaka fazana ogrličara je grivna - vidan beli okovratnik, spreda, a nekad i otpozadi, potpuno ili delimično prekinut.

Glava je bronzano zelena sa belim prugama iznad očiju i crnim mrljama iznad ušiju. Osnovna boja leđa je oker, rep je žućkasto-mrk sa širokim crvenim prugama i ljubičasto-crvenim krajevima (rubovima). Naramenice su mu sivo-bele do sivo-žute, grudi plameno-purpurno crvene, bokovi boje slame do mrko žute a kljun svetlo žut. Pro-

sečna težina mužjaka je 1100 g, a ženke 850 g. Ovaj fazan je dosta sklon skitnji. Dužina tela mu je oko 900 mm, od čega na rep otpada oko 470 mm, a dužina krila je oko 280 mm. Pradomovina mu je istočna Kina. Ženka je po boji slična koki običnog fazana, ali je prednji deo leđa crveno-mrke boje. Vrat je često beličast do sivo-beo. Ovaj fazan brže leti i češće živi u oblastima sa pretežno poljoprivrednim zemljištem.

Običan šareni fazan (*blještavi pravi fazan*)

- *Phasianus colchicus colchicus versicolor* V.

Teme glave, prednji deo leđa, vrat i prsa mužjaka su tamno-bronzano-zelene boje. Grivnu nema. Zadnji deo leđa je svetlo maslinasto-zelen sa plavo-sivom nijansom. Manje ušne mrlje su metalno zelene. Naramenice su sive sa plavim i zelenim sjajem i crveno-mrkim šarama. Trbuh je tamno-zelen do plavo-zelen, srednja pera u repu sivo mrka sa širokim crnim prugama. Ovaj fazan je jedan od najmanjih fazana svoga roda. Dužina tela mu je oko 750 mm, od čega samo na rep otpada 360 mm. Pradomovina mu je Japan gde živi po ravnicama uz morsku obalu. Ženka je slična koki običnog fazana. U opštoj obojenosti prevladava siva boja sa sitnim kestenjastim mrljama.

Perje na trbuhu je talasasto. Šareni fazan se ističe brzim visokim letenjem i neobično je plahovit. Loše podnosi oštre zime. Plodan je, ali sitni mladunci se teško odgajaju. Mužjak je težak oko 1000 g, a ženka oko 850 g. Zbog otežanog uzgoja i osetljivosti na hladnoću, ne preporučuje se ova vrsta za uzgoj u vojvođanskim fazanerijama, a samim tim i njegovo puštanje u lovišta Vojvodine.

Zeleni pravi fazan - *Phasianus colchicus colchicus var. tenebrosus* H.

Mušjak nema okovratnik (grivnu). Glava, prednji deo leđa i vrat su metalno-tamno zelene boje, a grudi i bokovi tamno zeleni, sa žutim šarama. Ušne mrlje su dobro vidljive, metalno-plavo zelene. Zadnji deo leđa je mrko-zelen, a naramenice i trbuh tamno mrki. Rep je mrko-siv, sa zelenim nijansama i pravilno raspoređenim plavo-crnim uskim prugama. Tipičan znak raspoznavanja su žute noge. Ženka je tamno kestenjasto-mrka do skoro crna sa zelenim ili purpurnim sjajem, žutim mrljama.

ljama i prugama. Mladunci su čokoladno-mrke i mrko-crne boje. Mužjak je težak oko 1200 g, a ženka oko 900 g. Ženke ovog varijeteta imaju manju nosivost nego ženke drugih rasa. Ovaj fazan se ipak gaji zbog naročite obojenosti. Naseljavanje je jedino opravdano na većim nadmorskim visinama, koje mu više odgovaraju.

Ovaj varijetet je nastao u fazaneriji u Engleskoj, mutacijom u jednoj volijeri, iz jaja čiste podvrste *Pb. c. colchicus* izleglo nekoliko pilića, koji su se bojom perja posve razlikovali od ostalih pilića. Fazanerista koji se brinuo oko pilića i othranio ih, kad su odrasli, pario ih je međusobno. Tako je nastao ovaj varijetet. Zbog obojenosti perja, pri skidanju letine u Vojvodini, u jesen, on postaje lako uočljiv i markantan, što mu je mana jer je lak plen svim vrstama predatora. Zbog toga ne preporučuje za lovišta Vojvodine.

Pored navedenih podvrsta fazana postoje i druge podvrste kao i ukrasne vrste fazana, koje su značajnije za zooparkove i zoovrtove, nego za lovnu privredu. Od ukrasnih fazana najviše su se raširili: kraljevski fazan dugorepan (*Syrnaticus reversii* J.E.G.), zlatni fazan ogrličar (*Chrysolophus pictus* L.), dijamantski fazan ogrličar (*Chrysolophus amherstiae* L.) i srebrni fazan (*Gennaeus nycthemerus* - *Lophura nycthemera* L.).

Poljska jarebica - *Perdix perdix* L.

Poljska jarebica (siva jarebica, trčka, skvrzulja) kao što joj samo ime kaže spada u poljske koke. Rasprostranjenost je kao autohtona vrsta po celoj našoj zemlji i u većem delu Evrope. Areal se kreće od srednje Švedske, do Mediterana, od zapadnih obala Španije do duboko u azijski kontinent. Najradije živi i prebiva u poljima, i to u ravnici. Najomiljenija su joj boravišta gde ima poljskih useva, na malim parcelama zasejanim žitom, prosom, krompirom, kukuruzom, detelinom, repom i gde ne mora daleko da leti da bi došla do zaklona i hrane. U polju voli da ima živice i manjih gustiša. Parcele pod monokulturama ne voli.

U Srbiji, ova vrsta živi južno od Save i Dunava, takođe i po brdsko - planinskim otvorenim staništima, a nije redak slučaj da se manja jata nađu po visoko - planinskim pašnjacima Suve planine, Stare planine, Kopaonika, Prokletija i Šare, iznad 1500 m nadmorske visine, u neposrednom susedstvu jarebica kamenjarki. Jarebice nikada, ili vrlo retko noće u velikom gustišu i šumskim branjevinama, ali zato vole polja. Kad počne da pada sumrak dozivaju se jarebice svojim poznatim ćiri - ćiri. Tek kad su sve na okupu, dignu se i prelete deo polja. Tamo gde padnu obično i noćivaju.

U Srbiji, ova vrsta živi južno od Save i Dunava, takođe i po brdsko - planinskim otvorenim staništima, a nije redak slučaj da se manja jata nađu po visoko - planinskim pašnjacima Suve planine, Stare planine, Kopaonika, Prokletija i Šare, iznad 1500 m nadmorske visine, u neposrednom susedstvu jarebica kamenjarki. Jarebice nikada, ili vrlo retko noće u velikom gustišu i šumskim branjevinama, ali zato vole polja. Kad počne da pada sumrak dozivaju se jarebice svojim poznatim ćiri - ćiri. Tek kad su sve na okupu, dignu se i prelete deo polja. Tamo gde padnu obično i noćivaju.

Kljun joj je plavkasto-sive boje i kraći je od glave. Kod starog mužjaka teme je zeljasto zagasite boje. Vrat, guša i prsa (gornji deo) su pepeljasto sivi. Rep ima 18 glavnih pera rdasto-crvene boje, od kojih se dva srednja odlikuju crvenkasto smeđom bojom. Mužjak ima na prsima šaru u obliku potkovice koja je tamno kestenjaste boje. Ovakvu potkovicu imaju i starije koke, ali ona ni-

je toliko izražena kao kod petlova. Ovu potkovicu imaju i mlade koke, ali je kod njih još manje izražena nego kod starih koka. Najlakši znak raspoznavanja petla od koke je pokrovno perje na krilima. Kod petlova svako pero ima samo jednu uzdužnu belu prugu koja se prostire sredinom pera, dok koka ima sem uzdužne i poprečne bele pruge. Kod poljske jarebice noge su gole, kod starih plavkasto smeđe, a kod mladih žućkaste boje. Kljun je kod mladih taman, dok je kod starih znatno svetliji. Kod mladih su spoljašnja krilna pera šiljasta, dok su kod starih na vrhu zaokružena. Jarebica je dugačka oko 30 cm, od čega na rep otpada 7 cm, a raskriljena meri do 50 cm. Težina joj se kreće od 370 do 420 grama. Kod jarebica se često pojavljuje delimični albinizam, tako da su pojedini delovi tela beli (krila i rep). Vid je kod jarebice dobro razvijen. Kada opaze opasnost one se trčeći (po čemu su i dobile drugo ime trčka) sakriju u zaklon. Sluh im je takođe dobro razvijen. Hrani se raznim insektima, ličinkama, paucima, leptirima, muvama, skakavcima, repinim pipama i dr. životinjicama koje jede do septembra, a nakon toga glavna hrana joj je seme korovskih biljaka i ispalo seme kulturnih biljaka. Prema tome jarebica je veoma korisna koka za poljoprivredu i nikad ne pravi štete. Jarebica je monogama, što znači da petao živi samo sa jednom kokom za vreme parenja i odgajanja mladih. Celo jato živi zajedno dok je hladno do januara - februara dok se ne odvoje u parove. Ako ponovo nastupi hladno vreme, zima i sneg parovi se skupe u prvobitno jato i čekaju toplo vreme. Za vreme parenja često dolazi do ogorčenih borbi između mužjaka, da bi sebi osvojili ženku.

U aprilu - maju ženka u udubljenju na zemlji snese 8-16 svetlozelenih jaja, na kojima leži 24 dana. Jarebice najradije prave gnezdo u deteliništima, na nepokošenim livadama, u žitu, a razlog je da tu ima dovoljno zaklona. Prvih mesec dana mladi se hrane 95 i više posto animalnom hranom, a nakon ovog perioda prelaze na biljnu hranu.

Na osnovu podataka Valentinčića (Valentinčić S. 1954.) u voljci velikog broja pilića jarebice utvrđeno je:

	1-7 dana	8-14 dana	15-21 dana	od 21 dan nadalje
Procenat biljne hrane	4,7	9,3	47,5	96,7
Procenat animalne hrane	95,3	90,7	52,5	3,3

Do sličnih rezultata su došli i u Nemačkoj i Češkoj.

Neprijatelji jarebice su: svrake, sive vrane, lisice, lasice, tvorovi, psi i mačke lutalice, jastrebovi, kopci i drugi pernati i dlakavi predatori.

Najveći neprijatelj jarebice je oštra i jaka zima, kada ne može da dođe do hrane. Tada joj je usporena cirkulacija i postaje lak plen predatorima koji se nalaze u lovištu.

U zimskom periodu treba iznositi hranu radi prihrane jarebica, a u toku cele godine treba uništavati pernate i dlakave predatore koji desetkuju fondove.

Prepelica - *Coturnix coturnix* L.

Seoba

Prepelica je ptica koja se prolećnu i jesenju seobu obavlja različitim putevima. Pojavljuje se u jesen, u velikim masama u Egiptu, dok se u proleće jav-

lja u Tunisu, gde je u jesen gotovo i nema. Izgleda dakle, da ona dolazi u naše krajeve preko Tunisa i Italije, a odlazi preko Bosfora i Turske.

Interesantan je podatak na osnovu pisanja profesora A. Tošija u članku "Lov na prepelice u predelima italijanskog primorja", u "Lovcu" br. 4 iz 1951. godine, da se na ovom području prepelica lovila ne samo leti i u jesen, već i u proleće. Tadašnje ministarstvo poljoprivrede Italije odobrilo je lov na prepelice do 21. maja 1950. godine. Nakon toga razvila se široka polemika i zahvaljujući stalnoj Komisiji za ptice selice Međunarodnog saveta za uzgoj i lov divljači (C.I.C.), nakon nekoliko godina ovaj lov je zabranjen.

Na osnovu pisanja Č. Đorđevića, 1956 ("Lovac" br.4), u članku pod naslovom "Neka zapažanja o prepelici", u delu koji se odnosi na seobu piše: "Neki tvrde da se prilikom seobe mužjaci sele odvojeno od ženki, kako pri dolasku, tako i pri odlasku. Prvo, kažu, dolaze ogromna jata mužjaka, a posle dve nedelje jata ženki. Ne upuštajući se u to da li su ovi navodi tačni, jedno je sigurno utvrđeno, kada počnu seobu prepelice pojedinačno ili u manjim jatima (cugovi) odleću sa naših polja i tek u blizini Sredozemnog mora skupljaju se u jata. One tako odleću na afrički kontinent, a neke dospevaju čak do Rta Dobre Nade".

U knjizi "Prepelice" (V. Divjak i A. Čeranić, 2001.) po pitanju seobe stoji: "Prepelice se uvek vraćaju drugim pravcem, nego što su prošle na zimovanje. Najveći deo naših prepelica prilikom seobe leti preko Grčke, Dardanela, Palestine, Sueca za Egipat i stiže tamo u većim cugovima-grupama, dok ih u to vreme u Tunisu nema. Međutim, u proleće vrvi od prepelica na obalama Tunisa, kada se vraćaju preko Sredozemnog mora, Apeninskog (Italije) i Balkanskog poluostrva na severu u centralnu Evropu".

U Evropi su zabeležena tri glavna puta za seobu i to:

1. zapadni obalski put vodi sa severa duž obala Severnog mora, obalom Atlantika duž Francuske i Španije za Maroko
2. italijansko-jadranski put za Tunis
3. balkanski put preko Bosfora, Palestine i Sueca za Egipat

Ruski ornitolozi navode i četvrti put koji ide duž velike reke Volge i obale Kaspijskog mora, za Turkestan i severozapadnu Rusiju. Prvim putem služe se uglavnom ptice selice Skandinavije i severozapadne Rusije, drugim ptice srednje Evrope, a trećim putem ptice selice južne Evrope, dok se četvrtim putem kreću najraznovrsnije ptice selice sa severa Rusije.

Što se tiče Vojvodine, kod ove vrste ne mogu se tačno utvrditi koridori seobe, već se iskazuju kroz povećan lovni pritisak u pojedinim regijama. Ubedljivo najveći odstrel u Vojvodini u odnosu na posmatrani period (1978-1989.) zabeležila je lovačka organizacija Bačke Topole sa 64.446 prepelice za 12 godina, što prosečno godišnje iznosi 5.370 prepelica. Na drugom mestu je

Sombor (14.804), na trećem Žitište (14.623), na četvrtom Senta (12.405), na petom Apatin (10.048) itd.

Tabela 15.

Opštinski lovački savezi u Vojvodini u kojima je bio značajniji ukupan odstrel prepelice

Godina OLS	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.	Prosek
Apatin	62	5	-	2	-	1.134	787	120	893	693	3.126	3.226	1.004,80
B. Topola	1.702	1.893	2.215	2.290	2054	3.589	3.699	3.973	5.993	10.526	10.012	16.500	5.370,50
Senta	547	835	771	799	607	1.227	833	869	1.407	1.610	1.100	1.800	1.033,75
Sombor	-	382	168	662	573	1.239	346	888	896	2.809	2.133	4.708	1.345,82
N. Bečej	96	344	35	273	30	11	158	132	757	1.387	1.804	3.627	721,17
N. Kneževac	309	99	283	169	134	78	205	342	240	295	590	630	281,17
Žitište	886	1.700	1.068	951	925	744	900	29	1.158	2.846	3.230	186	1.218,58
Ruma	144	116	20	45	149	240	250	168	30	-	-	150	131,20
Pećinci	-	148	110	119	120	95	159	37	72	146	153	224	125,73

Prepelica (pućpura) je ptica selica i najmanja koka u našim poljskim lovištima. Sa obale Severne Afrike dolazi u naša polja krajem aprila ili početkom maja i ovde se gnezdi. Krajem avgusta, kad odrastu mladi, skupljaju se opet u jata i preko Italije i Sicilije, ili Bosfora, lete preko mora u pravcu Afrike, gde provode zimu. Često se dešava međutim da prepelice u našim krajevima u većem broju budu dignute pri lovovima u oktobru, novembru, pa i decembru, posebno pri blagim jesenima i zimama.

Rasprostranjena je gotovo u celoj Evropi, osim na Islandu, Skandinaviji, severu Finske i severu Rusije. Životni prostor su joj ravnice sa livadama, široka polja, ugari, deteliništa i strnjišta. Zemlja sa ubedljivo najvećom brojnošću je Španija (oko 370.000 parova) i donekle Francuska (100.000), dok sve ostale daleko zaostaju. U Srbiji stanje populacije ove vrste nije dovoljno istraženo, a postoje procene da ima oko 20.000 parova, ravnomerno rasprostranjenih u Panonskoj niziji (Vojvodini) i brdsko-planinskim krajevima Srbije.

Prepelica poraste u dužinu do 20 cm, a raskirljena ima oko 35 cm, a telesna masa dostiže do 150 g. Osnovna boja perja je rdastosiva i crno-isprskana. Prepelica provodi dan i noć na zemlji. Na stablo ne seda nikada. Po zemlji trči dosta brzo, a kad uzleti, ne leti visoko ni daleko. Od čula joj je najbolje razvijen sluh. Hrani se u polju zrneljem raznih žitarica i korova, semenjem maka i konoplje, hvata insekte i jede mravlje lutke. Gnezda pravi vrlo jednostavno, u travi, žitu i grmlju. Snese obično u junu 8-16 zelenkasto-belkastih jaja, koja su isprskana pegama, prosečne mase 8-9 g. Za 18 (19-20) dana izlegu se sivosmeđi pilići, koje majka napušta pre nego što potpuno odrastu (sa 20 dana uzrasta mladi su sposobni za samostalan život). Ako prvo leglo iz bilo kojih razloga propadne, prepelica ponovo nosi jaja. Prepelice imaju dosta neprijatelja, a među njima se posebno ističu lisice, lasice, tvorovi, kune, mačke i sve ptice grabljivice.

Smatra se da su glavni razlozi opadanja brojnosti prepelice u Evropi:

preoravanje pašnjaka, livada i strnjišta, korišćenje štetnih pesticida i neume-
ren lov pomoću zabranjenih vabilica (Ristić Z. i Puzović S. 2001.)

Usled velikog broja neprijatelja i opasnosti koje ih susreću na dalekom
putu prilikom preleta u toplije krajeve, primećuje se da iz godine u godinu
prepelica ima sve manje. Zato se o ovoj pojavi na internacionalnim kongre-
sima za zaštitu ptica, posvećuju velike diskusije, pa je Internacionalna liga za
zaštitu ptica uputila vladama svih južноеvropskih država predstavke, kojima se
traži od vlada tih država, da zakonskim merama ograniče uništavanje prepe-
lice. Mnoge države su potpisale Međunarodnu konvenciju o zaštiti ptica seli-
ca. Ovom apelu slabo se izlazi u susret, pa je lovci zbog ukupnog mesa i atrak-
tivnog lova i dalje intenzivno love.

Sadašnja lovna sezona na prepelice u Srbiji je dobro određena i ne tre-
ba je menjati, s tim da se maksimalno treba boriti protiv upotrebe vabilica.
Najčešći i najzanimljiviji lov je sa psom prepeličarom. U avgustu, kada su po-
košena žita i trave, prolaze lovci prostranim poljima, sa zapetom puškom u ru-
ci i prate svaki pokret psa. Kada je pas stao i markirao (poza psa je izdužen
vrat i ukočen pogled), lovac daje komandu psu "napred". Dobar lovac uz-
letelu prepelicu obara, a pas je po tragu nalazi i donosi. U lovu se upotreblja-
va sačma br. 14 i 16.

Golub grivnaš - *Columba palumbus* L.

Golub grivnaš se gnezdi na teritoriji cele Srbije, gde je uglavnom stana-
rica. Žimi se u dolinama velikih reka mestimično skuplja u jata koja su veća od
500 ptica. Postoje lokalna i regionalna pomeranja (lutanja), a sa severa povre-
meno dolazi dosta ptica na zimovanje. Gnezdilišno rasprostranjenje obuhvata
praktično celu Evropu do 70 stepeni severne širine, a nema ga samo na Islan-

du, krajnjem severu Skandinavije i Ru-
siji. Brojnost mu je u usponu tokom
većeg dela 20. veka. U zapadnoj i se-
vernoj Evropi je, posle divlje patke i
šumske šljuke, jedna od najvažnijih
pematih lovnih vrsta u savremeno do-
ba, sa godišnjim odstrelom u zadnjoj
deceniji koji premašuje 9 miliona je-
dinki. Životni prostor su mu šume,

parkovi, vrtovi, polja, šumarci, a zadržava se i u naseljima. Neke populacije zi-
mu provedu u severnoj Africi i na ostrvima i obalama Sredozemnog mora.
Brojnost goluba grivnaša u Evropi (bez Rusije) procenjuje se na 8 do 12 milio-
na parova, od čega najviše u Velikoj Britaniji, Nemačkoj i Francuskoj, na osno-
vu procene u svakoj zemlji ima preko milion parova. Brojnost u Srbiji još uvek
nije dovoljno istražena, a pretpostavlja se da nije manja od nekoliko desetina
hiljada parova, s tim da možda premašuje i sto hiljada.

Golub grivnaš poraste u dužinu oko 40 cm, od čega na rep otpada 15
cm. Osnovna boja perja mu je modrikasta, a na glavi i grudima crvenkasto-pla-
va. Zelenkasti vrat preliva se u purpurnu boju, a sa obe strane ima belu griv-

nu, po čemu je i dobio ime. Smeđe-plava krila na pregibu su bela. Hrani se semenom raznih trava, korova i žita, jede gliste i puževe, a u nuždi i semenje četinara, žir, bukvicu i borovnicu. Vrlo je plašljiv i oprezan, pa mu se teško može približiti. Gnezdo pravi na stablima ili visokim grmovima, a u aprilu i junu-julu, ženka snese 2 sjajna bela jajeta, na kojima leži 16-18 dana. Na gnezdu uglavnom leži ženka, a mužjak je zamenjuje samo u izuzetnim slučajevima.

Sadašnja lovna sezona na goluba grivnaša u Srbiji dozvoljena je od 1. avgusta do 31. januara. Pošto je ova vrsta uglavnom ptica stanarica i s obzirom da je zimi u jatima, sve do kraja februara, postoji mogućnost da se lovna sezona produži do početka ili sredine februara, bez bojazni da će to ugroziti zavičajne ptice i njihov reproduktivni ciklus. Kako je golub grivnaš vrsta u konstantnoj ekspanziji, potrebno ga je promovisati kod lovaca kao novu značajnu pernatu lovnu divljač, koja će nadomestiti sve veći nedostatak druge pernate divljači, kao što su grlice, prepelice ili jarebice.

Grlica - *Streptopelia turtur* L.

Kod grlica se ne može govoriti o koridorima seljenja, već je njihovo kretanje uslovljeno uslovima ishrane. Naime, grlice se kreću tamo gde postoji zreo suncokret, gde ima mesta za noćenje, u blizini neke šumice, a da u neposrednoj blizini mesta hranjenja ima vode za piće.

Što se tiče samog odstrela (Tabela 16.) u pregledu su date samo neke od najznačajnijih lovačkih organizacija u Vojvodini (u to vreme Opštinski lovački savezi) u kojima je bio značajniji ukupni odstrel grlice. U ovim organizacijama je bio dobro organizovan lov na grlicu, pa je i odstrel bio značajan, posebno na parcelama pod suncokretom, sa dobrih stanišnim uslovima.

Po ukupnom odstrelu u Vojvodini, za period od 12 godina, za koji je rađen pregled o odstrelu, na prvom mestu je Bačka Topola sa 148.162 odstreljene grlice, dok je Sombor na drugom mestu, sa 143.910 grlica, ali za period od 11 godina i sa prosečnim godišnjim odstrelom od 13.082 grlice. Po prosečnom godišnjem odstrelu Sombor je na prvom mestu.

Najstabilniji odstrel grlice zabeležen je u Bačkoj Topoli, minimalan godišnji odstrel od 4.577 grlice (1987. godine) i maksimalan od 26.389 grlica (1979.), sa prosečnim godišnjim odstrelom od 12.346 grlica. U ovu kategoriju sa značajnim odstrelom spada Lovачki savez Subotice i drugi koji su dati u tabeli 16. Najveći godišnji odstrel zabeležila je Lovачka organizacija Sombor 1979. godine sa 46.224 grlice, i to je najveći ikada zabeležen odstrel u odnosu na posmatrani period, ali i uopšte. Iz podataka datih u tabeli 16 vidi se da je u Vojvodini bio ravnomeran odstrel u Bačkoj i u Banatu, dok je značajno manji odstrel zabeležen u Sremu, što ne znači da je u Sremu bilo manje grlica, ali je bilo mnogo slabije angažovanje lovaca, što je rezultiralo i manjim ukupnim odstrelom.

U Banatu najveći ukupan odstrel zabeležila je Lovačka organizacija Novi Bečej, sa 99.371 grlicom, za period od 12 godina, i godišnjim prosekom od 8.280 grlica. Na drugom mestu u Banatu, po ukupnom odstrelu je Kikinada, u kojoj je za period od 12 godina ukupno odstreljeno 69.854 grlice, što prosečno godišnje iznosi 5.821 grlica. Zatim sledi Žitište (49.197), Novi Kneževac (43.032), Čoka itd.

Tabela 16.

Opštinski lovački savezi u Vojvodini u kojima je bio značajniji ukupan odstrel grlica (i gugutki)

Godina	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.	Prosek
OLS													
Ada	962	762	1.716	1.147	4.609	3.233	3.011	3.131	1.675	1.704	1.379	1.328	2.054,75
Apatin	512	1.591	463	1.990	1.031	668	528	700	1.107	1.496	517	814	951,42
B. Palanka	1.689	5.009	5.656	4.252	1.783	2.160	3.726	5.730	3.670	4.053	4.894	3.967	3.882,42
B. Topola	16.669	26.389	15.450	16.130	12.671	17.439	9.103	9.542	5.755	4.577	6.737	7.700	12.346,83
Kula	7.204	19.032	21.044	12.218	9.834	12.234	-	6.720	6.744	6.584	4.695	5.164	10.133,91
M. Idoš	3.961	10.033	-	4.600	3.614	3.614	3.188	3.917	3.017	5.944	4.618	3.962	4.333,45
N. Sad	2.754	-	7.237	2.994	3.271	5.187	4.634	2.443	4.080	4.993	4.698	7.661	4.539,27
Sombor	-	46.224	22.547	15.284	9.375	10.983	12.012	7.855	7.522	4.215	3.897	3.996	13.082,33
Subotica	17.530	26.036	6.100	-	8.244	8.244	6.724	9.375	8.436	4.338	7.347	8.334	10.097,09
Žabalj	7.620	6.070	-	3.080	11.655	3.080	2.111	2.960	1.967	2.262	2.843	2.121	4.160,82
Senta	1.350	-	3584	4.020	4.166	2.566	4.122	2.532	921	2.002	2.160	1.578	2.636,45
Odžaci	-	4.460	4.960	7.605	4.633	1.705	5.139	4.903	1.496	1.685	4.017	2.898	3.954,64
Kikinda	5.134	4.057	16.110	13.438	5.498	1.809	1.887	4.323	2.666	3.185	6.587	5.160	5.821,17
N. Crnja	4.316	5.526	4.770	3.546	1.376	4.493	3.243	3.059	1.233	-	1.890	1.574	3.184,18
N. Bečej	22.382	14.299	15.665	9.736	4.784	4.917	2.341	8.573	4.749	3.902	4.766	3.257	8.280,92
N. Kneževac	5.284	6.740	4.738	8.510	2.048	2.330	2.873	3.149	1.700	810	1.550	3.300	3.586
Sečanj	2.617	6.519	9.446	3.316	1.495	176	359	306	701	1.688	1.480	896	1.416,58
Zrenjanin	2.168	-	-	4.412	2.171	3.086	3.240	4.822	2.830	3.156	3.907	4.204	3.399,60
Žitište	3.842	8.168	9.152	10.385	1.518	1.554	1.009	4.145	2.104	2.427	1.636	3.257	4.099,75
Čoka	-	5.901	-	5.517	2.418	2.734	5.505	4.011	801	2.100	3.065	3.722	3.577,4
Irig	190	19	235	96	318	120	3.532	203	576	678	850	470	523,92
Ruma	542	658	207	258	618	713	120	916	1.248	992	738	2.343	779,41
Šid	256	458	555	548	703	277	648	409	303	606	1.126	1.307	599,66

Grlica je rasprostranjena gotovo u celoj Evropi, osim na Islandu, Irskoj, Škotskoj, severu Danske, Skandinaviji i severu Rusije. Životni prostor su joj listopadne i mešovite šume, šikare i šibljadi, parkovi sa grmljem, vrtovi, polja sa gustim živicama, a izbegava naselja. Hrani se semenjem, insektima, puževima itd. Grlica je ptica selica. Zimu provodi u toplijim predelima južno od Sredozemnog mora. U naše krajeve stiže krajem marta i u aprilu. Određeni broj ptica se zadržava na gnežđenju, dok ostale produžavaju put dalje na sever. Grlica je ponovo u preletu iznad naših krajeva u avgustu - septembru i tada je veoma brojna. Zadržava se na poljoprivrednom zemljištu, naročito na suncokretu, hraneći se intenzivno i pripremajući se za dalju seobu u pravcu juga.

Evropska gnezdilišna populacija bez Rusije se procenjuje na 2.000.000 - 2.400.000 parova, dok u Rusiji takođe ima preko milion parova. Zemlje sa ubedljivo najvećom brojnošću, kao i za prepelice, su Španija (oko 900.000 pa-

rova) i Francuska (300.000). U Srbiji stanje gnezdilišne populacije nije dovoljno istraženo, a okvirno bi se moglo proceniti na 50.000 - 100.000 parova, sa najvećom koncentracijom u pešćarama (Deliblatska, Subotičko-horgoška, Ramska, Gradištanska), kao i u Šumadiji i istočnoj Srbiji. U više od 5 zemalja Evrope zabeležen je pad populacije, koji traje već decenijama. Glavni razlozi opadanja brojnosti grlice, zbog čega je dospela na međunarodne liste ugroženih vrsta, su promene u gnezdilišnim i zimskim staništima, upotreba hemijskih preparata u poljoprivredi i šumarstvu, prekomerni lov i uznemiravanje, nedostatak mesta za odmor i ishranu pri dugotrajnim seobama.

Grlica poraste u dužinu oko 30 cm. Osnovna boja perja je plavkastosi-va. Mužjak je po vratu belo-crnkasto prugast. Gnezdo pravi na drveću i grmlju po šumama i rubovima polja i oranica, dva puta u godini (maj i jun). Snese dva bela sjajna jajeta, na kojima leži 14-16 dana. Meso joj je kvalitetno. Grlica se lovi sačmom br. 14 i 16. Što se tiče postojeće lovne sezone na grlicu u Srbiji (1. avgust-30. septembar), treba razmisliti šta uraditi u budućnosti. Verovatno će u narednoj deceniji ova vrsta biti trajno zaštićena u većini evropskih zemalja, pa i kod nas. Za sada se preporučuje smanjenje lovnog pritiska, posebno na mestima značajnih selidbenih okupljanja. Pošto se grlice u Srbiji gotovo i ne mogu videti u novembru - decembru, završetak lova na ovu vrstu treba datirati na 30. oktobar.

Gugutka (*kumrija*) - *Streptopelia decaocta* (Friv.)

Sadašnje rasprostranjenje gugutke zahvata gotovo celu Evropu, osim severa Skandinavije i Rusije. Stanarica je, životni prostor su joj otvoreni, suvi krajevi sa drvećem i grmljem, takođe i parkovi i vrtovi blizu i unutar naselja, gde su joj najbolja gnezdilišta. Hrani se sličnom hranom kao i grlica. Gugutka (*kumrija*) je nešto veća od grlice, a po boji perja su vrlo slične. Na gornjem de-

lu vrata ima cmu ogrlicu. Potiče iz jugoistočne Azije, no zadnjih decenija se proširila preko Evrope skoro do Severnog mora. Prva gnežđenja u Crnoj Gori zabeležena su 1894. godine, u Bosni 1900. godine, a u Vojvodini 1934. godine. Ekspanzija se nastavlja i gugutka osvaja nova područja. Dospevši do obala Severnog mora, 1954. godine prelazi u Skandinaviju, a 1957. godine nađena su prva gnezda i u Engleskoj. Gugutka se, za razliku od grlice, prilagodila životu u naseljima, po salašima, parkovima, poljoprivrednim ekonomijama. Gnezdo pravi pod krovovima, u rupama stena i na drveću. Pred zimu se seli iz severnih krajeva Evrope prema jugu.

Gnezdi se više puta u godini, počev od februara (ponekad i u januaru) u primitivnom gnezdu, napravljenom od malog broja grančica ženka snese 2 bela, sjajna jajeta, na kojima naizmenično leže i mužjak i ženka od 15-17 dana.

Evropska gnezdilišna populacija, bez Rusije, procenjuje se u širokom rasponu od 4.300.000 do 14.400.000 parova, sa najvećom brojnošću u Bugar-

skoj, Nemačkoj i Rumuniji. U Srbiji stanje gnezdilišne populacije još nije detaljnije istraživano, a pretpostavlja se da na gnežđenju ima preko 1.000.000 parova. Najbrojnija je po naseljima Kosova i Metohije, jugoistočne Srbije i Negotinske krajine. U više od 65 % zemalja Evrope prisutan je ubrzani rast populacije, koji traje već više od 100 godina.

Lovna sezona na gugutku u Srbiji je određena na period 1. avgust - 31. septembar i za sada zadovoljava, s tim da treba naći načina da se još više veže pažnja lovaca za ovu vrstu kako bi ona na neki način preuzela nekadašnju ulogu grlice. Možda treba razmišljati da se lovna sezona gugutku produži.

Divlje patke i divlje guske

Seoba

Po pravilu divlja patka (gluvara) se seli iz severnih predela na jug, gde provodi zimu. Zato u pojedinim predelima južnih oblasti za vreme jesenje seobe nalazimo velika jata divljih pataka, koja pokrivaju površine od nekoliko kvadratnih kilometara.

U naše krajeve dolazi ili kroz naše predele prolazi mnogo vrsta divljih pataka, naročito iz severnih predela, za vreme jeseni i zime. Deo divljih pataka živi kod nas kao stanarica, pa se gnezdi kraj voda. Međutim, dobar deo njih napušta naše krajeve čim nastupi zima i ozbiljnija hladnoća, tako da divlje patke u toku zime, u našim krajevima, uglavnom predstavljaju zimske goste. Seoba divljih pataka zavisi više od vremenskih prilika i nije vezana za određeni datum nego za određeno vreme. Patke koje se kod nas legu su: patka pupčanica, patka kašikara, divlja patka, riđoglava patka, patka kreketaljka, patka lastarka, ćubasta patka, patka krdža i dr. Od pataka koje dolaze u naše krajeve za vreme zime, ili su samo prolazni gosti, kod nas su: patka zviždara, patka crnka, baršunasti turpan, gavka i dr. U većem broju patke i guske se legu ili zadržavaju na sledećim lokacijama:

Na Slanom kopovu kod Novog Bečeja, u zavisnosti od uslova vodnog režima za vreme seobe i zimovanja okuplja se više od 10.000 jedinki, velikog broja vrsta pataka i gusaka. U istraživanjima Puzovića (S. Puzović, 2001.) tokom proleća i leta 2000. godine zabeleženo je prisustvo znatnog broja pataka (rod: *Anas*, *Aythya*, *Tadorna* i *Bucephala*). Tog proleća (zbog velike suše) samo se gnezdila patka gluvara.

Na Ribnjaku "Bečej" u novembru 2000. godine je zabeleženo preko 2.500 pataka gluvara i drugih pataka kao i preko 2.000 gusaka od sve tri vrste (lisasta guska, *Anser albifrons*, guska glogovnjača *Anser fabalis* i siva guska *Anser anser*). U 2000. godini po prvi put je zabeleženo gnežđenje sive guske (*Anser anser*).

Stari Begej - Carska bara sa ribnjakom "Ečka" je područje koje je bez sumnje jedno od najboljih reproduktivnih centara pataka u Vojvodini sa velikim brojem vrsta, a na ovoj lokaciji se gnezdi i siva guska.

Dunav od ostrva Žilava do ušća Nere; je prostor koji predstavlja jedno od najvažnijih, ako ne i najvažnije područje za ptice vlažnih staništa u Vojvodini. Na ovom delu Dunava (S. Puzović, 2001.) tokom januara 2001. nabrojano je oko 100.000 ptica, u okviru međunarodnog projekta. Po koncentraciji

ptica ovo područje spada u jedno od najvećih staništa za ptice vlažnih staništa, u ovom delu Evrope.

Maksimalno interesovanje lovaca i ulov bio je sredinom osamdesetih godina prošlog veka, kada je na ovo područje (stanište) dolazilo oko 700 stranih lovaca turista. Lovljeno je dnevno do 15 pataka po lovcu. Ukupni godišnji odstrel u ino-lovnom turizmu, kretao se između 2 i 3 hiljade jedinki, uglavnom pataka gluvara (*Anas platyrhynchos*). U periodu od 1995-2000. godine ino-lovni turizam se odvijao u tragovima, a povećan je odstrel od strane domaćih lovaca. Sada je procena da se godišnje maksimalno odstrelili oko 1.000 ptica.

Zimski cenzusi ptica vodenih staništa u Vojvodini

Najznačajniji lokaliteti koncentracije ptica su oko Belegiša i Surduka (oko 16.000 primeraka) sa preovladavanjem patke gluvarice (*Anas platyrhynchos*), ridoglave patke (*Aythya ferina*), ćubaste plovke (*Aythya fuligula*), patke dupljašice (*Bucephala clangula*) i crne liske (*Fulica atra*), kao i delovi uz Banoštor, Futog i Čortanovce.

Tokom 2000. godine na osnovu istraživanja Puzovića (S. Puzović, 2001.) utvrđeno je da na Dunavu od B. Palanke do ušća Nere ima između 300 i 350 hiljada ptica vlažnih staništa. Na Savi od Jamene do Beograda 10 do 15 hiljada ptica i na Tisi od Đale do Knićanina od 7 do 10 hiljada ptica. Na potezu od Ade Žilave do Rama-ušća Nere bilo je oko 10.000 gusaka kojima je ovo glavno područje zimovanja. Na ovom području po brojnosti izdvajaju se tri vrste gusaka (*Anser albifrons*, *Anser fabalis* i *Anser anser*).

Divlja patka gluvara - *Anas platyrhynchos* L.

Rasprostranjena je u celoj Evropi, a životni prostor su joj bare, tršćaci, mala jezera koja su obrasla gustim rastinjem, ribnjaci obrasli gustom vegetacijom i sl. Gluvara je gotovo jedini predstavnik pataka koji se redovno gnezdi u Srbiji južno od Save i Dunava.

Divlja patka živi u jatima po stalnim barama, mlakama, jezerima i tekućoj vodi, čije su obale obrasle trskom, šašom i vrbom. Predveče preleću sa jedne vode na drugu, tako što se iz vode najpre dignu jedan ili dva para. Kad se preostalo jato uveri da je izvidnicima let uspeo, dižu se i sve druge u vazduh.

Divlja patka je kod nas najpoznatija ptica plovuša. Poraste oko 60 cm u dužinu, a raskriljena ima oko 90 cm. Ženka je manja od mužjaka. Divlja patka se hrani raznolikom hranom, crvima, insektima, puževima, žabljim i ribljim mrestom, semenjem raznolikog bilja, a najviše voli da u pokošena žita sleti na strnište i da sa zemlje probira istreseno zrnevlje.

Gnezdi se na zemlji, u visokoj travi i šipragu blizu vode, a kad se u proleće potoci i reke razliju, često gnezdo napravi u drvetu. Rano u proleće, često već u martu, počne ženka da nosi jaja. U zavisnosti od starosti, snese 8-15

svetlozelenih ili belih jaja. Na jajima ženka leži u proseku 28 dana. Mladi pačići imaju gusto masno paperje, i odmah idu za majkom u vodu i plivaju. Mladi pačići brzo rastu i već krajem juna pokušavaju da uzlete. U jesen više porodica obrazuje jato, u kome nekada ima i po više stotina ili hiljada ptica. U Srbiji svake zime, posebno na Dunavu i velikim ribnjacima zimuje više od 50.000 gluvara. Kad se zamrznu vode, lete u formi lanca u toplije krajeve. Divlje patke imaju mnogo neprijatelja. Napadaju ih lisice, lasice, kune, tvorovi, vidre, bizamski pacovi, orlovi, jastrebi, mišari ili škanjci, a legla im uništavaju vrane i svrake.

Evropska populacija divlje patke, bez Rusije, procenjuje se na 2.056.000 -2.444.000 parova. U Srbiji je najbrojnija gnezdarica u svom redu *Anseriformes*, a populacija se okvirno može proceniti na oko 50.000 parova. Izuzetno je frekventna na prolazu i zimovanju. Na evropskom nivou ne smatra se ugroženom vrstom. Masovno se pojavljuje po stajaćim vodama i na velikim proširenjima Dunava, od kraja septembra i oktobra, pa sve do marta. Tokom zime se u Srbiji zadržava više desetina hiljada primeraka, od čega najviše na Dunavu, u sektoru od Smedereva do Golupca.

Optimalna lovna sezona: 1. septembar - 10. februar. Ovako postavljena lovna sezona bolje štiti zavičajnu populaciju, jer zavičajne mlade ptice (posebno one iz kasnijih ili ponovljenih legala), imaju vremena da ojačaju. Pomeranje kraja lovne sezone sa 31. januara na sredinu februara (10. ili 15. februar), neće uticati negativno na zavičajnu populaciju, jer su tokom februara još uvek brojne ptice na zimovanju iz severnijih krajeva. Produžavanje lovne sezone do kraja februara se ipak ne preporučuje zbog rezultata novijih istraživanja, koji pokazuju da se tokom druge polovine februara ptice već izdvajaju u stabilne parove i započinju pripreme za nastupajući reproduktivni ciklus. Lov koji bi za posledicu imao rasparivanje i plašenje parova u takvom delikatnom trenutku, svakako bi mogao negativno uticati na uspešnost gneždenja.

Patka krdža - *Anas crecca* L.

Rasprostire se gotovo u celoj Evropi, osim većeg dela Španije, srednje i južne Italije, Albanije, Grčke i Bugarske. Uglavnom se ne gnezdi u zoni Mediterana, gde je brojna na zimovanju. Patka krdža je ptica selica i najmanja od svih pataka koje žive u Evropi. Poraste oko 30 cm u dužinu, a raskriljena ima oko 60 cm.

Životni prostor su joj male vode sa gusto obraslim rastinjem. Boja perja je na glavi rdasto-smeđa, na trbuhu siva, a oko očiju zlatno-zelena. Grudi su joj svetlosmeđe, a trbuh beo. Na krilima ima zelena okna oivičena belo-crnakstim perjem. U našim krajevima zimuje, ali i prolazi tokom marta - aprila, na putu ka severu. Hrani se pretežno biljnom hranom, ali jede i vodene insekte, ribe, žabe, mekušce i crvolike životinje. Gnezdi se u martu-aprilu, a ženka snese 8 do 12 žućkasto-zelenih jaja, na kojima u proseku leži 23 do 26 dana.

Evropska populacija krdže, bez Rusije, iznosi 325.400 - 381.800 parova. U Srbiji postoji svega nekoliko podataka o gnežđenju u Banatu i Bačkoj, tako da ova vrsta kod nas pre svega spada u prolaznicu i zimovalicu. Ukupna, neredovna gnezdilišna populacija svakako ne prelazi 50 parova. Nije svrstana među ugrožene vrste Evrope. U Srbiji je pre svega prolaznica. Dolazi tokom septembra, ali je najintenzivniji prolaz u oktobru, pa se brojnost smanjuje sa dolaskom zime, da bi krajem februara ponovo počela da raste i najveća je u martu. Glavna zimovališta u Srbiji su veliki ribnjaci, kao i Dunav u delu od Smedereva do Golupca i u Negotinskoj krajini. Povremeno se grupiše u velika jata.

Optimalna lovna sezona: 1. septembar - 10. februar. Pošto je sporadična i veoma retka gnezdarica Srbije, lovna sezona je u jesenjem periodu postavljena tako da zahvata period glavnog jesenjeg prolaza, čime se štite zavičajne ptice koje se mešaju sa brojnim pridošlicama. Završetak lovne sezone se poklapa sa početkom formiranja gnezdilišnih parova i prvih izraženijih svadbenih udvaranja.

Patka zviždara - *Anas penelope* L.

Gnezdilišno rasprostranjenje obuhvata obale Severnog i Baltičkog mora, Island, Škotsku, Skandinaviju, severnu Nemačku i Rusiju. Životni prostor su joj male vode, močvare i tresetišta sa gusto obraslom vegetacijom.

Patka zviždara boravi u našim krajevima uglavnom od septembra do aprila, a najbrojnija je tokom seobe, posebno u proleće. Kod nas se nikada do sada nije gnezdila. Dugačka je oko 50 cm. Glava joj je rdasto-crvenkasta, čelo svetlocrno, trbuh i grudi beli, leđa sivo-pepeljasta, a krilna pera tamnozeleno i crno oivičena. Krila prekrivaju rep koji ima 14 baršunasto-crniha pera. Kljun joj je plavkast, na vrhu crn, a plovne kožice modro-sivkaste. Hrani se gotovo isključivo biljnom hranom. Meso zviždare je vrlo ukusno.

Gnezdo pravi od biljaka koje oblaže paperjem, na zemlji, u zaklonu od grmlja, korova ili korenja. Gnezdi se od maja do juna kada ženka snese od 7-10 crvenkasto-žutih jaja, na kojima leži 22-23 dana. O mladima se brine ženka, a u blizini je i mužjak. Mladi se osamostale nakon šest nedelja.

Evropska populacija zviždare, bez Rusije, procenjuje se na 93.000 - 115.800 parova. U Srbiji je redovna na prolazu i zimovanju, a retko se viđa u letnjim mesecima. Najbliže gnezdilište od Srbije je udaljeno od 600 - 700 km i nalazi se u srednjoj Evropi. U Srbiju dolazi obično tokom septembra i uglavnom je najbrojnija u oktobru, zatim odlazi južnije, a samo mali broj ostaje na zimovanju (veći ribnjaci i donji tok Dunava u Negotinskoj krajini). U proleće se na prolazu pojavljuje tek u martu i aprilu. Nikada se ne grupiše u velika jata, pa nije posebno atraktivna za značajniji lov i nije česta lovina. Nije svrstana među ugrožene vrste u Evropi.

Optimalna lovna sezona: 1. septembar - 10. februar. Pošto nije gnezdarica Srbije, lovna sezona je u jesenjem periodu postavljena tako da sasvim zah-

vata period jesenjeg prolaza, a zabranom lova krajem zime štite se ptice koje će se gnezditi severnije, jer su na prolazu kroz Srbiju već u parovima.

Patka pupčanica - *Anas querquedula* L.

U dužinu izraste 38-40 cm. i spada u naše najmanje patke. Kod mužjaka je perje tamnosmeđe sa belom čeonom prugom, koja se proteže do potiljaka. Ženka je po boji slična patki krdži.

Naseljava veći deo Evrope. Rasprostire se na jugoistoku Engleske, kao i u Francuskoj, Holandiji, Belgiji, Danskoj, južnoj Švedskoj, Finskoj, Poljskoj, Austriji, Mađarskoj, Rumuniji, Italiji, Rusiji, itd. U Srbiji je, posle gluvare najčešća patka. Posebno je brojna tokom prolećne seobe. Životni prostor su joj male vode, kao i bare i jezera sa gustim vodenim rastinjem. Hrani se uglavnom biljnom hranom, a takođe i vodenim životinjama (ribe, žabe, insekti, pužići i mekušci). Jede i mlad i ikru ribe i punoglavce. Gnezdo pravi na suvom zemljištu, koje je zaklonjeno u visokoj travi. Gnezdi se od maja do juna, kada ženka snese od 8-11 (6-16) beličastih jaja. Ženka leži na jajima 21-23 dana.

Evropska populacija pupčanice, bez Rusije, procenjuje se na svega 78.800 - 92.400 parova, preovlađujući trend je blago opadanje. Redovna je gnezdarica u Vojvodini, ali ne previše brojna (nekoliko stotina parova); najbrojnija je na prolećnom prolazu, nešto manje je brojna tokom jeseni, dok u Srbiji praktično odsustvuje tokom zimskih meseci. Masovno se pojavljuje po stajaćim vodama početkom marta, a prolaz traje i u aprilu, dok jesenja seoba teče krajem avgusta i u septembru, kada prolaze i severnije populacije.

Optimalna lovna sezona: 1.septembar - 31.oktobar. Ovako postavljena lovna sezona bolje štiti zavičajnu populaciju, koja je na našim terenima još prisutna tokom avgusta, a lovna sezona počinje u septembru, kada brojnije pristižu severnije prolaznice iste vrste.

Ridoglava patka - *Aythya ferina* L.

Siva zdepasta ronilica, srednje veličine (dugačka je 42 - 49 cm, a na telo otpada dve trećine; raspon krila je 72 - 82 cm), kratkog vrata, kosog dugačkog čela, visokog temena i dugačkog širokog kljuna.

Mušjak je bledosiv s ridom (crvenkasto-kestenjastom) glavom i vratom i crnim grudima i trticom. Ženka i mladi

su smeđi, dok je mužjak u prelaznom perju (za vreme mitarenja), bleđi nego u svadbenom periodu. Kada pliva, gazi duboko, tako da se rep vuče po površini vode. Često roni, zagnjurujući se u skoku, obično uz pljuskanje nogama.

Ridoglava patka je prvenstveno stepska ptica, ali u zapadnoj Evropi ide i u vlažnija područja. Potrebne su joj prostranije površine otvorene vode bogate hranom i obrubljene pojasom gustog barskog bilja. Pretežno je selica. Naše gnezdarice se sele na jugozapad, preko Italije u severozapadnu Afriku, a jedan deo u pravcu Grčke sve do Egipta. Preko naše zemlje se sele, ali zimuje jedan deo populacije sa severoistoka, iz Rusije. Jesenja seoba traje od septembra do novembra, a prolećna u martu i aprilu. Zimovalice kod nas ostaju od novembra do marta.

Hrani se biljnom i životinjskom hranom u zavisnosti od sezone i uslova staništa. Od biljne jede semenje, rizome, pupoljke, izdanke, lišće, gomolje i dr., a od životinjske račiće, mekušce, crve, insekte i njihove larve, žabe, punoglavce i ribice. Gnežđenje počinje krajem aprila i u maju. Gnezdo je na gustom rastinju, na tlu blizu vode (10 cm) ili na vodi, oslonjeno na busenove trske. Građeno je od stabljika trske, listova i drugog biljnog materijala, a obloženo paperjem. U prečniku je 25 - 35 cm, a visoko do 35 cm, ako je nad vodom, odnosno 10 - 15 cm, ako je na suvom. Ženka snese 8 - 10 jaja u razmacima od jedog dana. Na jajima leži 25 dana. O mladima se stara i čuva ih samo ženka tokom 50-55 dana, dok ne polete. Mužjaci se prvi okupljaju u jata krajem proleća, dok se ženke još gnezde. Parovi se stvaraju kasno, obično tek u proleće i traju vrlo kratko. Mužjak napušta ženku obično već u toku prvih nedelja leženja na jajima, a desi se da ostane sve dok se ne izlegu mladi, ali se ne stara o njima.

Evropska populacija ridoglave patke, bez Rusije, procenjuje se na 202.000 -241.000 parova. Relativno je brojna gnezdarica u Vojvodini, a vrlo retko i na nekim drugim stajaćim vodama južno od Save i Dunava. Brojnost se u Srbiji okvirno može proceniti na oko 700 -1.000 parova. Izuzetno je brojna na prolazu i zimovanju. Preovladajući trend populacije u Evropi je blagi porast. Nije uvršćena u ugrožene ptice Evrope. Preovladavajući migratorni status u Srbiji je zimovanje i prolaz. Masovno se pojavljuje po stajaćim vodama u septembru (ribnjaci), dok se u oktobru grupiše na prostranim vodenim proširenjima Dunava, posebno u zoni Dubovca - Rama - Golupca, gde može biti do 50.000 jedinki.

Optimalna lovna sezona: 1. oktobar - 10. februar. Ovako postavljena lovna sezona dobro štiti zavičajnu populaciju, koja na našim prostorima ostaje do rane jeseni, delom i tokom cele zime, a sa lovom se počinje kada već brojno pristižu severnije populacije, koje su zbog svoje velike brojnosti znatno manje osetljive na pojačan lovni pritisak.

Ćubasta patka - *Aythya fuligula* L.

Ćubasta patka je mala (dugačka 40 - 47 cm, od čega na telo otpada dve trećine i raspona krila 67-73 cm), kratkog vrata, zdepasta ronilica okruglaste glave, s peruškom na temenu i sa prilično krupnim širokim kljunom. Mužjak je crn sa belim bokovima. Ženka je pretežno tamnosmeđa, kao i mladi i

mužjak u prelaznom perju. Pretežno je selica. Preko naše zemlje sele se uglavnom ptice iz Rusije. Jesenja seoba počinje u septembru i traje do novembra, a prolećna je u martu i aprilu. Čubasta patka je svaštojed. Najveći deo hrane nalazi na dnu ronjenjem, a manji na površini. Najčešće roni do dubine od oko 7 m i ostaje pod vodom 40 sekundi. Hranu životinjskog porekla proguta još pod vodom, a biljnu hranu iznese na površinu. Vrsta hrane zavisi od uslova staništa i sezone. Ponegde se hrani pretežno mekušcima, insektima, larvama, račićima, a drugde biljnom hranom. Gnežđenje počinje obično u maju. Gnezdo je na tlu ili vodi, obično na busenu trave. To je udubljenje prečnika 20 - 25 cm, dubine 7-10 cm, obloženo travom, biljnim stabljikama i paperjem. Gradi ga ženka od materijala koji nađe na licu mesta.

Parovi se stvaraju krajem zime, a razdvajaju kad ženka počne da leži na jajima. Snese 8-11 zelenkasto-sivih ovalnih jaja na kojima leži 25 dana. Mladunci poleću posle 45 - 50 dana, do tada ih čuva majka.

Evropska populacija čubaste patke, bez Rusije, se procenjuje na 252.700 -310.000 parova. U Srbiji se veoma retko gnezdi, na svega nekoliko lokaliteta (Vlasinsko jezero, Paličko jezero, možda ribnjak "Mala Vrbica" u Negotinskoj krajini i ribnjak "Kolut"). Brojnost zavičajne populacije ne prelazi 50 parova, ali se prema novijim posmatranjima postepeno povećava. Veoma je brojna na prolazu i zimovanju. Preovladavajući trend populacije u Evropi je blagi i znatni porast. Ova vrsta u Evropi za sada nema status ugrožene vrste.

Preovladavajući migratorni status u Srbiji: zimovalica i prolaznica; masovno se pojavljuje na stajaćim vodama (ribnjaci i akumulaciona jezera), kao i na vodama Dunava od početka oktobra. Tokom zime se u Srbiji zadržava nekoliko desetina hiljada primeraka, a najviše na Dunavu, od Rama do Golupca i u Negotinskoj krajini.

Optimalna lovna sezona: 1. oktobar - 10. februar. Ovakva lovna sezona štiti malobrojnu zavičajnu populaciju, dok se lov dozvoljava u vreme kada su brojne severnije ptice. Pošto se ova vrsta gnezdi dosta kasno, tek u maju, dobro je pomeriti lovnu sezonu u brdskoplaninskim krajevima (Vlasina na primer) sa 1. septembra na 1. oktobar, jer bi inače pod udarom lovaca i dalje bila zavičajna populacija, a posebno mlade ptice koje još nisu dovoljno ojačale.

Patka crnka - *Aythya nyroca* Guld.

ju nešto bleđe perje. Ženka ima smeđe oči.

Gnezdi se redovno u jugoistočnoj i istočnoj Evropi i centralnoj Aziji, ali raštrkano u zapadnoj Evropi. Crnka je selica ili pretežno selica. Zimuje u Sre-

dozemlju, tako da možda deo naše populacije u južnim delovima čine stanarice. Jesenja seoba je u septembru i oktobru, a povratak u martu i aprilu.

Crnka se hrani raznovrsnom hranom, s tim da preovlađuje biljna. Jede uglavnom semenje i druge delove vodenih biljaka, a od životinja male ribe, ikru, punoglavce i male žabe, mekušce, račiće, insekte i larve. Gnežđenje počinje krajem aprila i u maju. Gnezdi se na tlu pored same vode ili na vodi, u tršćaku ili drugom gustom bilju, često na busenu. Građeno je u vidu niske platforme od trske, trave i drugih biljnih stabljika i listova, s plitkim udubljenjem prečnika 20 - 22 cm, postavljenim paperjem. Snese 8 - 10 (6 - 14) beložućkastih ili svetlosmedih zatupastih jaja veličine 53 - 58 mm. Na jajima leži ženka, 25 - 27 dana. Mladunci poleću nakon 55 - 60 dana, a do tada ih čuva i brani majka. Parovi za jednu sezonu stvaraju se tek krajem zime, a razilaze se tokom leženja na jajima. Spavaju i noću i danju na vodi ili skrivene u trsci. U skupini se odvijaju svadbene igre i drugi rituali vezani za parenje.

Za ovu vrstu se predlaže trajni lovostaj u Srbiji, pošto se radi o vrsti sa evropske i svetske crvene liste ugroženih ptica (SPEC Cat 1), kojoj brojnost naglo opada u celom arealu. U Srbiji je ova vrsta gnezdarica i ima, okvirno, oko 300 - 400 parova, pre svega na većim ribnjacima u Vojvodini ("Ečka", "Uzdin", "Kolud", "Mika Alas", "Jegrička", "Bečej", itd).

Patka dupljašica - *Bucephala clangula* L.

Patka dupljašica je patka ronilica srednje veličine (dugačka je 42 - 50 cm, od čega na telo otpada dve trećine, sa rasponom krila od 65 - 80 cm). Mužjak je krupniji od ženke i lako se prepoznaje po crnoj glavi sa metalnim zelenim sjajem na kojoj je, između oka i kljuna, okrugla bela pega. Leđa su mu crna, pleća bela s kosim crnim linijama, a vrat i donji delovi tela beli. Ženka ima čokoladno-smeđu glavu, ostali delovi tela uglavnom su sivi, a ima i belu ogrlicu. Za gnežđenje joj je potrebna zrela šuma sa šupljim drvećem u blizini jezera, ribnjaka ili reka, ni plitkih ni suviše dubokih, prvenstveno hladnih i bogatih hranom. Za vreme seobe i zimovanja prihvata bilo kakve vode, veštačke ili prirodne, slatke ili slane, tekuće ili stajaće. Naša, evroazijska rasa gnezdi se prvenstveno u severnoj Evropi i severnim zemljama Azije. Kod nas dolaze uglavnom dupljašice iz severne Evrope (Finska). Seoba počinje u septembru, ali je vrhunac u novembru. Povratak je u februaru i martu, mada se veliki broj zadržava kod nas još i u aprilu. Hrani se larvama insekata ili mekušcima, račićima, ponekad vodozemcima, a u jesen i semenjem, korenjem i drugim delovima biljaka. Hranu nalazi prvenstveno ronjenjem do 10 m dubine, pri čemu se pod vodom zadržava do 40 sekundi. Gnežđenje u srednjoj Evropi počinje u aprilu. Gnezdi se u dupljama drveća, a ponekad i među kamenjem (izuzetno). Mužjak brani odabranu teritoriju sa gnezdом. Otvor duplje je najmanje 9 cm, dubine 45cm, a visina od tla je 1,50 - 5,00 m. Istu duplju koristi uzastopno više godina. Ženka oblaže duplju per-

jem, uz nešto malo dodatnog materijala. Jaja su zatupasta, plavkasto-zelenkasta, veličine 59 x 43 mm. Ženka snese 8 - 11 (5 - 13) jaja, na kojima leži 29 - 30 (27 - 32) dana. Kad se mladunci izlegu, ostaju u gnezdu još 24 - 37 sati. Mladi poleću sa 57 - 66 dana, a nešto se ranije osamostale. Veći deo godine provodi u manjim jatima, ređe u većim. Zimska jata su većinom sastavljena od ženki. Parovi se nalaze zimi, obično pred kraj i početak proleća. Pri tome izvode svadbene igre, borbe i druge rituale. Hrani se prvenstveno danju, a odmara noću.

Evropska populacija dupljašice, bez Rusije, procenjuje se na 227.000 - 283.000 parova. Ranije je postojala izuzetno mala gnezdilišna populacija na planinskim jezerima Jugoslavije, pre svega u Crnoj Gori, ali je ona sredinom 1960-ih sasvim nestala. Sada se relativno retko viđa na prolazu, a najbrojnija je na zimovanju u donjem toku Dunava.

Preovladavajući trend populacije u Evropi je stabilan i nagli rast. Ne smatra se ugroženom vrstom u Evropi, kojoj su neophodne posebne mere zaštite. Migratorni status u Srbiji: zimovalica i prolaznica. Pojavljuje se u velikom broju po većim akumulacionim jezerima i na proširenjima Dunava, od oktobra. Tokom zime u Srbiji se zadržava oko 20.000 primeraka, od čega najviše na Dunavu, na sektoru od Rama do Golupca, zatim u samoj Derdapskoj klisuri, a nešto manje u Negotinskoj krajini.

Optimalna lovna sezona: 1. oktobra - 10. februar. Ovako postavljena lovna sezona sasvim odgovara rokovima seobe i zimovanja ove vrste u Srbiji, s tim što se zabranom lova u drugoj polovini februara štite severnije populacije, pošto su ptice tada uglavnom već u formiranim parovima.

6.2. Poreklo pernate divljači

Poznato je da među pticama postoji velika raznolikost. Od načina života, ishrane i drugih osobina zavisi kakav će ptica imati izgled, pa prema tome kojoj će vrsti i pripasti. Jedan sasvim mali broj ptičijih vrsta provodi pretežno život u vodi (pingvini), drugi veći deo provodi hodajući po zemlji, a najveći deo, čitave klase ptica, provode život u letu. Unutar ove tri grupe takođe postoji velika raznolikost, a naročito među pticama koje lete.

Imajući pregled svih vrsta ptica za koje je nauka uspela da odredi mesto, postavlja se pitanje njihovog porekla. Naime, poznato je da su ptice mnogo starije od čoveka, pa je nauku zanimalo od kojih životinja ptice vode poreklo, odnosno gde su koreni evolucije današnjih ptica, bez obzira da li žive u vodi, na kopnu ili u vazduhu. Ovo pitanje je zanimalo naučnike ornitologe, koji su se latili rešavanja zadatka. Posle dužeg vremena rezultat je postignut, zahvaljujući ostacima koji su pronađeni u slojevima ispod površine zemljine kore. Ustanovljeno je da današnje ptice vode poreklo od letećih guštera koji su živeli pre nekoliko miliona godina, odnosno u doba koje geologija naziva

Trijas, Jura i Kreda. Da bi se ova postavka potvrdila navodi se nekoliko dokaza koji govore o postanku ptica od prastarih izumrlih gmizavaca.

Pre nekoliko miliona godina zemljinom kuglom su gospodarili gmizavci, podeljeni u tri grupe, prema životnom prostoru na gmizavce u vodi, na kopnu i u vazduhu. Uzgred se može reći, da su vodeni i kopneni gmizavci dostizali džinovske dimenzije, često preko 30 metara dužine. Treća grupa, provodila je život hodajući po čvrstom tlu i leteći po vazduhu, kada se za to ukazala potreba. Jedna vrsta, zvana u nauci "Pteronodon" imala je oblik tela koji je bio prilagođen vazдушnom kretanju, sa zadnjim udovima, odnosno nogama, za hodanje i prednjim udovima podešenim za letenje, u vidu krila. Iako je leteći gušter imao izgled ptice, ipak su sve telesne osobine pripadale gmizavcima: promenljiva i nestalna temperatura tela, zubi u vilicama i kičmeni pršljenovi u repu.

Dimenzije tela ove životinje su bile ogromne u odnosu na današnje ptice, naimе, glava je bila duga dva metra sa rasponom krila od oko osam metara. Pteronodon je obično nadletao vodene površine hvatajući ribe kojima se hranio. Drugi dokaz koji je takođe poslužio u otkrivanju porekla ptica je leteći gušter "Pterodaktil" koji je bio mnogo manji od pretrodnog, sličan gavranu, sa osobinama pteronodona.

Promenom klime, a uz to i životnih uslova, nastala je borba za opstanak u održavanju golog života letećih gmizavaca. Naravno da su mnogi primerci tokom vekova nestali, jer nisu mogli da se prilagode novonastaloj životnoj situaciji, a mnogi su se održali, s tim da su zadobili nove osobine, koje su im omogućavale lakšu borbu protiv izmenjene klime. Na taj način, postepenom promenom životnih uslova, nastaje promena životinjskih vrsta i neprimetni prelaz ka nekoj složenijoj grupi, koja sa novim osobinama predstavlja viši stepen složenosti organizma od gmizavaca, a čini sredinu između današnjih ptica i gmizavaca. Takvi oblici, odnosno njihovi ostaci su pronađeni u prošlom veku, tokom kopanja litografskog škriljca. Ovi ostaci su u stvari označavali samo otisak životinje koja ima dvojake osobine tela gmizavaca i ptica, jer su u vilicama nađeni zubi, u kostima vazduh, a po koži perje. Prednji udovi su joj u vidu krila sa prstima na gornjem delu, bili prilagođeni za letenje, dok je rep imao nekoliko pršljenova i davao izvesnu jačinu pri kretanju. Ova životinja je nazvana „Arheopteriks", odnosno praptica. Potomci ove ptice, kao i potomci ostalih srodnika praptice su današnje ptice, koje delimicno prema načinu života na razne manje grupe: močvarice, pevačice, trkačice, grabljivice i dr.

Primeru radi za naše domaće kokoši nikada se ne bi moglo reći da su srodnici guštera ili nekih drugih gmizavaca. Međutim, ako se malo bolje pogledaju, uočiće se da imaju na nogama pločice koje se lako skidaju kada se kokoš priprema za kuvanje. Ova koža sa pločicama je vrlo slična koži svakog guštera. Ptica po imenu "hoacin" koja živi u Južnoj Americi, u nepristupačnim predelima reke Amazon, provodi život u velikim jatima i zadržava se obično na drveću, jer je slab letač. Hoacin nije u stanju da leti, već pomoću svojih malih krila, snabdevenim malim izraslinama u vidu noktiju, uspeva da pobegne na neko veće drvo ako je izložena opasnosti. Ove izrasline su dokaz da je hoacin srodnik gmizavaca. (V. Veselinov, 1954.).

6.2.1. Paleoekološke i paleoklimatske karakteristike ornitofaune

Na osnovu istraživanja Stojilovičke (S. Stojilović, 1993.), iz pećinskih naslaga Srbije (Petničke pećine, Ceremošnje, Smolučke pećine i pećine iznad Hajdučkog izvora), paleornitološkom obradom u taksonomskom pogledu, utvrđeno je deset familija ptica, koje su bile zastupljene sa trideset vrsta. Proučavanjem ostataka ptica utvrđeno je da u široj okolini ovih pećina postoje razni biotopi: vodena sredina, otvoreno livadska područja, šumski i stenoviti predeli kao i mešani biotopi. Neke ptice ustanovljene u naslagama ovih pećina značajan su indikator za hladnu klimu gornjeg Pleistocena. To su vrste *Lagopus mutus*, *Lagopus lagopus* i *Pyrrhocorax pyrrhocorax*. One upućuju na maksimalno zahlađenje u Srbiji za vreme trećeg virmskog stadijala. U to vreme areal njihove rasprostranjenosti bio je pomaknut daleko na jug i jugoistok Evrope. Najbrojniji su ostaci ptica koje danas naseljavaju umerenu klimatsku zonu.

Akumulacija ptičijih kostiju u naslagama potiče najvećim delom kao ostatak lovačkog plena praistorijskog lovca, plena ptica grabljivica i manjih zveri kao i od ostataka ptica gnezdarica u pećinama. Kao i danas, ptice su za vreme Pleistocena naseljavale različite životne sredine. Ostaci ptica otkriveni u pećinskim sedimentima ukazuju na različitost ekoloških biotopa koji su se prostirali u bližoj okolini pećine.

U pećinama Srbije najbrojnije su zastupljene vrste ptica koje ukazuju na izraziti šumski biotop (14 vrsta): *Accipiter nisus* (kobac ptičar), *Falco subbuteo* (soko lastavičar), *Lyrurus tetrax* (tetreb ruževac), *Bonasa bonasia* (lještarka), *Phasianus colchicus* (fazan), *Columba palumbus* (golub grivnaš), *Bubo bubo* (velika ušara), *Asio otus* (mala ušara), *Strix aluco* (šumska sova), *Eriothacus rubecula* (crvendač), *Turdus viscivorus* (drozd imelaš), *Turdus merula* (crni kos) i *Nucifraga caryocatactes* (kreja lešnjikara).

Na neposrednu blizinu stenovitog područja ukazuje osam vrsta: *Aquila chrysaetos* (suri orao), *Gyps fulvus* (beloglavi sup), *Lagopus mutus* (alpska snežna jarebica), *Columba livia* (divlji, pećinski golub), *Bubo bubo* (velika ušara), *Corvus corax* (gavran), *Corvus monedula* (čavka) i *Pyrrhocorax pyrrhocorax* (alpska čavka ili crvenokljuna galica).

Otvorena staništa (planinske livade, polja i dr.), nastanjuju četiri ptičije vrste: *Lagopus lagopus* (močvarna snežna jarebica), *Perdix perdix* (poljska jarebica), *Pica pica* (svraka) i *Corvus frugilegus* (poljska vrana ili gaćac), dok je samo jedna vrsta (*Anas crecca* - patka krdža) vezana za vodeni biotop.

Na mešanom biotopu, tj. graničnom području između dva biotopa (šume-livade, stene-šume i dr.), nađeno je sedam vrsta ptica: *Falco tinnunculus* (crvena vetruška), *Phasianus colchicus* (fazan), *Gallus gallus* (crvena divlja kokoš), *Turdus merula* (crni kos), *Sturnus vulgaris* (čvorak), *Pica pica* (svraka) i *Corvus corone cornix* (siva vrana).

Osim paleoekološkog, avifauna ima i paleoklimatološko značenje. Najveći broj ptičijih vrsta naseljava umerenu klimatsku zonu (*Accipiter nisus* - kobac ptičar, *Aquila chrysaetos* - suri orao, *Falco subbuteo* - soko lastavičar, *Falco tinnunculus* - crvena vetruška, *Lyrurus tetrrix* - tetreb ruževac, *Bonasa bonasia* - lještaraka, *Tetrao urogallus* - veliki tetreb, *Perdix perdix* - poljska jarebica, *Phasianus colchicus* - fazan, *Gallus gallus* - crvena divlja kokoš, *Columba palumbus* - golub grivnaš, *Bubo bubo* - velika ušara, *Asio otus* - mala ušara, *Strix aluco* - šumska sova, *Erithacus rubecula* - crvendać, *Turdus viscivorus* - drozd imelaš, *Turdus merula* - crni kos, *Sturnus vulgaris* - čvorak, *Pica pica* - svraka, *Corvus corax* - gavran, *Corvus frugilegus* - gaćac, *Corvus corone cornix* - siva vrana i *Corvus monedula* - čavka).

Zonu tundre nastanjuje *Anas crecca* - patka krdža, a borealnu klimatsku zonu *Lagopus lagopus* - močvarna snežna jarebica i *Nucifraga caryocatactes* - kreja lešnjikara.

Predstavnici visokoplaninske klimatske zone su *Lagopus mutus* - alpska snežna jarebica i *Pyrrhocorax pyrrhocorax* - alpska čavka ili crvenokljuna galica, dok su predstavnici mediteranske klimatske zone *Gyps fulvus* - beloglavi sup i *Columba livia* - divlji golub ili golub pećinar.

Većina ostataka, naročito onih većih i krupnijih vrsta, sa ukusnim mesom, značajnim za ishranu, uz mogućnost primene lovačke tehnike, predstavljali su lovački plen paleolitskih lovaca. Lovne ptice su najverovatnije bile: *Lagopus mutus*, *Lagopus lagopus*, *Lyrurus tetrrix*, *Bonasa bonasia*, *Tetrao urogallus*, *Perdix perdix*, *Phasianus colchicus* i *Gallus gallus*.

Ptice koje su se najverovatnije gnezdile u području pećinskog ulaza, u njenoj unutrašnjosti ili u neposrednoj okolini su: *Gyps fulvus*, *Columba livia*, *Columba palumbus*, *Bubo bubo*, *Asio otus* i *Strix aluco*. Kostii ovih ptica mogle su dospeti nakon njihovog uginuća direktno u sediment pećine. Znatan broj kostiju, i to malih ptica pevačica, potiče od plena raznih grabljivica. Fragmentarno sačuvane kosti ukazuju da su nekada bile u sastavu izbljuvaka sova, dok se u izbljuvcima velike ušare mogu naći i potpuno cele kosti ptica veličine goluba. Deo ptičijih kostiju u pećinski prostor najverovatnije su dovukle lisice, tvorovi i druge manje zveri. Plen predatora najčešće su bile vrste: *Erithacus rubecula* - crvendać, *Turdus viscivorus* - drozd imelaš, *Turdus merula* - crni kos, *Sturnus vulgaris* - čvorak, *Pica pica* - svraka i *Pyrrhocorax pyrrhocorax* - alpska čavka ili crvenokljuna galica.

Pernata divljač koja je predmet ovog rada i njeno poreklo značajno utiču na lovnoturističku ponudu Vojvodine. Od pernate divljači, koja interesuje strane lovce turista, tu su: fazan, poljska jarebica, divlja patka, grlica, gugutka, divlji golub i prepelica.

7. Proizvodnja i gajenje pernate divljači

Pogoršani uslovi staništa, stalno smanjenje raspoloživih površina koje mogu biti korišćene za smeštaj i planski rad na gajenju divljači, uz niz mera intenzivne poljoprivrede, povećanje broja lovaca, porast standarda tako da veći broj ljudi može da se bavi lovom, grupa su faktora koja imperativno nameće potrebu intenziviranja proizvodnje i gajenja divljači.

Upotrebu termina proizvodnja i gajenje treba razumeti tako da proizvodnja podrazumeva procese koji se obavljaju pod direktnim uticajem čoveka, tj. izvestan broj divljači nalazi se stalno u određenim ograđenim objektima i proizvodi se podmladak. Svrha proizvodnje podmlatka je naseljavanje staništa i povećanje brojnosti. Gajenje divljači treba razumeti kao preduzimanje određenih planskih i sistematskih mera odgajivačkog karaktera, po pravilu u okviru lovnih područja ili staništa, sa svrhom da se obezbede optimalni uslovi i progres populacije. To znači povećanje reproduktionog potencijala, brojnosti podmlatka i populacije. Svrha ili osnovni cilj oba ova načina jeste prvenstveno da se zaustavi opadanje brojnosti populacija, zatim da se održi brojnost i konačno da se obezbedi u određenom vremenu povećanje broja divljači i postizanje optimalnog kapaciteta lovišta prema uslovima staništa. Razlika između ova dva načina obezbeđivanja povećanog reproduktionog potencijala i povećanja brojnosti populacija je veoma jasna i ima određene specifičnosti.

Gajenje divljači se obavlja samo pod delimičnim uticajem čoveka. Naime, takav uticaj ne može uvek dati optimalne efekte, jer niz činilaca je van kontrole čoveka, ili je ta kontrola veoma ograničena. Divljač se nalazi slobodna u staništu. Mogu se primeniti mere odabiranja i selekcije životinja i svođenje brojnosti populacija u određene okvire. Uticaj na odnos polova je moguć skoro u potpunosti, kao i uticaj na strukturu populacije u pogledu starosnih grupa i odnos između njih. Uticaj čoveka na obezbeđivanje hrane kod gajenja divljači moguć je na dva načina. Jedan je da se obezbede uslovi za porast postojaće vegetacije i porast travnog, odnosno biljnog pokrivača, kultiviranjem postojećih površina. Na taj način stvoriće se povoljni uslovi za život. Drugi način je da se u određenoj meri hrana obezbeđuje iznošenjem potrebnih posebno pripremljenih količina hrane u uzgajalište. Unapređenje neke populacije postupkom gajenja je znatno teži, sporiji i složeniji put, nego u slučaju proizvodnje divljači u ograđenom prostoru. Istina i proizvodnja ima svojih problema i specifičnosti. Najbolji i najefikasniji put kojim se može uticati na poboljšanje fonda divljači gajene u staništima je da se eliminišu svi faktori koji doprinose smanjenju brojnosti i reproduktionog potencijala matičnog fonda divljači.

Rad u tom pravcu otvara niz pitanja koja ne mogu da rešavaju samo uzgajivači divljači, ili bar ne mogu rešavati sami. Neophodno je da se to obavi sa dejstvom svih zainteresovanih subjekata. Broj činilaca kojima treba dejstvovati je veoma veliki. To možda nije i najteži problem, jer se može sa svakim zainteresovanim pojedinačno, ili sa svima zajedno, postići dogovor. Drugi problem oko divljači je daleko složeniji i kompleksniji, a on se tiče različitih interesa svih uključenih u ovaj proces, odnosno, svih onih koji mogu imati uticaja na gazdovanje. Ne treba smetnuti sa uma da se gajenje divljači nalazi u direktnoj zavisnosti i pod značajnim uticajem poljoprivredne proizvodnje. To se pre

svoga odnosi na površine koje divljač koristi kao stanište. Zatim, drugi značajni momenat je potencijalna ishrana divljači na poljoprivrednim površinama i konačno, odnos poljoprivrede prema fondu divljači ispoljava se delovanjem mehanizacije, a posebno primenom različitih zaštitnih i drugih hemijskih agensa. Neosporna je činjenica da uzgajivači divljači imaju najveću zavisnost od poljoprivrede i moraju najtešnje saradivati sa poljoprivrednim stručnjacima. Ovde postoji i olakšavajuća okolnost, da su svi koji rade u poljoprivrednoj proizvodnji po svome stručnom znanju i obrazovanju sigurno najpogodniji saradnici uzgajivača divljači. Otuda se može očekivati da se i postignu dogovori. Potrebu direktne saradnje sa šumskim gazdinstvima ne treba posebno naglašavati, s obzirom da gazdovanje šumama ima najdirektniji uticaj na gajenje divljači, možda u nekim područjima i veći od dejstva poljoprivredne proizvodnje. Izvestan broj vrsta je isključivo divljač šumskih staništa.

Iz svega se može zaključiti da onaj ko se bavi gajenjem divljači mora ispoljavati maksimalno razumevanje za specifičnosti drugih učesnika, uvažavati njihove potrebe i razloge, ali isto tako uporno i sa puno argumenata dokazivati potrebe lovnog gazdovanja, sa stanovišta obezbeđivanja optimalnih uslova za gajenje divljači. Pri tome se mora ispoljiti maksimalna želja za postizanje kompromisa i zadovoljenje obostranih zahteva, jer je to jedini put koji će obezbediti mogućnosti da se više grana proizvodnje, ili više ljudskih delatnosti uporedo i uspešno razvijaju. Samo tako i jedino na taj način biće moguće stvarati dobre odnose sa susedima i obezbediti povoljne uslove za gazdovanje u nekom lovištu, uz uvažavanje i poštovanje, a posebno primenu principa lovne nauke, koja obezbeđuje uspeh u gajenju divljači.

Gajenje divljači je specifičan način gazdovanja i delatnosti zaposlenih u toj grani. On se bitno razlikuje od niza drugih grana, zbog nekoliko faktora:

- a) Broj divljači je promenjiva vrednost. Uz veliko angažovanje, trud i savestan rad, nikada se tačno ne može utvrditi brojno stanje divljači.
- b) Izuzev odstrela, kao mere odabiranja, svi drugi zahvati su po pravilu indirektnog dejstva.
- c) Vrhunski trofejni primerci su izuzetak, moraju se najefikasnije iskoristiti i to samo u određenom vremenskom periodu. U protivnom nastaće nepovoljni uticaji i finansijski rezultat će izostati.

Gajenje divljači se veoma razlikuje od gajenja domaćih životinja. Proizvodnja divljači bi se uslovno mogla staviti na sredini između gajenja divljači i odgajanja domaćih životinja, s obzirom da ona sadrži komponente i jednog i drugog sistema. Istina, proizvodnja divljači je specifična i čini odvojenu grupu, koja će biti posebno posmatrana zbog svojih osobenosti.

U organizovanoj proizvodnji divljači uticaj čoveka je znatan, u smislu da može uticati na nekoliko bitnih faktora u procesu reprodukcije i gajenja. Naime, jedan period svog života divljač se nalazi pod neposrednim dejstvom faktora kojima čovek utiče na razvoj i pripremu divljači za naseljavanje u lovišta. Upravo ta priprema za život u slobodnim lovištima je komponenta o kojoj treba posebno govoriti. Naime, sve druge faze mogu biti manje ili više slične,

ili čak podudarne sa nekim analognim fazama procesa kod domaćih životinja, ali faza pripreme za život i naseljavanje u lovišta je proces koji označava suštinu proizvodnje divljači. Osnovna svrha ove proizvodnje je divljač sposobna i pripremljena za naseljavanje u lovište i njegovo obogaćivanje. Zato celokupan proces proizvodnje i pojedine tehnološke faze moraju biti tome podređene, a ne samo neposredni deo priprema za život u slobodnim lovištima. Otuda se samo uslovno mogu prihvatiti prethodne napomene o sličnosti ili podudarnosti nekih faza, sa analognim fazama kod domaćih životinja. Takav postupak je najnepovoljniji i po pravilu imaće dalekosežne negativne posledice na divljač koja se priprema za naseljavanje u lovište.

S obzirom da su saznanja iz domena odabiranja životinja, fiziološke reprodukcije i ishrane razvijenija kod domaćih životinja, ne treba se toga kloniti pri proizvodnji divljači, nego stručno koristiti tamo gde je i koliko moguće. Pri tome može se koristiti i niz tehničkih rešenja, kao i pojedinih faza tehnološkog procesa. Po pravilu, samo je mali broj onih koji se direktno mogu upotrebiti. Znatno veći broj se može za svrhe gajenja divljači koristiti posle manjih ili većih prilagođavanja određenoj nameni. Da bi se mogle izvršiti izmene u projektima i procesima proizvodnje, moraju se poznavati sve specifičnosti, kako domaćih tako i divljih životinja i njihovih zahteva u odnosu na neki faktor značajan za proizvodnju.

- d) Celokupan proces proizvodnje domaćih životinja je pod stalnim direktnim uticajem čoveka - odgajivača. Njegov uticaj se ispoljava u svakoj fazi proizvodnje i na svakom faktoru koji deluje.

Kako je već poznato, uticaj odgajivača na gajenje i posebno proizvodnju divljači je neuporedivo manji i zbog toga što su životinje samo u kraćem vremenskom razdoblju pod njegovim uticajem. Gajenje i proizvodnja divljači su specifični oblici proizvodnje i cilj čoveka je da obezbedi optimalnu brojnost pojedinih populacija u odgovarajućim staništima. Zahtevi i mogućnosti delovanja čoveka da ostvari svrhu gazdovanja lovištem u mnogome zavise i od bioekoloških specifičnosti vrste, kao i dosadašnjih saznanja i mogućnosti upotrebljenih za progres fonda divljači. O tim specifičnostima biće reči kod proizvodnje po vrstama.

7.1. Osnovni načini gajenja pernate divljači

U lovstvu se primenjuju tri načina gajenja divljači i to:

- prirodno ili slobodno gajenje,
- veštačko, ili gajenje u zatvorenom (ograđenom prostoru, ili kontrolisano gajenje) i
- kombinovano ili poluveštačko gajenje (polukontrolisano)

Kod prirodnog gajenja divljač živi na slobodi, a njeno se razmnožavanje potpomaže raznim odgajivačkim merama. Ovim se načinom gajenja postižu najbolji rezultati i sa najmanjim troškovima, te je i odgajena divljač najjeftinija.

Veštačko gajenje predstavlja razmnožavanje divljači u posebno ograđenim prostorima (volijerima - gaterima), čija veličina i konstrukcija zavise od

vrste divljači i tehnologije proizvodnje. Ovaj način gajenja najveću primenu nalazi pri razmnožavanju pernate divljači (fazana, jarebica, pataka, tetreba i drugih), ali se koristi i za gajenje nekih vrsta dlakave divljači (jelena, divljih svinja, zeca, raznih krznašica). U poslednje vreme veštačko gajenje divljači zauzima sve značajnije mesto.

U kombinovanom načinu gajenja fondovi divljači u slobodnoj prirodi periodično se popunjavaju jedinkama iz veštačke proizvodnje, ili se deo divljači hvata i čuva u zimovalištima. Ponovno ispuštanje ove divljači u lovište obavlja se krajem zime, odnosno pred početak perioda razmnožavanja. U našoj zemlji kombinovani (poluveštački) način gajenja najviše se koristi za gajenje fazanske divljači.

Postoji i način gajenja divljači u ograđenim površinama (parkovsko gajenje). Za formiranje i uređenje takvih gajilišta, kao i za gajenje divljači u njima, potrebna su znatna finansijska sredstva i visok nivo stručnog rada.

Ograđena gajilišta mogu se koristiti za:

- a) aklimatizaciju (adaptaciju) novih jedinki,
- b) reaklimatizaciju,
- c) razmnožavanje,
- d) raseljavanje,
- e) lovljenje divljači

U prvom slučaju se, po pravilu, ograđuje manja površina (5 - 50 ha, u zavisnosti od vrste) i naziva aklimatizaciona ograda. Divljač se u takvim ogradama čuva nekoliko meseci, do nekoliko godina, što zavisi od vrste i načina gajenja. Proizvodnja divljači u ograđenim prostorima ima određenih prednosti nad gajenjem u slobodnim lovištima, i to:

- a) moguće je u izvesnoj fazi procesa razvića direktno delovati na divljač,
- b) mnogi faktori se nalaze pod direktnom kontrolom,
- c) praćenje proizvodnih pokazatelja je u principu moguće,
- d) odabiranje najkvalitetnijih životinja za buduće roditelje takođe je moguće,
- e) broj proizvedenog podmlatka je nesrazmerno veći nego kod populacija u prirodi

To znači da se povećava reproduktivni potencijal i to:

1. povećanjem brojnosti podmlatka (sekundarna plodnost),
2. očuvanjem podmlatka (tercijarna plodnost),
3. uticaj na povećanje brojnosti populacija je efikasniji,
4. kvalitativno unapređenje fonda divljači u lovištu moguće je obaviti brže i bolje

Da bi se zaista postigle sve ove prednosti, mora se uložiti maksimum napora, truda, rada i stručnog znanja. To je jedina garancija da će se ostvariti efikasna proizvodnja divljači. Proizvodnja divljači je veoma osetljiva. Mada na

prvi pogled može izgledati nelogično, činjenice to pokazuju. Naime, divljač, iako neuporedivo otpornija od domaćih životinja, po pravilu je u prvim trenucima života (koji različito traju kod pojedinih vrsta) vrlo osjetljiva, posebno kada se proces proizvodnje obavlja bez, ili samo sa delimičnim uticajem majke. Za uspešnu proizvodnju divljači moraju se poznavati sve biološke zakonomernosti razvoja pojedinih vrsta, njihovi zahtevi u pogledu ishrane, mikroklimatskih uslova, obezbeđenja zdravstvenog stanja, a posebno poznavanja zahteva u pogledu staništa. Organizacija procesa proizvodnje divljači mora uvažavati sva poznata dostignuća ove oblasti saznanja, kao i iskustvo koje postoji. Teškoće se javljaju s obzirom da proizvodnja nekih vrsta divljači još nije, ili je samo delimično osvojena. Otuda ima još niz nerešenih problema koji mogu doprineti neuspehu proizvodnje.

Razlike koje postoje između gajenja i proizvodnje divljači sa jedne strane i proizvodnje domaćih životinja sa druge, treba dobro upoznati iz više razloga:

- a) Da bi se izbegle nepoželjne posledice po proizvedenu divljač, jer je svrha proizvodnje različita. Proizvodnja domaćih životinja se odlikuje primenom najsavremenijih metoda, saznanja i tehnologije, u cilju postizanja što većih proizvodnih rezultata. Pri tome se obezbeđuju ne optimalni, nego ponekad i maksimalno mogući povoljni uslovi, da bi se potencijali životinja što bolje ispoljili. Svrha gajenja i proizvodnje divljači je da se dobiju jединke koje će moći opstati i reprodukovati potomstvo, u uslovima određenog staništa. Prema tome, zahtevi, ciljevi i svrha se bitno razlikuju.
- b) Za proizvodnju domaćih životinja obezbeđuju se povoljni uslovi pre svega izgradnjom odgovarajućih objekata. Izgradnja objekata, kao i ugradnja opreme, usmerena je na postizanje što veće produktivnosti rada zaposlenih i postizanje što boljih rezultata proizvodnje. Da bi se obezbedili svi zahtevi odgajivača divljači, moraju se ponekad izvesne faze proizvodnje tako podesiti da se proizvedena divljač može uspešno naseljavati u lovišta, uvažavajući ekonomičnost, ali ne po svaku cenu na štetu finalnog produkta. Divljač mora zadovoljavati zahteve potrošača. Ostvarenje tih zahteva je neuporedivo teže od onih koje imaju potrošači proizvoda domaćih životinja. Zahtevi u prvom slučaju su kompleksniji, jer se po pravilu radi o živim životinjama, koje izvestan period života treba da provedu u lovištu. Kod domaćih životinja često je cilj dobijanje finalnih produkata, pripremljenih neposredno za klanje.
- c) Nepoznavanje razlika i specifičnosti između gajenja domaćih i divljih životinja najčešće dovodi do prihvatanja i primene već postojećih tehničkih rešenja i tehnoloških faza proizvodnje, koji su usvojeni kod proizvodnji domaćih pernatih životinja.

Ograđeni prostor za razmnožavanje i raseljavanje divljači znatno je veći od prethodnih - može imati od stotinu do više stotina hektara. Ograde za gajenje i odstrel divljači koriste se uglavnom u komercijalne svrhe. Njihova veliči-

na zavisi od vrste divljači i kreće se od 150 do 1500 ha. Veće površine gube svoju osnovnu namenu (sa izuzetkom zaštitnih ograda). Primera radi, za gajenje divljih svinja ne bi smela biti ispod 300 hektara. Veće ograđene površine od preko 1000 ha imaju elemente slobodnih lovišta (Novaković V. 2003.).

7.1.1. Veštačka proizvodnja pernate divljači

Da bi se postigao kapacitet lovišta za pojedine vrste divljači uzgajivači treba da preduzimaju i druge mere i akcije kao što su: borba protiv štetočina, zimska prihrana divljači, obezbeđivanje vode, podizanje jedno i višegodišnjih remiza, odnosno poboljšanje stanišnih uslova i dr. Međutim, ima dosta negativnih prirodnih uslova koji su van domašaja moći čoveka uzgajivača, tako da nastaje šteta.

Svi ovi činiooci su naterali uzgajivača na pokušaj da direktnijim uticajem interveniše u lovištu i obezbedi što bolju reprodukciju.

7.1.1.1. Tehnologija gajenja fazana

Interesovanje za gajenje fazana izazivalo je veće angažovanje odgajivača u cilju njihovog bržeg razmnožavanja. Razlozi ovog interesovanja su dvojake prirode. Stalno rastuća potreba za ovom vrstom divljači koja je uslovljena nedostatkom do sada primarnih vrsta, kao što su zec i druge vrste, čija brojnost je u stalnom opadanju, i mogućnost da se ova vrsta divljači vrlo uspešno gaji pod neposrednim uticajem čoveka.

U zavisnosti od stepena angažovanja ljudi i mesta proizvodnje, načini gajenja fazana mogu da budu:

1. Gajenje fazana u staništu,
2. Poluprirodni način,
3. Pod neposrednim uticajem odgajivača:
 - a) manje intenzivan,
 - b) intenzivan

7.1.1.1.1. Gajenje fazana u staništu

Gajenje fazana u staništu podrazumeva da fazan ceo svoj život provede u staništu. To znači da se tokom perioda razmnožavanja, gajenja podmlatka i porasta, fazani nalaze u uslovima gde je briga čoveka na obezbeđivanju optimalnih uslova tokom čitave godine. Za stvaranje ovih uslova neophodno je da se odgajivači pridržavaju određenih principa i normativa koji su formulisani u lovnim osnovama, gde se tačno preciziraju i određuju mogućnosti za gajenje fazana. U uređivanju jednog lovišta za fazansku divljač posebna pažnja mora da se pokloni sledećim činiocima:

a) Izbor mesta za gajenje fazana

Kod izbora mesta za gajenje fazana moraju se uvažavati bioekološke karakteristike ove vrste divljači i njihov areal rasprostranjenja, odnosno granica u smislu nadmorske visine. Takođe, mesto za gajenje fazanske divljači mora da ispunjava bar minimum uslova prema bonitetu lovišta.

b) Izbor podvrste fazana

Kako na području čitave Evrope ne postoje čiste podvrste, odgajivači nemaju velike mogućnosti za izbor, izuzev u posebnim slučajevima kada su u mogućnosti da obezbede matično jato od onih odgajivača koji još uvek gaje čiste podvrste (iako je broj takvih odgajivača mali).

c) Obezbeđenje kontinuiteta ishrane

Uspeh gajenja fazana u velikoj meri zavisi od načina obezbeđivanja stalnih izvora hrane, kako tokom vegetacije tako i u periodu jeseni i zime. U ovom drugom periodu problem stalnog obezbeđenja hrane je mnogo izraženiji, s obzirom da prilike u staništu ne pružaju velike mogućnosti.

d) Zdravstvena zaštita

U normalnim uslovima, ako se preduzimaju sve mere koje su uobičajene i ako se gustina populacije drži u okvirima mogućnosti staništa, po pravilu se ne javljaju problemi u domenu zdravstvene zaštite. Ispunjenju ovog zahteva, neposredno, veoma mnogo može da doprinese zdravo matično jato.

e) Podizanje lovno - tehničkih objekata

Doprinos uspešnom gajenju fazana mogu dati i odgovarajući lovno - tehnički objekti od kojih poseban značaj imaju osmatračnice - čeke, hranilišta, hvataljke i dr. lovno - tehnički objekti.

f) Zaštita od predatora i obezbeđivanje mira

U svakom staništu, u određenom odnosu i broju žive i predatori, koji imaju uticaj na razvoj i dinamiku populacije divljači uopšte, pa prema tome i fazana. Ako se broj predatora drži pod kontrolom, neće bitnije uticati na brojnost fazana. Samo ekstremni odnosi u populaciji mogu biti činioци o kojima odgajivači moraju da vode računa. Brojnost predatora je samo jedan aspekt mira u lovištu. Postoji i niz drugih činilaca koji mogu da poremete mir, što će se negativno odraziti na razvoj populacije fazana. U ovu grupu činilaca svakako na prvo mesto treba ubrojati čoveka (krivolov), delatnosti u poljoprivredi i šumarstvu i niz drugih.

g) Obavljanje blagovremenog i stručnog odstrela fazana

U dugom vremenskom periodu bilo je prihvaćeno mišljenje da se prilikom odstrela fazanske divljači love samo mužjaci. Ovakav pristup se pokazao stručno i biološki neodrživ i sada većina organizacija odstreljuje jedinke oba pola, pri čemu se mora voditi računa da se za reproduktivnu sezonu ostavi odgovarajući odnos polova (4:1 u korist ženki) jer je to najekonomičnije. Ovaj način gajenja fazanske divljači može da da čak vrlo dobre rezultate pod uslovom da se primenjuju sve mere odgajivačkog karaktera i da se obezbede optimalni uslovi.

Zamerka ovom načinu jeste da je produktivnost fazanki relativno niska, s obzirom da broj snesenih jaja po pravilu nije veći od dvadeset i da broj odgojenih fazančića, po jednoj fazanki iznosi od 1 - 14, najčešće 4 - 5. U ovom načinu gajenja izvesni činioци koji mogu da utiču na brojnost fazana, nalaze se van pot-

punog uticaja čoveka, ili je taj uticaj vrlo mali. Među najznačajnijim je klima na koju odgajivači vrlo malo mogu da utiču, dok je njen uticaj ponekad takav da svi napori odgajivača budu umanjeni i po pravilu željeni rezultati izostaju.

7.1.1.1.2. Poluprirodni način

Ovaj način gajenja fazana može da bude organizovan tako da se jaja skupljaju u prirodnom staništu, a da se njihova inkubacija obavlja leženjem pod domaćim kvočkama ili u inkubatoru. Na ovaj način zaštititi se izvestan broj jaja. Postoji takođe mogućnost da se sakupljanje jaja obavlja po određenom postupku, te da fazanke snesu i veći broj jaja, čime će se doprineti uspešnijoj reprodukciji. Pri dobrom postupku sa jajima broj izležanih fazančića je vrlo visok, a pošto su jaja sakupljena u staništu, izleženi podmladak je vrlo vitalan i zdrav. U poređenju sa gajenjem u staništu s jedne strane, i intenzivnom proizvodnjom s druge strane, ovaj postupak eliminiše investicije za podizanje objekata za matično jato, što čini značajnu stavku u ceni. Zamerka ovom načinu gajenja se sastoji u sledećem: nedostatak matičnog jata isključuje svaku mogućnost da se planira proizvodnja, pa prema tome, nije moguće ni ugovaranje isporuke kupcima, bilo podmlatka ili odraslih fazana. Broj sakupljenih jaja je relativno mali i zavisi od načina organizovanja ovog posla, od spretnosti ljudi i od uslova u staništu.

Neujednačena dinamika sakupljanja jaja uslovljava da se proces inkubacije najčešće obavlja korišćenjem domaćih kvočk, a vrlo retko inkubatora i to, po pravilu, manjeg kapaciteta.

7.1.1.1.3. Pod neposrednim uticajem odgajivača

a) manje intenzivan način proizvodnje fazana

Moguće su dve varijante i to da postoji matično jato, ili se jaja kupuju. Inkubacija se obavlja leženjem pod domaćim kvočkama. Za ovu svrhu potrebno je da se reši nabavka, izbor i smeštaj razležanih kvočki. Nužno je da se kvočke nabavljaju iz nezaraženih jata, potpuno zdrave. Poželjno je da se biraju kokoši lakših rasa.

Neposredno pred reproduktivnu sezonu, a to je krajem marta mora se pripremiti mesto za gnezdo. Ovo mesto se nalazi pod vedrim nebom, što znači da ne postoje nikakvi objekti, izuzev što će površina gde će gnezda biti raspoređena biti ograđena i obezbeđena od mogućnosti upada štetočina. Mesta za gnezda moraju da budu udaljena od prolaza, tiha, nedaleko od ekonomskih objekata, s obzirom da donos hrane i povremena kontrola mora biti obezbeđena. Teren treba da bude potpuno očišćen od trave ili nekih useva. Na njemu se plitko prekopaju trake širine 70 cm i dužine prema broju gnezda i postavljaju sanduci sa gnezdima.

Gnezda se nalaze u kućicama - sanducima koje su od drveta, pri čemu je svaka kvočka odvojena u posebnom boksu. Kućice najčešće sadrže 5-6 gnezda, jer je to broj za laku manipulaciju prilikom postavljanja sanduka. Prednja strana svakog gnezda sastoji se od žičane mreže, koja čini vrata. Dezinfikovana i čista gnezda odnosno sanduci, kada se postave na travu ostaju na tom stal-

nom mestu sve dok traje proces inkubacije. Unutrašnjost svakog gnezda formira se od busena ledine koji se stavlja u svaku pregradu i nekim teškim predmetom napravi se udubljenje. U tako napravljeno udubljenje stavlja se malo sena i formira gnezdo. Ispred svakog gnezda potrebno je da se stavi kočić sa kanapom za koji će se kvočka vezati dok se hrani ili pije vodu. Prostor ispred kućica pospe se peskom, kako bi se omogućilo kvočkama da se u vreme odmora kupaju u pesku. Za svaku kvočku treba obezbediti posebnu hranilicu i pojilicu. Prilikom nabavke mora se imati u vidu da je potrebno obezbediti za 20 % više kvočki od broja planiranog za leženje. Razlog je što izvestan broj kvočki ne leži dobro na jajima, napušta gnezdo, lupa jaja itd. zbog čega moraju biti odstranjene. Pre nasađivanja kvočke treba 2-3 dana držati na probnom gnezdu kako bi se utvrdilo koje od njih nisu za nasađivanje. Takođe pre nasađivanja kvočke moraju da budu očišćene od ektoparazita. Nasađivanje se obavlja tako što se u svako gnezdo stavi oko 20 fazanskih jaja.

Kvočke koje se nalaze na gnezdu treba hraniti svaki drugi dan. Za vreme hranjenja one piju vodu i kupaju se u pesku. Pri hranjenju kokoši se vrlo pažljivo bez buke i galame u isto vreme i sa istim osobljem skidaju sa gnezda, vezuju kod hranilice. Za vreme dok se kvočke odmaraju odgajivač treba da pregleda jaja i gnezdo. Ukoliko ima nekih promena (razbijeno jaje) treba da se odstrani. Sedmog i četrnaestog dana inkubacije obavlja se prosvetljavanje jaja u cilju istraživanja neoplođenosti kao i zamrlih embriona. Ovakva jaja odstranjuju se iz gnezda. Za prosvetljavanje može da se koristi ovoskop ili u nedostatku električne struje, baterijska lampa. Kada je proces inkubacije okončan i počne leženje, pažnja odgajivača mora biti povećana i njegovo angažovanje usmereno na kontrolu procesa leženja. Najbolje je da se ne čeka da sva jaja budu izležena nego se izleženi fazančići koji su suvi izdvajaju, drže na toplom mestu i zatim stavljaju pod kvočku koja je prva završila proces inkubacije. Izleženi fazančići, zajedno sa kvočkom, prenose se u uzgojne kućice gde će se obaviti njihovo gajenje do potpunog osamostaljivanja.

Priprema uzgojnih kućica treba da se obavi u vreme trajanja procesa inkubacije. Uzgojne kućice stavljaju se na teren koji je ocedit i zaštićen od vetrova, najpogodnije je da to bude južna ekspozicija. Površina za uzgojne kućice biće najbolja ako je prethodne godine zasejana leguminoznim biljkama (lucerka). Za ovu svrhu ne koriste se višegodišnje livade, zato što su po pravilu, zaražene parazitom *Syngamus tracheae* (račvasti ili crveni crv), koji može da uništi do 90% podmlatka fazana.

Kućice za smeštaj kvočki sa fazančićima treba da budu postavljene sa vratima okrenutim istoku. Stavljaju se u redove na rastojanju od 10 m, a u redu oko 8 m. Razlog je da se obezbedi premeštanje kućica u toku perioda gajenja, u vidu pregona. Površina na kojoj se nalaze kućice treba da bude ograđena, zaštićena od štetočina, na uglovima ograde treba postaviti svetiljke. U toku perioda gajenja fazančića potrebno je da čuvar bude stalno prisutan i danju i noću.

Prvog dana, fazančići zajedno sa kvočkom ne puštaju se iz kućica napolje. Sledećih nekoliko dana omogućava se izlazak samo fazančićima kroz rešetkasti prednji deo kućice, u prostor koji je ograđen i nalazi se ispred kućice.

Ograđeni prostor ne dozvoljava fazančićima da se udaljavaju od kućice. Na taj način upoznaju teren, a postoji i mogućnost da zbog iznenadnog nevremena budu brzo skupljeni u kućice. U zavisnosti od vremenskih prilika ova ograda uklanja se posle 5 - 6 dana tako da se fazančićima pruža mogućnost krećanja oko kućice po volji. Kako su u prvih deset dana fazančići vrlo osetljivi, okolinu kućice treba pokositi da se ne bi pilići ujutro u rosi prehladili i dobili upalu pluća. U vreme kad fazančići napune približno mesec dana, kućica se više ne zatvara, iako oni još uvek redovno dolaze i kvočka ih sakuplja i greje. U drugom mesecu uzrasta fazančići postepeno počinju da se osamostaljuju. Ne dolaze redovno u kućicu, privikavaju se da spavaju na granama i žbunju i sa dva meseca oni su potpuno samostalni, tako da ili će sami otići u lovište, ili mogu biti blagovremeno uhvaćeni i preneti na drugo mesto. Već tokom drugog meseca, u zavisnosti od klimatskih prilika i porasta fazančića, kvočke mogu biti odnete iz kućica. Za vreme gajenja fazančića kućice treba premeštati bar svakih nedelju dana, jer se na taj način obezbeđuje nova površina i odgovarajući higijenski uslovi. Fazančići se moraju vrlo intenzivno hraniti u toku čitavog perioda njihovog gajenja.

Ovakav način gajenja fazanskog podmlatka smatra se za klasičan i ima određenih prednosti i nedostataka. Prednosti se sastoje u manjim ulaganjima, zatim proces proizvodnje može biti organizovan i tamo gde nema električne energije, što je zbog lokacije pojedinih staništa, veoma značajno. Proizvedeni podmladak je vrlo živahan, vitalan i ovakva tehnologija u potpunosti obezbeđuje podmladak za gajenje u staništima. Zamerke ovome načinu su u njegovoj ograničenosti proizvodnje. Po dosadašnjim iskustvima smatra se da je maksimalno moguće organizovati proizvodnju oko 4.000 fazančića, odnosno jaja, za šta je potrebno obezbediti oko 250 kvočki. Manipulacija većim brojem je vrlo teška i stvara značajne probleme. Sakupljanje većeg broja kokoši predstavlja stalnu opasnost od pojave zaraznih bolesti. Nepovoljne klimatske prilike, vlažno i hladno vreme, i pored brige majki, može da uzrokuje gubitke, čak i do 50 % od proizvedenih fazančića. Znatne štete i pored obezbeđenja izazovu i štetnoće, što svakako umanjuje efikasnost ovog načina proizvodnje.

Uvažavajući sve prednosti i nedostatke, kao i stanje u proizvodnji fazanske divljači, ovaj način se može preporučiti za manje proizvodne jedinice. U manjim lovačkim organizacijama ovaj način je vrlo koristan i preporučljiv. Lovci članovi se angažuju na osnovu obaveza ili dobrovoljnog rada, a od načina rada i stepena odgovornosti zavisi uspeh proizvodnje.

b) Intenzivan način proizvodnje fazana

7.1.1.1.4. Proizvodnja fazana u fazanerijama

Zahvaljujući svojoj velikoj ekološkoj plastičnosti i atraktivnosti za lov, ali i proizvodnim osobinama u veštačkoj proizvodnji, fazan je u mnogim zemljama pa i u našoj, postao lovna divljač broj 1. U Evropi postoji na hiljade uzgajališta fazana koja proizvode na milione ovih ptica, do različitog uzrasta. Naseljavanje fazana na evropskim prostorima, u periodu od Drugog svetskog rata do danas, predstavlja najveću ljudsku intervenciju u istoriji u oblasti divlje faune, od pamtiveka.

Faze u proizvodnji su:

1. Formiranje matičnog jata;
2. Matično jato, plan nošenja jaja (Opšte, posebne i zaštitne mere);
 - 2.1. Matično jato u pripremnom periodu,
 - 2.2. Matično jato u reprodukcionom periodu,
 - 2.3. Matično jato u postreprodukcionom periodu
3. Sakupljanje čuvanje i priprema jaja za nasad;
 - 3.1. Postupak sanitarne obrade jaja,
 - 3.2. Postupak sanitarne obrade inkubatora
4. Ulaganje jaja, program ulaganja, ovoskopiranje, leženje;
5. Izvaljivanje (piljenje) fazančića u valjaoniku i prenos u baterije;
6. Baterijski odgoj;
 - 6.1. Zdravstvena zaštita fazančića u baterijama
7. Kućice za odgoj;
 - 7.1. Zdravstvena zaštita fazančića u uzgojnim kućicama
8. Skupne volijere (podivljavanje);
 - 8.1. Zaštita fazančića u fazi podivljavanja
9. Ishrana i higijena;
10. Preventiva (opšte, higijenske, preventivne i zaštitne mere);
 - 10.1. Zaštita objekata-kontrola kretanja ljudi i životinja,
 - 10.2. Radnici i opšte zaštitne mere,
 - 10.3. Stalna kontrola zdravstvenog stanja,
 - 10.4. Lekovi, njihovo skladištenje i upotreba
11. Transport i prihvatanje fazančića u lovištu;
 - 11.1. Pripreme za transport fazančića,
 - 11.2. Produžena zdravstveno sanitarna zaštita fazančića u prihvatilištima

① Formiranje matičnog jata

Najvažniji preduslov za uspešnu proizvodnju fazančića u fazanerijama je dobro i zdravo matično jato. Ono može biti formirano od fazana nabavljenih od drugih proizvođača ili uhvaćenih u lovištu, ali najčešće se matično jato osniva od sopstvenog "materijala" odgajanog za te potrebe. Izboru fazana za matično jato u fazaneriji mora se posvetiti najveća pažnja. Ostavljaju se najkvalitetniji i najjači, rano izleženi fazančići, od prvih partija u proizvodnji, bez eksterijernih mana. Odabrani pilići su u zajedničkim volijerama, koje su pokrivene (ograđene kao one za nošenje). U proleće se zasejavaju "na pruge" (širine 300-400 cm) raznim poljoprivrednim kulturama (kukuruz, sirak, sunčokret, kudeljica i dr.).

Od sredine februara do početka marta pristupa se formiranju matičnog jata, odabiranjem najvitalnijih i po spoljašnjem izgledu, najboljih jedinki u određenom odnosu polova (1:7 do 1:10). Hvatanje i prenošenje ptica u volijere za nošenje koristi se i za vakcinisanje protiv kuge i kolere. Volijere moraju biti prethodno dezinfikovane,

kao i oprema u njima (hranilica, pojilica i dr.).

Matično jato se može držati u "familijama" ili skupno. U "familijama", u odvojenim volijerama, od jednog pevca i 7-10 koka dobija se nešto veća nosivost i oplodnost jaja, ali su se veće grupe (90 -120 jedinki u volijeri) pokazale praktičnijim i ekonomičnijim za veće proizvodne kapacitete, s tim da se obezbedi do 4 m² površine volijere za svakog fazana. Odnos polova u skupnom držanju je 1:10; 1:9 do 1:8 u korist ženki.

Svake godine detaljno se dezinfikuje čitava fazaneriya. Za to se upotrebljava negašeni kreč u prahu, hlorni kreč, jači rastvor hloramina ili rastvor modre galice. Asanacija se radi sa 0,3 - 0,5 kg negašenog kreča u prahu na 1m², sa dodatkom krečnog mleka, eventualno 3-5% rastvorom hlornog kreča. Nakon završetka perioda nošenja, cela površina pospe se krečom u prahu. Posle 5-7 dana ova površina se preore ili prekopa i zemljište se pripremi za novu setvu. Nakon ovoga kompletna površina se popraska 2% rastvorom masne sode (NaOH). Dezinfekcija prostorije odgajališta i kućica za odgoj radi se prskanjem 2-5% rastvorom hloramina ili 5% rastvorom krečnog mleka, sa dodatkom 5% hloramina. Ostali uređaji, kao i hranilice i pojilice, dezinfikuju se redovno sa 2-5% rastvorom hloramina.

Što se tiče ishrane matičnog jata, prema dosadašnjem iskustvu najbolje rezultate dale su smeše koje su u sebi sadržale od 18-24% proteina, a u periodu pred nošenje sa 18% proteina. Međutim, vrlo je značajno da komponente budu kvalitetne, naročito one životinjskog porekla.

Hrana za nosilje može da bude u obliku trošne smeše ili granulirana. Granule su 4 x 6 mm. Hrana počinje da se daje odmah posle unošenja matičnog jata u volijere za nošenje i njom se hrani tokom perioda nošenja. Planski obrok je 80-90 g hrane za pticu, na dan. Za 120 dana ishrane utroši se 9,60 - 10,80 kg za svaku pticu, u zavisnosti od oblika hrane. Pre početka vegetacije u volijere sa matičnim jatom dodaje se stočna hrana (stočna repa), a kasnije zelena hrana, na primer sveže pokošena detelina i slično. Osim hrane, fazani u volijeri moraju imati dovoljno čiste vode u pojilicama, kao i peska.

②. Matično jato, plan nošenja jaja (opšte i posebne zaštitne mere)

Matično jato u najvećim fazanerijama čine ptice iz prošlogodišnje reprodukcije koje su raspoređene u skupne volijere, tako da na svakih 8-10 koka dolazi po jedan petao. Pre puštanja u volijere fazani i koke se vakcinišu, a fazankama i petlovima se stavljaju tzv. "naočari", koje sprečavaju fazani međusobno kljucanje, i drugo, da ne kljucaju jaja.

U fazaneriji postoje i "rezervni" fazani (mužjaci), koji služe za zamenu, ako neki fazan iz ograde ugine, ili je lošeg zdravstvenog stanja. Rezervni petlovi se više koriste za uzgajanje fazana u matičnom, jatu kada imamo držanje u "familijama". Kod grupnog držanja fazana u matičnom jatu, preostali petlovi (ako neki ugine ili strada usled udara u stub) nadoknađuju njegov nedostatak. Ako ugine ili strada petao u "familiji", onda koke ostaju bez petla. Zbog toga se koriste ovi tzv. "rezervni" petlovi.

Koncentrat za nosilje sipa se pažljivo u hranilice. Hranjenje je svakog jutra, s tim da se u hranilicu manje zapremine sipa hrana iz vreća, koja traje oko sedam dana, i radnici moraju svakog jutra kontrolisati da se hrana ne rasipa i da hranilice funkcionišu. Hranilice se redovno dopunjuju. Voda u volijeri treba da bude uvek sveža, s tim da se svakog drugog, trećeg dana dodaje kompleks B vitamina, a po potrebi i medikamenti rastvorivi u vodi.

Nošenje jaja planira se uoči nošenja, na osnovu podataka iz prethodnih godina i to: vremena pronosnja, učestalosti nošenja i planiranog vremena prestanka skupljanja jaja (obično kraj maja do 15-og juna). Na osnovu plana nošenja, prave se planovi ulaganja jaja u inkubatore, leženja i odgoja pilića. Za ovo nam je potrebno da imamo urađen grafikon nošenja, koji se radi pre formiranja matičnog jata. Grafikon radimo na milimetarskom papiru, u koji je ucrtana Gausova kriva nosivosti i u sezoni se svakodnevno ucrtava stvarni broj snesenih jaja.

2.1. Matično jato u pripremnom periodu

U fazaneriji celo matično jato zanavlja se svake godine. U pravilu materijal za matično jato se obezbeđuje iz tekuće proizvodnje fazanerije. Za njega se koriste fazančići sa kraja prve trećine proizvodnog ciklusa. Prilikom odabira fazančića za matično jato vodi se računa da to bude iz uzgojnih partija, čije opšte zdravstveno stanje i kondicija ukazuju da se radi o dobro uzgojenim jedinkama. Tako odabrane jedinke za matično jato prebacuju se u zajedničke volijere - zimske - namenjene držanju matičnog jata u predreprodukcijom periodu. Prilikom ovog posla, odabira za matično jato, treba voditi računa da se izdvoje samo zdrave, normalnog uzrasta i dobro operjane jedinke. Zaostale u razvoju, loše operjane i na neki drugi način defektne jedinke, treba tom prilikom odstraniti.

Volijere, objekte-nadstrešnice, pojilice i hranilice, pre naseljavanja fazanima moraju biti oprane i dezinfikovane. Samo zemljište treba da je "odmorno", uzorano i zasejano kulturama koje daju sliku prirodnog ambijenta i omogućavaju dopunsku ishranu fazanima. Matično jato u celom pripremnom periodu mora da bude pod stalnom kontrolom predradnika, veterinara i upravnika fazanerije. Ishrani i vodi koja se koristi u matičnom jatu treba posvetiti po-

sebnu pažnju. Ishrana mora biti redovna, kvalitetna i svakodnevna. Treba uvek imati na umu da od kvaliteta ishrane i dovoljno vode u volijeri, u mnogome zavisi kondicija, izgled, a samim tim i zdravstveno stanje jedinki.

Fazančići za matično jato prebacuju se u volijeru za podivljavanje u uzrastu između 35-og i 40-og dana. U 14-oj nedelji uzrasta vrši se treća vakcinacija fazančića u matičnom jatu (Lasota) vakcinom u vodi za piće. Nakon vakcinisanja 21-og dana, uzima se krv od 20 do 30 jedinki i šalje na laboratorijsku pretragu radi provere stvorenog imuniteta. Tri do četiri dana, pre vakcinisanja, matičnom jatu treba dati mešavinu vitamina (AD3E plus selen ili B kompleks). Ovi vitamini daju se u vodi za piće ili u hrani. Nakon cepljenja 4-og dana (ne kasnije) daje se vakcinisanim fazančićima u vodi ili hrani, neki antibiotik širokog spektra. Vitamini i antibiotici daju se na osnovu uputstva proizvođača, odnosno kako to odredi veterinar. U slučaju pojave parazitskih oboljenja, odnosno sumnje ili stvaranja optimalnih uslova za njihov razvoj, čitavo matično jato treba tretirati antiparaziticima. O tome odlučuje veterinar fazanarije, i određuje dozu, način i broj dana tretiranja.

2.2. Matično jato u reproduktionom periodu

Početak februara, odnosno početkom marta, u zavisnosti od toga da li se radi o delu matičnog jata koje će se stimulisati veštačkim svetlom ili ne, prenose se fazani iz zimske volijere u letnje, grupne, gde će se nalaziti u čitavom reproduktionom ciklusu. Pre ovog naseljavanja letnje volijere, objekte i inventar u njima treba očistiti, oprati i dezinfikovati. Čitava površina ovih volijera treba da bude zasuta tanjim slojem peska. Prilikom hvatanja fazana u zimskim volijerama radi prenošenja u letnje, vrši se selekcija jedinki. Za reprodukciju se uzimaju jedinke normalne kondicije, normalno operjane i bez uočljivih mana. Ovom prilikom vrši se i cepljenje matičnog jata uljnom vakcinom (Pest-de), intramuskulatomnom aplikacijom. Kao i prilikom cepljenja "Lasotom", vrši se vitaminski tj. antibiotski tretman, a 21-og dana nakon vakcinacije vadi se krv, od 20 do 30 jedinki radi provere stečenog imuniteta. Kako je to propisima utvrđeno od ovako formiranog jata uzima se krv radi ispitivanja na tif.

2.3. Matično jato u postreproduktionom periodu

Krajem maja ili sredinom juna završava se ciklus nošenja i matično jato se rasformira. Po pravilu fazani iz matičnog jata se prodaju lovačkim organizacijama u čijim lovištima se naseljavaju radi lova. Samo, ukoliko se ovi fazani ne prodaju lovačkim organizacijama radi naseljavanja lovišta, prebacuju se u posebne volijere, gde sa primešanim najstarijim petlicima očekuju početak lovne sezone radi prodaje. U ovom slučaju se, nakon prenošenja u posebne volijere, cepe Lasota vakcinom u vodi.

3. Sakupljanje, čuvanje i pripremanje jaja za nasad

Posle završenih jutarnjih poslova oko hranjenja, pristupa se prepodnevnom sakupljanju jaja. Jaja se u toku dana sakupljaju u 7, 10, 13, 15, 17 i 19 sati, na taj način što se jaja sakupe prvo u ogradama-volijerima, odnosno stavljaju se ispred vrata ograde-volijere, a kada se sve volijere prođu, drugi radnik prolazi i sakuplja ta jaja u kante i kofe i nosi ih u prostoriju za jaja. Sakupljena jaja smeštaju se u posebne prostorije sa temperaturom od 10-14°C i relativnom vlažnošću od 60%. Dozvoljeno je da jaja ostanu u skladištu do sedam dana, a posle dužeg držanja procenat leženja opada. Skladište za smeštaj jaja treba da je suvo i bez direktnog uticaja sunčeve svetlosti.

Jaja se slažu u specijalne kasete, u vodoravnom položaju, ili sa širom stranom jajeta okrenutom na gore. Svako jaje nepravilnog oblika, suviše malo ili suviše veliko, odmah se odbacuje. Jaja se po pravilu ne peru, kako ne bi došlo do zatvaranja pora na ljusci. Ako se duže čuvaju, treba ih stalno okretati. Pre stavljanja jaja u inkubator neophodno je da se dezinfikuju, da bi se sa površine uništili izazivači oboljenja, koji bi mogli biti preneti u inkubator. Sva jaja sakupljena za inkubiranje, dezinfikuju se formaldehidovim parama, odnosno na m³ prostora u kojem se to radi, upotrebljava se 30 ml formaldehida (40% koncentracija) i 20 g hipermangana. Izmerena količina hipermangana raspe se u činiju i prelije potrebnom količinom formaldehida. Pare se ostave da deluju 20-30 minuta. Jaja iz skladišta slažu se u kasete, ili na kolica i kad odstoje u njima 4-5 dana, nose se u inkubator predvaljaonik, a na svaku kasetu ili kolica stavlja se datum kada su jaja uložena. Pre nego što se jaja unesu u predvaljaonike i valjaonike, neophodno je dezinfikovati prazne inkubatore (pre prvog nasađivanja jaja), kao i kasete ili kolica u koje se slažu jaja.

Posle regulisanja i kontrole inkubatora, dezinfikuje se i prostor inkubatora formaldehidovom parom. Pred dezinfekciju inkubator treba zagrejati i na m³ prostora upotrebiti 60 ml formaldehida i 40 g hipermangana. Para se ostavi da deluje 30 minuta, a zatim se inkubator dobro izvetri. U ovako pripremljene predvaljaonike i valjaonike stavljaju se kasete sa jajima.

3.1. Postupak sanitarne obrade jaja

Jaja u volijerima se sakupljaju višekratno. Razmak između jednog i drugog sakupljanja ne treba da bude veći od dva časa. Sakupljena jaja se odmah nakon sakupljanja ne odnose u prostoriju za sortiranje jaja. Postupak sortiranja se sastoji u tome da se iz jaja odbace sva ona koja su polupana, naprsila ili na neki drugi način deformisana, koja po boji ili veličini odudaraju od normalnog. Ukoliko se jaja sakupljaju nakon kiše, pa su jako zaprljana, treba ih oprati. Jaja se peru u za to specijalno instaliranom uređaju. Ukoliko se ovaj uređaj ne nabavi, onda se to obavlja ručno u posudi sa vodom. Prilikom obavljanja ovog posla treba voditi računa da se to čini pažljivo, kako se ne bi oštetio zaštitni "voštani" sloj. Ovaj sloj štiti jaja, odnosno njegov sadržaj od isparavanja i bržeg prodora patogenih mikroorganizama, pa se njegovim oštećenjem umanjuje procenat leženja, odnosno vitalnost fazančića. Odmah nakon pranja, jaja se stavljaju na promaju kako bi se što pre osušila. Tako oprana i probrana jaja

stavljaju se u kutiju ili komoru za dezinfekciju - dimljenje. Nakon dimljenja jaja se stavljaju u kasete ili kolica, skladište i pripravna su za nasadivanje. Skladište za jaja treba da bude temperirano i provetreno, odnosno da zadovoljava uslove za skladištenje jaja.

3.2. Postupak sanitarne obrade inkubatora

Inkubatori i valjaonici u kojima se obavljaju procesi inkubacije treba pre svake sezone da se operu, očiste i da se njihova unutrašnjost totalno dezinfikuju. U toku samog procesa inkubacije, a nakon vađenja jaja, odnosno završetka leženja svake partije, inkubatori se peru, čiste i dezinfikuju. Za izvršavanje ovih poslova odgovoran je veterinar, odnosno upravnik fazanerije.

4. Ulaganje jaja, program ulaganja, ovoskopiranje, leženje

Radi racionalnog korišćenja svih faza leženja i uzgoja pilića, jaja se ne ulažu u inkubator odjednom, odnosno ne mogu sva jaja biti istog datuma, već prema utvrđenom programu. Programom ulaganja jaja u inkubator u prvom

redu vodi se računa o kapacitetu valjaonika i toplih baterija, ali i o ukupnoj količini raspoloživih jaja. Tako se formiraju "partije" ulaganja. Ovoskopiranje jaja radi se nakon šest dana po stavljanju u predvaljaonike. Sve kasete sa istim datumom i starosti od šest dana, vade se iz predvaljaonika i ostavljaju u zamračenoj prostoriji. Tu postoji lampa sa ručicom i njom se, sa donje strane

kasete, prosvetljavaju jaja, čime se ustanovljava da li u jajetu postoji zametak ili ne. Sva neoplođena jaja odmah se odstranjuju iz kasete. Procenat neoplođenih jaja različit je u toku perioda nošenja i uglavnom je od 10-17%. U nekim fazanerijama praktikuje se i drugo ovoskopiranje (obično posle 14 dana) da bi se odbacila jaja gde je iz različitih razloga zametak zamro. U velikim fazanerijama ovo ovoskopiranje se ne obavlja.

Na svakoj kaseti ili kolicima je naznačen datum kada su uložena jaja, kada treba da se ovoskopiraju i kasnije da se prenose iz inkubatora u valjaonike. Normalna temperatura u predvaljaoniku je 38°C, a vlažnost vazduha 82-84% za stari tip, a za novi 78-80%. Temperatura u prostoriji u kojoj je predvaljaonik treba da bude 22-24°C, a vlažnost vazduha u prostoriji 65%. Relativna vlažnost vazduha u valjaoniku je 86-88%. Prilikom unošenja pilića u baterije temperatura vazduha je 35°C, s tim da se smanjuje što su fazančići stariji (za svaki dan uzrasta smanjuje se temperatura za 1°C). Ventilacija u prostoriji je danonoćna.

Proizvodnja predvaljaonika i valjaonika je "Viktorija" iz Italije.

5. Izvaljivanje (piljenje) fazančića u valjaoniku i prenos u baterije

Jaja koja su bila 21 dan u inkubatoru (predvaljaoniku) prenose se u valjaonike i tu provode još četiri dana. Za to vreme se pilići izlegu i normalno

osuše. Posle 25 dana pilići su sposobni za prenos u baterije koje se uključuju 4-5 sati pre nego što se unesu pilići, da bi se normalno zagrejale. Temperatura u valjaoniku je 38°C, a vlažnost vazduha (relativna) je 86-88%.

6. Baterijski odgoj

Posle izvaljivanja pilića detaljno se dezinfikuje kasete ili kolica i valjaonik, kao i prostorija, da bi valjaonik bio spreman za sledeću turu.

Na svakoj bateriji upisuje se datum unošenja pilića, broj unetih pilića, broj uginulih pilića, datum iznošenja pilića kao i broj iznetih pilića u kućice. Za svaku "partiju" fazančića se ispisuju ti podaci. Temperatura u prostoriji sa baterijama je konstantno 35°C. U prostoriji su u isto vreme uključeni i grejači i ventilatori koji ubacuju svež vazduh. Pilići se hrane tako što se svakodnevno

stavlja hrana u valovčice na rubovima baterija. Uz hranu obavezno se stavlja i mleveni mermer, nužan za varenje. Svakodnevno se čisti baterija (čišćenje izmeta), ispiraju valovčici za vodu i sipa se (ujutro i posle podne) sveža voda, pere, odnosno riba čitava prostorija, sakupljaju se eventualno ispali fazančići iz baterija, kao i uginuli pilići. Sve partije fazančića tu ostaju do 15. dana, kada se prebacuju u kućice. Hrana za fazančiće je koncentrovana brašnasta smeša tzv. "starter" ili F1 sa 28% proteina. U jedan sprat tople baterije, površine od 1,33 m², obično se stavlja od 120-150 pilića, ili od 2,60 m² oko 200 pilića.

6.1. Zdravstvena zaštita fazančića u baterijama

Pre naseljavanja toplih baterija fazančićima, baterije moraju biti oprane, dezinfikovane i zagrejane na potrebnu temperaturu. Prostorije u koje su smeštene baterije moraju biti očišćene, oribane i okrečene pre početka svake proizvodne sezone. Mora se proveriti da temperatura i provetravanje ovih prostorija zadovoljavaju uslove odgoja fazančića. Veliku pažnju treba posvetiti higijeni baterija, ishrani i pojenju fazančića. Najveći deo problema koji prate ovu fazu uzgoja dolazi od prekomerne vlage, zaprljane vode i loših higijenskih uslova u baterijama i celoj hali.

Kritični period uzgoja nastupa četvrtog dana nakon leženja. Zato je potrebno već drugog dana nakon unošenja fazančića u baterije davati u vodu preventivnu dozu nekog antibiotika širokog spektra dejstva. Na ovaj način će se preduprediti oboljenja u momentu kritične faze razvoja organizma fazančića. Posle ovog tretmana antibioticima negde 8-og dana treba fazančićima preko vode za piće dati vitaminski kompleks, kako bi ih pripremili za prvu vakcinaciju.

Baterije treba čistiti svakog dana. Zamena podne rešetke se vrši dva puta u toku jedne faze uzgoja. Povišena vlaga u prostoriji pogoduje razvoju štetnih mikroorganizama. Zato je nužno, posle svakog ribanja, dobro obrisati pod da ostane što manje vode na podnim površinama. Nakon svakog ciklusa odgoja fazančića, svake ture, baterije se moraju prati i dezinfikovati.

7) Kućice za odgoj

Posle dve nedelje provedene u baterijama, fazančići se prenose u kućice za odgoj. One su zidane od cigala i u njima postoji ispust iz dva dela, a u oba ova dela postavljaju se hranilice i pojilice. U prvom delu je pesak, a u drugom je trava. Prvi deo je natkriven, odnosno postoji nadstrešnica, drugi je bez nadstrešnice, a ograđen je žicom i svaka kućica spreda ima vrata koja služe za komuniciranje radnika prilikom hranjenja pilića i regulisanja protoka vode u pojilicama, a sa druge strane su otvori za puštanje fazančića iz kućica u deo sa nadstrešnicom. Iz dela sa nadstrešnicom pilići se puštaju tako što se podigne žica i fazančići idu u treći deo, bez nadstrešnice, gde se nalazi nepokošena trava.

Pre nego što se fazančići prenesu iz baterija u kućice, pripremi se kućica za prihvatanje fazančića. U svim kućicama se razastire sveži pesak, kompletno se pregleda instalacija za struju, postavljaju se hranilice i pojilice, a takođe se postavljaju i plinske boce sa grejačima. Grejači u kućici uključuju se nekoliko sati pre nego što se donesu fazančići. Sam prenos pilića iz baterije u kućicu je ujutro i to u korpama. U svaku korpu stavi se 50 pilića. U svaku kućicu se donese 500 pilića. Pre donošenja fazančića u kućice, u hranilice se stavi koncentrovana hrana za fazančiće, a takođe se pusti voda u pojilice. U kućicama za odgoj fazančići provode još 3-4 nedelje, tako da se u starosti od 5-6 nedelja fazančići isporučuju lovačkim organizacijama koje ih prihvataju u prihvatilišta.

7.1. Zdravstvena zaštita fazančića u uzgojnim kućicama

Nakon 14 dana završava se prva faza uzgoja fazančića u toplim baterijama. Fazančići se 14-og dana prenose iz toplih baterija u uzgojne kućice. Pre naseljavanja ukupna površina uzgojnih kućica se posipa sitnim peskom, a preko peska se razastre hidratni kreč, dok se pojilice i hranilice moraju oprati i dezinfikovati.

Fazančići se iz baterija u uzgojne kućice prenose u specijalnim korpama. Pre nego što se ispuste u uzgojne kućice, fazančići se vakcinišu. To se radi na tako što se po fazančićima u korpama raspršuje vakcina u vidu vodene suspenzije. Četvrtog dana nakon vakcinacije, fazančićima se daju antibiotici širokog spektra dejstva. Sledeća vakcinacija je kada fazančići navrše 30 dana. Vakcinacija se obavlja "Lasotom" rastvorenim u vodi za piće. Posude za vodu mo-

raju biti čiste, bez ostatka dezinficiensa, a voda hladna i čista. Pre i posle ovog vakcinisanja obavlja se vitaminsko-antibiotski tretman.

Nakon svakog pražnjenja uzgojnih kućica, vrši se čišćenje izmeta i same kućice, tako što se izmet sa tanjim slojem peska izbacuje napolje. Predvorje i ispušt se rotofreziraju. Pojilice i hranilice se detaljno čiste i peru. Nakon toga se u kućice i u predvorje ubacuje tanji sloj peska (4-5 cm), a preko peska stavlja se tanak sloj hidratnog kreča. Ovako očišćene i obrađene kućice su spremne za novo naseljavanje fazančića. U toku jedne proizvodne sezone kućice primaju 2-3 partije fazančića. Ovakva učestalost naseljavanja dovodi do "zamaranja" objekta. Zato se preporučuje da, nakon svake proizvodne sezone, objekte treba pustiti da se odmire najmanje 6 meseci (ne koristiti ih za druge namene). Po završetku uzgoja, na kraju sezone, iz kućica i iz predvorja izbacuje se pesak, debljine sloja od 10 cm, a sam ispušt se dublje uzore ili rotofrezira. Nakon toga se vrši dezinfekcija celog objekta i tla. Početkom naredne godine, pre naseljavanja u kućice i predvorje, unosi se nov, nezagađen pesak sloja od 10 cm, a u ispušt sloj debljine oko 1 cm.

U slučaju da do bolesti ili zaraze ipak dođe, treba fazančiće lečiti u zavisnosti od oboljenja, lekovima i na način koji utvrdi veterinar.

⑧. Skupne volijere (podivljavanje)

Posle 3-4 nedelje provedene u kućicama, fazančići se prenose u specijalno ograđena mesta-volijere, koje služe za "podivljavanje". Mesta za "podivljavanje" su ograđena žicom, visine 1,8-2 m, a u tom delu je prethodno pose-

jan kukuruz, kudelj, suncokret i dr. U ovom delu napravljene su nadstrešnice i tu se fazančići hrane i poje. Takođe, u ovom delu sagrađeni su, odnosno napravljeni od žice, tzv. "levkovi" za hvatanje fazančića. U ovakva prihvatilišta, nakon starosti od osam nedelja, pilići se hvataju i odnose u lovišta. Ova faza uzgoja često se ostvaruje u samom lovištu. Naime, većina lovišta preuzima iz

fazanerija fazančiće starosti 5-6 nedelja i zatim ih drži u specijalno pripremljenim prihvatilištima u samom lovištu.

⑧.1. Zaštita fazančića u fazi podivljavanja

Proces podivljavanja fazančića obavlja se u adaptacionim volijerama. Ove volijere su u toku godine najmanje 6 meseci naseljene fazančićima. Zato je potrebno, nakon pražnjenja ovih objekata, da se slobodne površine uzoru, nadstrešnice očiste, a pojilice i hranilice dobro operu i očiste. Nakon toga treba sve dezinfikovati. Kad se zemljište isunča i preko zime izmrzne, treba ga rotofrezirati i zasejati poljoprivrednim kulturama koje će fazančićima dati pogodnost prirodnog ambijenta i dopunsku ishranu. Ukoliko sve mere dosledno primenimo, možemo biti sigurni da smo dosta učinili u smislu sprečavanja pojave bolesti u ovim volijerama. No i pored toga, ovde je moguća pojava para-

zitskih oboljenja, posebno u godinama kada se uzgoj u volijerama poklopi sa kišnim periodom. Najopasniji parazit sa kojim je borba delikatna i teška je "singamus-crveni crv". Danas postoje preparati koji se fazančićima daju u vodi ili u hrani, za prevenciju ili sprečavanje razvoja ovog parazita. Fazančići namenjeni prodaji lovačkim organizacijama u ovim adaptacionim volijerama provode obično 12-14 dana. Kako razvojni ciklus signamusa traje 12 dana, to znači da fazančići ispušteni u prihvatilište jače simptome zaraze pokazuju tek 12-og dana. Zato se preporučuje da se fazančićima u uzrastu oko 8 dana, počne sa tretiranjem hrane, u koju je primešan antiparazitik. Tretman, ukoliko se radi sa panacurom, traje 4-5 dana.

Kada se ovo uradi, sigurno je da se izbeglo novo zagađivanje adaptacione volijere, odnosno da su fazančići koje su kupile lovačke organizacije oslobođeni od eventualne zaraze ovim parazitom. Na ovaj način će se izbeći pojava crvenog crva u prihvatilištima lovačkih organizacija i moguće komplikacije koje u daljem uzgoju fazančića i odnosu proizvođača sa lovačkim organizacijama.

9. Ishrana i higijena

Za hranjenje matičnog jata, kao što je već navedeno, koristi se specijalna smeša koncentrata, odnosno koncentrata za fazanske nosilje, koji u sebi sadrži od 18-24% proteina, dok se za fazančiće u prvih 15 dana koristi koncentrat F1 sa 28% proteina, a kasnije smeša F2 sa manjim sadržajem proteina (najčešće 24%).

Fazančićima se vakcina daje u vodi ili se vrši cepljenje. Vitamini i drugi aditivi obično se daju u hrani i vodi.

Inkubatori (predvaljaonici) koji se koriste u fazaneriji su:

većeg kapaciteta:

- a) u koje stane 35.280 jaja;
- b) u koje stane 24.048 jaja;

manjeg kapaciteta:

- a) u koje stane 7.396 jaja;
- b) u koje stane 5.548 jaja.

Vreme koje jaja provedu u njima (predvaljaonik) je 21 dan, a zatim se prenose u valjaonike. Valjaonici su kapaciteta 4.410 jaja (veći) i 1.848 (manji), a jaja u njima ostaju još četiri dana do potpunog izleganja i sušenja fazančića, odakle se prenose u baterije.

Kod predvaljaonika postoje automatski ventili: dva za temperaturu, jedan za smanjenje vode i jedan za vlagu.

10. Preventiva (opšte, higijenske, preventivne i zaštitne mere)

Radi sprovođenja preventivnih mera u fazaneriji se svake godine obezbeđuju najosnovniji preduslovi, da ne bi došlo do pojave oboljenja, a to su:

- na ulazu u fazaneriju i u sve objekte gde se odvija proizvodnja, postavljaju se dezbarijere (natopljene rastvorom od 2-3% natrijum hidroksida);

- obezbeđuje se svim radnicima adekvatna odeća i obuća, koja služi samo za obavljanje poslova u fazaneriji;
- svakodnevno se prilikom obavljanja ostalih poslova (hranjenje, prikupljanje jaja) sakupljaju eventualno uginuli fazani i to se evidentira u posebnu knjigu, takođe veterinar utvrđuje uzroke uginuća, a leševi se neškodljivo uklanjaju (zakopavanjem ili spaljivanjem);
- redovno praćenje ponašanja fazana u volijerama, prati se i spoljašnji izgled, odnosno da li su pojedine jединke nakostrešene, imaju li proliv, uzimaju li hranu i drugo, odnosno takve jединke se odstranjuju iz matičnog jata;
- hrana se čuva na suvom i hladnom mestu i
- redovna kontrola svih koji dolaze u fazaneriju i obavezno prelaženje kroz dezbarijere.

10.1. Zaštita objekata - kontrola kretanja ljudi i životinja

Kontrola kretanja ljudi i životinja biće moguća samo ako se na odgovarajući način izvrši ograđivanje fazanerije, tako da se omogući efikasna kontrola kretanja, u prvom redu ljudi, a gde je to moguće i životinja. To znači, da treba ograditi kompleks fazanerije i sav unutrašnji transport usmeriti na dve kapije, koje se mogu zatvarati i na kojima se nalaze dezbarijere, za ljude i vozila. Na ovaj način bi se značajno poboljšala zdravstvena zaštita, ali i sigurnost objekta. Način ulaska i izlaska ljudi i vozila u fazaneriju, regulisaće se posebnim režimom koji će propisati veterinar, na osnovu pozitivnih zakonskih propisa koji regulišu ovu materiju.

10.2. Radnici i opšte zaštitne mere

Radnici koji rade u fazaneriji (stalni i sezonski) stanuju uglavnom u naselju. Manje više svi imaju domaću živinu. Zbog toga, treba obezbediti stalan uvid u zdravstveno stanje živine u njihovim domaćinstvima i obavljati redovnu prevenciju i zaštitu.

Za sve radnike koji rade u fazaneriji treba obezbediti radne mantile i gumenu obuću (čizme ili cipele). Ovi mantili i obuća moraju biti uskladišteni u fazaneriji, a radnici ih obavezno koriste na svojim radnim mestima. Radnu odeću i obuću zabranjeno je iznositi iz kruga fazanerije. Prilikom dolaska radnika na posao i odlaska sa posla, obavezan je prelaz preko dezbarijera i pranje ruku toplom vodom i sapunom.

Za sprovođenje ovih mera odgovoran je veterinar fazanerije.

10.3. Stalna kontrola zdravstvenog stanja

Predradnici pojedinih faza uzgoja i veterinar obilaze jednom dnevno uzgojne objekte i neposrednom opservacijom zaključuju o opštem i zdravstvenom stanju jedinki u uzgoju. Tom prilikom organizuju sakupljanje leševa čija brojnost, a potom patoanatomska pretraga, daju određene parametre za ocenu zdravstvenog stanja. Poslovi patoanatomske pretrage i zaključci o trenutnom stanju jedinki u fazaneriji, posao su veterinara.

U normalnim situacijama leševi se sakupljaju svako jutro i večer, stavljaju se u papirne vreće na koje se ispišu datum i mesto odakle potiču. Vreće se odnose kod krematorijuma i stavljaju u za te svrhe postavljen kontejner. Kada ih pregleda veterinar odlažu se na roštilj krematorijuma i spaljuju. Ukoliko, uzrok oboljenja nije jasan, leševe treba slati na laboratorijsku pretragu u Veterinarski institut ili fakultet koji imaju opremu i stručne ljude za kvalitetnu analizu. Jednom svakog meseca, jednodnevno sakupljeni leševi, bez obzira na trenutno zdravstveno stanje, šalju se na laboratorijsku pretragu, radi sondaže ukupnog zdravstvenog stanja.

O svakodnevnom uginućima, broju, polu i mestu, predradnici sačinjavaju izveštaj i dostavljaju ga veterinaru radi evidentiranja. Za realizaciju svih ovih poslova odgovoran je veterinar fazanerije.

10.4. Lekovi, njihovo skladištenje i upotreba

U fazaneriji se nabavljaju, čuvaju i koriste lekovi na osnovu uputstva veterinara, angažovanja veterinarske institucije i veterinarske inspekcije. Nabavljeni lekovi se skladište i čuvaju u apoteci fazanerije, na osnovu uputstva o njihovom skladištenju i čuvanju.

11. Transport i prihvatanje fazančića u lovištu

11.1. Pripreme za transport fazančića

Uspešnost transporta fazančića u mnogome zavisi od ambalaže. Do sada se koristila drvena ambalaža za jednokratnu upotrebu. Sa aspekta preventivne i zdravstvene zaštite, ova ambalaža je najbolja. Normalno, pod uslovom da bude urađena kako treba. Prilikom pakovanja fazančića u ambalažu, treba voditi računa o brojnosti i ne treba ih pretrpati. U jednu gajbu ne treba stavljati više od 4 odrasla fazana, 8 fazana uzrasta tri meseca, 12 fazančića uzrasta 7-8 nedelja i 14 fazančića uzrasta 5-6 nedelja (u standardne drvene gajbe dimenzija 60 x 40 x 20 cm).

Kod pakovanja gajbi u vozila moraju bar dve strane gajbe da budu udaljene od susednih ili stranica vozila, najmanje 10 cm (kod kartonskih kutija koje se ne preporučuju ovo rastojanje treba da bude 20 cm). Po visini kada se slažu u vozila, ne treba da bude više od 8 gajbi. Fazančiće ne treba transportovati kada je temperatura veća od 25°C. Kada su fazančići već utovareni, a u međuvremenu temperatura pređe napred navedenu kritičnu granicu, vozilo ne treba zaustavljati u kretanju do mesta istovara. Kada se fazani dovezu na odredište, vozilo treba što pre istovratiti. Gajbe se slažu u hladovinu ili pod nadstrešnicu, ukoliko pada kiša. Tek kada se završi istovar svih gajbi iz vozila, fazančići se u gajbama unose u prihvatilišta i polako ispuštaju.

Kod hvatanja fazančića mora se voditi računa da se taj posao pažljivo obavi. Ako se tako ne učini, dolazi do povrede fazančića (kontuzija grudnog koša, loma ekstremiteta) što izaziva obogaljenost i povećan broj uginuća.

Jedan od sigurnijih indikatora ukupnog zdravstvenog stanja, odnosno boniteta uzgoja je ujednačenost jedinki po uzrastu. Ukoliko je ova ujednačenost veća to je znak da je uzgoj bio kvalitetniji. Kada iz ma kojih razloga posto-

ji veća diferencijacija fazančića po uzrastu, tada prilikom hvatanja za utovar najsitnije fazančice ne treba uzimati. Ovi sitniji fazančići, kada dođu u prihvatilište lovačkih organizacija, na terenu i kasnije, kada se razidu po lovištu, teško preživljavaju. Za transport u lovištu ne smeju se hvatati i isporučivati fazančići (kada se radi o uzrastu od 5-6 nedelja) koji pre isporuke nisu proveli najmanje 4 dana u ispustu, svih 24 časa dnevno.

Svaki transport fazančića, bez obzira na odredište, mora da prati veterinarska potvrda - pasoš, koji sadrži osnovne podatke o zdravstvenom stanju i zaštićenosti fazančića.

11.2. Produžena zdravstveno sanitarna zaštita fazančića u prihvatilištima

U prihvatilišta se naseljavaju fazančići uzrasta 5-6 i 7-8 nedelja starosti. Ovi fazančići su imunizirani od zaraze kuge peradi do 14-te nedelje starosti, ako je posao vakcinacije obavljen kako treba. Praktično, ukoliko je prihvatilište urađeno kvalitetno i obavljeni svi poslovi, zapat fazančića je dovoljno zdravstveno zaštićen.

Najčešće oboljenje koje se javlja (kada se za to steknu klimatski uslovi) je parazitno oboljenje singamus, posebno u slučajevima kada se prihvatilište više godina nalazi na jednom mestu i lokacijama koje odgovaraju razvoju crvenog crva. Ukoliko dođe do pojave zaraze ili pogoršanja vremenske situacije koja ukazuje na mogućnost pojave određenih zaraznih oboljenja, treba preventivno delovati. Delovane utvrđuje veterinar, pod čijom zdravstvenom kontrolom se nalazi prihvatilište.

Prema odredbama komercijalnog ugovora koji proizvođač sklapa sa kupcima fazančića ili kooperantima kojima fazančice daje u kooperaciju, obavezno je da organizacija koja je preuzela fazančice o eventualnim uginućima, za koje se sumnja na bolesti, obavesti telegramom, a sve uginule jedinke sačuva do dolaska predstavnika prodavca ili ovlašćene veterinarske organizacije. Na licu mesta se utvrđuju simptomi bolesti (ako su jasno izraženi) postavlja dijagnoza i propisuje primena određenih medikamenata. Uzorci uginulih jedinki šalju se na pretragu ovlašćenoj veterinarskoj instituciji.

7.1.1.2. Tehnologija gajenja divljih pataka

U zavisnosti od planiranog obima proizvodnje podmlatka divljih pataka zavisi da li treba preporučiti uzgajivaču da formira vlastito matično jato, ili da se snabdeva jajima i podmlatkom od drugih proizvođača. Naime, formiranje matičnog jata povlači za sobom i znatno veće - obimnije kompletiranje opreme i ljudstva, što se isplati jedino pod uslovom da se radi sa znatno većim brojem. Da li će formirati matično jato ili ne, najbolje je odluku prepustiti svakom uzgajivaču.

7.1.1.2.1. Formiranje matičnog jata

Kako postoji već znatan broj odgajivača koji duže vreme rade na uzgoju divljih pataka, poznato je da početni rad na formiranju matičnog jata tj. izboru

ptica, može da se obavi na više načina. Najjednostavniji način je da se od nekog postojećeg odgajivača kupi priplodni materijal. U tom slučaju, ako se zna iz kakvog matičnog jata potiče, može se sa određenom dozom sigurnosti računati na adekvatne proizvodne rezultate. Drugi način je da se sakupljanjem jaja iz prirodnih staništa i inkubacijom, dobije podmladak za formiranje matičnog jata. Ovaj put je znatno duži (vremenski) i traži dosta rada dok se ne postigne konačni cilj.

Bez obzira na koji način je dobijen podmladak za matično jato, formiranju se pristupa krajem godine, u zavisnosti od vremenskih prilika. Prilikom formiranja jata poželjno je obaviti individualni pregled svake ptice, pa s obzirom na trenutno stanje i proceniti njenu podobnost kao proizvodnog grla. U dosadašnjem radu praktikovani odnos polova od 1:4. dao je relativno

dobre rezultate. Koliko je poznato, odgajivači do sada nisu obavljali posebna ispitivanja u smislu kako i koliko pojedini odnosi polova imaju uticaja na ispoljavanje proizvodnih osobina. Dok se to detaljno ne ispita, najbolje je ostati kod ovakvog proizvodnog odnosa polova. Odabrane ptice se posebno odvojene smeštaju u boksove. Po pravilu nekih teškoća oko privikavanja na zajednički život tako formirane familije nema. Veoma brzo se prilagode i nastave tako da žive. Odnos površine boksa i broja ptica takođe nije posebno ispitivan. U dosadašnjem radu praktikovan je približan odnos od oko 3-5m² za jednu pticu. Na takvoj raspoloživoj površini dobijeni su u proizvodnji zadovoljavajući rezultati.

U okviru priprema za nastupajuću sezonu reprodukcije početkom januara, pristupa se postepenom uvođenju u obrok smeše hrane koja po svome sastavu može biti različita, ali sa sadržajem od oko 25 % proteina.

Za matično jato divljih pataka držanih u uslovima direktno zavisnim od spoljne sredine, ne može se precizirati datum početka nosivosti. Svakako da zavisi od delovanja faktora spoljne sredine i mnogo varira u intervalu od skoro mesec i po dana. Naime, prvo jaje se može očekivati od polovine februara sve do kraja marta. Sezону nosivosti uzgajivač može da prekine kada smatra da je dnevna proizvodnja toliko mala da se više ne isplati držati odvojeno familije. Po pravilu taj period je u drugoj polovini juna.

Ako se želi u da formiranom matičnom jatu bude kontrole proizvodnih osobina, potrebno je pristupiti obeležavanju boksova (familija) i u toku nosivosti pratiti proizvodne sposobnosti svake familije. U ovakvom načinu držanja ne može se obavljati individualna kontrola, već samo kontrola proizvodnih osobina familija. Na osnovu rezultata koji se dobiju praćenjem u toku sezone, odgajivač je u mogućnosti da po prestanku nosivosti izvrši detaljno odabiranje familija koje mu, kao najproduktivnije, odgovaraju. Kakav će biti kriterijum kod toga odabiranja zavisi od nivoa proizvodnih osobina matičnog jata, kao i od želje, odnosno brzine kojom odgajivač teži postavljenom cilju.

Da bi se sačuvala visoka biološka vrednost jaja divljih pataka, potrebno je da se sakupljaju dva do četiri puta u toku dana. Jaja se čuvaju u hladnoj i tamnoj prostoriji sve do prodaje ili ulaganja u inkubator. Iskustvo ukazuje da su jaja čuvana duže od 10 dana već pokazivala znake smanjene životne sposobnosti embriona, što se odražavalo na rezultate dobijenog podmlatka.

Nakon okončavanja sezone nosivosti i odabiranja matičnog jata prema usvojenim kriterijumima, deo koji se izlučuje iz daljeg priploda, po pravilu se priključi delu podmlatka koji se obučava na nekom veštačkom jezeru ili bilo kakvoj drugoj vodenoj površini i može se u toku lovne sezone odstreliti. Deo matičnog jata koji je odabran i ostavljen za dalji priplod takođe može da se priključi već formiranoj grupi na nekoj vodenoj površini i da zajedno provedu vreme do početka lovne sezone. Tada treba da se obavi izdvajanje ovih ptica, kako u toku lova ne bi bile odstreljene, što iziskuje vreme i trud. Drugi način je da se odabrane ptice drže posebno u zajedničkoj volijeri. Pri tome treba obezbediti da divlje patke imaju na raspolaganju makar i minimalne površine vode za kupanje i plivanje u kanalima ili bazenima. U protivnom dešava se da dođe do oboljenja nogu.

Redovno održavanje higijene i čišćenje svih prostorija, kao i zdrav i otporan priplodni materijal, garancija su da u toku gajenja odgajivač neće biti suočen sa znatnijim problemima iz oblasti zdravstvene zaštite. U gajenju divljih pataka, koje primenjuju odgajivači, nije uobičajeno da se posebno vrše bilo kakva tretiranja. Divlje patke su veoma otporne ptice i masovnih pojava oboljenja koja bi zahvatila celo jato i bila katastrofalna za proizvodnju, nisu registrovana. Na ovaj način proizvođač obezbeđuje siguran izvor jaja za inkubiranje i reprodukciju.

Manje intenzivan način je da se od podmlatka koji ostane nakon okončanja sezone lova, zadrži izvestan broj koji se u toku zimskog perioda drži u volijeri. U rano proleće divlje patke se puste na vodenu površinu gde su i bile, prihranjuju se, a početkom sezone parenja izdvajaju se u parove, a potom počinju da nose jaja. Za ovo je potrebna pomoć čoveka u vidu pravljenja za-

klona, u kojima će patke formirati gnezda. Na ovaj način može se u priličnoj meri uticati na povećanje brojnosti populacije. Jaja se mogu skupljati iz gnezda i inkubirati u inkubatorima, ili se ostavljaju da ih same patke leženjem inkubiraju. Prednost ovog načina je da je on jeftiniji, jer nisu potrebne investicije za boksove u koje se smeštaju familije. No on nije tako siguran kao prethodni način, jer je neizvesniji u pogledu produkcije i očuvanja i zavisi od nekoliko činilaca. Potrebno je obezbediti čist teren od grabljivica i stalni nadzor ljudstva tokom reprodukcije, kako bi se blagovremeno pomoglo u slučaju izuzetno nepovoljnih okolnosti. Kontrola proizvodnih osobina ovde je znatno otežana. Izleženi podmladak se od samog početka privikava na uslove staništa, što je veoma povoljno i poželjno.

7.1.1.2.2. Proces od nasadivanja jaja do leženja divljih pačica

Inkubatori za inkubiranje jaja divljih pataka su tako konstruktivno rešeni da se u jednoj kompaktnoj celini nalaze dva dela, od kojih jedan služi za nasadivanje, a drugi, niži deo, za leženje. Zbog toga se ceo proces oko inkubacije jaja divljih pataka obavlja i okončan u prostoriji za nasadivanje. Proces nasadivanja i sam tok inkubacije kod divljih pataka ima i svojih određenih specifičnosti. Bitno je napomenuti da su te specifičnosti takve prirode, da se dobrom organizacijom rada i sprovođenja svih potrebnih mera, može obezbediti da se proizvodnja podmlatka i inkubacija mogu odvijati paralelno za fazane i za divlje patke (što nije preporučljivo). Idealno je, ako se može, da ove proizvodnje budu potpuno odvojene. U tom slučaju je moguće sa manje truda organizovati proizvodnju.

7.1.1.2.3. Uslovi inkubacije i organizacija rada

Na početku je bitno upozoriti da je priprema inkubatora za nasadivanje jaja divljih pataka vremenski znatno ranije od pripreme inkubatora za fazanska jaja, jer se nasadivanje planira kasnije, s obzirom da divlje patke počinju sezonu nosivosti jaja u proseku za 20-25 dana pre fazanki. Priprema inkubatora za nasadivanje pačijih jaja treba da usledi za toliko vremena ranije. Kada se pripreme inkubatori, prostorija i sav potreban inventar za nastupajuću sezonu, može se spokojno očekivati nasadivanje prvog turnusa jaja. Nasadivanje se obavlja u samo 1/3 od ukupnog kapaciteta. Ovo je uslovljeno spomenutim prednostima i prostorom u delu za leženje, koji može da prihvati svega 1/3 od ukupnog kapaciteta dela za nasadivanje.

Kada su jaja pripremljena za nasadivanje, poređaju se oštrim vrhom prema dole u odgovarajuće kasete, koje imaju veća rastojanja u odnosu na kasete za fazanska jaja, zbog veličine jajeta. Kod narudžbine inkubatora o ovome se mora voditi računa.

Jaja uložena u inkubator svakodnevno se u toku prepodneva, najbolje između 10 i 12 časova, iznose iz inkubatora, poređaju po podu prostorije u kojoj su inkubatori i potom se poliju vodom pomoću kante sa ružom. Nakon ovoga postupka koji od iznošenja kasete sa jajima do završetka polivanja prosečno traje 20 minuta, kasete se stavljaju u inkubator na svoja mesta. Pri ovome je važno voditi računa da se prve iznete kasete iz inkubatora prve i vrate. Danas postoje savremeni inkubatori (predvaljaonici i valjaonici) sa ugrađenom automatikom i regulacijom relativne vlage u inkubatoru, temperature, prozračnosti - količine kiseonika i dr. Posle stavljanja kasete na njihovo mesto, ukoliko zaposleno lice uredno kontroliše higrometar za vlažnost, primetiće da pokazuje povećanu vlažnost za 10-15%. Međutim, to je normalna pojava s obzirom da je u inkubator odjednom uneta veća količina vode koja se zadržala na ljuskama jaja. Nakon 2 sata od ove operacije higrometar i vlažnost će pokazivati stalnu i uobičajenu vlažnost. U inkubatorima za nasadivanje i leženje jaja divljih pataka, na dno inkubatora se ne stavljaju nikakve posude sa vodom. Naime, on radi odnosno obavlja izmenu vazduha sa spoljnom sredinom i u inkubator unosi samo onu količinu vlage koja se nalazi u spoljnoj sredini. Me-

đutim, kod savremenih inkubatora regulisan je kompletan režim leženja (okretanje jaja, vlažnost, temperatura i dr.).

Prvi kontrolni pregled (lampiranje) obavlja se sedmog dana od dana nasadijanja. Pri ovome računanju ne uzima se u obzir dan kada su jaja uložena u inkubator. Svrha i cilj ovoga pregleda je isti kao i kod pregleda fazanskih jaja. Pregled se obavlja kontrolnom lampom. Drugi pregled će uslediti 14. dana, sa istim ciljem.

Posle inkubacije od 24 dana, jaja iz kasete u gornjem delu inkubatora pažljivo se prenesu u kasete donjeg dela, koji služi za leženje. Kod savremene proizvodnje, 24. dana se jaja iz predvaljaonika prebacuju u valjaonik. U valjaoniku ostaju još 4-5 dana, a tu se obavi i piljenje. Režim temperature, vlage i dr. parametara je isti kao i kod proizvodnje fazančića. Leženje se obavlja u tim kasetama. Normalno inkubirana jaja počće sa leženjem i izleći će se u toku 28. dana. U tom periodu jaja iz kasete za leženje se ne iznose u prostoriju na kvašenje vodom.

Kada je proces oslobađanja podmlatka iz ljuske okončan, pristupa se konačnom pregledu kojim se konstatuje faza prestanka razvića embriona. Na osnovu tako sakupljenih podataka potrebno je obavljati korekcije u procesu inkubacije i skrenuti pažnju radnika na određene nepravilnosti koje su izazvane nedoslednošću u radu na inkubaciji. Njihovom konstatacijom i poznavanjem procesa može se ustanoviti razlog prestanka razvoja embriona. Izleženi pačići, kada se osuše, mogu se pažljivo stavljati u pletene korpe. U korpama se divlji pačići prenose do zgrade za uzgoj do 25 dana uzrasta. Kada su svi pačići preneti, ostatak neizleženih jaja sakupljen, pristupa se kontrolnom pregledu, o kome je bilo reči. Nakon obavljenog ovog posla odmah se kasete donjeg dela u kojima je obavljeno leženje, iznesu napolje, operu, prosuše i dezinfikuju. Posle toga one su spremne za prihvatanja nove partije jaja iz narednog turnusa. Kako je boravak jaja u ovim kasetama prosečno četiri dana i leženje traje još jedan dan, to nasadijanje pojedinih turnusa ne bi smelo biti češće od pet dana, a po mogućnosti bolje je razmak nasadijanja podesiti na sedam dana kako bi se imalo dovoljno vremena za pripremu inkubatora.

Pri optimalnim uslovima od broja oplodjenih jaja izleže se od 75-80 % podmlatka. U savremenoj proizvodnji pataka, takođe se jednodnevni pačići stavljaju u baterije i sve se radi po istom principu kao i kod fazančića.

7.1.1.3. Tehnologija gajenja poljskih jarebica

Trend koji je prisutan već duže vreme jasno pokazuje smanjenje brojnosti poljskih jarebica u našim lovištima. To smanjenje u nekim područjima je veoma zabrinjavajuće. Npr. na približno 90 % lovno produktivnih površina Vojvodine broj jarebica je trenutno ispod biološkog minimuma. To znači da ove populacije više nisu u stanju da se bez pomoći čoveka - odgajivača opora-

ve. Proizvodnja pod neposrednim uticajem čoveka, jedan je od mogućih puteva za naseljavanje ptica u lovištima gde je njihova gustina smanjena. Istovremeno potrebno je nastaviti i još bolje istraživati uzroke opadanja brojnosti i načine za povećanje prirodnog reprodukcionog procesa. Tehnološki proces proizvodnje jarebica pod neposrednim uticajem čoveka sastoji se iz nekoliko faza proizvodnje.

Osnivanje i smeštaj (držanje) matičnog jata. U osnovi matično jato poljskih jarebica može se osnovati na dva načina i to:

- a) kupovinom jaja i proizvodnjom podmlatka za buduće jato,
- b) kupovinom mladih ili odraslih ptica proizvedenih u nekom odgajivačkom centru

Smeštaj matičnog jata poljskih jarebica obavlja se u dva različita tipa objekta. U vreme kada ptice nisu u periodu reprodukcije, drže se po pravilu u skupnim objektima poznatim pod imenom zimovnici. Ovi objekti su izgrađeni na otvorenom prostoru, pokriveni žičanim pletivom. Moguće je poljske jarebice držati i u prostorijama halskog tipa sa obaveznim ispustima. Dosadašnja iskustva pokazuju da je prikladniji način držanja u otvorenim i ograđenim zimovnicima. Pred reproduktivnu sezonu poljske jarebice se odvajaju i formiraju se parovi. Za ovu fazu proizvodnje potrebno je obezbediti odgovarajuće objekte koji se bitno razlikuju od zimovnika. Objekti su po pravilu tipa različitih kaveza ili kućica. Kavez treba da se sastoji iz dva dela i to pokriveni (zaštićeni) i otvoreni deo.

Rešenja o smeštaju kaveza su dvojaka i to: smeštaj na zemlji i smeštaj iznad zemlje. U ovom drugom slučaju je obavezan žičani pod, dok u nije. Svaki kavez mora da ima odgovarajuću pojilicu i hranilicu. Gnezda ne treba praviti, jer poljske jarebice u kavezima neće da nose u gnezda.

7.1.1.3.1. Formiranje parova

Formiranje parova može da se obavi na dva načina:

- 1). po slobodnom izboru;
- 2). prinudnim sparivanjem;

Pripreme za formiranje parova treba obavljati krajem januara i početkom februara, kada se to dešava i u prirodi, iako nosivost počinje znatno kasnije.

- a) Za uspešno slobodno sparivanje treba koristiti poseban ograđen i natkriven prostor u koji se stavljaju mužjaci i ženke. Kada se primeti formiranje (odvajanje) para, hvata se i stavlja u kavez.
- b) Postoji i jedna varijanta ovoga načina, a to je da se okolo ovog ograđenog prostora poredaju kavezi koji su preko vratanaca u vezi sa smeštenim jarebicama. Odvojeni parovi ulaze u kućicu (kavez) i onda se zajedno sa kavezom stavljaju na stalno mesto.
- c) U nekim centrima za gajenje jarebica u zimovnicima se drže odvojeno mužjaci i ženke. Smatra se da će se na taj način pojačati želja za pare-

njem i formiranje parova obaviti sa manje teškoća. Prema dosadašnjim iskustvima slobodan izbor parova obezbeđuje da se približno 70 % matičnog jata formira na ovaj način.

Prinudni način sparivanja je da se ženka u kavez stavlja mužjak. U slučaju da ga ona napada, on se zamenjuje i stavlja drugi sve do izbora odgovarajućeg partnera koga će ženka prihvatiti. Prinudno sparivanje biće najefikasnije ako se obavlja u fazi kada su ptice već počele sa pripremom za reprodukciju sezonu. Pre nego što se pristupi formiranju parova ptice se individualno pregledaju i na osnovu ocene zadržavaju u jatu. Tom prilikom se obavlja i cepljenje protiv kuge peradi.

U 1988. godini Lovačko udruženje Beograd otpočelo je sa proizvodnjom poljskih jarebica u svojoj fazaneriji u Padinskoj skeli. Te godine nabavljena su jaja od poljskih jarebica iz Mađarske, a 1990. iz Italije. Zbog transporta i neznanja kolika je starost jaja, izleženost je bila svega 30%. Jaja su ulagana u inkubatore u kojima su se legli i fazančići. Od svih izleženih jarebica stvoreno je matično jato koje i sada postoji.

Odgaj pilića poljskih jarebica razlikuje se od odgoja fazančića. Razlika je najviše u tehničkom smislu, na pr. u veličini kasete u inkubatorima, veličini žičane mreže u volijerama, uzgoju u baterijama ili na podnom sistemu i sl. Razlike ima i u zdravstvenoj zaštiti, tako da na primer u slučaju napada račvastog ili crvenog crva (*Singamus tracheae*) dolazi do velikih šteta zato što jarebice ne "kašlju" kao fazani, već dolazi do trenutnog uginuća usled nedostatka vazduha. Što se tiče same tehnologije, tu nema razlike između jarebica i fazana (ista je temperatura, vlažnost vazduha, kiseonik i broj dana u predvaljaoniku i valajoniku).

Da se ne bi odvajale u parove, u ovom udruženju primenjuju drugi način formiranja matičnog jata, a to su grupna matična jata. Naime, u skupnim volijerama za reprodukciju stavlja se po 10 mužjaka i 10 ženki, s tim da se određuje minimum od 3m² po jedinki. Ovaj metod se pokazao kao dobar, a rezultati su skoro isti, čak je i bolja izleženost za nekoliko procenata. Na ovaj način se pojednjava proizvodnja. Sve ostalo je kao i kod proizvodnje fazanske divljači.

Iskustvene norme pokazuju da je potrebna površina od 1m² po paru. Pronošenje se dešava tokom aprila. Ukupan odnosno prosečan broj jaja po ženki je veoma različit i u zavisnosti je od prethodne selekcije, načina držanja, ishrane i iznosi između 30 i 40 jaja za sezonu. Najčešće se sezona nosivosti okonča krajem juna. Na intenzitet nosivosti i ukupan broj snesenih jaja uticaj ima i uzrast-starost. O tome postoje različita mišljenja. Međutim, može se prihvatiti da je najveća nosivost u prvoj godini. Ukoliko se u jatu ostavljaju ženke za drugu sezonu, postoje različita mišljenja o tome da li treba da se spare sa istim mužjakom. Prema nekim istraživanjima svega 1/4 se pari sa istim

mužjakom. U našoj zemlji odgajivači po pravilu koriste samo jednogodišnje ptice u matičnom jatuu.

Snesena jaja se redovno sakupljaju nekoliko puta svakog dana i skladište u podesne prostorije po istom režimu kao i fazanska jaja u savremenoj proizvodnji.

7.1.1.3.2. Inkubacija jaja poljskih jarebica

Inkubacija se najčešće obavlja po istom režimu kao i za jaja fazana. Ona se vrši i u istim inkubatorima. Pregled jaja se najčešće obavlja samo sedmog dana. Inkubacija traje 24 dana. Procenat neoplođenih jaja varira u zavisnosti od meseca nosivosti, i kreće se za čitavu sezonu u proseku oko 20 %.

7.1.1.3.3. Gajenje podmlatka poljskih jarebica

Izleženi podmladak u inkubatoru mora da se osuši. Potom se prenese u prostoriju za gajenje. Ona je po svemu slična onoj za gajenje fazančića. Prva faza gajenja obuhvata period dok podmladak ne navršu 14 dana. Podmladak se može gajiti u baterijama, na podnom sistemu ili u kućicama. U prvim danima je još osetljiviji od podmlatka fazana. Prvi dan posle leženja podmladak ne dobija nikakvu hranu. U naredna 3-4 dana treba da nauči da konzumira hranu, pa odgajivači stavljaju po jednu odraslu jarebicu, koja podmladak uči da kljuca. Koncentrovana hrana se stavlja u hranilice, da je podmladak ima stalno na raspolaganju. Voda je najčešće iz automatskih pojilica, koje treba da budu takve da se mladi ne mogu skvasiti.

U prvoj fazi gajenja kod podmlatka poljskih jarebica je značajan mortalitet, koji se kreće između 2,25 i 49,20 %. Prosečno se računa da u ovoj fazi uginu oko 15 % mladih jarebica.

Gajenje tokom druge faze traje narednih 14 dana ili, najčešće, dok mladi ne dostignu mesec dana. Ono se obavlja na podnom sistemu ili u uzgojnim kućicama. Bez obzira na sistem, podmlatku koji se još uvek zagreva, treba omogućiti izlazak u ispuat. Mortalitet u drugoj fazi gajenja jako varira i kreće se od 6 do 45 %. U proseku je veći nego u prvoj fazi i iznosi 22 %. Registrovani mortalitet tokom I i II faze proizvodnje posledica je neovladanja tehnologijom i niza detalja koji nisu rešeni na zadovoljavajući način. U prvim danima života jarebice su posebno osetljive na nespecifična oboljenja creva i pluća. U cilju sprečavanja (preventive) i donekle ublažavanja nepovoljnih uticaja odgajivači koriste veoma širok spektar antibiotika.

Treća faza gajenja obuhvata period do 2 meseca uzrasta. Obavlja se u objektima sa obaveznim ispuštima. Grejanje se ukida. Obavljaju se pripreme za osposobljavanje podmlatka za život u prirodi. Izleženi podmladak ne oseća pripadnost jatu ili nekom roditeljskom paru.

U ovome se možda nalazi samo deo odgovora za relativno slabije rezultate preživljavanja ispuštenog podmlatka. Iz svega iznetog jasno je da je gajenje poljskih jarebica praćeno određenim problemima i teškoćama zbog nepotpuno savladane tehnologije proizvodnje, posebno u fazama sa velikim mortalitetom, kako podmlatka tako i odraslih ptica i zbog neodgovarajuće pripremljenosti za život u slobodnoj prirodi.

7.1.1.3.4. Prihvatanje i ispuštanje poljskih jarebica

Prema iskustvima iz Mađarske postoje tri načina ispuštanja jarebica.

Ispuštanje pomoću tzv. engleskih kutija"

Veličina ovih sanduka je 2x2x0,5 m, a površina im je 4m². Ceo sanduk je opšiven plastičnom mrežom, s tim što je jedan deo natkriven salonitom radi zaštite od kiše. Dno je takođe od mreže. U ovako pripremljene sanduke stavlja se 20-25 jarebica. Sanduci se raznose po lovištu i postavljaju na rastojanje od 500-600 metara jedan od drugoga. Svake nedelje ispusti se 4-5 jarebica sve dok u sanduku ne ostane 4-5 jarebica koje imaju zadatak da primamljuju one već ispuštene. Na ovaj način ispuštanje traje oko mesec dana.

Pokazalo se da od ukupno ispuštenih jarebica veliki broj strada od grabljivica, jer su ove jarebice loši letači i više beže trčeći nego leteći, pa su manje prikladne za lov.

Ispuštanje pomoću sanduka

Ovaj način se svodi na ispuštanje jarebica iz sanduka na pogodnim mestima (kanali, žbunje i si.) u zoru pred lov. U svaki sanduk se stavlja po 4-5 jarebica da bi imitirale malo jato. Izlovljavaju ih inostrani lovci-turisti u manjim grupama od po 2-3 lovca sa psima, koje vodi domaći lovac. Problem predstavlja to što su ove jarebice veoma loši letači i gosti odmah prepoznaju da se radi o jarebicama iz veštačkog uzgoja.

Ispuštanje pomoću prihvatilišta za fazanske piliće

Kavezi sa jarebicama (pilićima) stavljaju se u prihvatilište za fazane, u koje su ispušteni fazanski pilići, na rastojanju od 100-200 metara. Ispuštaju se ujutro i uveče. Jarebice zajedno sa fazančićima izlaze i ulaze u prihvatilište. Posle mesec dana boravka u prihvatilištu jarebice nauče da izlaze i da se vraćaju u prihvatilište zajedno sa fazanima. U toku pomenutih mesec dana u prihvatilištu ostane oko 60 % od ukupno ispuštenih jarebica, dok je ostatak napus-

tio prihvatilište ili uginuo. Ove jarebice su odlični letači. U početku formiraju velika jata od stotinak ptica, a kasnije se razbiju u manja, do 30 ptica. Interesantno je da se i posle lova skupljaju u jata i na taj način stvaraju utisak jarebica iz prirode. Jata ovih jarebica se dugo zadržavaju na terenu gde su ispuštene, poneko ipak u novembru nestane, a ona koja ostanu obavezno u toku zime treba prihranjivati. Treba napomenuti da su prihvatilišta za jarebice i za fazane ograđena PVC mrežom, ili žičanim pletovima visine 2 m, a okca su dimenzije 4x4 cm.

Prema iskustvima odgajivača iz Italije i raspoloživim podacima, postoje dva osnovna načina za ispuštanje i podivljavanje jarebica.

Prvi način je veoma sličan ispuštanju fazanskih pilića. Grade se prihvatilišta i ograđuju pletenom mrežom, koja obavezno mora biti ukopana u zemlju, a nad zemljom da bude visine 2 m. Prihvatilište nije natkriveno mrežom pa jarebice, kada ojačaju, same izleću i vraćaju se u njega. Prvih dana jarebice se hrane istom hranom kao u odgajivačnici, a zatim smešom žitarica. Ono što je najvažnije jeste da unutrašnjost ovih prihvatilišta mora biti ispresecana što različitim poljoprivrednim kulturama (praktično minijaturnim njivama) i prošarana različitim gmljem i žbunjem, kako bi sve zajedno pružilo jarebicama što prirodnije uslove za izbor prirodne hrane i sklonište od grabljivica.

Drugi način je pomoću montažnih volijera. Izrade se ramovi od metalnih cevi, kvadratnog ili kružnog profila, veličine 2x2 m i ispune žičanim pletivom (mrežom). Pomoću ovih ramova formira se volijera u obliku šatora ili strmog krova koja ima 2, 4, 8 itd. metara dužine. Na pojedine parove ramova stavljaju se umesto mreže salonit ili neki drugi materijali, pa ovakav par ramova ima ulogu nadstrešnice i štiti jarebice i hranilice od kiše. Krajevi ove volijere su trougaonog preseka i za njih se izrađuju trougaoni ramovi, koji se tako montiraju da ujedno služe i kao vrata za ulazak u volijeru. Stranice ramova koje naležu na podlogu moraju se obavezno bar malo ukopati. Kao i kod prethodnog načina i kod ovog vegetacija unutar volijera mora biti što bogatija i raznovrsnija. Ako jarebice opustoše vegetaciju unutar volijere ona se vrlo jednostavno, bez rasklapanja i hvatanja jarebica, uz pomoć nekoliko ljudi premeštaju na drugo mesto. Kada dođe vreme da se jarebice ispuštaju, otvore se bočna trougaona vrata, s tim da se i dalje hrana i voda ostavljaju u volijeri. Jarebice se još dugo vraćaju na hranu i vodu. Naročita prednost ovih volijera je da njihov trougaoni presek onemogućuju da se jarebice prilikom naglog uzletanja povrede o žicu ili ramove. Ramovi su pokriveni salonitom, te kada se ostali delovi rastave i odnesu, mogu ostati kao hranilište u toku dužeg perioda, u koje se jarebice redovno vraćaju.

7.1.1.4. Tehnologija gajenja prepelica

Veštački uzgoj temelji se na proizvodnji hibrida prepelica na osnovu parenja ženki japanskih prepelica (*Coturnix japonica*) s mužjacima prirodne populacije (*Coturnix coturnix*) uhvaćenih pomoću mreže. Odrasli primerci pre sparivanja smeštaju se u volijere različite veličine, s dovoljno adekvatnog rastinja, ili gajbe u kojima dolazi do sparivanja, nošenja i sakupljanja jaja za inkubaciju u inkubatorima. Kod hibrida se zapaža skraćeno vreme inkubacije za

2-3 dana, odnosno inkubacija traje 17 dana. Posle valjenja, pilići se smeštaju u baterije, po 150-200 pilića u jednu. Potrebno je osigurati žičani pod sa otvorima koji odgovaraju pilićima prepelice, da ne bi propadali kroz žicu. Hrane se fazanskim starterom koji sadrži 28 % proteina i to do 25. dana starosti. U baterijama je potrebno osigurati primerenu temperaturu koja prvi dan iznosi oko 35°C, zatim postepeno se snižava na 25, da bi 25. dana temperatura prostorije i spoljne okoline bila izjednačena.

Za ispuštanje u pripremljene volijere važno je izabrati pogodno vreme i osigurati zaštitu od kiše i nevremena. Posle 25. dana prelazi se na hranu u kojoj procenat proteina zavisi od buduće namene divljači. Želi li se produžiti uzgoj, potrebno je i dalje hraniti ih smešom u kojoj je 24 % proteina. Uzgaja li se za odstrelnu divljač tj. za lov, prvobitnu hranu treba mešati sa raznim zrnavljem u odnosu 1:1. Polno sazrevanje uzgojenih primeraka postiže se već sa 40-45 dana, a za vreme parenja raspoređuju se u odnosu polova 1:4 (u korist koka). U F1 generaciji mogući su razni varijeteti svetliji ili tamniji, a može se izleći i po koji gigant kojeg treba ukloniti. Preporučuje se držanje prepelica u što većim volijerama, jer se inače rado pripitomljavaju, što se osobito zapaža u F2 generaciji, kada F1 ženke ukrstimo sa mužjacima iz prirode. Težina primeraka iz veštačkog uzgoja izjednačena je u oba pola i iznosi oko 130 g.

7.2. Instalisani kapaciteti u Srbiji po vrstama

Kada se govori o instalisanim kapacitetima u prvom redu se misli na veštačku proizvodnju fazanske divljači, a onda o veštačkoj proizvodnji divljih pataka i poljskih jarebica.

Što se tiče instalisanih kapaciteta za fazansku divljač u Srbiji oni iznose 890.000 jednodnevnih fazančića i sa ovim kapacitetom je rađeno do 1991. godine. Međutim, od 1991. godine sve do 2000. godine skoro sve fazanerije rade sa smanjenim kapacitetom od 35 do 45 % od instalisanog kapaciteta. Uzrok je u činjenici da smo imali sankcije, visoku inflaciju koja je prouzrokovala opadanje kupovne moći lovaca, mala i minimalna ulaganja u lovstvo cele Srbije, neposrednu ratnu opasnost u okruženju, ratno stanje na jugu Srbije, bombardovanje, nedolazak stranih lovaca, pa su više od deset godina ulaganja u lovišta Srbije bila minimalna.

Najveći proizvodni centar fazanske divljači u Srbiji je fazanerija "Ristovača", kod Bača, vlasništvo Vojvodinašume - Lovotursa iz Novog Sada, sa instalisanim kapacitetom od 12. 400 koka nosilja, 500.000 jaja i 350.000 jednodnevnih pilića i spada u jednu od najvećih fazanerija u Evropi.

U ovom radu sledi pregled svih fazanerija u Srbiji, sa instalisanim kapacitetom i procentom realizacije u 2000. godini.

Tabela 17.

Fazanerije u Srbiji

Vlasnik fazanerije	Instalisani kapacitet / kom	% realizacije
Lovačka udruženja	286.000	32,13
"Rogot" Kragujevac	40.000	4,49
Sombor	35.000	3,93
Svilajnac	25.000	2,81
Kikinda	24.000	2,70
Senta, Beograd, Kraljevo, Niš, Negotin	75.000	8,43
Vrbas, Jagodina, Paraćin, Čuprija	40.000	4,49
Kladovo	7.000	0,78
Kanjiža, Bor, Ljubovija, Lipolist, Sedlare	25.000	2,81
Bela Crkva	4.000	0,45
Veliki Popović, Resavica	8.000	0,90
Sivac	3.000	0,34
JP "Srbijašume"	524.000	58,28
"Ristovača" -Srbijašume - Lovoturs	350.000	39,33
"Padinska Skela"	70.000	7,87
"Karkuša" Sremska Mitrovica	60.000	6,74
"Subotička peščara" Subotica	30.000	3,37
Čačak	14.000	1,57
Vojska Jugoslavije	80.000	8,99
"Karađorđevo"	80.000	8,99
Ukupno:	890.000	100,00

U proizvodne kapacitete u našoj zemlji u poslednjih 30 i više godina dosta je ulagano za izgradnju i uvođenje savremene opreme, međutim glavna kočnica za rad punim kapacitetom je izostajanje lovnog turizma, prevashodno na fazansku divljač pa nisu dobijena sredstva za ulaganje u prvom redu za kupovinu većeg broja fazanske divljači.

Proizvodnjom divljih pataka za sada se bavi Lovačko udruženje Padej. Sa ovom proizvodnjom se krenulo 1985. godine i do danas se održava. Maksimalna proizvodnja je bila takođe do 1991. godine kada je lovačkim organizacijama godišnje isporučivano od 12 - 15 hiljada pačića, da bi od tada do danas proizvodnja pala na 10 do 12 % maksimuma. Instalisan kapacitet je 20.000 pačića. Za ovu vrstu divljači postoji interesovanje stranih lovaca turista, i u narednom periodu treba joj posvetiti veću pažnju.

Proizvodnja poljskih jarebica je počela prvo eksperimentalno u Lovčkom društvu Beograd, a od pre nekoliko godina i u fazaneriji "Subotička peščara", koja je vlasništvo Šumskog gazdinstva Sombor, Šumske uprave Subotica. U pitanju je proizvodnja od nekoliko hiljada jarebica na godišnjem nivou. S obzirom da i ova divljač spada u atraktivnu i traženu, sigurno je da će u narednom periodu za ovakvu proizvodnju porasti interesovanje, kako stranih lovaca turista tako i članova lovačkih organizacija.

7.3. Stvarni kapacitet u Vojvodini po vrstama

Vojvodina kao lovnoturistički najrazvijeniji deo Srbije je pored lovnog turizma ulagala značajna sredstva u podizanje proizvodnih kapaciteta. U prvom redu ovo se odnosi na proizvodnju fazanske divljači koja je bila i forsirana u lovnom turizmu opravdanost potvrđuju rezultati odstrela u prethodnom periodu. Zato je u Vojvodini izgrađeno više od 10 fazanerija, jedan pačarnik za proizvodnju divljih pataka, a sada se radi, u manjem obimu, proizvodnja poljskih jarebica u fazaneriji "Subotička peščara".

Trenutno imamo u Vojvodini instalisane kapacitete za proizvodnju fazančića za preko 600 hiljada jednodnevnih pilića, a ovih desetak i više godina proizvodnja fazanske divljači je realizovana sa svega 20-45 % od instalisanog kapaciteta, na godišnjem nivou.

U pregledu svih fazanerija u Vojvodini dati su instalisani kapaciteti i stvarna realizacija u 2000. godini.

Tabela 18.

Fazanerije u Vojvodini

Red. broj	Naziv fazanerije	Instalisani kapacitet	Postignut kapacitet	Realizacija u 2000. g.
1.	"Ristovača", Bač - Lovoturs	350.000	350.000	150.000
2.	"Karkuša", SG Sremska Mitrovica	60.000	60.000	15.000
3.	VU "Karađorđevo"	80.000	80.000	10.000
4.	"Subotička peščara", SU Subotica	30.000	20.000	10.000
5.	LD Sombor	35.000	35.000	20.000
6.	LD Sivac	3.000	3.000	3.000
7.	LU Senta	15.000	15.000	10.000
8.	LD Vrbas	10.000	10.000	5.000
9.	LD Kikinda	24.000	24.000	15.000
10.	LD Temerin	10.000	10.000	8.000
11.	LD Bela Crkva	4.500	4.500	2.500
12.	LD Kanjiža	5.000	5.000	5.000
Ukupno:		626.500	616.500	253.500

Osim već pomenutih divljih pataka u LU Padej i poljskih jarebica u ŠU Subotica i LD Kikinda, što se tiče drugih vrsta treba naglasiti da je sredinom osamdesetih godina u Lovačkom društvu Vrbas proizvedeno nekoliko hiljada prepelica, ali se nakon nekoliko godina odustalo od ove proizvodnje.

Krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina u Ristovači u specijalnim kavezima rađena je eksperimentalno veštačka proizvodnja zeca, koja se i završila na eksperimentu, bez praktičkih rezultata, da bi se nakon nekoliko godina ugasila.

Trenutno se radi na pokretanju proizvodnje poljskih jarebica u ŠG Sremska Mitrovica.

Druge vrste divljači nisu se proizvodile u Vojvodini.

Iz datih pokazatelja se vidi da je akcenat, kada je u pitanju veštačka proizvodnja, dat na fazanskoj divljači koja se lako adaptirala u našim lovištima i samim tim je postala dominantna vrsta u odstrelu sitne divljači (zec, fazan, poljska jarebica).

Fazan će i dalje ostati najvažnija vrsta u veštačkom uzgoju, dok će drugo mesto najverovatnije zauzeti poljske jarebice, a na trećem mestu će biti divlja patka.

Veštačkom proizvodnjom za kratko vreme može da se postigne povećanje brojnog stanja, a time i veća ponuda, kako za članove lovačkih organizacija, još više za ino lovni turizam.

8. Valorizacija pernate divljači po vrstama i njeno mesto u lovno-turističkoj ponudi

Pernata divljač u Vojvodini sigurno, na osnovu do sada ostvarenih rezultata u ukupnom odstrelu i odstrelu u lovnom turizmu, zauzima značajno mesto. Ovakva konstatacija posebno se odnosi na odstrel kroz lovni turizam, jer je odstrel kod nekih vrsta bio izuzetan u prethodnom periodu, zaključno sa 2000. godinom. Ova divljač je bila, i ostaje interesantna za strane lovce turiste, pa joj posvetiti treba dužnu pažnju. Svakako da je kod vrsta koje se veštački proizvode (fazani, jarebice, patke) važno povećano unošenje, pravilna manipulacija i kvalitetni prihvati u lovištima različite kategorije, dok kod migratornih vrsta treba paziti na izlov dozvoljenih kvota i očuvanje staništa.

Na osnovu izvršenog odstrela daje se pregled ukupnog odstrela u lovnom turizmu, po pojedinim vrstama pernate divljači (po jedinki) i ukupno ostvaren devizni efekat po vrstama u Vojvodini.

Tabela 19.

Ukupan odstrel u ino lovnom turizmu i ostvaren devizni efekat za period 1979-2000. godine

Vrsta pernate divljači	Ukupan odstrel u inostranom lovnom turizmu u Vojvodini za period 1979-2000. godine	Pojedinačna cena (EUR)	Ukupno ostvarena devizna sredstva po vrstama divljači na nivou Vojvodine (EUR)
Fazani	416.733	11	4.584.063
Poljske jarebice	29.303	15	439.545
Grlice	1.482.616	2,50	3.706.540
Prepelice	455.244	2,50	1.138.110
Divlje patke	55.750	11	613.250
Divlje guske	2.538	15	38.070
Gugutke	25.041	2,50	62.602,50
U K U P N O :	2.467.225		10.582.180,50

Ako se posmatra tabela 19. i ukupan odstrel onda je evidentno da grlice zauzimaju prvo mesto. Njihov odstrel u ukupnom odstrelu iznosi preko 60% (60,09%). Značajan odstrel bio je prepelica (455.244) i fazana (416.733) što ukupno iznosi 871.977 ili 35,34% od ukupnog odstrela svih vrsta pernate divljači, dok je odstrel ostalih vrsta pernate divljači višestruko manji i iznosi 112.632 jedinke, što je manje od 5% (4,57%) u odnosu na ukupan odstrel.

Međutim, ako se gledaju rezultati ukupno ostvarenog deviznog efekta onda se slika sasvim menja. Na prvom mestu je fazan, a to je i bio osnovni cilj lovnog turizma da se fiksira ona vrsta divljači koja se veštački proizvodi i na taj način štite autohtone vrste. Ovo se postiglo samo sa fazanom, dok sa divljom patkom i

jarebicama nije slučaj, što će biti zadatak za naredni period (povećano unošenje ove divljači iz veštačke proizvodnje i povećanje odstrela u lovnom turizmu.

Na drugom mestu po deviznom efektu su grlice, ali samo zahvaljujući periodu do 1990. godine kada je ovaj odstrel bio značajan.

Treće mesto zauzimaju prepelice čiji je odstrel bio značajan i do 1990. godine, ali i od 1990. godine do današnjih dana.

Odstrel ove tri vrste (fazan, grlica, prepelica) u odnosu na ukupan odstrel (2.467.225) svih sedam vrsta pernate divljači iznosi 2.354.593 jedinki, što čini preko 95% (95,43%). Ako se analizira ostvaren devizni efekat za ove tri vrste od 9.428.713 evra, i stavi u odnos sa ukupno ostvarenim deviznim efektom za svih sedam vrsta pernate divljači (10.582.180,50 evra), onda je to skoro 90% (89,10%) u korist fazana, grlice i prepelice.

Na osnovu iznetih podataka evidentno je da i dalje postoji interes za odstrel fazana. Preporuka je da lovačke organizacije kupuju što mlađe kategorije fazančića uzrasta 6 i 8 nedelja, čuvaju ih u prihvatilištima i nakon mesec, ili mesec i po dana, ispuštaju u lovište. Na ovaj način se obezbeđuje kvalitetna divljač, sa svim potrebnim osobinama za ovu vrstu (kvalitetan miris za lovačke pse, koje dovode strani lovci turisti, dobra operjanost, dostignuta težina, dostignuta dužina repa i dr.), odnosno sve ono što strani lovac turista traži. Strani lovci turisti nisu zainteresovani za odstrel fazana koji se direktno iz volijere puste u lovište, jer ovakvu divljač imaju u zemljama iz kojih dolaze. Odstrel grlica i gugutki ustalio se na negde oko desetak hiljada, i ne remeti ili ugrožava brojno stanje, a time i biološku ravnotežu, što je jedan od osnovnih uzroka za zabranu odstrela. Kada su u pitanju prepelice i ovaj odstrel je znatno manji nego ranije. Zato vredi pomenuti pokušaj u Vojvodini, u fazaneriji Vrbas, gde su se proizvodile i puštale u lovišta prepelice, pa ovu mogućnost treba razmatrati u narednom periodu, kao jednu od alternativa za prevazilaženje stanja u vezi sa najavljenom zabranom lova ove divljači.

Oko drugih vrsta pernate divljači koje su interesantne za strane lovce turiste, situacija je jasna. Divlje patke se danas proizvode u pačarniku u Padeju u smanjenom obimu sa svega 20% u odnosu na instalisan kapacitet. Treba napraviti propagandu u inostranstvu, kako bi se prvo povećala proizvodnja, samim tim i unošenje pačića u lovišta, i tako obezbedilo dovoljno divljači za odstrel u lovnom turizmu. Poljske jarebice se u manjoj količini proizvode u fazaneriji Subotica, uz napomenu da je tehnologija proizvodnje savladana u ovoj fazaneriji i da može proizvoditi ovu vrstu divljači i u narednom periodu. To znači da se može unositi veći broj ove divljači u lovišta Vojvodine. Danas, postoji interesovanje ne samo lovaca, za unošenje jarebica, već i pojedinih poljoprivrednih kombinata. Njeno prisustvo je višestruko korisno, jer u ishrani mladih jarebica učešće štetnih insekata je preko 90% (repina pipa, krompirova zlatica), a uništava i seme korovskih biljaka. Pored ovoga, strani lovci turisti su zainteresovani i dalje za njen lov. Stranci koji drže lovačke pse zainteresovani su da ih donose u naša lovišta, pre reprodukcije jarebica, na poligone za obuku lovačkih pasa radi njihovog trenira-

nja. Na ovaj način takođe se mogu ostvariti značajna devizna sredstva. Što se tiče gugutki njih ima na ovim terenima u velikom broju jer se brzo reprodukuju (3-4 legla godišnje). Odstrel divljih gusaka u lovnom turizmu skoro da je zanemarljiv. Za njihov odstrel potrebno je da bude veoma hladno vreme sa dosta mrazeva, što otežava da strani lovac turista rizikuje svoj dolazak, jer se od njegovog dolaska vremenske prilike za dan dva mogu potpuno promeniti. Zbog ove činjenice i lov divljih gusaka je samo simboličan u lovnom turizmu.

9. Kadrovski i propagandni segment lovno turističke ponude

Stručni kadrovi danas imaju najznačajniju ulogu u razvoju i unapređenju svake privredne grane, pa samim tim i lovnog turizma i lovstva u celini. Školovanje kadrova jedan je od ključnih zahteva današnjeg razvoja lovstva, a posebno stručnjaka - specijaliste za lovni turizam kojih nema dovoljno, pa se odavno oseća deficitarnost ovakvih stručnjaka.

Ovde treba istaći da početak stručnog obrazovanja za lovstvo (ali ne i kadrova za lovni turizam) počinje kod nas krajem četrdesetih i početkom, pedesetih godina. Kao školski predmet lovstvo je uvedeno prvo u šumarskim školama, a potom, kao viši stepen izučavanja i na Šumarskom fakultetu. Do pre nekoliko godina na poljoprivrednim fakultetima lovstvo se izučavalo fakultativno, a danas je to redovan predmet. Na Veterinarskom fakultetu se ne izučava lovstvo već samo predmet bolesti divljači.

Godine 2000. na Prirodno - matematičkom fakultetu - Institut za geografiju u Novom Sadu upisana je prva generacija studenata, budućih diplomiranih geografa - odsek lovni turizam kojima je omogućeno da na kompleksan i celovit način izučavaju ovu materiju. Nakon završetka ovih studija, diplomirani geografi turizmolozi za lovni turizam i menadžeri u lovnom turizmu biće u prilici da se u praksi uhvate u koštac sa svim problemima lovstva, posebno lovnog turizma.

Iako su do pre samo nekoliko godina lovstvo izučavali šumarski tehničari i inženjeri šumarstva, samo se mali broj ovih kadrova opredeljuje i uključuje da u svojoj karijeri profesionalno radi u lovstvu, a još manji broj u lovnom turizmu. Zbog ove činjenice i nepoznavanja materije, sve više se otvara prostor da se u ovaj segment lovstva, odnosno lovnog turizma uključuju ljudi koji nanose veću štetu razvoju lovstva i lovnog turizma. Korist izvlače pojedinci, a ne država i društvo u celini.

Postojeći broj stručnih kadrova koji rade neposredno u lovačkoj organizaciji Srbije i Vojvodine, ni približno ne odgovara potrebama za savremeno gazdovanje u svim lovačkim udruženjima. Ova konstatacija se pre svega odnosi na kadrove sa visokom školskom spremom koji bi u lovačkim udruženjima trebalo da rade na mestu upravnika lovišta ili rukovodioca stručne službe i da budu nosioci savremenih shvatanja i transmisija primene naučnih dostignuća u praksi, a time i povećanja fondova divljači kod svih uzgojnih vrsta. Na ovaj način stvara se i perspektiva za postepeno vraćanje stranih lovaca turista u naša lovišta i mogućnost veće zarade u lovnom turizmu.

Iako danas veliki broj stručnjaka (poljoprivredni, šumarski, prirodno - matematički) završi fakultet, zbog velikih obaveza u tzv. slobodno vreme, mali broj se opredeljuje da direktno radi u lovstvu. Drugi limitirajući faktor je da su ovakvi stručnjaci kudikamo manje plaćeni od kolega koji su iste struke, ali rade druge poslove i treći, u lovačkim udruženjima prinuđeni su da rade poslove po nalogu volontera i to poslove koji su manje vezani za lovstvo, a više za administraciju.

Da bi se prevazišao ovaj problem rešenje je u većoj profesionalizaciji u svim lovištima, bilo da su ona data grupi građana ili privrednim organizacijama. S obzirom da lovačke organizacije gazduju sa preko 90% lovišta, u narednom periodu treba imovinske odnose pri dodeli lovišta definisati na drugačiji način nego do sada (na primer zakupni sistem), a sve to rešavati kroz izmenu i dopunu postojećeg zakona o lovstvu, ili donošenjem novog zakona.

Prema stanju na dan 31. decembra 1969. godine, u šumskoj i lovnoj privredi Vojvodine bilo je zaposleno 1.064 lica (D. Bugarski, 1972). Od ovog broja u lovnoj privredi je bilo zaposleno 122, a u šumarstvu 942 lica. Kvalifikaciona struktura zaposlenih u lovnoj privredi bila je: 6 inženjera šumarstva, 4 šumarska tehničara, 31 lice zaposleno u administraciji i 81 radnik. I tada je broj zaposlenih u lovstvu bio simboličan i nedovoljan što se u prvom redu odnosi na stručnu radnu snagu.

Poslove oko dovođenja stranih lovaca i organizovanja lovova za lovačke organizacije u Vojvodini, obavljala je Lovačka zadruga Vojvodine iz Novog Sada. U Zadruzi poslove lovnog turizma je tada obavljala ekipa od 5 lica i to: šef odeljenja za lovni turizam, inženjer šumarstva, i 4 službenika koji su obavljali administrativne poslove. U sezoni lova po potrebi su angažovani vodiči turista i prevodioci. Sve do 1993. godine u Vojvodini je najveći deo stručnih poslova, u domenu lovne prakse, obavljan u lovačkim organizacijama na volonterskoj osnovi. U lovačkim organizacijama, uključujući i opštinske lovačke saveze (a tada ih je bilo u Vojvodini 44), nije bio zaposlen ni jedan stručnjak sa visokom ili višom stručnom spremom. Jedino je u Lovačkom savezu Vojvodine bilo zaposleno 3 stručnjaka sa visokom školskom spremom (agronom, veterinar i šumar). Sa srednjom stručnom spremom u lovačkim organizacijama (lovačkim društvima) bila su zaposleno svega dvojica. Više zaposlenih je tada bilo na poslovima računovodstva i administracije (srednja i niža kvalifikacija) - 136. Najbrojniju grupu su činili zaposleni lovočuvari, većinom priučeni i nekvalifikovani. Po podacima iz 1982. godine, 34 lovočuvara su u stalnom radnom odnosu, a 254 je honorarnih lovočuvara. Tada je nešto bolja situacija bila u organizacijama udruženog rada, u kojima ima znatno više stručnjaka neposredno vezanih za lovstvo, ili onih uz lovstvo, koji su radili i druge poslove.

U 1982. godini stanje zaposlenih u lovstvu Vojvodine je bilo sledeće:

	VSS	SSS	NSS	NKV
Neposredno u lovstvu	6	9	24	23
Uz lovstvo	16	20	40	21

Na osnovu podataka iz Dugoročnog programa razvoja lovstva u SAP Vojvodini (1984.)

Po Zakonu o lovstvu iz 1993. godine lovačke organizacije su bile u obavezi da stalno zaposle lovočuvara i stručno lice sa najmanje IV stepenom srednje stručne spreme šumarske, veterinarske, biološke ili poljoprivredne struke, stočarskog smera. Sada, posle toliko vremena, u lovačkim udruženjima je vrlo mali broj zaposlenih kadrova sa visokim obrazovanjem (VII stepen), već su uglavnom sa srednjom stručnom spremom. Danas, u 53 lovišta (kojima gazduju lovačka udruženja) ima zaposlenih ukupno 55 lovočuvara, 15 upravnika lovišta i referenata, i 10 zaposlenih na tehničkim poslovima. Najveći deo stručnih

poslova lovačka udruženja obavljaju putem ugovora o stručnoj i poslovnoj saradnji sa nekom od ovlašćenih organizacija, u skladu sa članom 24 Zakona o lovstvu.

U Dugoročnom programu razvoja lovstva u Vojvodini, koji je donet za period 2000-2010. godina, konstatuje se da sadašnja struktura i broj stručnih kadrova koji rade u lovačkoj organizaciji Vojvodine ne odgovara ni približno intenzivnom lovnom gazdovanju na blizu 2 miliona hektara lovišta. Ova konstatacija se pre svega odnosi na kadrove sa visokom školskom spremom koji bi u udruženjima trebalo da rade na mestima upravnika lovišta ili rukovodioca stručne službe i da budu glavne poluge u realizaciji poslova na uzgoju, zaštiti i racionalnom korišćenju divljači.

U lovačkim udruženjima u Vojvodini rade samo četiri osobe sa visokom školskom spremom, u Lovačkom savezu Vojvodine još tri, a programom je predviđeno da se u narednom periodu od 10 godina zaposli još najmanje 30 stručnjaka u lovačkim udruženjima.

Što se tiče srednje stručne spreme, kadrova i lovočuvara, ima približno zaposlenih koliko ima i lovišta, čime je zadovoljena zakonska odredba. Međutim, niti svi zaposleni sa srednjom spremom rade kao lovočuvari, niti je broj predviđen Zakonom o lovstvu (jedan lovočuvar - jedno lovište) dovoljan za valjano obavljanje poslova koji se ne sastoje samo od čuvanja divljači. Ako se želi savremeni način gazdovanja, onda svako lovačko udruženje mora da zaposli upravnika lovišta sa visokom stručnom spremom, a da na svakih 10.000 hektara bude po jedan lovočuvar.

10. Organizacioni faktori i njihova uloga u lovnom turizmu pernate divljači

(lovačke organizacije, turističke organizacije lokalnog, i regionalnog značaja, drugi turistički, privredni, društveni ili državni organi koji imaju uticaja na organizaciju lovnog turizma)

Zvanična inicijativa za formiranje specijalizovane lovačke organizacije potekla je 1937. godine sa Godišnje skupštine Saveza lovačkih organizacija za Dunavsku Banovinu. U izveštaju o radu Saveza za 1937. godinu između ostalog piše: "Postoji pokret da se osnuje Lovačka zadruga, koja će se ubuduće baviti plasmanom žive i pobijene divljači, kao i sporednih produkata (koža i dr.) i Savez će sa svoje strane ovu akciju svesrdno pomagati, uveren da će ovaj pokret uroditi plodom i od koje će prvenstveno imati koristi pojedina udruženja".

Inicijativu za osnivanje Lovačke zadruge odmah posle II svetskog rata pokrenuli su lovci Vojvodine 1946. godine. Ostalo je samo na inicijativi.

Lovački savez Vojvodine i njegovo rukovodstvo, osetili su potrebu za razvojem lovnog turizma još početkom pedesetih godina. Na organima saveza (upravnom odboru, skupštini i komisijama) razmatrana je ideja i pokrenuta inicijativa za otpočinjanje pregovora, a time i dovođenje stranih lovaca turista u Vojvodinu. Ova aktivnost je krenula, Savez je doveo prve turiste i time su udareni temelji lovnom turizmu u Vojvodini. S obzirom da je Savez imao svoja lovišta turiste je vodio u ta lovišta. Nakon toga, imajući u vidu da je Savez društvena organizacija (udruženje građana) i zakonske propise koji nisu dozvoljavali da se bavi privrednom delatnošću, Savez pokreće inicijativu za osnivanje takve organizacije koja bi se bavila privrednom delatnošću. Tako su lovci Vojvodine 29. juna 1955. godine osnovali Lovačku zadrugu Vojvodine. Lovačku zadrugu Vojvodine su osnovali lovci Vojvodine kroz učešće svakog od blizu 7.000 lovaca po 300 dinara, radi stvaranja početnog kapitala Zadruga i mogućnosti da se obezbede sredstva za razvoj lovstva i nabavku lovačke opreme. Pored toga Zadruga je u lovačkim organizacijama imala siguran oslonac jer je u to vreme, u većini lovačkih društava bilo dovoljno divljači, a time i mogućnosti za razvoj lovnog turizma. Najviše je bilo zeca, poljskih jarebica, divljih pataka, divljih gusaka i dr. pernate divljači, a kasnije i fazana.

U početku, po osnivanju (odmah 1955. godine) Zadruga je počela sa otkupom zečijih kožica i kožica od bizamskih pacova, tako da je otkupljeno 24.537 kožica od zečeva. Pored toga, već sledeće godine, Zadruga je, u saradnji sa Sekretarijatom za poljoprivredu Izvršnog veća Vojvodine, obavila hvatanje i prebacivanje 25 grla srneće divljači iz Potisja u šume Kamarišta. Preko Zadruga, izvezeno je za Nemačku 300 živih zečeva i promenjeno za 25 grla muflonske divljači, od čega je 5 pušteno na Vršaćkim planinama. Poslove oko lovnog turizma Zadruga je prve godine počela da obavlja komisiono, za račun zainteresovanih organizacija koje su posedovale lovišta krupne divljači.

Godine 1956. otkupljeno je 37.821 zečija kožica i kožica od drugih vrsta divljači (u manjem broju). U drugoj godini lovnog turizma koji donosi velike materijalne koristi lovačkim organizacijama i preduzećima koje se bave lov-

stvom, izvršene su obimne pripreme i očekivan je, već tada, duplo veći broj turista nego prve godine. Zadruga je nastavila svake godine da otkupljuje sve više zečije kožice, tako da je 1958. godine otkupila 52.500. U sklopu svih aktivnosti, Zadruga je 1959. godine u pogledu lovnog turizma, na Skupštini konstatovala, da su po ovom pitanju mogućnosti Vojvodine daleko veće nego što pokazuju postignuti rezultati. Zbog toga je odlučeno da Zadruga ovom poslu posveti mnogo veću pažnju i da u cilju razvoja inostranog turizma štampa prospekte propagandnog karaktera sa cenovnicima za pojedine vrste divljači.

Odmah po osnivanju Lovačka zadruga Vojvodine u saradnji sa lovačkim organizacijama u Vojvodini, opredeljuje se i za hvatanje živih zečeva i njihov izvoz u Francusku i Italiju. Na osnovu podataka Šelmića (Šelmić V. 1962.) u članku "Osvrt na prošlu lovnu sezonu" u Vojvodini je ulovljeno oko 150.000 zečeva.

Tabela 20.

Rezultati izvoza živih zečeva po godinama u Vojvodini

Godina	Izvezeno zečeva	USA dolara	Dinara
1956/57.	14.391	157.396	98.372.962
1957/58.	17.315	243.086	151.929.261
1958/59.	16.084	184.996	115.662.912
1959/60.	14.187	162.738	97.643.199
1960/61.	13.986	156.000	141.540.000
1961/62.	23.789	301.000	243.690.185

Interesantno je da je Lovačka zadruga 1959/60. godine izvezla u inostranstvo (Italiju) 622 žive jarebice, a da je 1961/62. godine izvezeno 5.816 ptica, a najviše je izvezla 1964/65. žive jarebice u količini od 5.816 ptica.

Nakon dobijanja lovišta, a posebno fazanerije "Ristovača" od Saveza 1963. godine, Zadruga počinje sa intenzivnom proizvodnjom divljači i to u prvom redu fazana, zatim u "Kačkoj šumi" i "Ristovači" divljih pataka i sa eksperimentalnom proizvodnjom divljeg zeca u sanducima u "Ristovači". U početku se fazanerija "Ristovača" bavila proizvodnjom fazanskih jaja koja su prodavana lovačkim organizacijama, a one su u svojim fazanerijama pod kvočkama legli fazanske piliće. Kasnije su se u fazaneriji "Ristovača" proizvodili fazanski pilići i isporučivali lovačkim organizacijama.

Sa pokretanjem i razvojem lovnog turizma dosta se radilo na proizvodnji fazanske divljači, pa je stvorena mogućnost da se maksimalno štite autohtone vrste (zec, poljska jarebica, srneća divljač i dr.). Povećanim unošenjem veštački proizvedenih fazana, akcenat u jesenjem lovu dat je baš na fazana, što će pokazati rezultati izlova po godinama, kada smo u periodu od početka sedamdesetih do kraja osamdesetih imali znatno učešće fazana u ukupnom odstrelu pernate divljači.

Lovačka zadruga Vojvodine, a od 1978. godine "Lovoturs", skoro 100% odstrel ostvarili su u lovištima lovačkih organizacija u Vojvodini. Bez lovačkih organizacija Vojvodine sigurno da ne bi bilo, Lovotursa odnosno Lovačke zadruge Vojvodine. Ta saradnja je bila besprekorna sve do krize u Jugoslaviji, rat-

nog stanja, neposredne ratne opasnosti, rata u okruženju, dugogodišnjih sankcija, bombardovanja i dr.

U ovom poglavlju daju se najosnovniji podaci o lovištima Vojvodine i Srbije, jer u sadašnjem Zakonu o lovstvu Srbije, lovci Vojvodine postaju sastavni deo Lovačkog saveza Srbije.

Sada je potrebno mnogo vremena (više od 5 godina) da se prvo vratimo na staro tržište i da se mnogo više uloži u propagandu kako bi se očekivali bolji rezultati. Potrebno je usaglašavanje naših propisa sa propisima Evropske unije, koji su mnogo rigorozniji. Evidentan je stalni pritisak zaštitara i "zelelih", zatim je potrebno i dalje poštovanje Međunarodnih konvencija o zaštiti ptica selica, i dr. propisi koji svakako otežavaju ponovno aktiviranje i razvoj lovnog turizma kod nas u većem obimu nego do sada. U Vojvodini je na osnovu Zakona o lovstvu Srbije (Sl. glasnik RS br. 33/93) i Zakona o nacionalnim parkovima (1993. god.) ustanovljeno 89 lovišta. Lovačke organizacije gazduju sa 55 lovišta, čija površina iznosi 1.986.076,00 ha. Primera radi, stupanjem na snagu Zakona o lovstvu Republike Srbije, u Vojvodini je bilo ustanovljeno 206 lovišta, od čega su u 192 lovišta gazdovala lovačke organizacije. Ukupna površina lovišta u kojima su gazdovala lovačke organizacije bila je 1.922.907,00 ha.

Od 89 ustanovljenih lovišta u 34 lovišta, ukupne površine od 166.559,00 ha gazduju: JP "Vojvodinašume", 14 lovišta; Ribarska gazdinstva, 16 lovišta; Vojvska Jugoslavije, 2 lovišta; Nacionalni park "Fruška Gora", jedno lovište i Poljoprivredno dobro "Zobnatica", jedno lovište.

U 55 lovišta gazduju 53 Lovačka udruženja. U Bačkoj je formirano 25 lovišta u kojima gazduju 24 Lovačka udruženja (LU "Novi Sad" gazduje u 2 lovišta), u Banatu je 21 lovište u kojima gazduje 21 Lovačko udruženje, u Sremu je formirano 9 lovišta i njima gazduje 8 Lovačkih udruženja (LU Šid gazduje u 2 lovišta). U pojedinim opštinama formirano je više lovišta kao na primer: Bečej sa 3 lovišta, Ada 2 lovišta, u Kikindi je formirano 3 lovišta, u Čoki 2 lovišta, u Šidu takođe 2 lovišta i u Novom Sadu 3 lovišta.

Od ukupne površine lovišta u Vojvodini, od 1.986.076,00 ha, na region Bačke otpada 812.293,00 ha, na region Banata ide 864.527,00 ha i na region Srema 309.256,00 ha. Od ukupne površine vojvođanskih lovišta na šumu i šumsko zemljište otpada 53.228,00 ha ili 2,68 %, na livade i pašnjake 148.496,00 ha ili 7,48 %, pod oranicama (njive i bašte) je 1.565.782,00 ha ili 78,84 %, na voćnjake i vinograde ide 33.186,00 ha ili 1,67 %, pod barama, trsticima i vodom je 14.364,00 ha ili 0,72 % i pod ostalim zemljištem je 171.020,00 ha ili 8,61 %.

U Srbiji je na osnovu Zakona o lovstvu Republike Srbije (Sl. glasnik R.S. broj 33/93) i Zakona o Nacionalnim parkovima formirano 321 lovište koje obuhvata ukupnu površinu od 8.828.528,29 ha. Na osnovu Zakona o lovstvu, Lovački savez Srbije gazduje preko lovačkih udruženja sa 227 lovišta ukupne površine 7.891.318,13 ha što čini 89,38 % ukupnih lovnih površina Republike Srbije.

Od 321 lovišta koliko je ustanovljeno u Srbiji u 227 lovišta gazduju lovačka udruženja, "Srbijašume" gazduje u 67 lovišta, sa ukupnom površinom od 731.910,00 ha ili 8,29 %. Od ove površine oko 30.000,00 ha se nalazi pod

potpuno ili delimično ograđenim lovištima što čini 0,34 % od ukupne površine lovišta u Srbiji.

Pet nacionalnih parkova gazduju u 5 lovišta, čija je površina jednaka ukupnoj površini nacionalnih parkova što iznosi 159.356,56 ha ili 1,81 %, od čega na ograđeni deo lovišta otpada 1.500,00 ha ("Vorovo" na Fruškoj Gori) ili 0,94 % ukupne površine lovišta nacionalnih parkova.

Na 16 ribnjaka je formirano isto toliko lovišta, a nalaze se u Vojvodini na površini od 19.769,00 ha ili 0,22 %.

Vojska Jugoslavije gazduje u tri lovišta, ukupne površine 10.806,00 ha ili 0,12 %, od čega je ograđeno lovište površine 5.760,00 ha.

Ostali subjekti (Šumarski fakultet-Beograd, "Zobnatica" Bačka Topola i Vrnjačka Banja) gazduju u tri lovišta ukupne površine 15.278,00 ha ili 0,17 %.

Svi lovci u Republici Srbiji učlanjeni su kolektivno u Lovački savez Srbije i Crne Gore, čiji je zadatak da naše lovstvo, struku, nauku, propagandu i druga dostignuća koja, na planu uzgoja i zaštite divljači, prezentira u Međunarodnoj asocijaciji za uzgoj i lov divljači (CIC).

Na osnovu Zakona o lovstvu, član 20. stav 3, utvrđeno je da Lovački savez Srbije gazduje lovištem preko lovačkog udruženja, organizovanog na području na kome je ustanovljeno lovište. U Lovačkom savezu Srbije ima 229 lovačkih udruženja, koja gazduju lovištima, od toga u Vojvodini 53, Srbiji bez autonomnih pokrajina 148 i na Kosovu i Metohiji 28.

Zakonom o društvenim organizacijama i udruženjima građana (Službeni glasnik SrS.24/1982.) u čl. 14. stav 1, utvrđeno je da se u okviru društvene organizacije, odnosno udruženja građana, mogu organizovati podružnice, sekcije i drugi oblici unutrašnje organizacije, kao i delovi tih organizacija i udruženja. U istom članu u stavu 2, utvrđeno je da se Statutom društvene organizacije, odnosno udruženja građana može predvideti da pojedini delovi organizacije, odnosno udruženja, organizovani u smislu stava 1, imaju svojstvo pravnog lica, ako u njima članovi ostvaruju određena prava, obaveze, odgovornosti i raspoložu sredstvima.

Zakonom o lovstvu i statutom Lovačkog saveza Srbije, Lovački savez Vojvodine dobija svoje mesto u jedinstvenoj lovačkoj organizaciji Srbije. Pored toga Statutom Lovačkog saveza Srbije utvrđeno je, u članu 2. stav 4, da se u Savezu mogu učlanjivati i preduzeća koja se bave lovstvom i druge organizacije i ustanove koje su zainteresovane za lovstvo i rad lovačkih organizacija.

Lovački savez Srbije za svoje članstvo donosi cenovnike za članove, za domaći i inostrani turizam, za sve vrste divljači kojima gazduju lovačka udruženja. Cenovnik je javan i dostavlja se udruženjima pre otpočinjanja lovne sezone. Na osnovu ovog cenovnika lovnoturističke organizacije prave svoj cenovnik i uglavnom se pridržavaju cenovnika koji je propisao Lovački savez Srbije. Naime, cenovnik ustvari predstavlja minimalni cenovnik i ispod donetih cena se ne sme ići. Ovo ovlašćenje Lovački savez Srbije dobio je na osnovu Zakona o lovstvu. Pored toga lovačka udruženja donose svoj cenovnik na osnovu cenovnika koji je propisao Lovački savez Srbije, a cene mogu da budu iste ili više od važećeg cenovnika Lovačkog saveza Srbije.

Na propagandi turizma u Vojvodini angažovale su se opštinske turističke organizacije, koje su manje pažnje poklanjale razvoju lovnog turizma, a više opštem turizmu. U Vojvodini ovakvih organizacija ima 15. Osnovane su turističke organizacije u sledećim opštinama: Novi Sad, Apatin, Bačka Palanka, Bela Crkva, Vršac, Zrenjanin, Irig, Kikinda, Pančevo, Sremska Mitrovica, Sremski Karlovci, Subotica, Žitište, Alibunar itd. Svakako da u narednom periodu svim ovim osnovnim turističkim organizacijama treba da bude jedan od segmenata propagiranja i lovni turizam, u sopstvenim i susednim opštinama koje nemaju osnovane turističke organizacije. Ukidanjem Turističkog saveza Vojvodine, Skupština AP Vojvodine je osnovala Turističku organizaciju Vojvodine u oktobru 2002. (Sl. list APV br.18/02.).

Kada su u pitanju specijalizovane lovno-turističke organizacije (agencije) danas ih u Vojvodini ima dvadesetak. Neke od njih su: "Vojvodinašume-Lo-voturs" Petrovaradin, "Vojvodina Hobby" Novi Sad, "Safari internacional" Novi Sad, "Omorika F" Petrovaradin, "Lube YU" Sombor, "Euro safaris" Novi Sad, "Pagos" Apatin, "Redi Qualo" Doroslovo, "Peloponez" Novi Sad, "Top Gun" Zrenjanin, "Sentaturs" Senta, "Kodone" Zrenjanin, "European Hunt" Zrenjanin i dr. Ove i druge agencije dovode strane lovce turiste u lovišta Vojvodine, na krupnu i sitnu divljač i, na osnovu cenovnika, naplaćuju posredničku proviziju, dok se samo manji broj bavi proizvodnjom divljači. Kada je bio najintenzivniji lovni turizam u Vojvodini (između 1975-1990. godine) lovnim turizmom se bavilo nekoliko agencija. Danas, za razliku od perioda najintenzivnijeg turizma, ima mnogo manje divljači, ali je broj agencija višestruko povećan.

11. Razvoj lovnog turizma pernate divljači

Počeci lovnog turizma datiraju mnogo pre zvaničnog osnivanja, što znamo zahvaljujući pisanom materijalu, pronađenom u lovačkim glasnicima pre II svetskog rata. Jedan deo tog materijala je publikovan u Monografiji Lovačkog saveza Vojvodine 1992. godine, a obrađen je period lovstva Vojvodine od 1922. do 1992. godine. Zahvaljujući pisanoj reči, u prilici smo da govorimo o početku lovnog turizma u Vojvodini.

U "Lovačkom glasniku", broj 3-5 iz 1936. godine pod naslovom "Stranci i naša divljač", prvi put u se Vojvodini pominje lovni turizam. Naime, u ovom članku se kaže da: "Neki inostrani lovci turisti, a naročito Englezi traže mogućnost odstrela za pojedine vrste divljači, uz primernu nagradu".

Radi sagledavanja stanja lovstva u svetu, agilni sekretar Saveza, za Dunavsku banovinu, Joca Divild, 1937. godine bio je na čelu delegacije od 370 lovaca iz Vojvodine koji su specijalnim savezovim lovačkim vozom otputovali na izložbu u Berlinu. Upoznali su mnoge značajne poslenike u lovstvu, uspostavljen je kontakt sa lovcima iz drugih zemalja, sa ciljem veće propagande lovstva Vojvodine. Već sledeće godine došli su prvi gosti iz Nemačke (30 - 40 lovaca) koji su učestvovali u odstrelu sitne divljači u Vojvodini.

U tom periodu Vojvodina je raspolagala odličnim fondovima divljači, a jedan od najvažnijih kriterijuma pri ocenivanju fonda divljači je i odstrel izvršen u tom periodu. Tako na primer 1937. godine ukupan odstrel u Vojvodini je bio: zečeva 157.805, fazana 5.931, poljskih jarebica 35.750, prepelica 11.986 divljih golubova 5.563, divljih pataka 20.402, liski i barskih koka 3.379, divljih gusaka 7.062 ili ukupno zaštićene divljači 252.805. Sledeće, 1938. godine odstreljeno je: zečeva 190.778, fazana 7.703, poljskih jarebica 44.453, prepelica 11.411, divljih golubova i grlica 5.756, divljih pataka 29.670, divljih gusaka 5.382, liski 5.269, ili ukupno zaštićene divljači 305.282.

Nakon II Svetskog rata, a posebno početkom 50 - tih godina prihvaćeno je stanovište da naša zemlja, a posebno Vojvodina, ima potencijala i za razvoj međunarodnog lovnog turizma, uz uslov da se fondovi divljači kod svih vrsta racionalno uzgajaju i čuvaju.

Počeci razvoja lovnog turizma kod nas, vezani su prvo za ponudu krupne divljači. Doneti su i potrebni pravilnici i cenovnici. Već prve ponude naših trofejnih jelena dale su rezultate i interes stranih lovaca turista je bio neočekivano veliki. Ovakva ponuda objavljena je u Lovačkom časopisu "Lovac" u broju 5 iz 1952. godine (List Saveza lovačkih društava Narodne Republike Srbije), naime na strani 110, autor N.N. objavljuje tekst pod naslovom "Međunarodni lovni turizam u FNRJ", s podnaslovom "Inostrani lovci izvršili prvi odstrel jelena" Neke od delova iz članka prenosimo u ovom radu.

"... početkom septembra 1952. godine naša lovišta su pohodile tri grupe stranaca radi odstrela trofejnih jelena. U šumama Apatina i Bezdana 6. Septembra 1952. godine došlo je devetoro švajcarskih lovaca. Gosti su se zadržali desetak dana, jer je rika jelena te godine kasnila petnaestak dana (razlog je bio velika suša). Šest lovaca je lovilo u Bezdanu u lovištu "Kazuk" Bački Monoštor. Druga grupa od tri lovca bila je smeštena u Apatinskom lovištu. Prva gru-

pa odstrelila je 6 jelena sa trofejnom vrednošću: 166,20; 184,00; 151,10; 190,29; 164,88 i 172,05 poena, a druga grupa je odstrelila 5 jelena: 193,86; 175,32; 172,50; 202,57 i 188,55 poena". Od jedanaest jelenskih trofeja devet su bili u medalji (dve srebrne i sedam bronzanih). Za odstreljene trofeje i organizaciju ukupno je naplaćeno 11 400 dolara (interesantno je da su i tada naplatili tri promašaja 300 dolara).

Nakon lova g. Kaufman iz Lucerna, jedan od učesnika ovog lova u svom pismu poslatom "Putniku" organizatoru lova kaže: "Vratili smo se sa dobrim trofejima posle divnih dana. Organizacija je bila odlična, smeštaj i ishrana obezbeđeni. Naš program odstrela obavili smo u punom opsegu ...".

Početak pedesetih godina na propagandi i razvoju lovnog turizma u Vojvodini radio je Lovački savez Vojvodine. O lovnom turizmu u Vojvodini počelo je da se govori pre formiranja Lovačke zadruge Vojvodine 29. juna 1955. godine. Već iste godine Zadruga je otpočela sa propagandom lovnog turizma, kao i sa komisionom prodajom divljači, za račun zainteresovanih organizacija koje poseduju lovišta visoke (krupne) divljači.

Lovački savez Vojvodine je 1958. godine za odstrel divljači u inostranom lovnom turizmu objavio cenovnik:

- za ulazak u lovište na fazansku divljač bilo je potrebno 5000 lira (a na zeca je bilo 4000 lira)
- odstrelna taksa za jednog fazana je bila 600 lira, kao i za zeca, dok je odstrelna taksa za divlju gusku ili patku 150 lira
- dozvoljen je odstrel do 5 zečeva, do 3 fazana, a odstrel močvarica je neograničen
- svaka odstreljena divljač preko kvote, naplaćivala se zasebno, na pr. za zeca 2000 lira ili 2000 dinara, za fazana 3000 lira ili 3000 dinara i za patke 200 lira ili 200 dinara.

Pansion za strane lovce-turiste je naplaćivan 10 dolara dnevno ili 6000 lira.

Na osnovu cenovnika iz 1963. godine, odstrel divljači se naplaćivao: jarebice, zec, fazan po 2 dolara, i jedan dolar za divlju patku, a meso se je naplaćivalo po tržišnom cenovniku.

Već sledeće godine odstrelna taksa za zeca i fazana je bila 4 dolara, za jarebicu 3 dolara za divlju patku 2 dolara, grlice i prepelice po 0,8 dolara.

U 1965. godini cene se iskazuju u italijanskim lirama, a naplata odstreljene divljači i organizacija su takođe u italijanskim lirama. Odstrelne takse za zeca, jarebicu i fazana su izjednačene i iznose 2500 lira. Poređenja radi ovde će se izneti komparativne cene za odstrel divljači u inostranom lovnom turizmu za 1970. godinu, 1980, 1990. i 2000. godinu. Odstreljeni zec u 1970. godini naplaćivan je 5000 lira, fazan 3000 lira, jarebica 2500 lira, divlja patka 2000 lira, grlica 300 lira, prepelica 600 lira i srna i lane 25000 lira.

U "Lovačkim novinama" od 01. 09. 1963. godine, u članku pod naslovom "Lovni turizam u 1963. godini", stoji da je Lovačka zadruga u lovnom turizmu planirala da ostvari 30.000.000 dinara. U lovnoj sezoni ostvareno je u lovnom turizmu oko 25.000.000 dinara. Te godine odštampan je jedan prospekt na italijanskom jeziku sa uslovima pod kojima se može loviti u Vojvodini.

U "Lovačkim novinama" br. 59 od 01. 09. 1964. godine stoji: "Godišnji promet Lovačke zadruge Vojvodine iznosi oko 500.000 dolara". Od lovnog turizma u prošloj (1963. godini) realizovano je oko 450.000 dolara, dok se 1964. godine očekuje dvostruki promet, jer je ugovorena poseta oko 2.000 lovaca-turista u lovištima Vojvodine.

U "Lovačkim novinama" broj 104 od 01. 08. 1966. godine pod naslovom "Afirmisati Vojvodinu kao lovno-turistički region", raspravljalo se o problemima u lovnom turizmu, mogućnosti za razvoj i većoj propagandi lovstva Vojvodine. U istom članku stoji: "Lovni turizam u Vojvodini odvija se nekoliko godina i ma koliko da je urađeno nije bilo velikog napretka, a glavni uzroci stagnacije pripisuju se slaboj propagandi, nesinhronizovanim akcijama, slabim pripremama za prijem turista i drugim faktorima, ali svakako ne i nedostatku divljači. Ova oštra ocena manje je izražena zbog stvarnog stanja, a više zbog neiskorišćenih mogućnosti za brži razvoj lovnog turizma, izvoza divljači i lovstva uopšte".

U "Lovačkim novinama" broj 109 iz 1966. godine piše da je Zadruga uspostavila kontakte sa lovcima, turističkom i drugom štampom i pojedinim turističkim kućama u Italiji. U toku maja i juna održane su konferencije za štampu u Torinu, Milanu, Firenci i Rimu za oko 30 redakcija listova, ne samo lovačkih i turističkih nego i ostalih, kao i za predstavnicke radija i televizije, posle uspešnih prezentacija lovno-turističke ponude Vojvodine. Angažovana je i specijalizovana organizacija SIT (Međunarodna organizacija za turizam) u Rimu. Ova organizacija je uložila sama više od 12 miliona lira za propagandu našeg lovnog turizma, a naša Lovačka zadruga ostvarila je čvršću saradnju sa svojim dosadašnjim partnerima.

U "Lovačkim novinama" od 15. 12. 1966. godine pod naslovom "Lovni turizam u Vojvodini", stoji da su u gostima Lovačke zadruge, leti u vojvođanskim lovištima, boravili predstavnici velike italijanske putničke agencije SIT iz Rima. Pored ove italijanske organizacije u poseti lovištima Vojvodine učestvovali su urednici lovačkih rubrika italijanskih listova "Unita" i "Paese sera", koji su takođe obišli desetak lovačkih organizacija u Vojvodini i o tome opširno obavestavali svoje čitaoce. Takođe u poseti lovištima Vojvodine bili su i predstavnici lovačkih organizacija iz Bolonje i Modene. U sklopu propagande lovnog turizma u Vojvodini Lovačka zadruga Vojvodine 11.12. 1966.godine organizovala je u lovištu "Ristovača" lov za strane novinare akreditovane u Jugoslaviji.

Vojvodina je u ovom poslu bila pionir i generator razvoja. Ova tvrdnja je potkrepljena činjenicama objavljenim u lovačkim časopisima, u beogradskom "Lovcu" iz 1966/67. Autor teksta B. Tomašević u članku pod naslovom "Lovstvo SR Srbije" iznosi činjenice: "... interesovanje stranih lovaca turista je iz dana u dan sve veće, tako da broj njihovih poseta i lovova raste iz godine u godinu. Uporedno s tim raste i devizni efekat koji je za poslednje dve godine ostvaren u iznosu od 166.898 USA dolara, od čega preko 90% u Vojvodini".

Godine 1967. na raspolaganje za odstrel stranim lovcima - turistima stavljeno je 70.000 razne divljači. Od ovog broja 9.000 zečeva, a ostalo je pernata divljač. Lovišta Vojvodine su 1967. godine raspolagala sa 52 lovačka doma u 5 kategorija. Najbolje i najkomfortnije su opremljeni dvorci, u kojima je bilo 173 ležaja, u drugu kategoriju dolaze lovačke vile sa 97 ležaja, zatim lovački domovi sa 83 ležaja, lovačke kuće sa 86 ležaja i lovačke kolibe sa 20 ležaja.

U sklopu priprema za lovno-turističku sezonu, Lovačka zadruga organizovala je seminare za lovce - vodiče, prevodioce, kuvare i dr. koji će učestvovati u organizaciji prijema lovaca-turista. Preko Lovačke zadruge Vojvodine 1967. godine boravilo je 382 lovca turista (ukupno je bilo 458) i odstrelili su, u 15 lovačkih saveza: 3.125 zečeva, 3.726 fazana, 1.218 jarebica, oko 3.000 divljih pataka, 115 srna, 6 divljih svinja i oko 5.000 druge sitne divljači. Za inostrane lovce - turiste, za italijansku klijentelu štampano je 100.000 prospekata.

U "Lovačkim novinama" od 15. 06. 1970. u članku "Sa Međunarodne izložbe lovstva u Torinu", stoji da je od 5. do 15. marta 1970. godine u Torinu održana Međunarodna izložba lova i ribolova na kojoj je učestvovala Lovačka zadruga Vojvodine iz Novog Sada. Zadruga je imala svoj štand koji je bio aranžiran s ukusom i na koji se svakodnevno slivao veliki broj lovaca i onih koji su ugovarali lovove i sklapali dugoročne aranžmane sa velikim brojem klijenata sa područja Piemonta i drugih regiona Italije.

Svakako najdinamičnija, po mnogo čemu jedinstvena, u lovnom turizmu u Vojvodini bila je 1974. godina. Poslednje nedelje oktobra 1974. godine bilo je finale jedne od najinteresantnijih lovačko-medijskih manifestacija Francuske za lov u inostranstvu, a nazvana je "Operation faisans" (operacija fazan) koja je epilog imala u Novom Sadu. U organizaciji "Radio Evrope I", zajedno sa "Pernod-om" i "Gevelot-om" i domaćinom, Lovačkom zadrugom Vojvodine, Agencijom "Quattro cervi", u vojvođanskim lovištima boravilo je u jednom mahu čak 300 lovaca iz Francuske koji su došli avionima JAT-a. Treba se setiti da su u izboru za lovne terene u "Operaciji fazan" bili i lovni reviri Kanade, Irske, Čehoslovačke i Rumunije. Ipak ubedljiva prednost data je Vojvodini, odnosno Lovačkoj zadrugi u Novom Sadu. Tako su u periodu od 21. do 30. oktobra 1974. godine vojvođanska lovišta bila spektakl koji se pamti. "Operacija fazan" ocenjena je izuzetno uspešno, o tome je pisala i štampa u svetu, a posle nje Lovačka zadruga Vojvodine, Agencija "Quattro cervi", svrstala se na listu najsposobnijih i najprofesionalnijih agencija te vrste u svetu. Posle "Operacije fazan", vojvođanska lovišta kod Ade, Mola, Padeja, Sente, Ruskog Krstura i "Ristovača" kod Bača, postala su poznata širom sveta.

Već 1980. godine cene divljači i usluga bile su: zec 35000 lira, fazan, jarebica i divlja patka po 10000 lira, grlica i prepelica po 2500 lira i srna i lane 100000 lira.

U 1990. godini zec je naplaćivan po 70000 lira, fazan po 20000 lira, jarebica po 25000, divlja patka po 20000 lira, grlica po 4000 lira, prepelica po 6000 lira i srna i lane po 200000 lira.

Cene divljači u inostranom lovnom turizmu do 1995. godine iskazivane su u italijanskim lirama, a od 1995 - 2000. u nemačkim markama. U 2000. godini cene divljači za inostrani lovni turizam su bile: zec 65 DM, fazan 22 DM, jarebica 30 DM, divlja patka 22 DM, grlica i prepelica po 5 DM, i srna i lane 250 DM.

U "Lovačkim novinama" broj 208 od 15. 12. 1970. godine, u članku s naslovom: "Deset godina lovnog turizma u Vojvodini", pominje se završetak desete lovno - turističke sezona u Vojvodini. Za deset godina lovnog turizma u Vojvodini ostvareno je ukupno, preko Lovačke zadruge Vojvodine, 50 hiljada lovnih dana i ostvaren ukupan prihod samo od prodaje sitne divljači od mili-

jardu ipo dinara. U proseku je dolazilo godišnje između 500 i 3000 lovaca - turista i ostvaren je prihod od 300 miliona dinara godišnje. Primera radi lovne 1960/61. godine u Vojvodini je bilo svega 48 lovaca - turista preko Lovačke zadruge Vojvodine, da bi lovne 1970/71. godine došlo 3560 lovaca - turista (preko Lovačke zadruge Vojvodine) i ukupno u Vojvodini, te godine, 3606 lovaca - turista. Evidentno je da je za ovih 10 godina broj turista u Vojvodini povećao za više od 75 puta (Tabela 21).

Tabela 21.

Kretanje broja lovaca - turista u Vojvodini za period od 1961 - 1971. godine

Lovna godina	Lovačka zadruga Vojvodine - Novi Sad	ŠPG "Jelen" Beograd	Ukupno u Vojvodini
1961/62.	48	-	48
1962/63.	118	-	118
1963/64.	765	-	765
1964/65.	603	10	613
1965/66.	534	15	549
1966/67.	739	56	795
1967/68.	1.595	70	1.665
1968/69.	1.900	51	1.951
1969/70.	3.020	81	3.101
1970/71.	3.560	46	3.606

D. Bugarski 1972. godine

Prve lovce - turiste iz Italije, u lovišta Vojvodine doveo je gospodin Ivo Duranti, funkcioner lovačke organizacije u Italijanskoj pokrajni Areco, novinar i dopisnik mnogih italijanskih listova i lovačkih časopisa. Njegovi članci u italijanskim novinama su imali nemerljiv uticaj na animiranje i dolazak italijanskih lovaca u lovišta Vojvodine.

Interesantno je da su prvi strani lovci u vojvođanska lovišta dolazili radi odstrela krupne divljači, ali, želje su se brzo menjale i iz godine u godinu interes za odstrel krupne divljači je slabio, a povećavao se interes za sitnu divljač. Italijanski lovci - turisti prvo su tražili fazane, pa jarebice, da bi za 2-3 godine bili najviše zainteresovani za divlje patke, sve dok 1968. godine, nije usledio pravi lovno - turistički bum, lovu na grlice. Tako na pr. u 1970. godini, samo od odstrelnih taksi na grlice, od italijanskih lovaca je naplaćeno preko 25 miliona dinara (što su u to vreme bila vrlo značajna sredstva).

Intenzivan lovno - turistički promet u Vojvodini odvijao se sve do 1990. godine, kada je godišnje dolazilo između tri i pet hiljada stranih lovaca - turista samo u lov na grlice, gugutke, prepelice i divlje patke i u jesen bilo je 1000 do 2000 lovaca turista u lovu na zeca, fazana, jarebicu, divlje patke, divlje guske i srne. Sve ovo uticalo je da se u lovišta Vojvodine u tom periodu unosi mnogo fazančića i da se akcenat u jesenjem lovu da na što veći odstrel fazana, zbog zaštite zeca i jarebice, naše autohtone vrste. Naime, u lovnom turizmu se forsiralo da na jednog odstreljenog zeca strani lovac turista treba da odstrelji 5

- 10 fazana. Na ovaj način, forsirana je divljač koja se "lako" proizvodi i upošljava sve postojeće instalisane kapacitete u Vojvodini za fazansku divljač, da bi lovišta u jesen imala dovoljno fazana i druge divljači i spremna dočekala strane lovce turiste sa njihovim potrebama za odstrelom. Iz podataka o odstrelu evidentno je da je fazan postao početkom '60-ih godina dominantna vrsta u pojedinačnom odstrela sitne divljači, u odnosu na druge vrste sitne divljači u lovnom turizmu, a dominantna vrsta i po odstrelu stranih članova lovačkih organizacija.

Period do 1990. godine je važan i zbog činjenice da je u lovištima Vojvodine bilo dovoljno divljači, tako da su se strani lovci - turisti vraćali kući izuzetno zadovoljni, sa pozitivnim utiscima koje su prenosili kolegama lovcima iz zemlje iz koje su dolazili i bili najbolji propagatori našeg lovnog turizma i lovstva Vojvodine.

Naše lovačke organizacije u Vojvodini sticale su solidne prihode od lovnog turizma (bilo letnjeg ili jesenjeg) koje su u celosti koristile za nova ulaganja u lovišta, kroz unošenje većeg broja veštački proizvedene divljači, u prvom redu fazana, a zatim i divljih pataka i jarebica. Lovačke organizacije su kupovale zemlju koju su koristile za podizanje, jedno i višegodišnjih remiza, sa ciljem stvaranja mnogo boljih stanišnih uslova za divljač od postojećih. Izgradnja prihvatilišta je takođe bila prioritetni zadatak svake naše lovačke organizacije u Vojvodini, da bi veštački unete fazančice sačuvali u što većem broju do lovnog sezone. Takođe, većina lovačkih organizacija koje su imale razvijen lovni turizam krenule su u izgradnju lovačkih domova ili u renoviranje starih, da bi stvorile uslove za prijem stranih lovaca - turista u svojim domovima, uz kompletan pansion (Novi Kneževac, Novo Miloševo, Stara Moravica, Bačka Topola, Bajša, Sivic, Pivnice, Bač, Lalić, Odžaci i dr.).

Zbog krize (ratno stanje u okruženju, neposredna ratna opasnost, sankcije prema našoj zemlji, nestabilna politička situacija u zemlji i dr.) u našoj zemlji i okruženju, početkom 90-ih godina prošlog veka, naglo je opalo interesovanje stranih lovaca - turista za dolazak u lovišta Vojvodine, bez obzira na višedecenijsku tradiciju. Ovo se može razumeti, jer je turizam najosetljivija grana delatnosti, a posebno lovni, koji podrazumeva kretanje naoružanih lica, u ovom slučaju stranih lovaca - turista kroz lovište, i iznošenje ulovljene divljači, kao dva neophodna i najvažnija elementa za nesmetano funkcionisanje ove delatnosti, svuda u svetu, pa i kod nas. Zbog toga je lovni turizam specifična grana ukupnog turizma, koja iziskuje drugačiji režim organizacije. Mnogi posrednici u ovom poslu su situaciju želeli da iskoriste, pa su poslovali mimo postojećih zakona i drugih važećih podzakonskih akata, tako da je u vojvođanskim lovištima stvoren pravi haos (u jednom periodu), na štetu divljači u lovištima (afera "Balkanske ptice"). Da bi se u narednom periodu izbegao haos, potrebno je da se ova materija uredi zakonom, propišu norme i uzanse za sve, jer je jedino tako moguće sačuvati fondove svih vrsta divljači (jer je divljač samo delimično obnovljiv resurs) i uz mnogo veće ulaganje u lovišta i divljač u narednom periodu ponovo stvoriti uslove za razvoj ove veoma značajne privredne grane za Vojvodinu.

U 40 godina Lovačke zadruge - "Lovotursa", period 1970-1990. svakako se može nazvati "zlatnim vremenima" lovnog turizma u Vojvodini. U ovom periodu preko Agencije "Quattro cervi" godišnje je dolazilo u proseku od tri do osam hiljada lovaca-turista. Tih godina lovci iz inostranstva bili su u našim lovištima godišnje od 10 pa čak do 22 hiljade lovnih dana. Još interesantniji su podaci o odstrelu. Naime prosečno godišnje u inostranom lovnom turizmu preko Lovačke zadruge ("Lovotursa") odstreljivano je tri do osam hiljada zečeva, 20 do 35 hiljada fazana, od hiljadu do osam hiljada jarebica, od hiljadu do šest hiljada divljih pataka, od 100 do 800 srna i lanadi, nekoliko desetina do 400 srndaća, do 45 hiljada prepelica i druge sitne divljači po nekoliko hiljada. Rezultate odstrela fazana i divljih pataka pratili su i sve bolji rezultati unošenja ove divljači u lovišta iz tzv. "veštačke proizvodnje".

U "Lovačkim novinama" od 01. 04. 1988. godine pod naslovom "Zarađeno šest miliona dolara" stoji: "Kada nema havarija poput černobilske, a znatno veća pažnja posveti se propagandi u inostranstvu, uz već postojeće uslove u lovačkim organizacijama, stiču se prilike za znatno bolju deviznu zaradu od stranih turista koji dolaze u lov u vojvodanska lovišta. Tako je bilo u 1987/88. lovno - turističkoj sezoni, kada je od 6.500 lovaca zarađeno 6.000.000 dolara ili oko 3.000.000.000 dinara. Pomenuti broj turista ostvario je preko 20.000 pansion dana, a odstrelio je 460 srndaća, oko 1.000 srna, 30.000 fazana, 7.000 zečeva, dvostruko više liski i barskih šljuka nego prethodne sezone, oko 83.000 grlica i gugutki od čega su oko 80 % autohtone, zatim 32.000 prepelica i 11.500 divljih pataka. Pomenuta zarada je dvostruko veća od one u 1986/87. godini, a za nju najviše zasluga ima upravo "Lovoturs" koji je ostvario oko 22 milijarde dinara".

Najbolje rezultate u lovnom turizmu imali su lovci lovačkih društava u Bačkoj Topoli, Senti, Novom Kneževcu, Novom Bečeju i Horgošu, što je svakako doprinelo još bržem razvoju lovstva u njihovim sredinama. Interesantno je istaći, da se nije moglo udovoljiti željama stranih turista za odstrel fazana, nedostajalo je još 20 % na odstreljeni broj, i zečeva, za šta je glavni krivac ne vreme sa gradom u Vojvodini. Međutim, zato je odstreljeno više srndaća, grlica i gugutki, prepelica i divljih pataka.

O učešću "Lovotursa" na ino sajmu pisale su "Lovačke novine" od 01. 06. 1989. godine: "Na samom ulazu u halu na sajmu u Parmi na najudarnijem mestu, bio je izložbeni prostor Lovotursa. Naime, kao rezultat dugogodišnje uspešne saradnje italijanske pokrajine Emilje Romanje i Vojvodine, odnosno Novog Sada, ovoj našoj radnoj organizaciji ustupljen je besplatno sajamski prostor od skoro 100 kvadratnih metara. A Lovoturs je zaista imao šta da ponudi posetiocima ove izložbe".

Nakon uvođenja sankcija našoj zemlji, lovni turizam je drastično smanjen. Zbog tih okolnosti, "Lovoturs" je u veoma otežanim uslovima ipak održavao veze, odnosno saradnju sa stranim lovcima - turistima i polako počeo da ih vraća u Vojvodinu. Cenovnici i programi su svake godine slati na preko hiljadu adresa, a objavljeno je i nekoliko afirmativnih članaka u inostranstvu. Pored toga u nekoliko navrata, gosti "Lovotursa" bili su i strani novinari, koji su na licu mesta mogli da se uvere u mogućnosti nesmetanog lova. No, i pored

svih napora rezultati nisu zadovoljavajući. Za to ima više razloga od kojih treba istaći i nelojalnu konkurenciju postojećih lovno - turističkih organizacija, od kojih se neke ne pridržavaju zakonskih propisa i utvrđenih normi od strane Lovačkog saveza Srbije i nadležnog Ministarstva.

Ipak, dosadašnji napori postepeno daju rezultate, tako što se broj stranih lovaca - turista polako povećava iz godine u godinu, ali je sve to još daleko od onoga što se može postići u inostranom lovnom turizmu imajući u vidu uspeh do 1990. godine.

"Lovotursova" poslovna jedinica, agencija za lovni turizam "Quattro cervi" - Četiri jelena, koja uspešno posluje više od 20 godina, poznata je širom sveta. Zahvaljujući njoj uspešno je afirmisan lovni turizam i lovstvo Vojvodine, a ova poslovnicu stekla je i visok ugled u inostranstvu, pre svega u Italiji. U proteklih 30 godina tu su ostvarena značajna devizna sredstva, ne samo za "Lovoturs" i lovačke organizacije, nego i za društvo i državu u celini. Najveći deo ostvarenih sredstava po ovom osnovu ulagano je u proizvodnju divljaci, propagandu, uvoz lovačke opreme i pribora i realizaciju naučnoistraživačkih projekata u lovstvu, a sve sa ciljem da se sačuvaju postojeći fondovi divljači, a kod nekih vrsta i povećaju.

U Vojvodini se lovnim turizmom do 1987. godine bavilo nekoliko agencija. Na prvom mestu je svakako Lovačka zadruga Vojvodine (1978. godine transformisana u "Lovoturs"), zatim "Ečka" iz istoimenog mesta, koja je bila orijentisana na odstrel vodenih ptica (prevashodno divljih pataka i donekle divljih gusaka), beogradski "Jelen", koji je više bio orijentisan na odstrel trofejnih srndaća u Vojvodini i od 1987. godine "Vojvodinaturs", koji je radio nekoliko godina da bi nakon toga prestao.

Danas je sasvim druga slika i prema dostupnim podacima u Vojvodini se lovnim turizmom, prevashodno na sitnu divljač, (posebno u letnjem lovu) bavi preko 20 posrednika. Ovako veliki broj lovno - turističkih posrednika je nastao od bivših radnika na ovom poslu i vodiča "Lovotursa" - ranije Lovačke zadruge. Ima slučajeva prodaje divljači paušalno, ili davanjem lovišta ili delova lovišta u zakup, a što je protivno važećim zakonskim propisima. Da bi se uveo red u ovoj oblasti svakako je potrebno da se inspekcijski organi više angažuju na sprečavanju nezakonitih radnji u ovoj oblasti, lovačke organizacije da poštuju i pridržavaju se važećeg Zakona o lovstvu i drugih podzakonskih akata koji regulišu ovu materiju, kao i važećeg cenovnika Lovačkog saveza Srbije.

12. Stanje ulova pernate divljači

U ovom poglavlju biće dati statistički podaci o ukupnom odstrelu pernate divljači u Vojvodini (fazana, poljske jarebice, divlje patke, grlice, gugutke, prepelice i divlje guske). Pored ovog pokazatelja biće prikazan ukupan odstrel ovih vrsta u lovnom turizmu u Vojvodini, kao i statistički podaci o odstrelu u lovnom turizmu od 1979. do 2000. godine, preko "Lovotursa". Na osnovu statističkih pokazatelja slede određeni zaključci i predlog mera daljeg rada u ovoj oblasti.

Iz datih podataka može se zaključiti da postoje dva razdoblja u lovnom turizmu, u posmatranom periodu (1979-2000.). To je tzv. prvo razdoblje od 1979. do 1990. godine i drugo razdoblje od 1991. do 2000. godine. Prvo razdoblje može se proglasiti za najintenzivniji period u lovnom turizmu, kao i po ukupnom odstrelu, i drugi period kada se lovni turizam odvijao samo u minimalnim iznosima, u značajno manjoj meri nego u prvom periodu (razdoblju). Ova konstatacija se odnosi na sve vrste pernate divljači koje su predmet ovog rada.

Tabela 22.

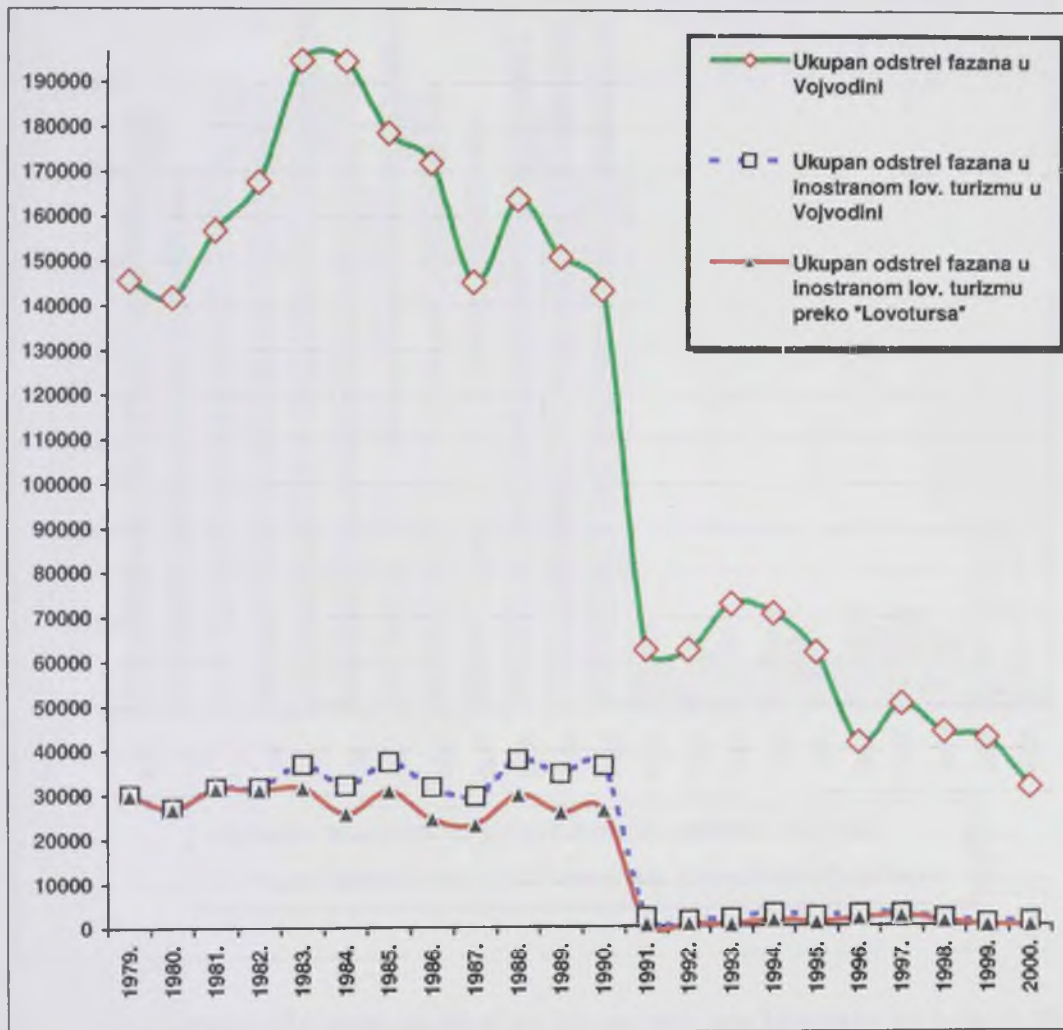
Uporedni pokazatelji ukupnog izlova fazana u Vojvodini, ukupnog odstrela u lovnom turizmu i preko "Lovotursa" za posmatrani period od 1979-2000. god.

Godina odstrela	Ukupan odstrel fazana u Vojvodini	Ukupan odstrel fazana u inostranom lov. turizmu u Vojvodini	Ukupan odstrel fazana u inostranom lov. turizmu preko "Lovotursa"
1979.	145.776	30.023	29.898
1980.	141.845	26.949	26.861
1981.	156.945	31.635	31.484
1982.	167.770	31.797	31.122
1983.	194.927	36.870	31.536
1984.	194.820	32.024	25.678
1985.	178.685	37.419	30.882
1986.	172.095	31.750	24.414
1987.	145.486	29.583	23.088
1988.	163.941	37.811	29.857
1989.	151.078	34.716	25.843
1990.	143.612	36.423	26.419
1991.	62.640	2.122	581
1992.	62.461	1.430	643
1993.	72.910	1.831	324
1994.	70.685	2.902	1.414
1995.	62.000	2.194	791
1996.	41.613	2.821	1.733
1997.	50.380	2.808	2.376
1998.	43.898	1.776	1.092
1999.	42.495	725	98
2000.	31.431	1.124	99

Za posmatrani period od 1979. do 2000. godine, odnosno za 22 godine, u Vojvodini je ukupno odstreljeno 2.497.493 fazana, što prosečno godiš-

nje iznosi 113.522,40 fazana. Ako se posmatra period u kome je najintenzivnije lovljeno, a to je od 1979. do 1990. godine, odnosno 12 godina, ukupno je u ovom periodu odstreljeno 1.956.980 fazana ili prosečno 163.081,66 fazana godišnje.

Grafikon 3. Uporedni pokazatelji ukupnog odstrela fazana u Vojvodini, ukupnog odstrela u ino-lovnom turizmu i preko "Lovotursa"

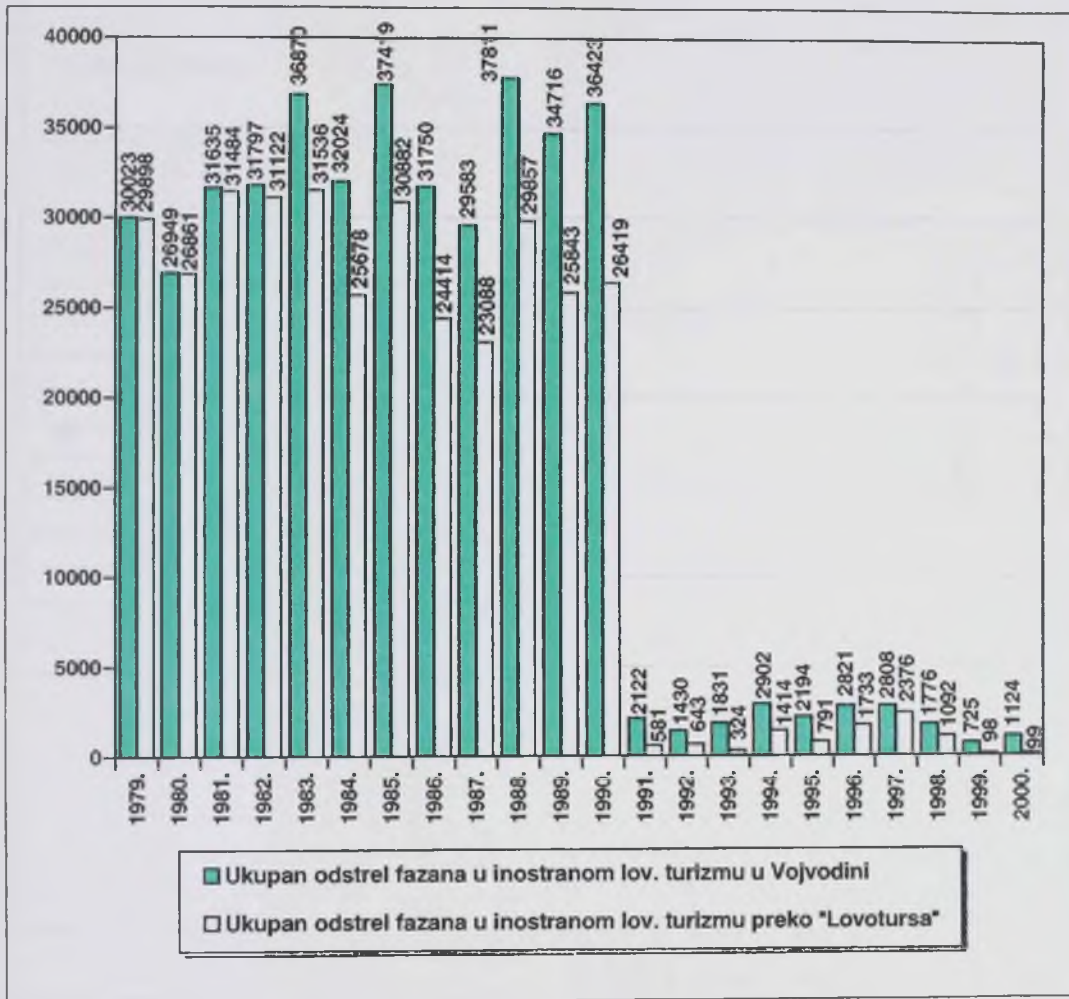

Za drugi posmatrani period u kome je bilo neposredne ratne opasnosti, odnosno za period od 1991. do 2000. godine, ukupno je odstreljeno 540.513 fazana u Vojvodini, ili prosečno godišnje 54.051,30 fazana. Ovaj prosek je za više od tri puta manji nego u prethodnom posmatranom periodu.

U inostranom lovnom turizmu za posmatrani period od 1979. do 2000. godine u Vojvodini je ukupno odstreljeno 416.733 fazana ili prosečno godišnje 18.942,41. Za odstrel u lovnom turizmu, na osnovu statističkih podataka evidentna su dva perioda, prvi, od 1979 - 1990. godine odnosno za 12 godina kada je bio najintenzivniji lovni turizam i kada je ukupno odstreljeno 397.000 fazana, što prosečno godišnje iznosi 33.083,33 fazana. U ovom periodu najveći odstrel zabeležen je 1988. godine (37.811) i najmanji u odnosu na posmatrani period 1980. godine (26.949). Drugi period u lovnom turizmu Vojvodine je

značajno manji tako da je ukupno odstreljeno 19.733 fazana. Za ovaj period od 1991-2000. godine prosečno godišnje je odstreljivano 1.973,30 fazana.

Dijagram 1. Uporedni pokazatelji ukupnog odstrela fazana u ino-lovnom turizmu u Vojvodini i preko "Lovotursa"

Za "Lovoturs" i lovni turizam na fazana važi ista konstatacija koja je data i za odstrel fazana u lovnom turizmu Vojvodine. Prvi period u kome je evidentan intenzivan izlov fazana a to je period od 1979 -1990. godine, kada je odstreljeno ukupno 337.082 fazana, što prosečno godišnje iznosi 28.090,17 fazana. Drugi posmatrani period od 1991 -2000. godine je skoro zanemarljiv i u ovom periodu je ukupno odstreljeno 9.151 fazan, što prosečno godišnje iznosi da je preko "Lovotursa" odstreljeno 915,10 fazana.

Ukupno je za posmatrani period od 1979. do 2000. godine preko "Lovotursa" u lovnom turizmu odstreljeno 346.233 fazana ili prosečno godišnje 15.737,86 fazana.

Tabela 23.

Uporedni pokazatelji ukupnog ulova poljskih jarebica u Vojvodini, ukupnog odstrela u inostranom lovnom turizmu Vojvodine i preko "Lovotursa" za posmatrani period od 1979. do 2000. godine

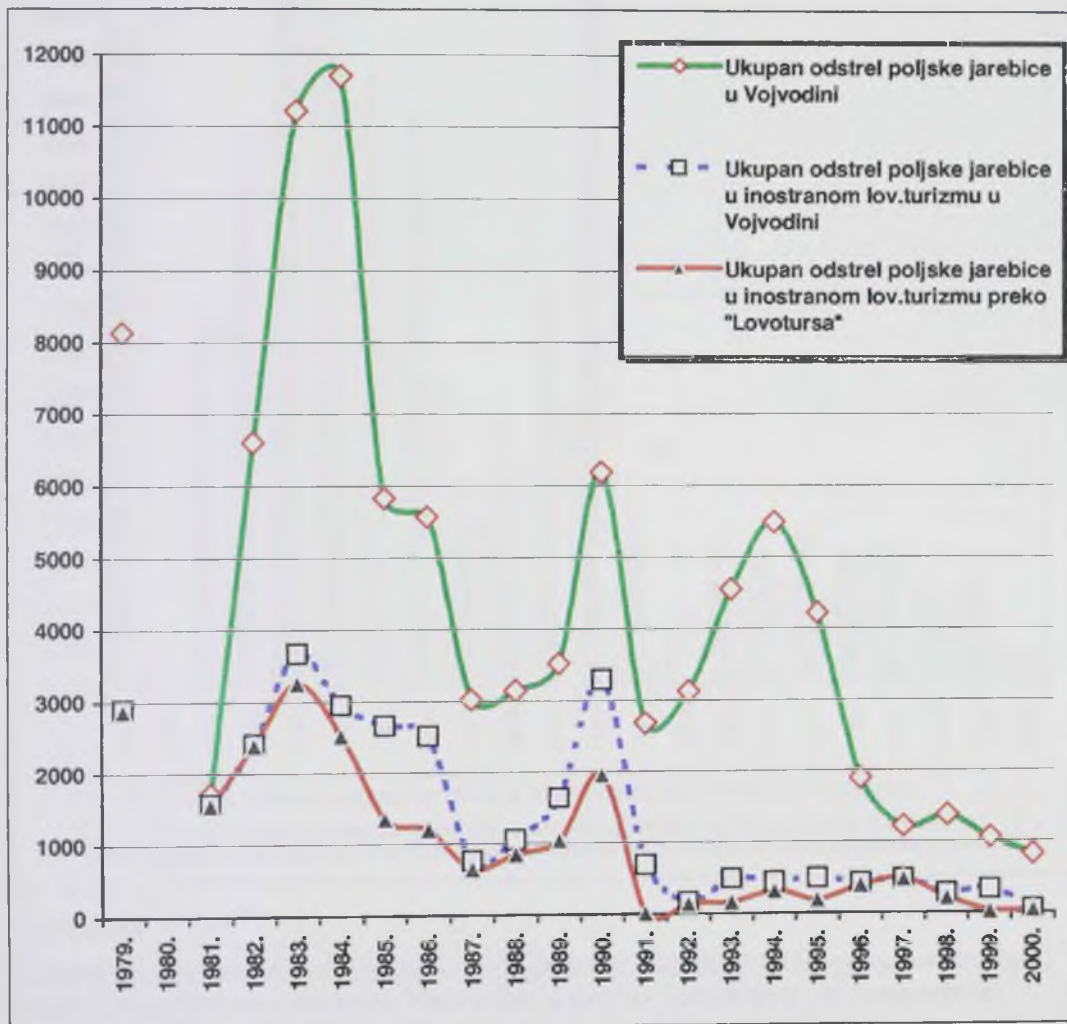
Godina odstrela	Ukupan odstrel poljske jarebice u Vojvodini	Ukupan odstrel poljske jarebice u inostranom lov. turizmu u Vojvodini	Ukupan odstrel poljske jarebice u inostranom lov. turizmu preko "Lovotursa"
1979.	8.136	2.899	2.881
1980.	-	-	-
1981.	1.720	1.578	1.558
1982.	6.611	2.413	2.393
1983.	11.224	3.677	3.253
1984.	11.702	2.954	2.524
1985.	5.833	2.665	1.353
1986.	5.574	2.512	1.202
1987.	3.019	758	652
1988.	3.146	1.057	849
1989.	3.518	1.638	1.043
1990.	6.188	3.290	1.959
1991.	2.684	693	16
1992.	3.119	166	144
1993.	4.543	491	158
1994.	5.488	443	316
1995.	4.217	492	188
1996.	1.896	430	392
1997.	1.219	481	479
1998.	1.372	282	212
1999.	1.057	334	24
2000.	819	50	38

Za posmatrani period od 1979. do 2000. godine u Vojvodini je ukupno odstreljeno 93.085 poljskih jarebica, što prosečno godišnje iznosi 4.231,14. Ovde treba istaći da je u 1980. godini na snazi bila zabrana lova na jarebice. Za razliku od fazanske divljači, gde je najintenzivniji odstrel bio od 1979 do 1990. godine, kod jarebica je ovaj period nešto duži. Evidentno je da se intenzivniji odstrel odvijao od 1979 do 1995. godine (Tabela 23). U ovom periodu ukupno je odstreljeno 86.722 jarebice ili prosečno godišnje 5.101,29 jarebica. Od 1995. do 2000. godine ukupan odstrel jarebica je bio 6.363 ili prosečno godišnje 1.272,60. Za ovih pet godina odstrel je manji za više od 4 puta nego što je bio u prethodnom posmatranom periodu od 1979. do 1995. godine. Najveći odstrel za posmatrani period od 1979. do 2000. godine zabeležen je 1984. godine i on je iznosio 11.702 jarebice, dok je najmanji odstrel zabeležen 2000. godine sa svega 819 odstreljenih jarebica.

U inostranom lovnom turizmu za posmatrani period od 1979. do 2000. godine ukupno je odstreljeno (osim 1980. godine kada je važila zabrana lova na jarebice i nije se lovilo) 29.303 jarebice, što prosečno godišnje iznosi 1.331,95

jarebica. Za odstrel u lovnom turizmu evidentna su dva perioda i to prvi od 1979. do 1990. godine i drugi, od 1991. do 2000. godine. U prvom periodu ukupno je u lovnom turizmu u Vojvodini odstreljeno 25.441 jarebica, ili prosečno godišnje 2.120,08. U drugom posmatranom periodu od 1991. do 2000. godine u Vojvodini je ukupan odstrel jarebica u lovnom turizmu 3.862, što prosečno godišnje iznosi 386,20 jarebica. Najveći odstrel u lovnom turizmu u Vojvodini za posmatrani period od 1979 - 2000. godine zabeležen je 1990. godine, 3.290 jarebica i najmanji 2000. godine sa svega 50 jarebica.

Grafikon 4. Uporedni pokazatelji ukupnog odstrela poljske jarebice u Vojvodini, ukupnog odstrela u ino-lovnom turizmu i preko "Lovotursa"

Na osnovu podataka o odstrelu jarebica u lovnom turizmu preko "Lovotursa", važi ista konstatacija kao i za odstrel fazana u lovnom turizmu Vojvodine. To znači izdvajaju se dva perioda, prvi od 1979-1990. godine i drugi od 1991-2000. godine. U prvom periodu ukupno je odstreljeno 19.667 jarebica, ili prosečno godišnje 1.638,92 jarebice. U drugom periodu od 1991-2000. godine ukupno je odstreljeno, preko "Lovotursa", 1.967 jarebica, što prosečno godišnje iznosi 196,70 jarebica. Ukupno je za ceo posmatrani period od 1979. do 2000. godine, preko "Lovotursa" u inostranom lovnom turizmu, odstrelje-

no 21.634 jarebice ili prosečno godišnje 983,36 jarebica. Najveći odstrel u inostranom lovnom turizmu, preko "Lovotursa" za posmatrani period 1979-2000. godina zabeležen je 1983. godine, 3.253 jarebice i najmanji 1991. godine sa svega 16 jarebica.

Dijagram 2. Uporedni pokazatelji ukupnog odstrela poljskih jarebica u inostranom turizmu u Vojvodini i preko "Lovotursa".

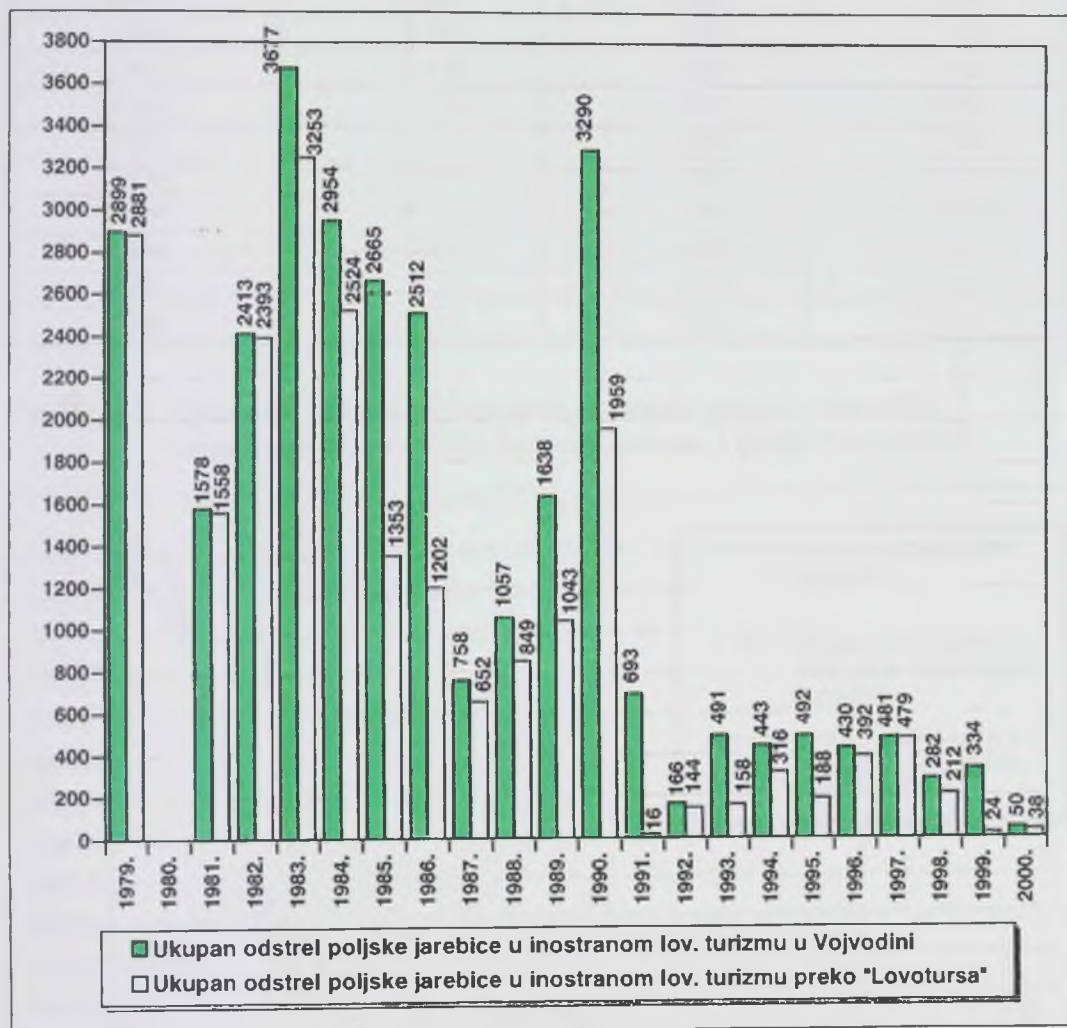

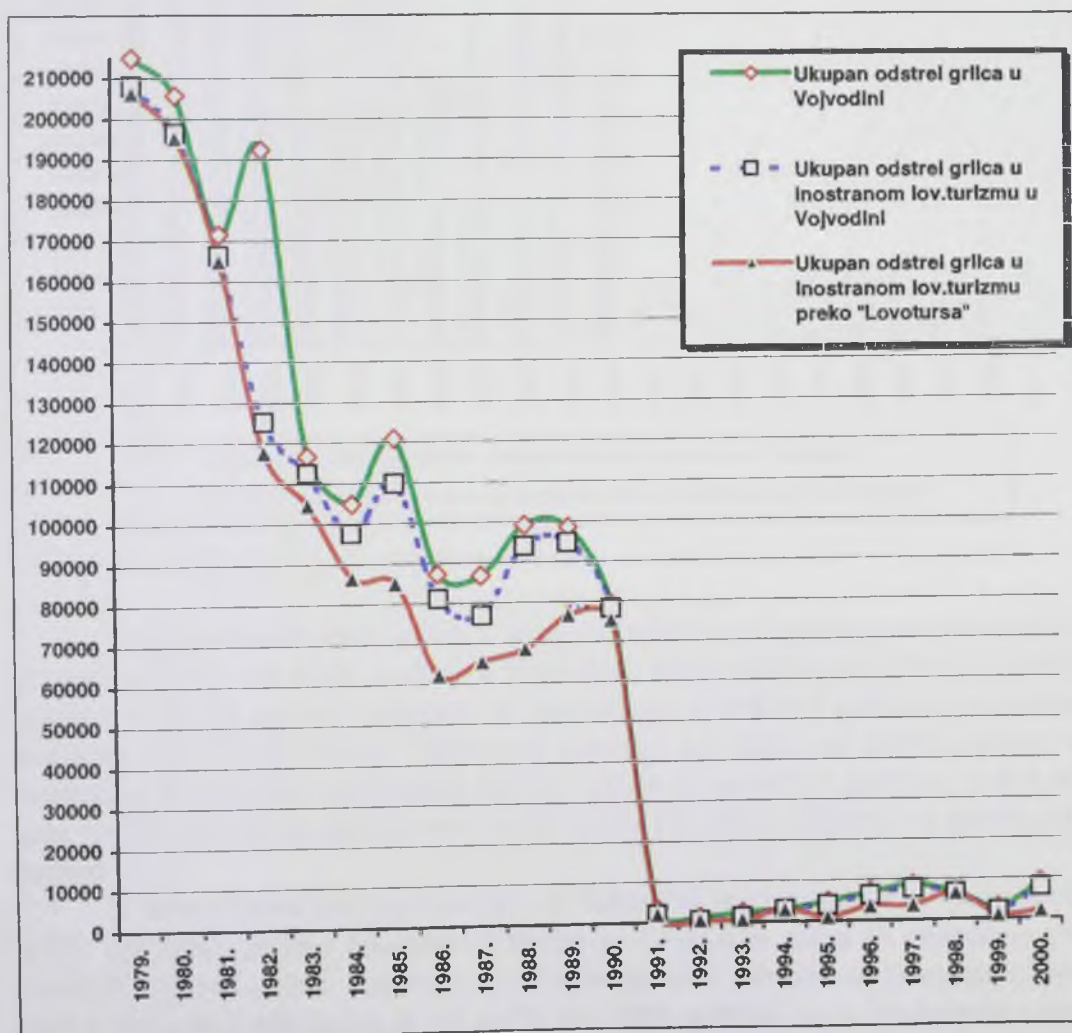
Tabela 24.

Uporedni pokazatelji ukupnog izlova grlica u Vojvodini, ukupnog odstrela u inostranom lovnom turizmu Vojvodine i preko "Lovotursa" za posmatrani period od 1979. do 2000. godine

Godina odstrela	Ukupan odstrel grlica u Vojvodini	Ukupan odstrel grlica u inostranom lovnom turizmu u Vojvodini	Ukupan odstrel grlica u inostranom lov. turizmu preko "Lovotursa"
1979.	214.987	208.061	206.352
1980.	205.855	196.460	195.472
1981.	171.637	166.423	165.049
1982.	192.412	125.253	117.781
1983.	116.681	112.475	104.630

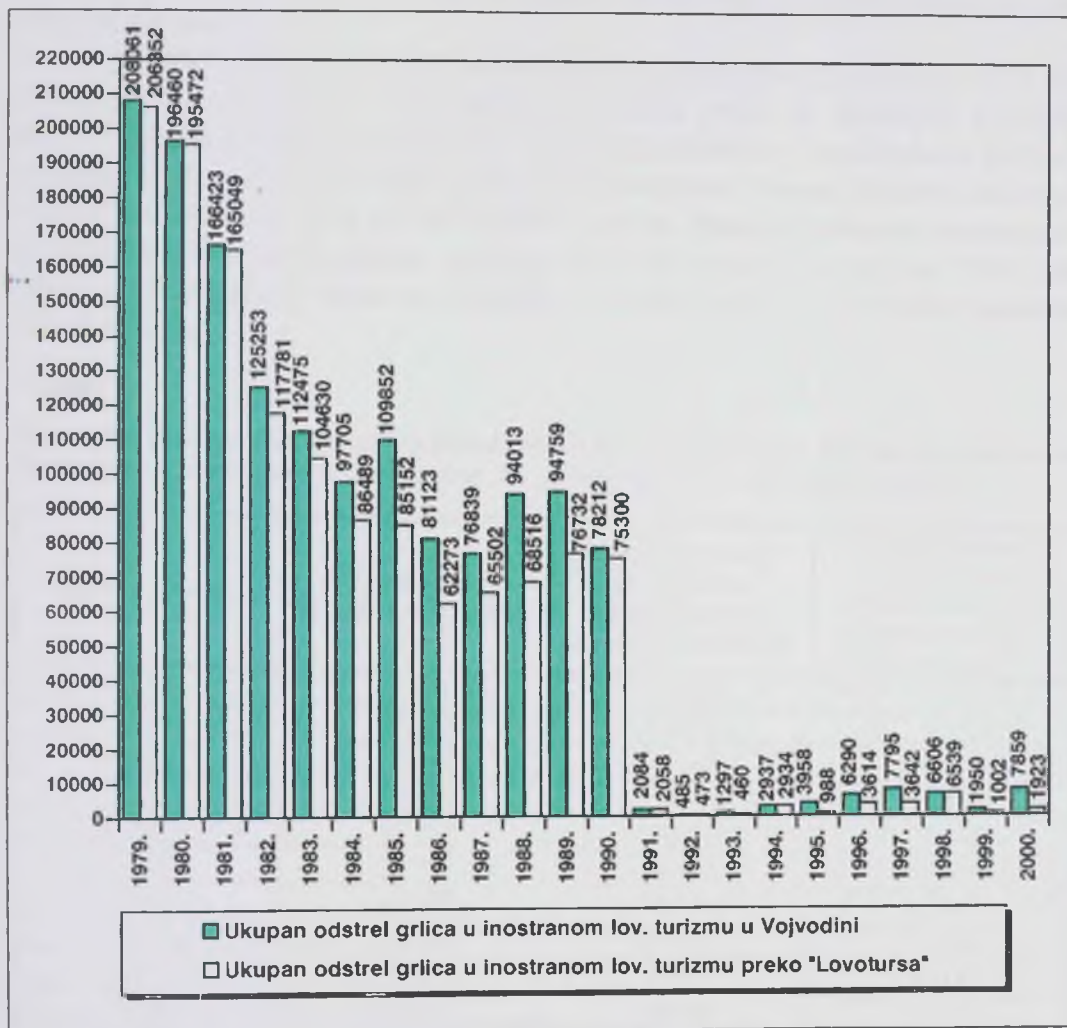
1984.	104.834	97.705	86.489
1985.	120.873	97.641	85.152
1986.	87.252	72.760	62.273
1987.	86.763	83.310	65.502
1988.	99.219	93.389	76.732
1989.	98.566	88.345	68.516
1990.	79.370	78.212	75.300
1991.	3.208	2.084	2.058
1992.	1.186	485	473
1993.	2.279	1.297	460
1994.	2.970	2.937	2.934
1995.	4.741	3.958	988
1996.	6.974	6.290	3.614
1997.	8.738	7.795	3.642
1998.	6.606	6.606	6.539
1999.	2.739 ...	1.950	1.002
2000.	9.110	7.859	1.923

Grafikon 5. Uporedni pokazatelji ukupnog odstrela grlice u Vojvodini, ukupnog odstrela u ino-lovnom turizmu i preko "Lovotursa".

Za posmatrani period od 1979. do 2000. godine, odnosno za 22 godine, u Vojvodini je ukupno odstreljeno 1.627.000 grlica, što prosečno godišnje iznosi 73.954,55 grlica sa najvećim odstrelom 1979. godine od 214.987 grlica i najmanjim odstrelom 1992. godine od 1.186 grlica.

Dijagram 3. Uporedni pokazatelji ukupnog odstrela grlica u ino-lovnom turizmu u Vojvodini i preko "Lovotursa"

Najintenzivniji izlov grlica u lovnom turizmu, u odnosu na posmatrani period od 1979. do 2000. godine u Vojvodini, bio je period od 1979. do 1990. godine. U ovom periodu ukupno je odstreljeno 1.578.449 grlica ili prosečno godišnje 131.537,41 grlica. U drugom periodu od 1991. do 2000. godine, u Vojvodini je ukupno odstreljeno 48.551. grlica ili prosečno godišnje 4.855,10 grlica. Ovaj prosek je pad za više od 27 puta (27,09) u odnosu na prethodni period.

U inostranom lovnom turizmu u Vojvodini je za posmatrani period od 1979. do 2000. godine ukupno odstreljeno 1.482.616 grlica ili prosečno godišnje 67.391,64 grlica. Najintenzivniji izlov grlica u odnosu na posmatrani period u Vojvodini zabeležen je od 1979. do 1990. godine, kada je ukupno odst-

reljeno 1.441.175 grlica, što prosečno godišnje iznosi 120.097,91 grlica. U ovom periodu najveći odstrel zabeležen je 1979. godine od 208.061 grlice i najmanji 1987. godine od 76.839 grlica. U drugom periodu, od 1991. do 2000. godine ukupan odstrel u Vojvodini bio je 41.441 grlica ili prosečno godišnje 4.144,10 grlica. Ovaj prosek odstrela grlica u inostranom lovnom turizmu u Vojvodini je za skoro 29 puta (28,98) manji nego u prethodnom posmatranom periodu.

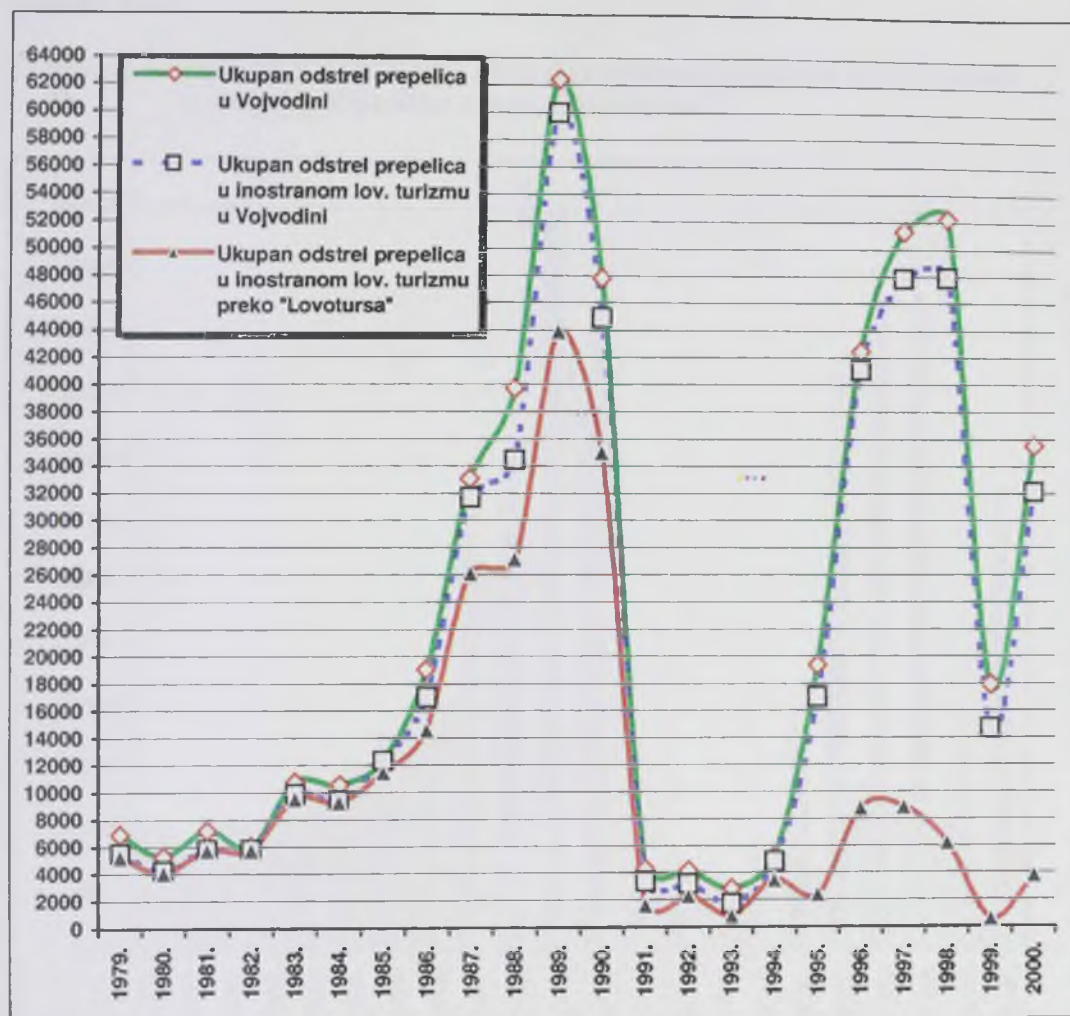
Preko "Lovotursa" u lovnom turizmu za posmatrani period od 1979. do 2000. godine ukupno je odstreljeno 1.332.881 grlica ili prosečno godišnje 60.585,50 grlica, što iznosi 89,90% ukupnog odstrela u inostranom lovnom turizmu Vojvodine. Kod ostrela grlica u inostranom lovnom turizmu izdvajaju se dva perioda i to prvi od 1979-1990. godine, kada je ukupno odstreljeno 1.309.248 grlica ili prosečno godišnje 109.104 grlice i drugi, od 1991. do 2000. godine kada je ukupno odstreljeno 23.633 grlice ili prosečno godišnje 2.363,30 grlica.

Tabela 25.

Uporedni pokazatelji ukupnog izlova prepelice u Vojvodini, ukupnog odstrela u lovnom turizmu i preko "Lovotursa" za period od 1979. do 2000. godine

Godina odstrela	Ukupan odstrel prepelica u Vojvodini	Ukupan odstrel prepelica u inostranom lov. turizmu u Vojvodini	Ukupan odstrel prepelica u inostranom lov. turizmu preko "Lovotursa"
1979.	6.932	5.546	5.308
1980.	5.305	4.269	4.125
1981.	7.218	5.836	5.774
1982.	6.042	5.821	5.799
1983.	10.767	9.900	9.542
1984.	10.559	9.415	9.298
1985.	12.369	12.356	11.476
1986.	19.066	17.014	14.585
1987.	33.075	31.707	26.132
1988.	39.714	34.459	27.157
1989.	62.425	59.999	43.922
1990.	47.852	44.939	35.013
1991.	4.299	3.382	1.637
1992.	4.165	3.189	2.319
1993.	2.837	1.758	859
1994.	5.208	4.845	3.504
1995.	19.368	17.012	2.394
1996.	42.472	41.148	8.810
1997.	51.334	47.874	8.880
1998.	52.255	47.952	6.214
1999.	17.930	14.697	574
2000.	35.514	32.126	3.796

Grafikon 6. Usporedni pokazatelji ukupnog odstrela prepelica u Vojvodini, ukupnog odstrela u ino-lovnom turizmu i preko "Lovotursa"

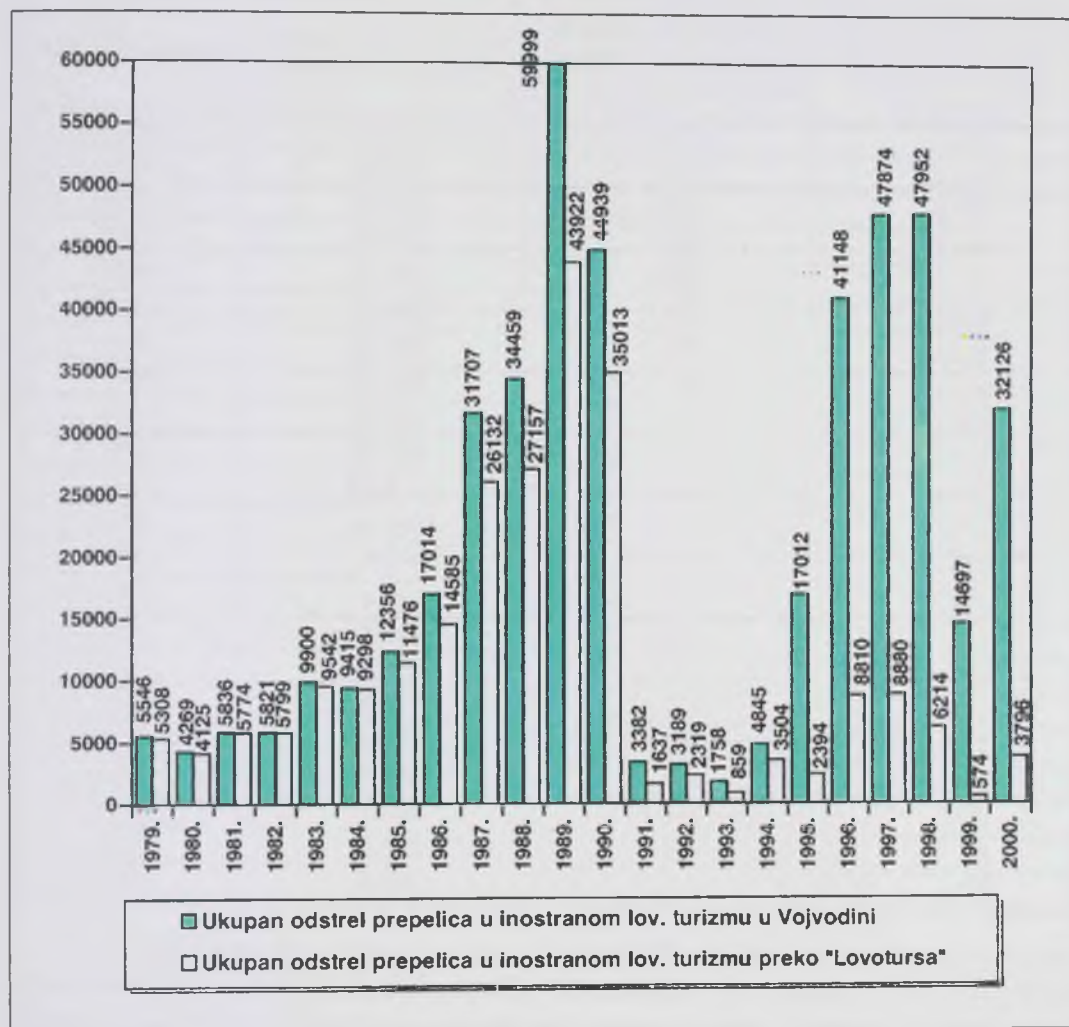
Za posmatrani period od 1979. do 2000. godine, odnosno za 22 godine, u Vojvodini je ukupno odstreljeno 496.706 prepelica ili prosečno godišnje 22.577,55 prepelica. Najveći odstrel u odnosu na posmatrani period zabeležen je 1989. godine, 62.425 prepelica i najmanji 1993. godine 2.837 prepelica.

U inostranom lovnom turizmu za posmatrani period od 1979. do 2000. godine ukupno je odstreljeno 455.244 prepelica ili prosečno godišnje 20.692,91. Na osnovu podataka o odstrelu u inostranom lovnom turizmu evidentno je povećanje odstrela u odnosu na posmatrani period od 1979. godine pa sve do 1989. godine, kada je zabeležen i najveći odstrel u inostranom lovnom turizmu, 59.999 prepelica. Najmanji odstrel je bio 1993. godine sa svega 1.758 odstreljenih prepelica. Za period od 1979. do 1990. godine odstreljeno je 241.261 prepelica u inostranom lovnom turizmu na nivou Vojvodine. Od 1991. godine sa manjim i većim oscilacijama evidentno je povećanje odstrela kod ove vrste pernate divljači, što kod drugih vrsta nije bio slučaj (fazan, jarebica, grlica i dr.).

Prosečan procenat odstrela prepelica u odnosu na ukupan odstrel u Vojvodini, za posmatrani period iznosio je 91,65%. Iz ovog podatka se da

zaključiti da su za odstrel prepelica u najvećoj meri zainteresovani strani lovci turisti, dok su naši lovci nezainteresovani za odstrel ove veoma atraktivne poljske koke.

Dijagram 4. Uporedni pokazatelji ukupnog odstrela prepelica u ino-lovnom turizmu u Vojvodini i preko "Lovotursa"

Preko "Lovotursa" za posmatrani period odstreljeno je ukupno 237.118 prepelica ili prosečno godišnje 10.778,09 prepelica. Za period od 1979. do 1990. godine ukupno je odstreljeno preko "Lovotursa" 198.131 prepelica, što prosečno godišnje iznosi 16.510,92 prepelice. U odnosu na posmatrani period najveći odstrel preko "Lovotursa" zabeležen je 1989. godine od 43.922 prepelice i najmanji 1990. godine, svega 574 prepelice. U drugom periodu, od 1991. do 2000. godine, ukupno je odstreljeno 38.987 prepelica, što prosečno godišnje iznosi 3.898,70. Za vreme ovog perioda odstrel je za više od 4 puta bio manji (4,24) nego u prvom periodu. Procenat odstrela prepelica preko "Lovotursa", u odnosu na ukupan odstrel u Vojvodini u inostranom lovnom turizmu, iznosio je 52,09%, a od ukupnog odstrela prepelica u Vojvodini ovaj procenat je 47,74%.

Tabela 26.

Uporedni pokazatelji ukupnog izlova divljih pataka (gluvara i krdža) u Vojvodini, ukupnog odstrela u inostranom lovnom turizmu Vojvodine i preko Lovotursa za period od 1979. do 2000. godine

Godina odstrela	Ukupan odstrel divljih pataka u Vojvodini	Ukupan odstrel divljih pataka u inostranom lov.turizmu u Vojvodini	Ukupan odstrel divljih pataka u inostranom lov.turizmu preko "Lovotursa"
1979.	29.345	1.428	1.405
1980.	19.897	1.872	1.416
1981.	37.793	2.665	2.195
1982.	37.075	1.509	1.382
1983.	34.581	5.568	5.462
1984.	35.388	3.247	2.822
1985.	29.502	3.471	3.046
1986.	33.148	4.323	2.038
1987.	27.746	4.984	3.104
1988.	30.704	7.106	5.749
1989.	25.873	8.041	5.714
1990.	14.200	6.639	5.978
1991.	5.070	568	454
1992.	4.457	469	377
1993.	5.961	165	154
1994.	4.867	290	238
1995.	8.399	202	202
1996.	6.649	249	154
1997.	7.156	511	410
1998.	9.626	1.385	333
1999.	7.680	233	89
2000.	9.030	825	33

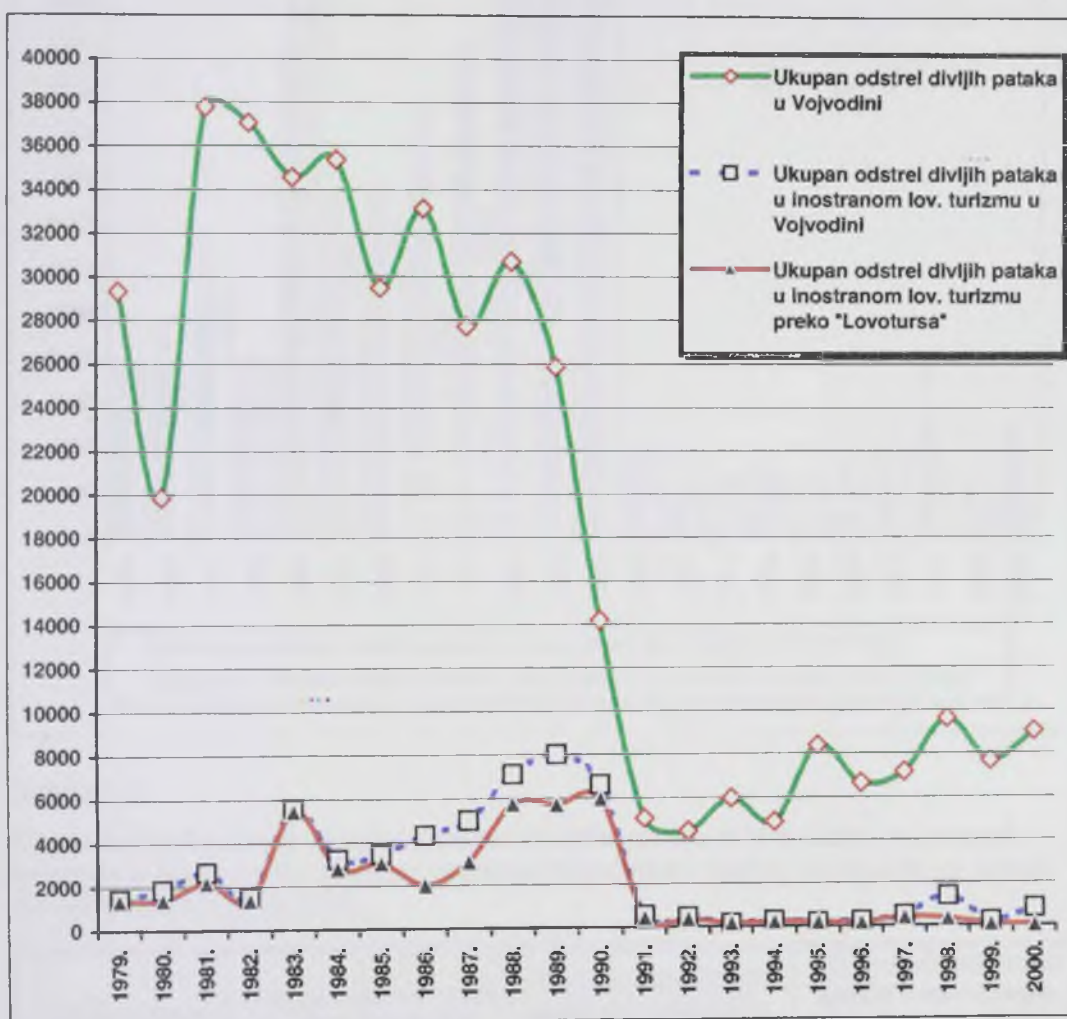
Za posmatrani period od 22 godine (1979 - 2000.) u Vojvodini je ukupno odstreljeno 424.151 divljih pataka, što prosečno godišnje iznosi 19.279,59. Najveći odstrel za posmatrani period zabeležen je 1981. godine (37.793) i najmanji 1992. godine (4.457).

Na osnovu podataka prikupljenih od lovačkih organizacija za period od 1995. do 1999. godine ukupno je u Vojvodini odstreljeno 39.508 divljih pataka, a od ove cifre učešće patke krdže bilo je 7.961 što iznosi 20,15 %. Ovaj podatak (procenat) se može uzeti kao prosek učešća patke krdže u ukupnom odstrelu divljih pataka za prethodni period.

Ukupan odstrel divljih pataka (gluvara i krdža) u inostranom lovnom turizmu za posmatrani period od 1979. do 2000. bio je 55.750 što prosečno godišnje iznosi 2.534,09. Ukupnog broj pataka odstreljenih u lovnom turizmu (55.750) iznosi 13,14 % ukupnog odstrela u Vojvodini (424.151). Trend porasta odstrela divljih pataka (prilog tabela) evidentno je značajan od 1982. godine pa sve do 1990. godine i uz male oscilacije u ovom periodu zabeležen je i rekordni odstrel od preko 8.000 pataka (8.041) odstreljenih u jednoj godini. Treba istaći da se u Vojvodini do 1990. godine svake godine iz veštačke proiz-

vodnje godišnje puštalo u lovišta od pet do 12 hiljada pačića, što se svakako odrazilo i na ukupan odstrel divljih pataka u Vojvodini, a takođe i na povećan odstrel u inostranom lovnom turizmu. Za period od 1979. do 1990. godine u inostranom lovnom turizmu na nivou Vojvodine, odstreljeno je 50.853 divljih pataka. Nakon 1990. godine zabeležen je drastičan pad odstrela divljih pataka u inostranom lovnom turizmu, a cifre pokazuju minorne iznose.

Grafikon 7. Uporedni pokazatelji ukupnog odstrela divljih pataka u Vojvodini, ukupnog odstrela u ino-lovnom turizmu i preko "Lovotursa"

Preko "Lovotursa" je za posmatrani period od 1979. do 2000. godine ukupno odstreljeno 42.755 divljih pataka ili prosečno godišnje 1.943,41. Najveći odstrel preko "Lovotursa" zabeležen je 1990. godine od 5.798 divljih pataka i najmanji 2000. godine od svega 33 divlje patke. Ukupan odstrel divljih pataka u inostranom lovnom turizmu preko "Lovotursa" (42.755) u odnosu na ukupan odstrel u inostranom lovnom turizmu u Vojvodini (55.750) iznosio je 76,69 % dok je u odnosu na ukupan odstrel (424.151) taj procenat 10,08 %. Od 1979. do 1990. godine preko "Lovotursa" je odstreljeno 40.311 divljih pataka što prosečno godišnje iznosi 3.359,25 a za narednih deset godina od 1991. do 2000. godine ukupno je odstreljeno 2.444 divljih pataka ili prosečno godišnje 244,40 što je u odnosu na prethodni period za više od 13 puta manji odstrel (13,74 puta).

Dijagram 5. Uporedni pokazatelji ukupnog odstrela divljih pataka u ino-
lovnom turizmu u Vojvodini i preko "Lovotursa"

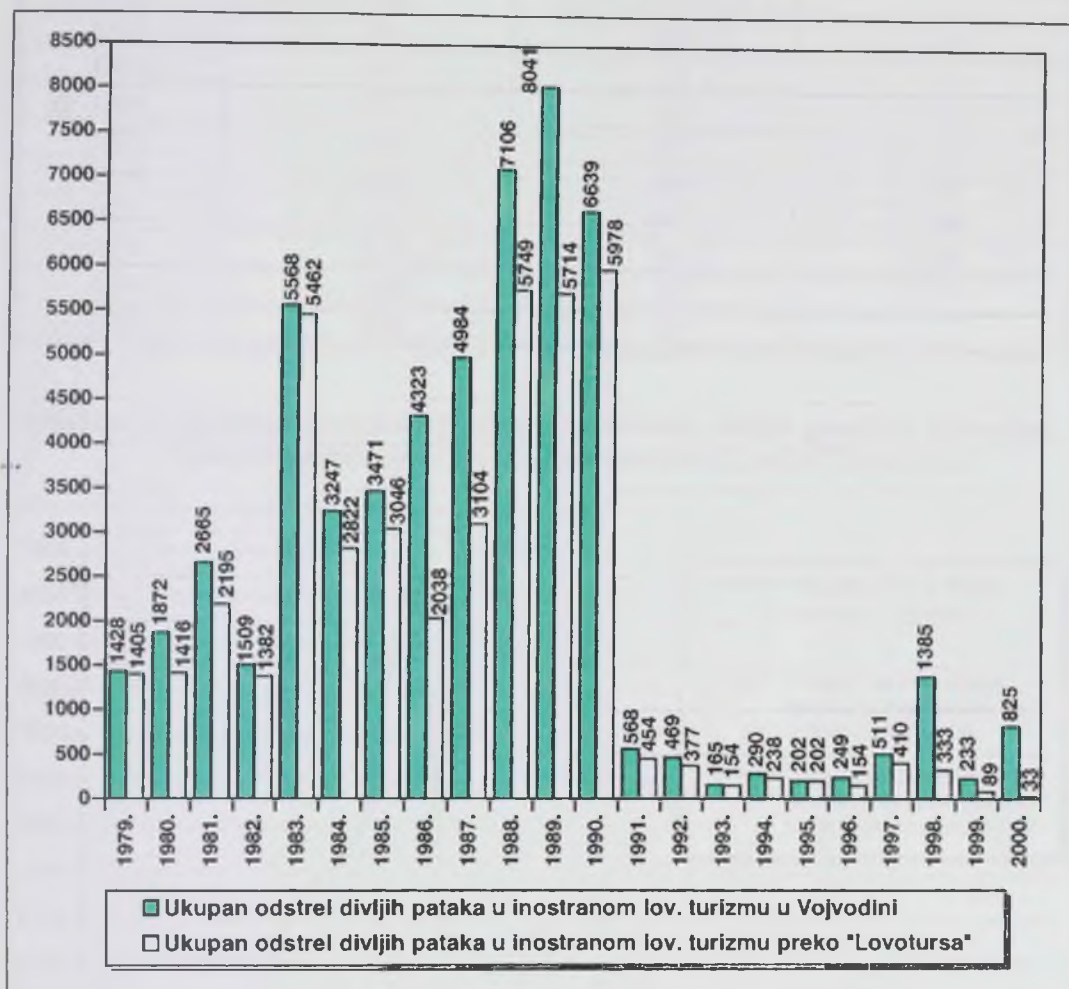

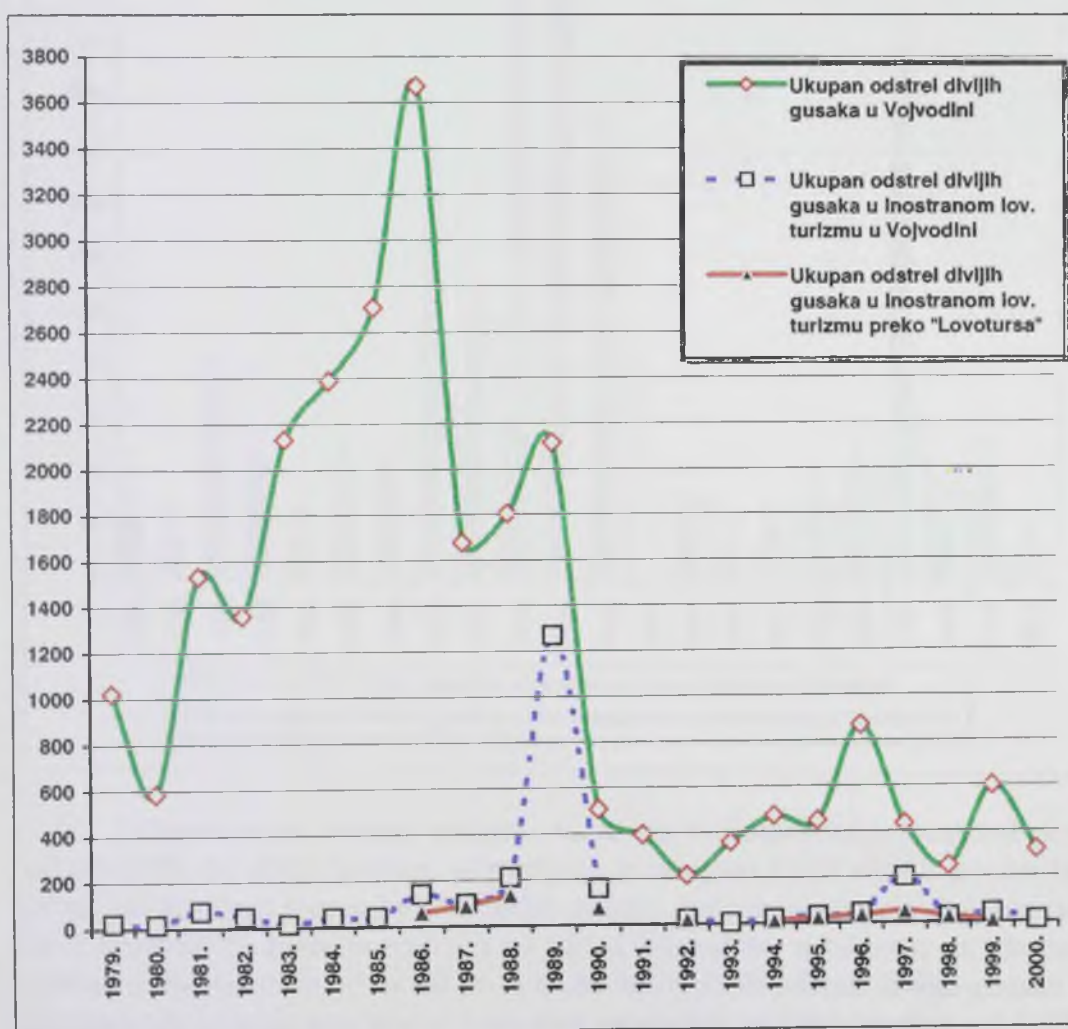
Tabela 27.

Uporedni pokazatelji ukupnog izlova divljih gusaka u Vojvodini, ukupnog odstrela u inostranom lovnom turizmu Vojvodine i preko Lovotursa za period od 1979. do 2000. godine.

Godina odstrela	Ukupan odstrel divljih gusaka u Vojvodini	Ukupan odstrel divljih gusaka u Vojvodini u inostranom lov. turizmu	Ukupan odstrel divljih gusaka u inostranom lov. turizmu preko "Lovotursa"
1979.	1.025	22	
1980.	586	16	
1981.	1.534	73	
1982.	1.361	47	
1983.	2.132	15	
1984.	2.387	42	
1985.	2.707	41	
1986.	3.672	141	60
1987.	1.677	98	88
1988.	1.805	211	134

1989.	2.114	1.271	
1990.	506	159	76
1991.	393		
1992.	214	22	19
1993.	357	6	
1994.	472	20	11
1995.	449	31	21
1996.	866	44	34
1997.	432	201	48
1998.	248	26	26
1999.	598	42	7
2000.	317	10	

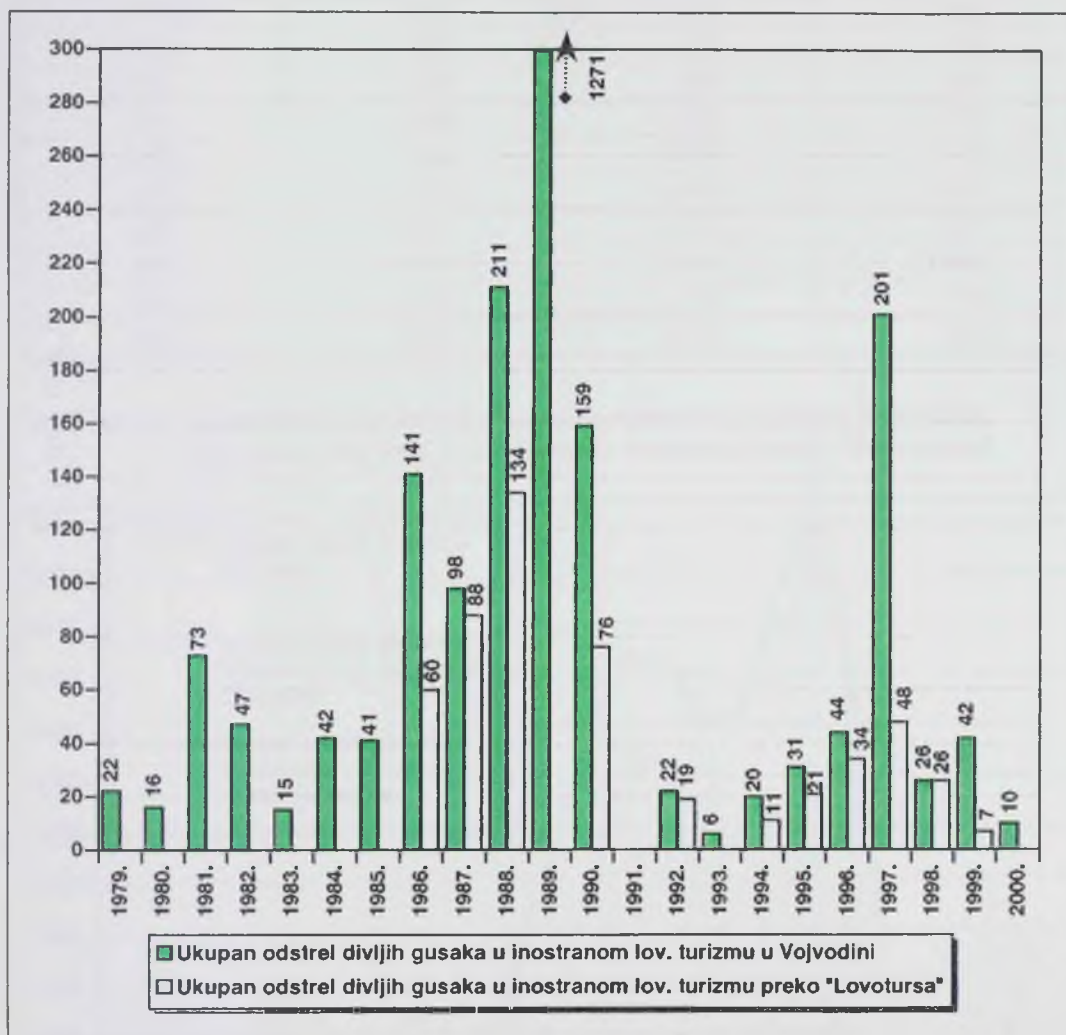
Grafikon 6. Uporedni pokazatelji ukupnog odstrela divljih gusaka u Vojvodini, ukupnog odstrela u ino-lovnom turizmu i preko "Lovotursa"

U odnosu na posmatrani period od 1979. do 2000. godine evidentno je da je bilo ukupnog odstrela divljih gusaka za čitav posmatrani period, a ova konstatacija važi i za lovni turizam na nivou Vovjodine (sem 1991. godine), dok se u "Lovotursu" odstrel gusaka pojavljuje prvi put 1986. godine.

Ukupan odstrel divljih gusaka u Vojvodini za posmatrani period od 1979. do 2000. godine bio je 25.852 ili prosečno godišnje, za protekle 22 godine, bilo je 1.175,09 divljih gusaka. Najveći odstrel zabeležen je 1986. godine, 3.672 divlje guske i najmanji 1998. godine sa svega 248 odstreljenih gusaka, kada analiziramo ukupni odstrel u Vojvodini.

Dijagram 6. Uporedni pokazatelji ukupnog odstrela divljih gusaka u ino-
lovnom turizmu u Vojvodini i preko "Lovotursa"

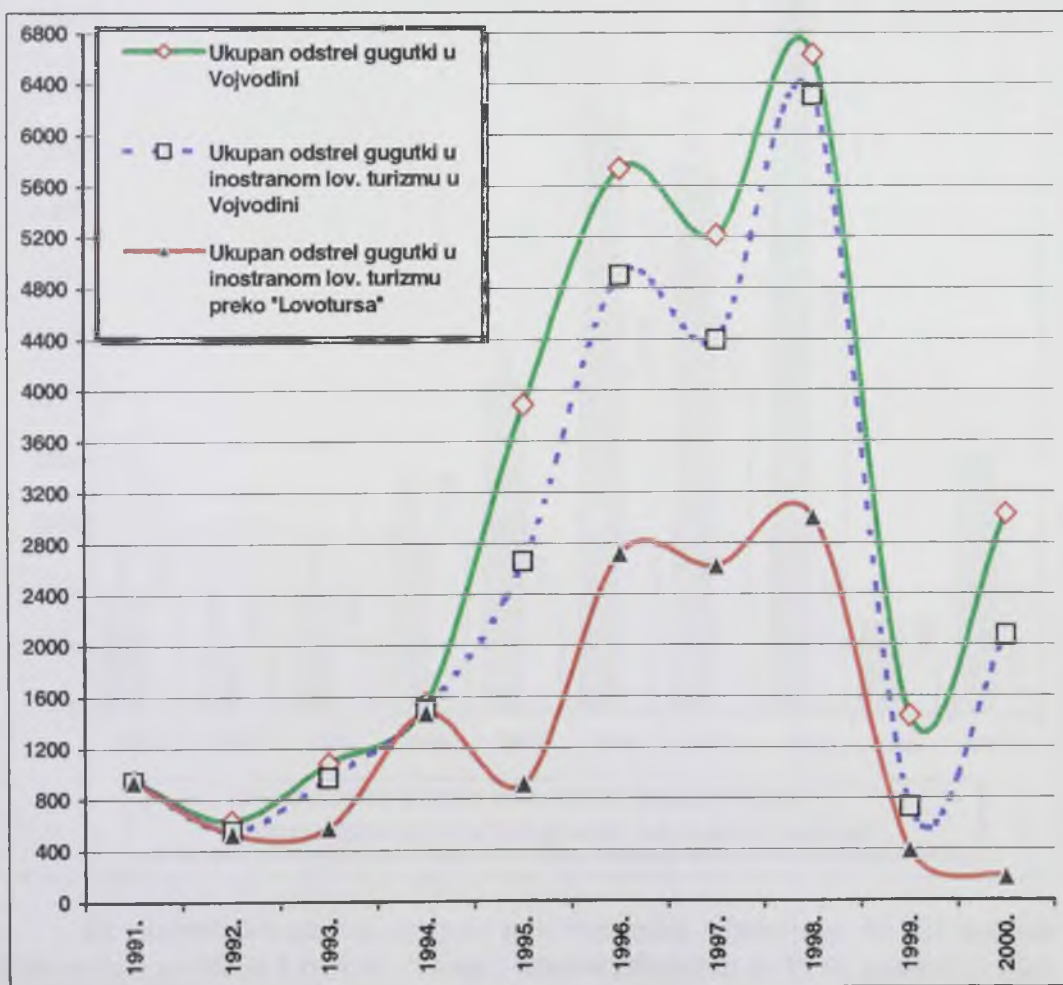
U inostranom lovnom turizmu, na nivou Vojvodine za posmatrani period od 1979. do 2000. godine, odstreljeno je ukupno 2.538 divljih gusaka što prosečno godišnje iznosi 115,36 divljih gusaka. Procenat odstrela divljih gusaka u inostranom lovnom turizmu na nivou Vojvodine, u odnosu na ukupan odstrel u Vojvodini manji je od 10 % (9,82 %). Najveći odstrel divljih gusaka u inostranom lovnom turizmu u Vojvodini zabeležen je 1989. godine od 1.271 divlje guske da bi 1991. godine ovaj odstrel potpuno izostao, jer te godine nije odstreljena nijedna divlja guska u lovnom turizmu.

Tabela 28.

Uporedni pokazatelji ukupnog izlova gugutki u Vojvodini, ukupnog odstrela u inostranom lovnom turizmu Vojvodine i preko "Lovotursa" za posmatrani period od 1991. do 2000. godine

Godina odstrela	Ukupan odstrel gugutki u Vojvodini	Ukupan odstrel gugutki u inostranom lov. turizmu	Ukupan odstrel gugutki u inostranom lov. turizmu preko "Lovotursa"
1991.	945	942	942
1992.	633	555	534
1993.	1.085	970	580
1994.	1.552	1.502	1.476
1995.	3.890	2.657	918
1996.	5.737	4.903	2.719
1997.	5.212	4.396	2.619
1998.	6.630	6.309	3.001
1999.	1.442	732	394
2000.	3.023	2.075	182

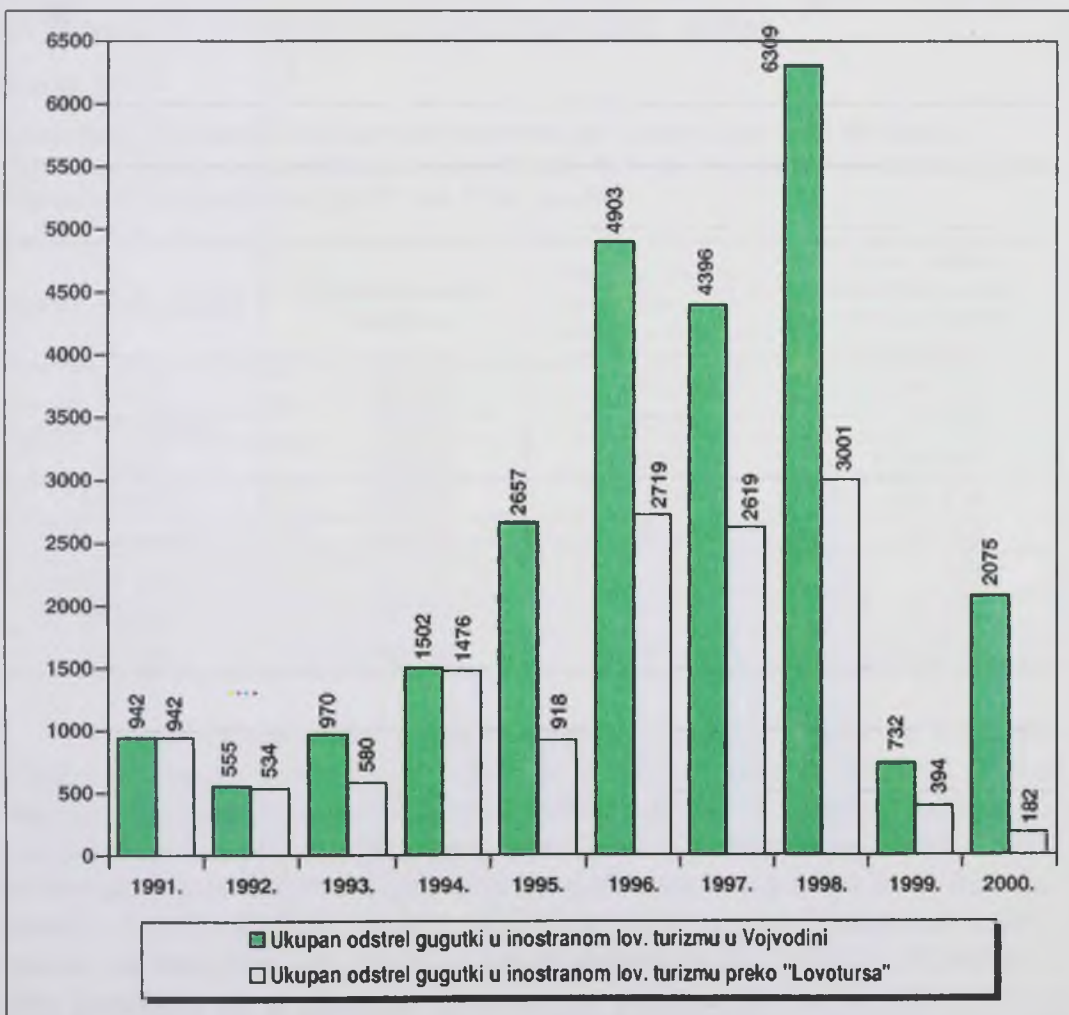
Grafikon 9. Uporedni pokazatelji ukupnog odstrela gugutki u Vojvodini, ukupnog odstrela u ino-lovnom turizmu i preko "Lovotursa"

U "Lovotursu" odstrel divljih gusaka u inostranom lovnom turizmu evidentiran je 1986. godine i te godine odstreljeno je 60 divljih gusaka. U "Lovotursu" na osnovu tabele 27, evidentne su i četiri godine u kojima je u celosti izostao odstrel divljih gusaka i to 1989, 1991, 1993. i 2000. godina. Preko "Lovotursa" je ukupno odstreljeno 524 divlje guske u inostranom lovnom turizmu, što u odnosu na posmatrani period od 1986. do 2000. godine prosečno godišnje iznosi 34,93 divljih gusaka. Za odstrel divljih gusaka može se konstatovati da je u odnosu na druge vrste ptica koje su odstreljivane, u lovnom turizmu zanemarljiv.

Na osnovu raspoloživih podataka odstrel gugutki dat je za period od 1991. do 2000. godine, jer su samo ovi podaci bili dostupni. Za odstrel ove vrste divljači karakteristično je da je ona evidentirana kao odstrel grlica, a učešće gugutki u ovom delu je bilo različito zastupljeno, što je variralo od godine do godine.

Dijagram 7. Uporedni pokazatelji ukupnog odstrela gugutki u ino-lovnom turizmu u Vojvodini i preko "Lovotursa"

Za posmatrani period ukupno je u Vojvodini odstreljeno 30.149 gugutki ili prosečno godišnje 3.014,90. Najveći odstrel zabeležen je 1998. godine (6.630)

i najmanji 1992. godine (633) u odnosu na posmatrani period (1991 - 2000. godine).

U inostranom lovnom turizmu za posmatrani period (1991 - 2000.) ukupno je odstreljeno 25.041 gugutka, što prosečno godišnje iznosi 2.504,10 gugutki.

Procenat odstrela gugutki u inostranom lovnom turizmu (25.041) u odnosu na ukupan odstrel (30.449) iznosi 83,06 %. Preko "Lovotursa" je za posmatrani period (1991 - 2000.) ukupno odstreljeno 13.365 gugutki što prosečno godišnje iznosi 1.336,50 gugutki. Procenat odstrela gugutki preko "Lovotursa" (13.365) u odnosu na ukupan odstrel u lovnom turizmu (25.041) iznosi 53,37 % ili u odnosu na ukupan odstrel u Vojvodini (30.149) iznosi 44,33 %. U odnosu na posmatrani period najveći odstrel je zabeležen 1998. godine (3001) i najmanji 2000. godine (182).

Na osnovu svih datih pokazatelja može se izvući zajednička tabela o ukupnom odstrelu pernate divljači u Vojvodini, ukupnom odstrelu u lovnom turizmu u Vojvodini i komparacijama o postignutim rezultatima odstrela preko "Lovotursa", za posmatrani period 1979 - 2000. godine.

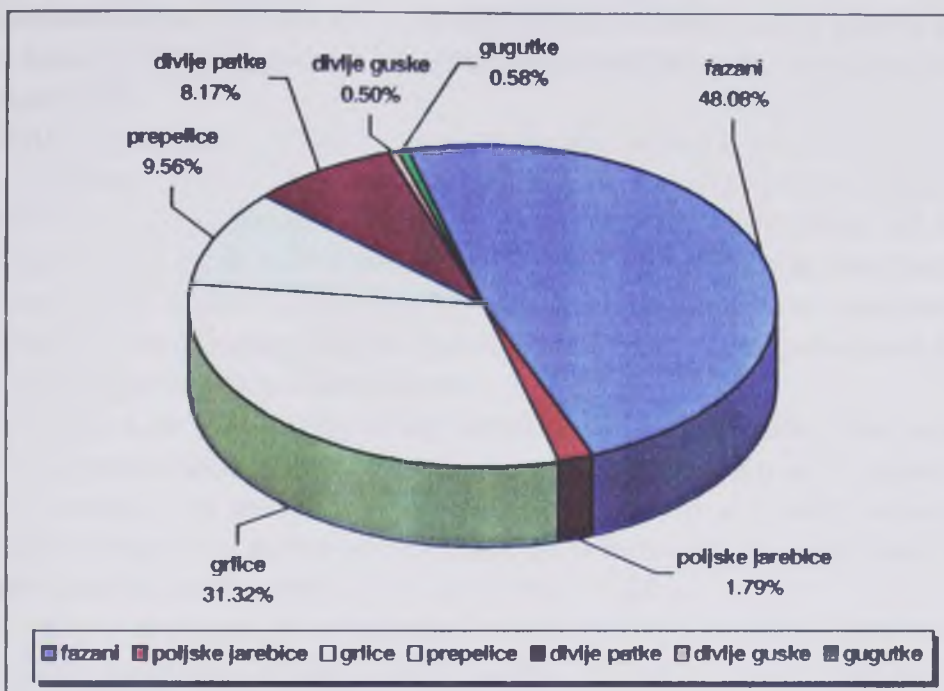
Tabela 29.

Uporedni pokazatelji o ukupnom odstrelu po vrstama pernate divljači u Vojvodini, ukupnom odstrelu u inostranom lovnom turizmu Vojvodine i preko "Lovotursa" za period od 1979. do 2000. godine

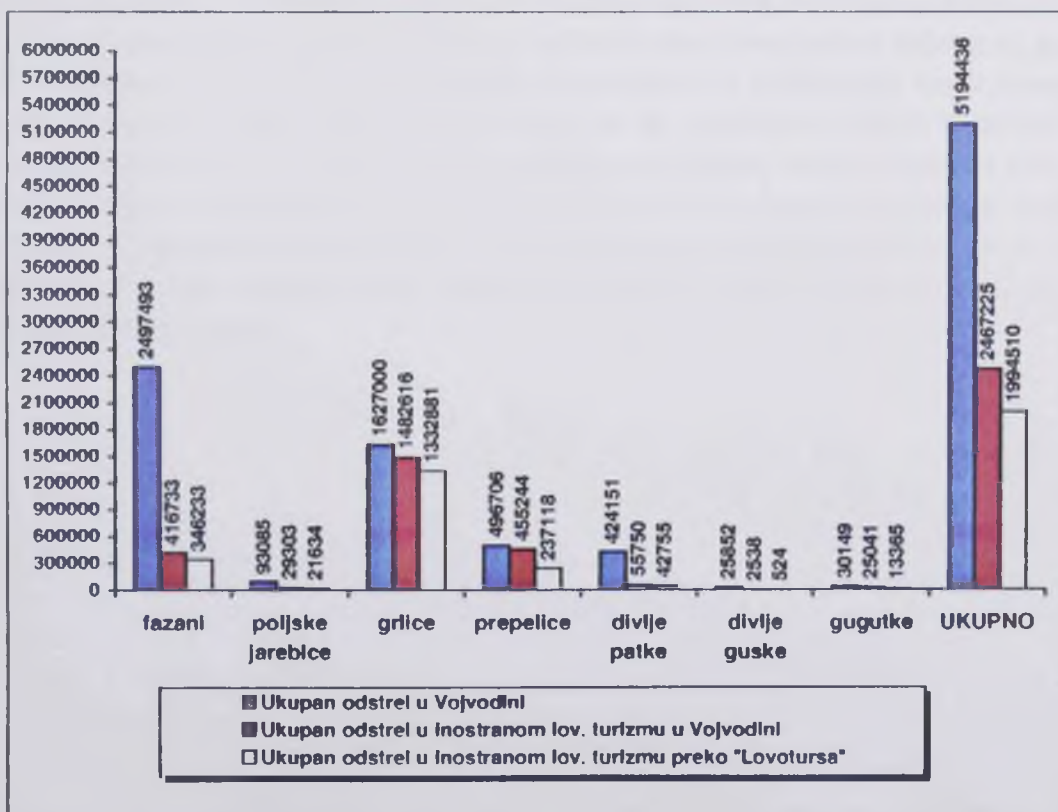
Vrsta pernate divljači	Ukupan odstrel u Vojvodini	Ukupan odstrel u inostranom lov. turizmu u Vojvodini	Ukupan odstrel u inostranom lov. turizmu preko "Lovotursa"
fazani	2.497.493	416.733	346.233
poljske jarebice	93.085	29.303	21.634
grlice	1.627.000	1.482.616	1.332.881
prepelice	496.706	455.244	237.118
divlje patke	424.151	55.750	42.755
divlje guske	25.852	2.538	524
gugutke	30.149	25.041	13.365
ukupno	5.194.436	2.467.225	1.994.510

Ukupan odstrel sitne (pernate) divljači u Vojvodini iznosio je 5.194.436 ptica, a u lovnom turizmu odstreljeno je 2.467.225 ptica ili 47,50 %. Ako se analiziraju podaci ostvareni u lovnom turizmu preko "Lovotursa" (1.994.510), u odnosu na ukupan odstrel u lovnom turizmu u Vojvodini od 2.467.225, da se zaključiti da je "Lovoturs" pokrivaio lovni turizam u Vojvodini sa 80,84 %, za period od 1979. do 2000. godine. Ako se ostvareni podaci "Lovotursa" stave u odnose sa ukupnim odstrelom na nivou Vojvodine ($1.994.510 : 5.194.436 \times 100$) proizilazi da je Lovoturs plasirao svu pernatu divljač sa oko 40 % ili tačnije 38,40 %. Ovi podaci su još značajniji ako se ima u vidu takozvani prvi period od 1979. do 1990. godine kada je procenat učešća "Lovotursa" u inostranom lovnom turizmu bio između 80 i 85 % pa i više.

Dijagram 8. Procentualno učešće pojedinih vrsta pernate divljači u Vojvodini, u odnosu na ukupan odstrel za period od 1979 - 2000. godine

Dijagram 9. Uporedni pokazatelji po vrstama pernate divljači u Vojvodini o ukupnom odstrelu, ukupnom odstrelu u ino-lovnom turizmu i preko "Lovotursa"

13. Neelastičnost turističke ponude u lovnom turizmu

Inostrani lovni turizam je specifična grana turizma, čija je glavna specifičnost u tome što je za stvaranje motiva u ovoj vrsti turizma, potrebna divljač kao predmet lova.

Divljač, (pernata i dlakava) u ovom slučaju pernata, predstavlja prirodni resurs i državno dobro koje je samo delimično obnovljiv resurs. S obzirom da se divljač pri realizaciji lovnog turizma masovno odstreljuje, time je i lovno turistička ponuda i asortiman limitiran brojnošću divljači. Zbog ove činjenice neophodno je da lovno turistička ponuda bude bazirana na realnim planovima odstrela, makrogeografskim (po regionima ili za celu pokrajinu) i mikrogeografskim (po revirima ili lovištima).

Tretman naše i bilo koje druge lovno turističke ponude, kao neiscrpnog izvora i potencijala, ne samo da je pogrešan i neozbiljan za recepciju potencijalnih turista, već može da šteti, posebno kada su u pitanju autohtone vrste divljači, koje se ne proizvode ili uzgajaju u farmama ili ograđenim lovištima (na primer poljskih jarebica i drugih vrsta divljači).

Zbog ove činjenice lovni turizam, odnosno lovno turistički promet, može se smatrati prodajom divljači franko lovište, odnosno franko mesto proizvodnje, bez troškova ambalažiranja, transporta, rizika. Više je rizika kupca koji „preuzima“ odnosno lovi ovu specifičnu robu franko lovište, dok mi naplaćujemo ulazak u lovište i sve troškove preuzimanja (organizacija lova, spremanje lovine i trofeja) i troškove boravka (pansion i vanpansionijske usluge). Zbog toga se lovni turizam i smatra najpropulzivnijim načinom unovčavanja divljači.

Vojvodina kao izrazito ravničarski predeo ima izvanredne uslove za gajenje, te prema tome i lov svih glavnih (autohtonih i alohtonih) vrsta lovne divljači. Retko se mogu naći područja gde se na relativno malom prostoru, kao u Vojvodini, bar što se tiče lovno turističke receptive, mogu uspešno loviti skoro sve vrste sitne divljači. Osim toga Vojvodina kao lovno turistično područje ima komparativne prednosti u odnosu na neke druge zemlje, pa i na druge krajeve naše zemlje, zbog razvijene lovačke kulture i bolje lovne i ugostiteljske infrastrukture.

14. Ekonomsko finansijska osnova gazdovanja lovištima pernate divljači

Da bi ostvarivali zacrtane ciljeve kada je u pitanju povećanje fondova gajenih vrsta divljači i migratornih ptica za koje su zainteresovani strani lovci turisti, potrebno je, ovom teškom periodu, obezbeđivanje materijalnih sredstava. Za sada postoje dva glavna izvora finansiranja osnova gazdovanja lovištima, a to su: lična sredstva lovaca, odnosno njihova članarina i unovčavanje divljači putem lovnog turizma. Lični doprinos lovaca limitiran je njihovom ekonomskom moći, što je nedovoljno da bi nesmetano funkcionisale lovačke organizacije, jer su ova sredstva mala, i nema mogućnosti većih ulaganja u divljač i lovišta. Takođe i prihodi od lovnog turizma od 1990. pa na ovamo su minorni u odnosu na period do 1990. godine. Ovo je posledica geopolitičkog položaja naše zemlje, socijalne i ekonomske situacije u zemlji i okruženju, kao i u zemljama potencijalnog tržišta. Zbog ovih činjenica bolje je da se u narednom periodu pri finansiranju osnova gazdovanja lovištima, a time i pernatom divljači, planira blago povećanje prihoda iz oba glavna izvora. Akcenat u narednom periodu treba staviti na veće angažovanje lovaca kroz radni doprinos u lovištu, na podizanje i negovanje remiza (poboljšanje stanišnih uslova za divljač), izgradnju lovno uzgojnih objekata (prihvatišta za fazansku i drugu na veštački način proizvedenu divljač), iznošenje hrane za divljač u zimskom periodu i na taj način smanjenje zimskih gubitaka, koji su značajni kod svih vrsta divljači. Primera radi, kada su surove zime sa dosta snega, sa veoma niskim temperaturama i pojavom poledice na snegu, kod jarebica za naše prilike zimski gubici se kreću od 46 - 86 % (Z. Ristić, 1997.), kod fazanskih petlova ovi gubici su od 25 - 35 %, dok se kod fazanskih koka kreću od 35 - 55 %. Na ovaj način većim angažovanjem lovaca smanjili bi se zimski gubici, u proleće bi imali veću populaciju gajenih vrsta divljači. Pojačanim radom lovaca, uštedela bi se značajna sredstva, koja se mogu usmeriti na povećanje broja unete divljači u lovište ili na drugi način.

Na osnovu evidentiranih podataka o odstrelu pernate divljači u Vojvodini za period od 1979 - 2000. godine i sumarnih pokazatelja za taj period, da bi se došlo do tadašnjeg ukupnog ostvarenog deviznog efekta, cene su uzete iz cenovnika Lovačkog saveza Srbije koji je važio za 2000. godinu. Za period od 1979 - 2000. godine u ovom radu biće data ukupno ostvarena devizna sredstva, kroz odstrel na nivou Vojvodine, za sve vrste pernate divljači, koje su predmet ovog rada, kao i prosečan godišnji devizni efekat na nivou Vojvodine za svaku vrstu pernate divljači i isti ovi parametri za "Lovoturs". Obračun je rađen na bazi cenovnika Lovačkog saveza Srbije, po kojem su lovačke organizacije vršile obračun, fakturisanje i naplatu odstreljene divljači i usluga. Cene divljači su bile: fazan 22 DEM ili 11 evra, poljska jarebica 25 DEM ili 12,50 evra, grlica 5 DEM ili 2,50 evra, prepelica 5 DEM ili 2,50 evra, divlja patka velika 22 DEM ili 11 evra, divlja guska 25 DEM ili 12,50 evra, gugutka 5 DEM ili 2,50 evra po jedinki.

Grlice

- ✓ Ukupan odstrel u Vojvodini $1.482.616 \times 2,50$ evra/grlica = 3.706.540 evra.
- ✓ Preko "Lovotursa" $1.332.881 \times 2,50$ evra/grlica = 3.332.202,50 evra.
- ✓ Prosečni godišnji devizni efekat na nivou Vojvodine je 168.479,09 evra, a preko "Lovotursa" je 151.463,75 evra.

Prepelice

- ✓ Ukupan odstrel u Vojvodini $455.244 \times 2,50$ evra/prep. = 1.138.110 evra.
- ✓ Preko "Lovotursa" $237.118 \times 2,50$ evra/prep. = 592.975 evra.
- ✓ Prosečni godišnji devizni efekat na nivou Vojvodine je 51.732,27 evra, a preko "Lovotursa" je 26.945,23 evra.

Fazani

- ✓ Ukupan odstrel u Vojvodini 416.733×11 evra/fazan = 4.584.063 evra.
- ✓ Preko "Lovotursa" 346.233×11 evra/fazan = 3.808.563 evra.
- ✓ Prosečni godišnji devizni efekat na nivou Vojvodine je 208.366,50 evra, a preko "Lovotursa" je 1.731,50 evra.

Divlje patke

- ✓ Ukupan odstrel u Vojvodini 55.750×11 evra/div. patka = 613.250 evra.
- ✓ Preko "Lovotursa" 42.755×11 evra/div. patka = 470.305 evra.
- ✓ Prosečni godišnji devizni efekat na nivou Vojvodine je 27.875 evra, a preko "Lovotursa" je 21.377,50 evra.

Poljske jarebice

- ✓ Ukupan odstrel u Vojvodini 29.303×15 evra/poljska jarebica = 439.545 evra.
- ✓ Preko "Lovotursa" 21.634×15 evra/poljska jarebica = 324.510 evra.
- ✓ Prosečni godišnji devizni efekat na nivou Vojvodine je 19.979,32 evra, a preko "Lovotursa" je 14.750,14 evra.

Divlje guske

- ✓ Ukupan odstrel u Vojvodini 2.538×15 evra/divlja guska = 38.070 evra.
- ✓ Preko "Lovotursa" 524×15 evra/divlja guska = 7.860 evra.
- ✓ Prosečni godišnji devizni efekat na nivou Vojvodine je 1.730,46 evra, a preko "Lovotursa" je 357,28 evra.

Gugutke

- ✓ Ukupan odstrel u Vojvodini $25.041 \times 2,50$ evra/gugutka = 62.602,50 evra.

- ✓ Preko "Lovotursa" $13.365 \times 2,50$ evra/gugutka = 33.142,50 evra.
- ✓ Prosečni godišnji devizni efekat na nivou Vojvodine (za 10 godina) je 6.260,25 evra, a preko "Lovotursa" (za 10 godina) je 3.341,25 evra.

Iz podataka se može izračunati ukupan prihod od odstrelnih taksi, za sve vrste pernate divljači koje su predmet ovog rada. Za posmatrani period od 1979. do 2000. za odstrelne takse (grlice, prepelice, fazane, divlje patke, poljske jarebice, divlje guske) i za gugutke za period od 1991. do 2000. godine ukupno je za odstrel pernate divljači na nivou Vojvodine ostvareno 10.582.180 evra. Prosečno godišnje je ostvarivano od odstrelnih taksi 481.008,20 evra.

Preko "Lovotursa" je od odstrelnih taksi svih navedenih vrsta pernate divljači, ukupno ostvareno, za posmatrani period 8.569.648 evra, što prosečno godišnje iznosi 389.529,45 evra.

Ako se analizira po istoj metodologiji period kada je u Vojvodini bio najintenzivniji lovni turizam, a to je period od 1979. do 1990. godine onda su podaci sledeći:

Fazan

- ✓ Na nivou Vojvodine 397.000×11 evra/fazan = 4.367.000 evra.
- ✓ Preko "Lovotursa" 337.082×11 evra/fazan = 3.707.902 evra.
- ✓ Prosečni godišnji devizni efekat na nivou Vojvodine je 363.916,66 evra, a preko "Lovotursa" je 308.991,83 evra.

Poljske jarebice

- ✓ Na nivou Vojvodine 25.441×15 evra/poljska jarebica = 381.615 evra.
- ✓ Preko "Lovotursa" 19.667×15 evra/poljska jarebica = 295.005 evra.
- ✓ Prosečni godišnji devizni efekat na nivou Vojvodine je 31.801,25 evra, a preko "Lovotursa" je 24.583,75 evra.

Grlice

- ✓ Na nivou Vojvodine $1.441.175 \times 2,50$ evra/grlica = 3.602.937,50 evra.
- ✓ Preko "Lovotursa" $1.309.248 \times 2,50$ evra/grlica = 3.228.120 evra.
- ✓ Prosečni godišnji devizni efekat na nivou Vojvodine je 300.244,79 evra, a preko "Lovotursa" je 272.760 evra.

Prepelice

- ✓ Na nivou Vojvodine $241.261 \times 2,50$ evra/prepelica = 603.151 evra.
- ✓ Preko "Lovotursa" $198.131 \times 2,50$ evra/prepelica = 495.332,50 evra.
- ✓ Prosečni godišnji devizni efekat na nivou Vojvodine je 50.262,71 evra, a preko "Lovotursa" je 41.277,42 evra.

Divlje patke

- ✓ Na nivou Vojvodine 50.853×11 evra/divlja patka = 559.383 evra.
- ✓ Preko "Lovotursa" 40.311×11 evra/divlja patka = 443.421 evra.
- ✓ Prosečni godišnji devizni efekat na nivou Vojvodine je 46.615,25 evra, a preko "Lovotursa" je 36.951,75 evra.

Odstrel divljih gusaka za period od 1979. do 1990. godine je zanemarljiv, te u ovom pregledu nije uzet u razmatranje. Što se tiče gugutki, njihov odstrel je bio evidentiran u ukupnom odstrelu grlica, ali nije bio posebno iskazan. Na osnovu izračunatog deviznog efekta rezultati su sledeći:

Od odstrela fazana, poljskih jarebica, grlica, prepelica i divljih pataka za period od 1979 - 1990. godine ostvareno je ukupno 9.514.088 evra, što prosečno godišnje iznosi 792.840,65 evra.

Preko "Lovotursa" za sve navedene vrste i za isti period (1979 - 1990.), ostvareno je putem lovnog turizma 8.214.775,50 evra ili prosečno godišnje 684.564,60 evra.

Na prvom mestu po ostvarenim deviznim prihodima je fazan, vrsta divljači koja se veštački uzgaja i unosi u naša lovišta i sa kojom su lovačke organizacije u Vojvodini ostvarivale najveći devizni efekat, od približno deset miliona maraka, za period od 1979-2000. godine. Još značajniji su podaci o deviznom prihodu u analizi odstrela fazana u lovnom turizmu za period od 1979. do 1990. godine, kada je ostvareno 4.367.000 evra. U to vreme je važno pravilo da se u lovnom turizmu forsira divljač koja se veštački uzgaja (prevashodno fazan) i na koju se može brzo uticati, da se u lovištima fondovi povećaju unošenjem većeg broja ove divljači, što je i rađeno do 1990. godine.

Druga vrsta pernate divljači po deviznom prihodu dobijenom od odstrelnih taksi u lovnom turizmu su grlice, za koje je naplaćeno, za period od 1979. do 2000. godine 3.706.540 evra, a interesantno je za ovu vrstu divljači da je za samo 12 godina (1979 - 1990.) naplaćeno 3.602.937,50 evra, što znači da se najveći odstrel ove vrste pernate divljači odvijao u ovom periodu.

Na trećem mestu po deviznim prihodima su prepelice sa 1.138.110 evra, na četvrtom mestu po deviznom efektu su divlje patke sa 613.250 evra, na petom mestu su poljske jarebice sa 439.545 evra, na šestom su gugutke sa 62.602,50 evra i na sedmom mestu su divlje guske sa 38.070 evra.

Ostvarena devizna sredstva su bila sredstva lovačkih organizacija, 90%, a samo 10 % je pripadalo posredničkim organizacijama koje su dovodile turiste. Od ostvarenih sredstava lovačke organizacije su imale mogućnosti da unose više fazanskih pilića u svoja lovišta, što je rezultiralo povećanim odstrelom ove divljači u lovnom turizmu, ali i većim odstrelom od strane članstva. Na ovaj način su štice autohtone vrste divljači (prevashodno zec, pa i jarebica), što je još jedna pozitivna strana ovakvog ulaganja u lovište.

Pored sredstava naplaćenih od odstrelnih taksi, naplaćeno je i 12,50 evra po lovnom danu, od svakog lovca. S obzirom da imamo podatke za "Lovoturs", za posmatrani period (1979 - 2000. god), kada je došlo 67.006 lovaca turista ili prosečno godišnje 3.045,73 lovaca, u ovom periodu ostvarena su

168.792 lovna dana, što znači da je za organizaciju lova ukupno naplaćeno, samo preko "Lovotursa", 2.109.900 evra.

Ako je "Lovoturs" radio u proseku 80% ukupnog lovnog turizma u Vojvodini, onda na ovaj iznos treba dodati još 20% sredstava samo za organizaciju lova. Prema tome, na nivou Vojvodine za ove namene naplaćeno je ukupno 2.531.800 evra.

Za pansioniske usluge, hoteli i lovački domovi su, samo od gostiju "Lovotursa", naplatili (prosečna cena smeštaja je 25 evra za polupansion) 4.219.800 evra.

Ako na pansioniske usluge primenimo isti princip kao za organizaciju lova, onda je ukupno u Vojvodini, samo za ove namene, ostvareno 5.063.760 evra.

Ostvarena sredstva	evra
Organizacija lova u Vojvodini	2.531.800
Organizacija lova preko "Lovotursa"	2.109.900
Pansioni ostvareni na nivou Vojvodine	5.063.760
Pansioni ostvareni preko "Lovotursa"	4.219.800
Odstrelne takse na nivou Vojvodine	10.582.180,50
Odstrelne takse preko "Lovotursa"	8.569.648

Na nivou Vojvodine za period od 1979. do 2000, ukupno je ostvareno 18.177.740,50 evra (od naplaćene organizacije lova, pansiona i odstrelnih taksi). Preko "Lovotursa" je ukupno naplaćeno sredstava od organizacije lova, pansiona i odstrelnih taksi u iznosu od 14.899.348 evra. Učešće "Lovotursa" u ukupnoj realizaciji lovnog turizma (organizacija, pansion, odstrelne takse) je preko 80% (81,96%) od ukupnog prihoda ostvarenog u Vojvodini.

Tabela 30.

Ukupan prihod u Vojvodini po vrstama divljači za period od 1979 - 2000. godine

	Ukupan odstrel u Vojvodini	Cene za ino lovce turiste	Ukupan odstrel u inostranom lov. turizmu u Vojvodini	Ukupan odstrel u inostranom lov. turizmu preko "Lovotursa"	Vojvodina	Lovoturs
fazani	2.497.493	11 evra x	416.733	346.233	4.584.063 evra	3.808.563 evra
poljske jarebice	93.085	12,50 evra x	29.303	21.634	439.545 evra	324.510 evra
grlice	1.627.000	2,50 evra x	1.482.616	1.332.881	3.706.540 evra	3.332.202,50 evra
prepelice	496.706	2,50 evra x	455.244	237.118	1.138.110 evra	592.795 evra
divlje patke	424.151	11 evra x	55.750	42.775	613.250 evra	470.305 evra
divlje guske	25.852	12,50 evra x	2.538	524	38.070 evra	7.860 evra
gugutke	30.149	2,50 evra x	25.041	13.365	62.852,50 evra	33.412,50 evra
ukupno	5.194.436		2.467.225	1.994.510	10.582.180,50 evra	8.569.648 evra

15. Strategijski menadžment u lovnom turizmu pernate divljači

U situaciji u kojoj se nalazi naša zemlja, zbog promena u odnosu na zemlje glavnog turističkog emitivnog tržišta, smanjene brojnosti svih vrsta divljači, a posebno pernate (prevashodno fazana i jarebice), odnosno vrsta koje su zauzimale glavno mesto u našoj lovno - turističkoj ponudi, vrlo je teško dugoročnije planirati razvoj lovno - turizma, kao najpropulzivnijeg načina unovčavanja divljači.

Dugoročnijim merama ne može se računati na normalizovanje situacije (političke, socijalne, ekonomske i dr.), u zemlji i okruženju. Sa sigurnošću može se tvrditi da Vojvodina neće ni u narednom periodu postići ili dostići rezultate i nivo lovno-turističkog prometa sa početka osamdesetih godina. Naime, uspostavljeni su izvesni odnosi na čije delovanje se mora računati na duži period. Promenjen je geopolitički položaj (ne graničimo se ni sa jednom zemljom potencijalnog tržišta, kao pre raspada Jugoslavije), uvedeni su nam novi restriktivni propisi evropske Unije iz oblasti veterinarsko - zdravstvene zaštite i viznog režima. Sve ovo je uticalo na preorijentaciju klijenata na druga lovno - turistička tržišta, odnosno područja (Mađarska, Češka, Slovačka, Rumunija, Bugarska i dr.), smanjenje broja lovaca u zemljama glavnog turističkog tržišta (primera radi u Italiji je broj lovaca za poslednjih deset i više godina spao na trećinu).

Računajući na postepeni oporavak ove privredne grane, lovačke organizacije moraju se orijentisati na ponudu koja je najviše tražena na lovno - turističkom tržištu i koju je moguće najlakše realizovati, najviše u odnosu na restriktivne propise evropske Unije. To je, u prvom redu, trofejni odstrel srndaća i druge krupne divljači, zatim odstrel pernate divljači letnjeg lova (grlice, prepelice, divlje patke, goluba grivnaša i dr.), a postepeno, sa normalizacijom situacije, treba povećavati brojnost gajenih vrsta i ponudu drugih vrsta sitne divljači, u prvom redu fazana.

Za sprovođenje strategijskog opredeljenja nužno je uspostaviti red u turističkom posredovanju, neutralisati svaku vrstu "crnog tržišta", privatnog kliringa i suzbiti dosta raširenu korupciju. Veliki korak na otklanjanju svih negativnosti koje se pojavljuju je i novi Zakon o turizmu Srbije, kao i odredbe (uslovi) Ugovora između Lovačkog saveza Srbije (kao prvog korisnika većine lovišta u Srbiji) i Lovačkih udruženja koja, su lovišta dobila od Saveza i obaveza registracija Ugovora o lovnom turizmu u Savezu. Merama kojima se želi uvesti red u ovoj oblasti i suzbiti kaos, ne sme se gušiti posrednička uloga bilo kog subjekta koji želi da se pridržava Zakona o lovstvu, Zakona o turizmu, kao i svih drugih propisa koji regulišu ovu materiju.

Na drugoj strani, mora se mnogo intenzivnije raditi na uklanjanju brojnih prepreka za obavljanje i razvoj ovog posla, sa naše strane (vizni režim, takse na uneto oružje, ograničenje broja patrona i sl.). Sve ovo ima za cilj da naše društvo i država nemaju štetu. U ovom pravcu na inicijativu iz lovstva ukinute su neke restriktivne mere (smanjene su takse na uneto oružje, povećan je broj unetih patrona i dr.).

U svakom slučaju, kada se ostvare sve pretpostavke koje su u domenu naše lovačke organizacije i naše zemlje uopšte, Vojvodina bi mogla računati na dve do dve i po hiljade stranih lovaca turista godišnje i ostvarivati devizni efekat između jedan i po i dva miliona evra, što bi bilo dovoljno za veća ulaganja u divljač koja se veštački uzgaja. Ulagalo bi se u fazane, u nove proizvodne objekte prevashodno za poljske jarebice, poboljšanje uslova smeštaja za strane lovce turiste, kao i druge investicije u lovištu. Potrebno je: podizanje jedno i višegodišnjih remiza u lovištu i stvaranje uslova za divljač, a sve u cilju porasta broja divljači. Sa povećanjem brojnosti pernate divljači povećao bi se i motiv stranih-lovaca turista za dolazak u naša lovišta, gde bi im se garantovao siguran odstrel, što bi bila i najveća propaganda našeg lovstva u zemlji iz koje dolaze turisti.

Neophodna je i finansijska pomoć društveno - političke zajednice, bar u prvih nekoliko godina, dok se ne uspostavi balans između potrebnih sredstava za proizvodnju, gajenje i zaštitu divljači i efekta inostranog lovnog turizma.

Što se tiče domaćeg lovno - turističkog tržišta, ono će se i dalje razvijati sa poboljšanjem ekonomske situacije u zemlji. Glavna ponuda treba da bude orijentisana na divljač koja se proizvodi u uzgajalištima, poput fazana za koga je i sada dobro interesovanje.

Savremeni menadžment u lovstvu

Lovstvo, a samim tim i lovni turizam, zauzimaju značajnu poziciju u šumarstvu (po pitanju krupne divljači) i poljoprivredi (kada je u pitanju sitna divljač), što zahteva visoku stručnost i unapređenje ove delatnosti do postizanja kapaciteta za svaku divljač ponaosob.

Lovstvo više ne može da funkcioniše na zastarelim principima "što nam priroda da", već uz povećano angažovanje lovaca uzgajivača da se za što kraći period obezbedi vrhunski trofej ili veći odstrel sitne divljači na određenom prostoru, uz pomoć veštačke proizvodnje. U ovakvom načinu uzgoja javlja se čitav niz problema i pitanja na koja treba obratiti pažnju i u pravom trenutku naći odgovor. Pored proizvodnje koja je osnova rada u lovstvu, sigurno je da se mora mnogo više raditi na menadžmentu, da sve ono što smo proizveli u optimalnom trenutku plasiramo stranom lovcu turistu, jer primera radi, kod jelena trofej može u sledećoj godini da izgubi deset i više poena, a to iznosi po nekoliko hiljada evra manje. Ili, primera radi, možemo da uložimo značajna sredstva u nabavku i puštanje u lovište nekoliko hiljada fazančića, a da u lovnoj sezoni to ne valorizujemo prodajom stranoj klijenteli. Zbog svega ovoga savremeni menadžment u lovstvu i podrazumeva zadatke planiranja i organizacije korišćenja resursa, da bi se postigli očekivani rezultati, u ovom slučaju u lovu, valorizacijom divljači. U toku procesa proizvodnje dolazi do ispoljavanja nepredviđenih poteškoća, međutim uz veće angažovanje svih u proizvodnji, kao i adekvatnu propagandu u zemlji i inostranstvu, može se doći do željenih rezultata, u suprotnom rezultati, a time i ceo posao, može se umanjiti u finansijskom smislu za nekoliko puta. Lovstvo ima u proizvodnji iz-

vesnih ograničenja, pre svega radi se o prirodnim resursima (divljač), na određenom prostoru i za određeni period (gazdinska starost kod krupne divljači), ili brza smena populacije (jarebica i fazan za dve godine) u prirodi. Iz ovih razloga potrebno je da se obezbedi adekvatno dugoročno korišćenje prirodnih potencijala (divljač) vrste koje se gaje, da bi i rezultati bili primereni uložnim sredstvima i stručnim naporima zaposlenih u ovoj delatnosti, a izbegnuti negativni efekti ove proizvodnje.

Marketing ima veoma važnu ulogu u zadovoljavanju potreba stranih lovaca turista za odstrelom trofejne divljači (krupne), a ne manje i za zadovoljavanje lovačke strasti za pucanjem na sitnu divljač. Na ovaj način se obezbeđuju veći prihodi, bilo da se radi o prodaji krupne divljači (trofeja), ili sitne divljači (meso). Krajnji cilj marketinga je da sve ono što je proizvedeno u lovstvu bude što primamljivije i prihvatljivije u prvom redu za inostrane lovce-turiste, ali isto tako i za domaće lovce-turiste (cena je ista). Sigurno da se u narednom periodu mora više raditi na reklamama, propagandi i promociji svih vrsta divljači u zemlji i inostranstvu. Zbog toga, marketinška strategija predstavlja korišćenje marketinga u svrhu zadovoljavanja tržišta i ostvarivanja postavljenih ciljeva proizvodnje.

Osnovni elementi strategije marketinga su:

- određivanje trenutne situacije na tržištu i utvrđivanje trenutnog odnosa ponude i potražnje svih vrsta divljači;
- određivanje marketinških ciljeva, pa tako na primer kod krupne divljači da li se opredeljujemo za proizvodnju mesa od divljači ili proizvodnju kvalitetnih trofeja;
- razrađivanje planova za ostvarivanje postavljenih ciljeva;

U lovstvu se danas primenjuju:

- povećanje postojeće prodaje na starom tržištu;
- predstavljanje i prodaja postojeće proizvodnje na novim tržištima;

Primarna uloga marketing plana je da analizira mogućnosti i potrebe lovišta i da pomaže adekvatno korišćenje resursa. Sigurno, da i u narednom periodu mora mnogo više da se radi na marketingu ukupnog lovstva, koji se ogleda u sledećem: promocija, propaganda, publicitet i unapređenje prodaje.

Promocija se može raditi u onim zemljama iz kojih u narednom periodu očekujemo dolazak lovaca-turista. Reklamiranje se vrši radi upoznavanja novih potrošača sa mogućnostima našeg lovstva.

Promocija lovstva iziskuje dosta sredstava i zbog toga je treba pažljivo planirati. Bazira se na istraživačima tržišta, ponašanju strane klijentele i njihovom interesovanju. Problemi marketinga sa kojima se srećemo u proizvodnji i plasmanu divljači su najčešće da je cena proizvoda takva da je naša divljač manje konkurentna u odnosu na okolne države. Pokušaj da se utiče na tržište može biti skup i zahteva pažljivo planiranje.

16. Promet lovaca turista na pernatu divljač

Na osnovu raspoloživih podataka "Lovotursa", kao i ukupnog broja turista u Vojvodini za period 1982 - 1990. godina, u prilici smo da analiziramo rezultate posete stranih lovaca-turista, kako u letnjem lovu na grlice, gugutke, prepelice, divlje patke, isto tako i u jesenjem lovu na fazane, jarebice i divlje patke. Ovde treba istaći da su jesenjem lovu strani lovci-turisti pored odstrela pernatih divljači lovili i zečeve, srne i lanad.

Tabela 31.

Promet stranih lovaca turista u letnjem i jesenjem lovu u Vojvodini preko "Lovotursa" za period 1979 - 2000. godina

	Letnji lov		Jesenji lov		Ukupno	
	Broj lovaca	Broj lovnih dana	Broj lovaca	Broj lovnih dana	Broj lovaca	Broj lovnih dana
1979/80.	5.340	14.860	2.200	6.382	7.540	21.242
1980/81.	5.370	12.171	2.400	5.658	7.770	17.829
1981/82.	4.317	9.707	2.346	5.755	6.663	15.462
1982/83.	3.314	7.430	2.088	5.281	5.402	12.811
1983/84.	2.745	6.456	2.172	5.306	4.917	11.762
1984/85.	2.760	6.504	2.199	5.770	4.959	12.274
1985/86.	2.733	6.606	2.581	6.689	5.314	13.295
1986/87.	1.856	4.938	1.790	4.918	3.646	9.856
1987/88.	2.009	5.779	2.059	4.533	4.068	10.312
1988/89.	2.664	6.819	2.263	5.774	4.927	12.593
1989/90.	2.287	6.098	2.169	5.596	4.456	11.694
1990/91.	2.261	6.594	1.860	5.410	4.121	12.004
1991/92.	77	260	151	162	228	422
1992/93.	100	219	121	241	221	460
1993/94.	50	113	57	80	107	193
1994/95.	117	234	143	286	260	520
1995/96.	120	288	150	360	270	648
1996/97.	249	672	156	421	405	1.093
1997/98.	403	1.008	401	1.002	804	2.010
1998/99.	412	1.030	305	763	717	1.793
1999/00.	28	65	20	46	48	111
2000/01.	130	325	33	83	163	408

Podaci se odnose na "Lovoturs", a iz tabele 31. se vidi da je za period od 1979 - 2000. godine, odnosno za 22 godine preko "Lovotursa" u letnjem lovu boravilo 39.342 stranih lovaca-turista, što prosečno godišnje iznosi 1.788,27 turista. Najveća poseta lovaca-turista u letnjoj lovnoj turističkoj sezoni zabeležena je u periodu od 1979. do 1990. godine kada je preko "Lovotursa" boravilo 37.656 lovaca turista, što prosečno godišnje iznosi 3.138 lovaca turista u letnjoj lovno-turističkoj sezoni. U narednom periodu, odnosno od 1991 - 2000. godine ukupno je preko "Lovotursa" boravilo 1.686 lovaca-turista u letnjoj lovno-turističkoj sezoni, tako da je prosečno godišnje bilo 168,60 lovaca turista.

Za posmatrani period od 1979 - 2000. godine ostvareno je ukupno 98.176 lovnih dana, što prosečno po lovcu u letnjem lovu iznosi 2,50 lovnih dana, a za period od 1979 do 1990. godine ovaj prosek iznosi takođe 2,50 lovnih dana. U odnosu na posmatrani period, godišnje je ostvarivano u letnjem lovu 4.462,55 lovnih dana.

U jesenjem lovu je nešto manji broj lovaca-turista. U ovom periodu bilo je 27.664 lovaca-turista, koji su ostvarili 70.616 lovnih dana u jesenjem lovu, što prosečno po lovcu iznosi 2,55 lovnih dana.

U letnjem i jesenjem lovu ukupno je boravilo 67.006 lovaca-turista ili prosečno godišnje 3.045,73 lovaca-turista. Ostvareno je, za ovaj period, 168.792 lovnih dana, tako da je prosečno godišnje ostvareno 7.672,36 lovnih dana. Prosečno po lovcu godišnje je ostvareno 2,52 lovna dana.

Na osnovu dostupnih izvora prikupljeni su podaci za period od 1982. do 1990. godine o broju lovaca turista i lovnih dana za teritoriju Vojvodine.

Tabela 32.

Kretanje broja lovaca turista i lovnih dana u Vojvodini i preko "Lovotursa" za period od 1982 - 1990. godine

	Broj lovaca turista u Vojvodini	Broj lovnih dana u Vojvodini	Broj lovaca preko "Lovotursa"	Broj lovnih dana preko "Lovotursa"
1982/83.	6.345	15.677	5.402	12.811
1983/84.	5.895	13.390	4.917	11.762
1984/85.	6.980	17.050	4.959	12.274
1985/86.	7.979	14.301	5.314	12.695
1986/87.	5.971	16.869	3.646	9.856
1987/88.	6.514	20.055	4.068	10.312
1988/89.	7.226	19.962	4.927	12.593
1989/90.	6.711	21.527	4.456	11.694
1990/91.	7.053	21.536	4.121	12.004

Za posmatrani period od 1982. do 1990. godine ukupan broj lovaca-turista u Vojvodini je bio 60.674 ili prosečno godišnje 6.741,56. Preko "Lovotursa" u posmatranom periodu ukupno je bilo 41.810 lovaca-turista ili prosečno godišnje 4.645,56. Za isti posmatrani period preko "Lovotursa" je boravilo 68,91% u odnosu na ukupan broj lovaca-turista u Vojvodini. Za ovaj period ukupno je u Vojvodini ostvareno 160.367 lovnih dana, ili prosečno godišnje 17.818,56. Preko "Lovotursa" za posmatrani period ukupno je ostvareno 106.001 lovnih dana ili prosečno godišnje 11.777,89. U odnosu na ukupan broj lovnih dana na nivou Vojvodine, preko "Lovotursa" je realizovano 66,10%.

Ovaj period se ujedno smatra i najuspešnijim, kako po ostvarenom deviznom efektu, tako i po najvećem broju lovaca-turista, najvećem broju ostvarenih lovnih dana i drugim pokazateljima.

17. Opšta ocena dosadašnjeg stanja i perspektiva lovnog turizma na pernatu divljač

Lovni turizam, u ovom slučaju inostrani lovni turizam (lovno-turistički promet sa inostranstvom), bio je generator razvoja lovstva u republici, a naročito u Vojvodini, u periodu od početka sedamdesetih do kraja osamdesetih godina.

Ostvareni prihodi od lovnog turizma usmeravani su uglavnom u nabavku i puštanje fazanske divljači u lovišta Vojvodine. Primera radi, 1973. godine u lovišta Vojvodine uneto je 97.240 fazančića, 1978. godine 180.813, a 1983. godine 283.779 fazančića. Godine 1988. uneto je 319.792 fazančića, a te godine zabeležen je i najveći broj unetih fazančića u lovišta Vojvodine. Značajno puštanje fazančića u lovišta Vojvodine bilo je 1989. godine sa 311.139 fazančića, dok je 1990. godine uneto 300.035 fazančića. Od ove godine pa nadalje broj unetih fazančića je bio za nekoliko puta manji u odnosu na period do 1990. godine, a razlog je u izostanku masovnijeg lovnog turizma, što je izazvalo nedostatak sredstava koja su prevashodno usmeravana za nabavku fazanske divljači.

Pored fazanskih pilića u lovišta Vojvodine uneto je, između osamdesetih i devedesetih godina, od 5 do 12 hiljada pačića (patka gluvara), što je rezultiralo mnogo većim odstrelom divljih pataka baš u ovom periodu, prevashodno u lovnom turizmu.

Ovakvo usmeravanje sredstava i stalno unapređivanje poslova na akviziciji i organizaciji, uz plansko i racionalno korišćenje komparativnih prednosti Vojvodine kao lovno-turističke destinacije (bogatstvo po brojnosti i asortimanu vrsta sitne autohtone i migratorne divljači, opšta lovna i ugostiteljska kultura), učinili su da Vojvodina i njena lovišta postanu najpoznatija stecišta stranih lovaca-turista u Evropi. Nesumnjivo najveći i pionirski doprinos razvoju ove delatnosti i afirmaciji lovnog turizma u zemlji i inostranstvu dao je "Lovoturs" (ranije pod imenom "Lovačka zadruga Vojvodine", osnovana 29. juna 1955. godine), koji je objedinjavao dve najvažnije poluge u razvoju lovnog turizma i lovstva u celini: proizvodnju glavne vrste gajene divljači u lovno - turističkoj ponudi Vojvodine (fazana u jednom od najvećih proizvodnih centara u Jugoslaviji i Evropi, fazaneriji "Ristovača" kod Bača, iz koje je proizvedeno i isporučeno lovačkim organizacijama do 2000. godine preko 6,5 miliona fazančića - fazana različitog uzrasta), i realizaciju prodajom ove i druge divljači i unovčavanjem kroz lovni turizam.

Ime "Lovoturs", odnosno njegove agencije za lovni turizam "Quattro cervi", ostalo je na lovno - turističkom tržištu Evrope sinonim sigurnosti i ozbiljnosti u ovom delikatnom poslu. Hiljade i hiljade lovaca, uglavnom stranih klijenata, lovilo je iz godine u godinu, najviše u vojvođanskim lovištima, čak i u godinama kada je lovno - turistička ponuda bivala osiromašena zabranom lova na pojedine za lov atraktivne vrste (zec, poljska jarebica). Svakako da ne treba u celom ovom poslu, a naročito u neposrednoj organizaciji lova u lovištima, zanemarivati ulogu lovačke organizacije, lovačkih društava, preko kojih se lov odvijao neposredno. U to vreme (početak osamdesetih godina) potpi-

san je Samoupravni sporazum između Saveza i "Lovotursa" i Saveza i većine lovačkih društava i na taj način obezbeđen potreban društveni milje, neophodan za sigurnost i dugoročno sprovođenje ovog posla. U međuvremenu osposobljeni su kadrovi, kako u "Lovotursu", tako i na terenu po lovačkim društvima, za realizaciju lovnog turizma u većem obimu. Dakle, ne odjednom već postepeno, obezbeđena je kompletna infrastruktura: biološka, ugostiteljska, organizaciona i kadrovska, za prijem i zadovoljenje lovnih potreba.

Značajnu ulogu u razvoju lovnog turizma u Srbiji prevashodno na krupnu divljač (jelen, jelen lopatar, muflon, divlja svinja, srneća divljač i dr.) imalo je Lovno - šumsko gazdinstvo "Jelen" iz Beograda. Beogradski "Jelen" se bavio gajenjem, racionalnim i planskim lovom krupne divljači u svojim šumskim lovištima, ali je dovodio strane lovce turiste i organizovao lov na srndaće u lovištima lovačkih društava u Vojvodini, kao i edukaciju kadrova u lovačkim organizacijama, za gazdovanje ovom vrstom divljači. Formiran je sredinom pedesetih godina a prestao da postoji 1991. godine.

Pored „Lovotursa" i "Jelena" svakako da treba spomenuti i Ribarsko gazdinstvo "Ečka" kod Zrenjanina, koje je postizalo zavidne rezultate prevashodno u realizaciji lovnog turizma na ptice močvarice (divlje patke, divlje guske i dr.).

Zbog krize u našoj zemlji i okruženju početkom devedesetih godina naglo je opalo interesovanje stranih lovaca turista za lov u našim lovištima. Ova činjenica se može i razumeti jer je turizam najosetljivija grana privrede, a posebno lovni turizam, koji podrazumeva kretanje naoružanih lica i iznošenje lovine kao dva neophodna elementa za realizovanje ove, umnogome specifične grane turizma. Osim toga, u uslovima deregulacije, nastale prestankom važnosti samoupravnih sporazuma stvoren je u ovoj oblasti pravi haos. Pojavile su se na desetine posrednika i organizatora inostranog lovnog turizma od kojih nekoliko u vlasništvu stranih državljana. Njima su na ruku išle razne zabrane i administrativne prepreke, kao i velika razlika između zvaničnog i takozvanog "crnog kursa" inostranih valuta.

U minulom teškom periodu lovačka društva stavljena su pred nimalo lak izbor, ili da prime strane lovce-turiste pod protivzakonitim uslovima i ostvare bar neki prihod, ili da ostanu bez turista i bez prihoda. U tom izboru, nažalost, neretko odlučivao je lični interes direktnih organizatora. S obzirom na činjenicu da je desetak i više godina lovni turizam radio sa smanjenim obimom, u narednom periodu, zbog oporavka, neophodno je intenzivnije posećivati specijalizovane sajmove u inostranstvu. Poseban akcenat treba staviti na posetu specijalizovanim sajmovima u Italiji (Breša, Livorno i dr.). Pokazalo se u nekoliko poslednjih godina, da je najbolja reklama postignuta baš u direktnom kontaktu sa lovcima turistima na ovim sajmovima, a dokaz je porast broja turista iz godine u godinu, u našim lovištima. Kada je u pitanju pernata divljač, gro turista je u Vojvodinu dolazio iz Italije, pa su baš i zbog toga italijanski sajmovi za nas najinteresantniji.

Fazan - *Phasianus colchicus colchicus* L.

Poljska jarebica - *Perdix perdix* L.

Prepelica - *Coturnix coturnix* L.

Šarena utva - *Tadorna tadorna* L.

Patka zviždarka - *Anas penelope* L.

Plovka čegrtuša - *Anas strepera* L.

Mala krdža - *Anas crecca* L.

Divlja patka - *Anas platyrhynchos* L.

Patka lastarka - *Anas acuta* L.

Patka pupčanica - *Anas querquedula* L.

Patka kašikara - *Anas chapeata* L.

Glavata patka - *Netta rufina* P.

Ridoglava patka - *Aythya ferina* L.

Patka crnka - *Aythya nyroca* G.

Ćubasta patka - *Aythya fuligula* L.

Morska crnka - *Aythya marila* L.

Severna guska - *Somateria mollissima* L.

Patka ledenjarka - *Clangula Hyemalis* L.

Crni turpan - *Melanitta nigra* L.

Baršunasti turpan - *Melanitta fusca* L.

Patka dupljašica - *Bucephala clangula* L.

Mali beli ronac - *Mergus albellus* L.

Srednji ronac - *Mergus serrator* L.

Veliki ronac - *Mergus merganser* L.

Guska glogovnjača - *Anser fabalis* L.

Kratlokljuna guska - *Anser brachyrhynchus* L.

Lisasta guska - *Anser albifrons* Se.

Mala lisasta guska - *Anser erythropus* L.

Divlja guska - *Anser anser* L.

Žutokljuni labud - *Cygnus cygnus* L.

Crvenokljuni labud - *Cygnus olor* L.

Čubasti gnjurac - *Podiceps cristatus* L.

Ridogri gnjurac - *Podiceps griseigena* B.

Mali gnjurac - *Podiceps ruficollis* P.

Sivi ždral - *Grus grus* L.

Barski petlovan - *Rallus aquaticus* L.

Barski petlič - *Porzana porzana* L.

Mali barski petlič - *Porzana parva* L.

Barska kokica - *Gallinula chloropus* L.

Crna liska - *Fulica atra* L.

Prdavec - *Crex crex* L.

Velika droplja - *Otis tarda* L.

Mala droplja - *Totanus totanus* L.

Žalar - *Charadrius dubius* L.

Vivak - *Vanellus vanellus* L.

Šljuka bekasina - *Gallinago gallinago* L.

Šljuka livadarka - *Gallinago media* L.

Šumska šljuka - *Scolopax rusticola* B.

Velika carska šljuka - *Numenius arquata* P.

Golub dupljaš - *Columba oenas* L.

Golub grivnaš - *Columba palumbus* L.

Golica - *Streptopelia turtur* L.

Gugutka - *Streptopelia decaocto* L.

Jelen obični - *Cervus elaphus* L.

Jelen lopatar - *Dama dama* L.

Srna - *Capreolus capreolus* L.

Muflon - *Ovis musimon* Scrb L.

Divlja svinja - *Sus scrofa* L.

••• Zec - *Lepus europaeus* L.

Lisica - *Vulpes vulpes* L.

Vuk - *Canis lupus* L.

Šakal - *Canis aureus* L.

Divlja mačka - *Felis silvestris* B.

Vidra - *Lutra lutra* L.

Jazavac - *Meles meles* L.

Tvor - *Mustela putorius* L.

Stepski tvor- *Mustela eversmannii* L.

Lasica - *Mustela nivalis* L.

Velika lasica - *Mustela erminea* L.

Kuna zlatica - *Martes martes* L.

Kuna belica - *Martes foina* Erx L.

ZAKLJUČAK

Pernata divljač i dalje ostaje atraktivna za lov za inostrane lovce turiste koji žele da za kratko vreme odstrele veći broj ove divljači.

Fondovi kod svih vrsta pernate divljači su u opadanju. Ova konstatacija važi za uzgojne vrste (fazan, jarebica), ptice močvarice (divlje patke i divlje guske) i migratorne ptice (grlice i prepelice). Situacija sa brojnim stanjem gutki i goluba grivnaša je dobra i u narednom periodu kod ovih vrsta treba tražiti prostora za veći odstrel nego što je on danas u lovnom turizmu.

I dalje treba više raditi na forsiranju vrsta pernate divljači koje se veštački uzgajaju. To se u prvom redu odnosi na fazana, zatim na divlje patke i poljske jarebice. Postojeći kapaciteti za proizvodnju fazana su kod nas iskorišćeni sa svega 30-35%, što znači da se postojeća proizvodnja može utrostručiti, uz uslov da se obezbedi tržište. Sa proizvodnjom poljskih jarebica treba krenuti što pre da bismo mogli za kratko vreme da povećamo njenu brojnost u lovištu. Pomak je učinjen, jer od 2004. godine uzgajalište pernate divljači "Karakuša" počinje sa veštačkom proizvodnjom poljskih jarebica. Divlje patke se u uzgajalištu "Padej" mogu proizvoditi desetak puta više nego što je trenutna proizvodnja. Za prve dve vrste pored povećanog broja unete veštački proizvedene divljači u lovišta Vojvodine, paralelno treba da se radi na poboljšanju stanišnih uslova za divljač, podizanjem jednogodišnjih remiza (sirak, kukuruz i druge kulture) i višegodišnjih remiza sađenih od vrsta drveća i šiblja koje brzo raste i daje seme i plodove koje fazani i jarebice koriste u ishrani. Pri podizanju remiza još bolja solucija je da se kombinuju jednogodišnji i višegodišnji zasadi, gde će divljač nalaziti zaklon i zaštitu, posebno u zimskom periodu, ali i hranu od otpalog semenja i neubranih useva. Primer za ovakav rad u Vojvodini su lovačka udruženja Kikinda, Kanjiža, Nova Crnja, Novi Kneževac, Senta, Ada, Mol i druge. Neka od nabrojanih lovačkih udruženja imaju u sopstvenom vlasništvu (zahvaljujući sredstvima od lovnog turizma) i po nekoliko stotina hektara lovačkih remiza. Efekat ovakvog rada u lovištu je da su to danas divljači najbogatija udruženja u Vojvodini. Smatramo da je ovo budućnost lova i lovnog turizma i na ovome u narednom periodu mora se mnogo više raditi nego danas. Po pitanju fazana treba nastaviti praksu koja je bila do 1990. godine da se u lovištima unose fazančići uzrasta 6 i 8 nedelja, da se čuvaju u prihvatilištima (mesec do mesec i po dana) i nakon toga tako pripremljeni puste u lovište. Ovakvim radom u lovnom turizmu u prethodnom periodu do 1990. godine postignuti su najbolji rezultati.

U narednom periodu zbog povećanja fondova pernate divljači treba paralelno raditi na boljoj propagandi i koristiti iskustva iz prethodnog uspešnog perioda za dovođenje većeg broja turista u lovišta Vojvodine. Na ovaj način lovačke organizacije bi došle do većih sredstava, a time i mogućnosti većeg ulaganja u unošenje značajnijeg broja divljači nego danas, kao i u poboljšanje stanišnih uslova za divljač.

I ubuduće treba koristiti dostupne podatke od Zavoda za statistiku (lovna evidencija), Lovačkog saveza Srbije i Lovačkog saveza Vojvodine, kao i dostupne podatke koji su saopšteni ili će biti saopšteni na stručnim skupovima i seminarima koji tretiraju problematiku lovnog turizma i lovstva uopšte.

Sa biologima i nadležnim Ministarstvom treba izanalizirati postojeće lovne sezone kod svih vrsta pernate divljači, izvršiti korekciju lovne sezone, u prvom redu kod divljih pataka kod kojih lovna sezona treba da traje do 10. ili 15. februara, a ne kao što je to sada do 31. januara. Ovakva Naredba o lovostaju ne bi remetila biološki ciklus, a otvorila bi se mogućnost za veći efekat u lovnom turizmu. Drugi apsurd je da, Naredbom o lovostaju kod nas, mogu se loviti samo tri do pet vrsta pataka (primera radi Italija je članica evropske unije i lovi 12 vrsta pataka). Prema tome, sigurni smo da je i broj vrsta pataka koje se mogu loviti kod nas takođe mnogo veći nego što sadašnja Naredba o lovostaju dozvoljava.

U lovištu strane lovce turiste moraju da vode profesionalci koji poznaju lovište, poznaju lokacije gde se divljač nalazi, da bi odstrel stranih lovaca turista bio siguran, a na kraju krajeva da lovci budu zadovoljni. U lovištima zbog napred navedenih razloga, treba da rade školovani kadrovi iz ove oblasti koji će teorijsko i praktično znanje sprovesti u lovištu kroz postizanje većih rezultata na uzgoju divljači i povećanju fondova, a nakon toga i boljih rezultata u lovnom turizmu.

U pauzama između lovova treba stranim lovcima-turistima ponuditi i druge sadržaje, kao što su posete Nacionalnom parku Fruška gora, manastirima, organizovanje ekskurzija u specijalne rezervate prirode "Deliblatska peščara", "Gornje Podunavlje", "Koviljsko-Petrovaradinski rit", "Obedska bara" i na ovim objektima uz stručnog pratioca organizovati foto-safari i prateće sadržaje.

Treba zainteresovati poljoprivredne proizvođače i poljoprivredne kombinete u Vojvodini za unošenje veštački proizvedenih jarebica koje svojim načinom ishrane mogu dati nemerljiv doprinos uništavanju korovskog semena i štetnih insekata u poljoprivredi. Poljoprivrednici i kombinati prilikom obrade zemlje treba da koriste herbicide na način koji je propisan uputstvom i moraju biti svesni da je paljenje strništa zakonom zabranjeno i ne sme da se koristi kao agrotehnička mera, jer nanosi ogromne štete upravo pernatost divljači.

Cene divljači i usluga treba usaglasiti sa cenama u okruženju (Mađarska, Bugarska, Rumunija, Hrvatska i dr.).

Svake godine agencije i preduzeća koje se bave lovnim turizmom treba da učestvuju na specijalizovanim sajmovima u zemlji i inostranstvu radi propagiranja našeg lovstva.

Značajna aktivnost u ovoj oblasti odnosi se svakako na marketing i propagandu. U ponovnom osvajanju stranog lovno-turističkog tržišta, marketinške i propagandne aktivnosti moraju biti sledeće:

- izrada kvalitetnog propagandnog materijala (cenovnici, prospekti, fotografije, plakati i dr.);

- izrada kvalitetnog kataloga sa fotografijama lovišta, divljači, smeštajnih kapaciteta za potrebe stranih lovaca turista;
- za strane lovce-turiste, kao i za subagente treba pripremiti simbolične poklone u vidu kapa, majica, upaljača, privezaka i slično;
- izrada spota radi propagiranja našeg lovstva u celini;
- animiranje strane lovne štampe (urednika i vodećih novinara);
- neophodna je organizacija promotivnog lova za strane lovno-turističke poslenike, kao i za predstavnike štampe. Ovakav lov mora biti vrhunski organizovan;
- reklamiranje u medijima stranog tržišta (novinski oglasi, TV spotovi, i dr.);
- neophodno je utvrditi prioritete sajmova na kojima bi agencije iz Vojvodine morale da budu prisutne. Za početak bi bilo dovoljno prisustvovati na sledećim sajmovima: Beč, Salzburg, Dormund, Breša, Livorno, od kojih su dva poslednja specijalizovani sajmovi za sitnu divljač;
- od aktivnosti koje treba sprovesti za božićne i novogodišnje praznike na adrese klijenata svake godine treba uputiti čestitke;
- radi održavanja imidža, lovno-turističke organizacije moraju da pripreme štampanu prateću dokumentaciju: prijave, pozivnice i eventualno anketni list.

S obzirom da se kriza kod nas prvo osetila u lovnom turizmu, moraće da prođe mnogo godina da bi se vratio makar mali broj lovaca-turista, pogotovo kad se ima u vidu činjenica da u zemljama odakle dolaze u najvećem broju postoji recesija i veliki uticaj "zelenih" i ekologa koji vrše stalan pritisak na lovce u smislu maksimalnog redukovanja ove delatnosti. Primera radi, u Italiji je za desetak godina broj lovaca smanjen za skoro tri puta. Zbog ove činjenice, u narednom periodu moraju se tražiti nova tržišta kao što su Francuska, Grčka, Kipar i dr.

Akcent u narednom periodu u lovnom turizmu treba dati na divljač koja se veštački proizvodi (fazan, divlja patka, poljska jarebica, prepelica i dr.), čime bi se štitile autohtone vrste, a strani lovci-turisti zadovoljavali bi lovačku strast kroz povećan odstrel prevashodno veštački unete divljači u lovišta, uz uslov da se ova divljač u lovištu tako uzgaja da ne dođe do njene domestifikacije (pripitomljavanja). Treba se u narednom periodu pripremiti za poštovanje Konvencije o zaštiti ptica selica i to naročito grlica, pa i prepelica (ako ih veštački ne proizvodimo), koje će najverovatnije nestati sa našeg spiska lovnih vrsta.

L I T E R A T U R A

1. Andrašić D. (1972): Mortalitet fazanskih nesilica u mjetnom uzgoju inkubatorskom metodom kod uzgojnog centra "Kompas" Petrovci, Simpozijum o lovstvu, str. 10-13, Beograd
2. Andrašić D. (1974): Značenje omjera spolova grupa fazanskih nesilica u inkubatorskom načinu uzgoja na prosječno pogonsko godišnje nesenje i pogonsku oplodjenost kod uzgojnog centra "Kompas" Petrovci, tokom 1971 -1972. godine, Simpozijum o lovstvu, str. 20-29, Beograd
3. Andrašić D. (1979): Zoologija divljači i lovna tehnologija, Zagreb
4. Banovčanin, B. i Karakašević, B. (1976): Negativni uticaj transporta na divljač, Simpozijum o lovstvu, Beograd, str. 95-101
5. Beuković M., S. Kovčín, D. Glamočić, Z. Ristić (1995): Ishrana fazana u uzgajalištima i lovištima, Zbornik radova Lovačkog saveza Jugoslavije, str. 99-108, Beograd
6. Bojović, D. (1967): Problemi naseljavanja divljači u novim staništima, Lovac, Godišnjak Saveza lovačkih organizacija SR Srbije, 1966/67. str.50-58
7. Bugarski D. (1972): Lovni turizam u Vojvodini, magistarski rad, Beograd.
8. Csanyi J; Markovics L.; Nagy E.; Szabo L.: Fenyprogramos facan-es vadrece-tojatasi eredmenyek tapaszalatai (str. 16-17)
9. Černe, A. (1972): Odstrel divljači niskog lova, Simpozijum o lovstvu, 1972, Beograd, (str.21-28)
10. Český Myslivecký svaz, (1980): Vypouštění odchovaných bažantu do honiteb, Zbraslav, kveten, 1980.
11. Čolić, D. (1972): Neki ekološki problemi pri unošenju divljači u lovišta, Simpozijum o lovstvu, 1972, Beograd, (str. 28-33)
12. Dončev, M. (1959): Jarebice poljske i kamenjarke, "Lovačka revija" - Časopis Glavnog lovačkog Saveza FNRJ, br. 4, Beograd
13. Dondur, S. (1978): Fazanke u lovištu Lovačke novine br.3 (405), Godina XVII, od 01.II 1978. Novi Sad
14. Dondur, S. i Vrkić, J. (1976): Prvi rezultati petogodišnjeg proučavanja efikasnosti plašilica za divljač u uslovima intenzivne poljoprivredne proizvodnje u Vojvodini, Simpozijum o lovstvu, 1976. Beograd (str. 205-209)
15. Gajić I. i V. Jović (1969): Aktivnost fazana u toku 24 časa, IX kongres Međunarodnog saveza biologa za divljač, Moskva, 1969. Časopis "Jelen" br. 8, str. 83-90, Beograd
16. Gajić, I. i Jović, V. (1969): Uticaj broja fazana u boksu i njegove površine na nosivost, oplodjenost jaja i smrtnost embriona. Saopštenje na IX kongresu Međunarodnog saveta biologa za divljač u Moskvi (Bilten LŠG "Jelen" str. 8, Beograd, 1969)
17. Gajić, M. i Karadžić, D. (1991): Flora ravnog Srema sa posebnim osvrtom na Obedsku baru, Beograd
18. Garovnikov B. (1997): "Močvara od međunarodnog značaj", Ludoško jezero, Lovački magazin "Trag" br. 23 od 1997. str. 28-29, Novi Sad
19. Garovnikov B. (1998): Velika droplja u Vojvodini, Glasnik "Ciconia" br. 7, str. 71-78, Društvo za zaštitu i proučavanje ptica Vojvodine, Novi Sad
20. Garovnikov B. (2001): "Ptice gosti i lualice" Lovački magazin "Trag" br. 30, str. 40-43, Novi Sad

21. Garovnikov B. (2001): "Putevi seobe" Lovački magazin "Trag", br. , str. 29, Novi Sad
22. Grupa autora (1949). Uputstvo za planiranje u lovstvu, Beograd
23. Grupa autora (1977): Osnovni elementi za izradu Dugoročnog programa razvoja lovstva AP Vojvodine, Lovački savez Vojvodine, Novi Sad
24. Grupa autora (1984): Dugoročni program razvoja lovstva SAP Vojvodine, Novi Sad
25. Grupa autora (1992): Monografija Lovačkog saveza Vojvodine, Lovački savez Vojvodine, Novi Sad
26. Grupa autora (1997): Osnove programa razvoja lovstva 1997-2006. Prokuplje, Lovački savez Srbije
27. Grupa autora (2000): Dugoročni program razvoja lovstva Vojvodine, 2000-2010 godine, Lovački savez Vojvodine, Novi Sad
28. Grupa autora (2001): Dugoročni program razvoja lovstva Srbije od 2001 -2010. godine, Lovački savez Srbije, Beograd
29. Grupa autora (2001): Operativni program razvoja vetrozaštitnih šumskih pojaseva na kanalima DTD (2001-2010. godine). Javno vodoprivredno preduzeće "Srbijavode", Beograd
30. Habijan-Mikeš V., D. Đaković, G. Pavkov (1997): Uticaj kanala za navodnjavanje obloženih plastičnim folijama na populaciju zeca u agroekosistemima Vojvodine, Simpozijum o lovstvu Lovačkog saveza Vojvodine, Novi Sad
31. Habijan-Mikeš, V. i Mikeš, M. (2003): Travne površine u funkciji zaštite i razvoja SRP Deliblatska peščara, Zbornik rezimea VII, Pančevo, 2004
32. Hanuš V. (1972): Veštački uzgoj fazana i ulov ispuštenih jedinki, Simpozijum o lovstvu, str. 42-45, Beograd
33. Hanuš V. (1995): Uzroci pada ulova fazana u Češkoj Republici, Zbornik radova sa savetovanja u Igalu i Novom Sadu 1994. godine, Lovački savez Jugoslavije, Beograd
34. Hromas J. (1997): Jarebica, zec i fazan u Češkoj Republici, Zbornik radova Lovačkog saveza Vojvodine povodom 75 godina Saveza, str. 75-93, Novi Sad.
35. Hulo I. (1997): Migracija predstavnika porodica Gaviidae, Podicipitidae i Anatidae na Palićkom jezeru u periodu 1981-1996. godine, Glasnik "Ciconia" br. 6, str. 51-70, Društvo za zaštitu i proučavanje ptica Vojvodine, Novi Sad
36. Hulo I. i J. Gergelj (2001): Spisak ptica specijalnog rezervata prirode "Ludoško jezero", Glasnik "Ciconia" br.10, str. 39-50, Društvo za zaštitu i proučavanje ptica Vojvodine, Novi Sad
37. Hulo I., J. Gergelj, F. Horvat (2001): Uticaj hidroloških faktora na migraciju barskih ptica, Glasnik "Ciconia" br. 10, str. 51-58, Društvo za zaštitu i proučavanje ptica Vojvodine, Novi Sad
38. Ivkov S. i S. Puzović (2002/03): Obedska bara, "Debela gora očuvati se mora". Lovački magazin "Trag" br. 33/34, str. 66-67, Novi Sad
39. Jakovac, M; Mrkšić, Z; Janicki, Z. (1991): Budućnost prepelice u našim lovištima i mogućnost veštačkog uzgoja, Zbornik radova IV Simpozijuma Divljač i priroda, Brioni, (str. 167-171)
40. Jovanović D. (1967): Iskustva iz veštačke proizvodnje divljih pataka, Godišnjak Lovačkog saveza SR Srbije "Lovac", 1966/67. str. 38, Beograd.
41. Jovanović, V. I Valentinčić, S. (1991): Uticaj narušenih ekosistema na divljač, Zbornik radova IV simpozijuma: Divljač i priroda, Brioni, 1991. (str. 5-17)
42. Jovetić R. (1954): Utvrđivanje godišnjeg prirasta broja divljači i njegovih elemenata, Skopje

43. Jovetić, R. (1966): Dužina perioda čuvanja fazanskih jaja u sabiralištu, Godišnjak Lovačkog saveza SR Srbije za 1965/66. godinu
44. Jović D. (1968): Problemi usklađivanja šumskog i lovnog gazdovanja, magistarski rad, Bilten "Jelen" br. 7, str. 5-38, Beograd
45. Jović V. (1960): Veštački uzgoj fazana, Zbornik radova sa Simpozijuma na Veterinarskom fakultetu, Beograd
46. Jović, V. (1964): Prilog poznavanju reprodukcije fazana u veštačkom odgoju, Bilten LŠG "Jelen" br.1, Beograd
47. Kadija V. (1959): Osvrt na naseljavanje fazana u NR Srbiji, Lovačka revija br. 4, strana 48 i 49, Beograd
48. Kovacs G., E. Nagy, I. Puskas (1977): "A facan (Ph fasianus c. colchicus L.) postembrionalis tollnovekendesenek es adult kori to llazatanak vizsgalata (str.6-15) prevod razvoj perja kod fazana..."
49. Kraljić B. (1956): Bonitet i kapaciteti u lovištu i njihovo utvrđivanje. Godišnjak za naučna istraživanja u lovstvu za 1955. godinu
50. Kućančanin, S. (1972): Budućnost uzgoja fazanske divljači u SR Srbiji, Simpozijum o lovstvu, 1972, Beograd, (str.56-60)
51. Kuzmina M. A. (1977): Teterevinie i fazanovie SSSR, ekologo-morfologieskaja karakteristika, Alma-Ata (prevod)
52. Lapčević, E; Marković, B. i Banovčanin, B. (1976): Uticaj negativnih bioloških faktora na fazansku divljač, Simpozijum o lovstvu, 1976, Beograd (str. 7-11)
53. Mandić, R. (2000): Zaštita prirode i faune kičmenjaka u Srbiji, Biblioteka ACADEMIA, Zadužbina Andrejević, Beograd
54. Maksimović D. (1991): "Carska bara, neistraženi dragulj" Lovački magazin "Trag" br. 2, str. 40-41
55. Maksimović D. (1991): "Nacionalni park Fruška gora", Lovački magazin "Trag" br.3 str. 44-46, Novi Sad
56. Marčetić, M. (1955): Nekoliko podataka o pravilnosti jesenje seobe, "Vojvodanski lovac", br. 88-89, I-II, Novi Sad
57. Marčetić, M. (1955): Ornitologija-divlje patke, "Vojvodanski lovac", br. 92-93. V-VI, N. Sad
58. Marinović, M. (1930): Privredni značaj lova u Jugoslaviji, Beograd, 1930. Privredni pregled
59. Medarević, M. i Bajić, V. (2003): Stanje i upravljanje šumskim ekosistemima Deliblatske peščare, Zbornik rezimea VII, Pančevo, 2003. godine
60. Mikuška J. i Z. Timarac (1991): Prepelice (Cotunix cotunix) "Minijturna poljska koka" Lovački magazin "Trag" br. 4, str. 18-20, Novi Sad
61. Milenković, M. i Munćan, S. (2003): Ugroženost šuma Deliblatske peščare od požara, Zbornik rezimea VII, Pančevo 2003.
62. Milisavljević M., Z. Ristić, M. Novkov (1987): Uputstvo o prihvatanju fazančića, brošura (str. 1-32), Lovački savez Vojvodine, Novi Sad
63. Milovanović, D. i Stankov, B. (1997): Lovno-turistička valorizacija zeca i jarebice, Zbornik radova LSV, Zec i jarebica u savremenim agroekosistemima, Novi Sad
64. Monetti P. G., S. Castaldini, C. Ravaioli, C. Benassi (1984): časopis "L informatore agrario" br. 20 iz 1984. godine, prevod J. Berar, 1985. "Uticaj hraniva na reproduktivna davanja uzgajanih fazana"

65. Nagy E.; Puskas I.: a facan (Pahsianus c.colchicus L.) eletkovanak es korelo-szlasanak vizsgalata Magyarorszagan (str. 23-25)
66. Nevenić, V. (1955): Veštački uzgoj fazana, "Lovačka revija" - Časopis Glavnog lovačkog saveza FNRJ, br. 2, Beograd
67. Nevenić V. (1960): Zaštita fazana od bolesti, specijalno invazionih u raznim fazama procesa prirodnog i veštačkog uzgoja; Zbornik radova sa Simpozijuma na Veterinarskom fakultetu, Beograd
68. Novaković, V, (2003): Divlja svinja (Sus scrofa L.), Beograd, 2003
69. Pekić, B. (1955): Važnost ekoloških istraživanja u lovstvu, Lovačka revija, Beograd, (str.33-36)
70. Pekić B. (1959): Fazan u našim uslovima, Lovačka revija br. 4, str. 72-74, Beograd
71. Pekić B. (1960): "Koliko fazana ostane u životu", Lovačka revija br. 5, str. 70-71, Beograd
72. Pekić B. (1961): Značaj fazana za šumarstvo i poljoprivredu. Lovačka revija br. 6, str. 11-13
73. Pekić B. (1966): Divlje patke i mogućnost njihove zimske reprodukcije, Godišnjak Lovačkog saveza SR Srbije "Lovac", 1965/66. str. 39-44, Beograd
74. Pekić, B. (1967): Novine u proizvodnji i uzgoju pernate divljači, Beograd
75. Pekić, B. (1969): Ekologija i dinamika populacije fazana u Dobanovačkom zabranu, Matice srpske - Odeljenje za prirodne nauke, Novi Sad
76. Piodi M. (1986): Jarebice u svetu, Kikovski simpozijum, časopis "Caccia e pesca" br.1-2, str.1-12 (prevod)
77. Popović, S. i Mikuška, J. (1978): Loviti i petlove i koke, "Lovačke novine" br. 4 (406) od 15.02.1978. Godina XVII, Novi Sad
78. Puzović S (2002): Afera balkanske ptice, Lovački magazin "Trag" br. 31, str. 6-9, Novi Sad
79. Puzović S. (1997): Procenat predatorskog uticaja mišara (Buteo, buteo) na uspešnost prezimljavanja poljske jarebice (Perdix, perdix) u Vojvodini, Zbornik radova Lovačkog saveza Vojvodine, str. 256, Novi Sad
80. Puzović S. i B. Grubač (1998): Međunarodno značajna staništa ptica u Srbiji, Glasnik "Ciconia" br.7, str. 14-18, Društvo za zaštitu i proučavanje ptica Vojvodine, Novi Sad
81. Puzović S. i G. Pavkov (1992): "Obedska bara", Lovački magazin "Trag" br. 6, str. 44-46, Novi Sad
82. Puzović S., J. Gergelj, Š. Lukač (1999): Kolonija čaplji i kormorana u Srbiji 1998, Glasnik "Ciconia" br. 8, str. 11-114, Društvo za zaštitu i proučavanje ptica Vojvodine, Novi Sad
83. Radosavljević, L. (1966): Od bonitiranja lovišta do lovnoprivredne osnove, Godišnjak Lovačkog saveza SR Srbije za 1965/66 god
84. Radosavljević L. (1967): Divljač i hemizacija u poljoprivredi, Godišnjak Lovačkog saveza SR Srbije "Lovac", 1966/67. str. 36-38, Beograd
85. Ristić Z. (1989): Planiranje stepena korišćenja populacije poljske jarebice, Pčesa, str.89-96, Plavna
86. Ristić, Z. (1995): Monografija "Lovoturs 1955-1995.", Četiri decenije u službi lovstva, Novi Sad
87. Ristić, Z. (1995): Zakasnela seoba prepelica, Lovački magazin Trag, br. 16, Novi Sad

88. Ristić Z. (1997): Analiza realnog periodičnog prirasta poljske jarebice, Simpozijum o lovstvu Lovačkog saveza Vojvodine, Novi Sad
89. Ristić Z. (1997): Jarebica u agroekosistemu Vojvodine, Simpozijum o lovstvu Lovačkog saveza Vojvodine, Novi Sad
90. Ristić Z. (1997): Zimski gubici u populacijama poljske jarebice, Simpozijum o lovstvu Lovačkog saveza Vojvodine, Novi Sad
91. Ristić, Z. (2001): Udžbenik "Lovstvo za III i IV razred šumarske škole", Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
92. Ristić Z., D. Đaković, M. Novkov, M. Zeremski (1995): Stepen preživljavanja fazančića unetih u lovište (prva saopštenja o rezultatima istraživanja u Vojvodini), Zbornik radova Lovačkog saveza Jugoslavije, str.93 i 98, Beograd
93. Savić, I; Radović, I; Mandić, R; (1999): Prostorni plan Republike Srbije: Zaštita biodiverziteta sa posebnim osvrtom na faunu kičmenjaka. Zaštita prirode, br. 51 (2), strana 5-15, Beograd
94. Spagnesi M. i S. Toso (1997): Rasprostranjenost, stanje i gazdovanje poljskim jarebicama (*Perdix, perdix*) u Italiji, Zbornik radova Lovačkog saveza Vojvodine, str.178-188, Novi Sad
95. Srđić, D. (1955): Lovstvo u nstavi i privredi, "Lovačka revija", Beograd, (str. 132-136)
96. Stevanović, V, Vasić, V, Regler, S, (2000): Biološka raznovrsnost Jugoslavije-proce-
ne opasnosti i politika, Savezno Ministarstvo za razvoj, nauku i životnu sredinu, Beograd
97. Stevanović, V, Vasić, V, (1995): Biodiverzitet Jugoslavije sa pregledom vrsta od međunarodnog značaja, Beograd
98. Stojanović, T. (1976): Trajni rezervati u lovištima kao faktor uzgoja i zaštite divljih životinjskih vrsta, Simpozijum o lovstvu, 1976, Beograd (str.165-171)
99. Stojnić N. (2001): Ornitofauna površinskih kopova Fruške gore, str. 93-107
100. Šelmić V. (1995): Uticaj naseljavanja na dinamiku megapopulacije fazana u Vojvodini, Zbornik radova Lovačkog saveza Jugoslavije, str.75-80, Beograd
101. Šelmić V. (1995): Unapređenje korišćenja lovnih potencijala kao deo integralnog gazdovanja potencijala šuma i šumskih područja, Šumarski fakultet, Beograd
102. Šelmić V. (2001): "Fazan opet lovina br.1" Lovački magazin "Trag" br. 25, str. 6-9, Novi Sad
103. Šelmić V. i D. Đaković (1997): Dinamika brojnosti i stepen korišćenja megapopulacije zeca u Vojvodini u periodu od 1967-1996. godine, Simpozijum o lovstvu Lovačkog saveza Vojvodine
104. Šovljanski R. i D. Đaković (1997): Neki aspekti zaštite zeca i jarebice u savremenim agrobiocenozama, Simpozijum o lovstvu Lovačkog saveza Vojvodine, Novi Sad
105. Tićak B., V. Nevenić, M. Isaković (1955): Veštački uzgoj fazana, Lovačka revija br.3, str. 48-63
106. Timarac, Z. 1978: Puštanje pilića pernate divljači je sastavni deo (veštačkog) uzgoja, Lovačke novine br. 13 (415) od 01.07.1978, Godina XII, Novi Sad
107. Todorović, D. (1976): Integralno upravljanje šumskim područjima (doktorska disertacija), Beograd
108. Todorović, D. (1972): Proizvodnja divljači i njena uloga, Simpozijum o lovstvu, 1972, Beograd, (str. 100-104)
109. Tomašević, B. (1966): Naseljavanje fazanske divljači u Srbiji, Godišnjak Lovačkog saveza Srbije za 1965/66 godinu

110. Tomašević B. (1967): Uticaj monokultura na razvoj lovne faune, Lovac Godišnjak Saveza Lovačke organizacije SR Srbije, 1966/67 god. (str.35-36)
111. Tomašević, B. (1977): Ko odstreljuje koke nema fazana "Lovačke novine" br. 24 (402) od 15.12.1977, Godina XVI, Novi Sad
112. Tomašević, B. (1982): Lovljenje fazanske divljači, "Lovačke novine" br. 14 (508) od 15.07.1982. Godina XXI, Novi Sad
113. Tomić P., J. Romenić, S. Kicošev, L. Lazić (2002): Naučno popularna monografija Vojvodine, Univerzitet u Novom Sadu, Prirodnomatemički fakultet, Novi Sad
114. Trpkov B. (1967). Fizička zrelost na fazanskata diveč, Skopje
115. Trpkov, B. (1979): Proizvodstvena sposobnost na matičnite jata fazana vo veštačkoto proizvodstvo i nejinata zavisnost od vozrasta na fazankite i hranitelniot tretman, "Šumarski pregled" br.5-6/79, Skopje
116. Ušćebrka, G; Žikić, D; Ristić, Z. i Božić, A. (1997): Prinos i kvalitet mesa poljske jarebice (*Perdix perdix*) parametri kvaliteta mesa bataka i grudi jednogodišnjih jarebica gojenih u farmerskim uslovima, Zbornik radova LSV, Zec i jarebica u savremenim agroekosistemima, Novi Sad
117. Vadbiologia i kutatás; Aprovedtenyesztes, Agrar tudományi egyetem, GDLL, 1977.
118. Vlatković S. Đ. (1986): "Funkcije šuma i optimalna šumovitost Vojvodine", Institut za topolarstvo, Novi Sad
119. Žakula, R. (1982): Meso divljači - izvor belančevina, "Lovačke novine" br.24 (518) od 15.12.1982. Godina XXI, Novi Sad

Mr Zoran A. Ristić

Balzakova 67 stan 9/III
21000 Novi Sad
021/369-102

Lični podaci:

Datum rođenja: 19.10.1956.
Nacionalnost: Srpska
Bračno stanje: U braku od 1985. godine, dva deteta

OBRAZOVANJE:

1992. godine Odbranio magistarsku tezu na Šumarskom fakultetu u Beogradu pod naslovom: «Elementi dinamike populacija poljske jarebice (*Perdix perdix* L.) u Vojvodini kao osnov za određivanje stepena racionalnog korišćenja.»
1980. godine Diplomirao na Šumarskom fakultetu u Beogradu
1975. godine Završio srednju Šumarsku školu u Kraljevu
1971. godine Završio Osnovnu školu u Karavukovu

OSTALE SPOSOBNOSTI:

INTERESOVANJE: Prikupljanje istorijskih podataka o lovstvu i kinologiji

RADNO ISKUSTVO:

Od 1. februara 2003. godine: Zaposlen u JP «Vojvodinašume», Preradovićevo 2, Petrovaradin, na

poslovima pomoćnika direktora za ekonomske poslove i marketing

do 31. januara 2003. godine : Zaposlen u JP «Vojvodinašume-Lovoturs» na mestu vd direktora dela Preduzeća.

Od 1. avgusta 2002. godine: Imenovan za vd direktora Dela preduzeća «Vojvodinašume-Lovoturs»

Od 9. jula 2002. godine: Imenovan za direktora Dela preduzeća «Srbijašume-Lovoturs»

Od 9. maja 2002. godine: Imenovan za vd direktora Dela preduzeća «Srbijašume-Lovoturs»

Od 8. oktobra 1999. godine: Zaposlen u «Srbijašume-Lovoturs» na mestu pomoćnik direktora

Do 7. oktobra 1999. godine: Bio je zaposlen u Lovotursu na mestu direktora lovstva (pomoćnik Direktora)

Od 1. februara 1993. godine: Bio zaposlen u Lovotursu na mestu pomoćnika direktora (za lovstvo, za proizvodnju i kooperaciju, za lovnu privredu, za proizvodnju i turizam).

Do 31. januara 1993. godine: Bio zaposlen u Lovačkom savezu Vojvodine, Ulica J.Đorđevića 4, Novi Sad, na mestu Stručnog saradnika za lovstvo

Od 5. aprila 1982. godine: Zaposlio se kao pripravnik u Lovačkom savezu Vojvodine-Novu Sad.

SPISAK RADOVA I SAOPŠTENJA

1. **Ristić Z.** (1985.): Štete od divljači – ekološki i ekonomski aspekti i osnovni pravci u rešavanju ovog problema u savremenom gazdovanju šumama. Zbornik radova sa Simpozijuma u Ljubljani o merama za smanjenje šteta koje prouzrokuje divljač u poljoprivredi.
2. **Ristić Z.** (1988.): Aktuelni trenutak lovstva i njegov mogući razvoj u narednom periodu. Zbornik radova (Savetovanje na V susretu Pokreta gorana Vojvodine, održanom u Temerinu 26.03.1988. godine), str.35-39.
3. **Ristić Z.** (1989.): Planiranje stepena korišćenja populacija poljske jarebice, V naučni skup «Divljač i lovstvo Panonije», Zbornik radova PČESA, str.89-95.
4. **Ristić Z.** (1992.): Elementi dinamike populacija poljske jarebice (*Perdix perdix L.*) u Vojvodini kao osnov za određivanje stepena racionalnog korišćenja (magistarski rad odbranjen na Šumarskom fakultetu u Beogradu 28.05.1992. godine).
5. **Ristić Z., Đaković D., Novkov M., Zeremski M.** (1995.): Stepen preživljavanja fazančića unetih u lovišta (Prva saopštenja o rezultatima istraživanja u Vojvodini). Zbornik radova Lovačkog saveza Jugoslavije sa savetovanja u Novom Sadu, str. 93-98.

6. Beuković M., Kovčičin S., Glamočić D., **Ristić Z.** (1995.): Ishrana fazana u uzgajalištima i lovištima, Zbornik radova Lovačkog saveza Jugoslavije sa savetovanja u Novom Sadu, str.99-108.
7. **Ristić Z.**, Đaković D., Novkov M., Zeremski M.(1995.): Dinamika brojnosti i stepen iskorišćenja srneće divljači u Vojvodini u proteklih 20 godina. Zbornik radova Lovačkog saveza Jugoslavije sa savetovanja u Novom Sadu, str.143-147.
8. Ušćebrka G., Supić B., Milošević N., Božić A., **Ristić Z.** (1996.): Prinos i kvalitet mesa poljske jarebice (*Perdix perdix L.*). Klaničke osobine jednogodišnjih jarebica gajenim u farmskim uslovima. Nauka u živinarstvu (3-4) str. 165-169.
9. **Ristić Z.** (1997.): Jarebica u agrosistemu Vojvodine, Zbornik radova sa Simpozijuma održanog u Novom Sadu povodom 75. godišnjica LSV, str. 93-99.
10. **Ristić Z.** (1997.): Analiza realnog periodičnog prirasta poljske jarebice, Zbornik radova sa simpozijuma održanog u Novom Sadu, u povodu 75. godišnjice LSV, str. 195-202.
11. **Ristić Z.** (1997.): Zimski gubici u populaciji poljske jarebice, Zbornik radova sa simpozijuma održanog u Novom Sadu, u povodu 75. godišnjice LSV, str. 204-212.
12. Ušćebrka G., Žikić D., **Ristić Z.**, Božić (1997.): Prinos i kvalitet mesa poljske jarebice (*Perdix perdix L.*), Zbornik radova sa simpozijuma održanog u Novom Sadu u povodu 75. godišnjice LSV, str.266-271.
13. **Ristić Z.** i Vrkić J. (1998.): Uticaj svraka i sivih vrana na pernatu divljač u Vojvodini. Simpozijum o lovstvu Lovačkog saveza Jugoslavije, Arandelovac 1998.
14. **Ristić Z.** i saradnici (1999.): Utvrđivanje realnog prirasta populacije srna, Godišnji izveštaj o naučno-istraživačkom radu LSS, Beograd, oktobar 1999. str. 10-14.
15. **Ristić Z.** i saradnici (1999.): Proučavanje produkcije poljske jarebice, Godišnji izveštaj o naučno-istraživačkom radu LSS, Beograd, oktobar 1999. str. 22-27
16. Zeremski M., Novkov M., Beuković M., **Ristić Z.** (1999.): Stepēn preživljavanja fazančića puštenih u lovište, Godišnji izveštaj o naučno-istraživačkom radu LSS, Beograd, oktobar 1999, str. 28-29.
17. Pantelić A., **Ristić Z.** (1999.): Reprodukcijska fazana u lovištu, Godišnji izveštaj o naučno-istraživačkom radu LSS, Beograd, oktobar 1999, str. 30-33.
18. Beuković M., **Ristić Z.**, Đaković D. (1999.): Uticaj nivoa proteina u smešama za ishranu matičnog jata fazana u periodu nosivosti, na proizvodne rezultate. Godišnji izveštaj o naučnoistraživačkom radu LSS, Beograd, oktobar 1999, str. 39-43.

19. Ušćebrka G., Žikić D., Matavulj M., **Ristić Z.**, Milošević V. (1999.): Stereološka analiza mišića grudi i bataka poljskih jarebica (*Perdix perdix* L.), V simpozijum iz stereologije, Novi Sad, Institut za biologiju 20.11.1999. god.
20. Šelmić V. i **Ristić Z.** i grupa autora (2001.): Dugoročni program razvoja lovstva Srbije od 2001 - 2010. Izdavač: Lovački savez Srbije, Beograd
21. **Ristić Z.**, Ušćebrka G. i Žikić D. (2001.): Breeding of pheasant in Vojvodina, V th International Symposium of Interdisciplinary Regional Research, Szeged, 4-6. october 2001.
22. **Ristić Z.**, Bradvarović J., Pelkić Č., Marković M. (2003.): Gazdovanje krupnom divljači – jelenom (*Cervus elaphus* L.) i divljom svinjom (*Sus scrota* L.) u otvorenom i ograđenom lovištu «Dragičev hat» u periodu 1994-2003. god. sa predlogom budućih mera gazdovanja. Simpozijum «Deliblatska peščara» 2003. godine.

UNIVERZITET U NOVOM SADU
PRIRODNO-MATEMATIČKI FAKULTET
KLJUČNA INFORMACIJSKA DOKUMENTACIJA

Redni broj

Rbr

Identifikacioni broj

IB

Tip dokumentacije: Monografska dokumentacija

TD

Tip zapisa: Tekstualni štampani materijal

TZ

Vrsta rada: Doktorska disertacija

VR

Autor: mr Zoran A. Ristić

AU

Mentor: Prof. dr Pavle Tomić

MN

Naslov rada: Pernata divljač u Vojvodini kao deo lovno-turističke ponude

NR

Jezik publikacije: Srpski (latinica)

JP

Jezik izvoda: Srpski/engleski

JI

Zemlja publikovanja: Srbija i Crna Gora

ZP

Uže geografsko područje: Vojvodina

UGP

Godina: 2003.

GO

Izdavač: Autorski reprint

IZ

Mesto i adresa: Prirodno matematički fakultet, 21000 Novi Sad, Trg Dositeja Obradovića 3
MA

Fizički opis rada: poglavlja 17/ strana 188
FO /literaturnih citata 119/
/tabela 32/ slika 40/
/karata 5/ grafikona 9/
/dijagrama 9/

Naučna oblast: Geografija
NO

Naučna disciplina: Lovni turizam
ND

Ključne reči: lov, lovni turizam, divljač, gajenje divljači
KR

UDK 700.2 407.113

Čuva se: u biblioteci Departmana za geografiju, turizam i hotelijerstvo Prirodno matematičkog
Fakulteta u Novom Sadu, 21000 Novi Sad, Trg Dositeja Obradovića 3

ČU

Važna napomena:
VN

Izvod:
IZ

Većina zemalja koje imaju uslove za razvoj turizma zalažu se za dovođenje što većeg broja turista. Zbog ovoga, inostrani lovni turizam u Vojvodini, prevashodno na pernatu divljač, počinje da se razvija krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina, da bi ekspanziju doživeo krajem sedamdesetih pa do početka devedesetih godina.

U periodu od početka šezdesetih pa do kraja osamdesetih godina, lovni turizam je imao, pored povećanja broja inostranih lovaca, i povećanje odstrela pernate divljači. Međutim, od početka devedesetih godina pa do danas broj turista je smanjen iz poznatih razloga. Lovačke organizacije su zbog nedostatka lovnog turizma ostale bez značajnih sredstava a time i mnogo manje ulagale u lovišta. Lovnim turizmom u Vojvodini su se lovačke organizacije bavile više od četrdeset godina. Od lovno-turističkih organizacija koje su pioniri u ovom poslu svakako treba istaći "Lovoturs" koji je u ovoj oblasti prisutan više od četrdeset godina. "Lovoturs" se smatra pionirovom razvoja lovnog turizma u Vojvodini na pernatu divljač i specijalizovanom kućom koja je postigla zapažene rezultate u ovoj oblasti.

Ovaj rad predstavlja doprinos savremenim istraživanjima iz oblasti lovnog turizma Vojvodine i čitave naše zemlje. Ta konstatacija proističe iz činjenice da je jedan od strateških pravaca razvoja Republike Srbije usmeren na turističku privredu, a za Vojvodinu je najznačajniji lovni turizam. U Vojvodini postoje potencijali koji su podstakli lovno-turističku ponudu koja se odvijala intenzivno od kraja šezdesetih pa do kraja osamdesetih godina.

Datum prihvatanja teme od strane NN veća 29. decembar 2000.

DP

Datum odbrane:

18. 6. 2001.

DO

Članovi Komisije:

KO

Predsednik:

Član:

Član:

UNIVERSITY OF NOVI SAD
FACULTY OF NATURAL SCIENCE AND MATHEMATICS
KEY WORDS DOCUMENTATION

Accession number:

ANO

Identification number:

INO

Document type: monograph document

DT

Type of record: textual printed material

TR

Contents code: doctoral dissertation

CC

Author: Zoran Ristić, MSc

AU

Menthor: Prof. Pavle Tomić, PhD

MN

Title: Game Birds in Vojvodina as a Part of Hunting-Touristic Offer

TI

Language of text: Serbian

LT

Language of abstract: Serbian/English

LA

Country of publication: Serbia and Montenegro

CP

Locality of publication: Vojvodina

LP

Publication year: 2003.

PY

Publisher: Author's reprint

PU

Publication place: Faculty of Natural Sciences and Mathematics, 21000 Novi Sad, Trg Dositeja
Obradovića 3

PP

Physical description: chapters 17/pages 188/
PD /literature 119/tables 32/
/pictures 40/maps 5/graphs 9/
/diagrams 9/

Scientific field: Geography
SF

Scientific discipline: Hunting tourism
SD

Key words: huting, hunting tourism, game, game breeding
SKW

UC: 789.2 497.113

Holding data: in Library of Department of Geography, Tourism and Hotel Management,
Faculty of Natural Sciences and Mathematics, University of Novi Sad, 21000 Novi Sad,
Trg Dositeja Obradovića 3
HD

Note
N

Abstract:
AB

Most of the countries with conditions for tourism development are supporting bringing as much tourists as possible. Foreign hunting tourism began to develop in Vojvodina, mostly to game birds, at the end of the '50s and the beginning of the '60s and reached its peak between the end of the '70s and the beginning of the '90s.

In the period between the beginning of the '60s and the end of the '80s, hunting tourism have noted, apart of increase of foreign tourists' number, an increased catch of game birds. But after beginning of '90s number of tourists had decreased due to well-known reasons. Hunters' organizations were left without significant resources and consequently invested less in the hunting grounds. Hunters' organizations in Vojvodina have been in hunting tourism for more than 40 years. From pioneers in this business, the "Lovoturs" must be mentioned, as organization being present in hunting tourism for over 40 years. "Lovoturs" is considered a pioneer in development of hunting tourism in Vojvodina, especially on game birds and a specialized house with considerable results in this field.

This work is a contribution to contemporary investigation in a field of hunting tourism in Vojvodina and in the whole country. The main reason is that one of the Republic of Serbia's strategic directions of development is aimed at tourist economy, and in Vojvodina the hunting tourism is most important part of it. Vojvodina has potentials encouraging hunting-touristic offer intensively from the end of the '60s to the end of the '80s.

Accepted by Scientific Board on: December 29, 2000.

ASB

Defended:

DE

Thesis defend board:

DB

President:

Member:

Member: